

**КИЇВСЬКИЙ СТОЛИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ БОРИСА ГРІНЧЕНКА**

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

ХАРЬКІВСЬКА ТЕТЯНА АНДРІЇВНА

УДК 37.013.42.011.3-053.6:316.485(043.5)

ДИСЕРТАЦІЯ

**ПРОФІЛАКТИКА ДЕСТРУКТИВНИХ КОНФЛІКТІВ УЧНІВСЬКОЇ
МОЛОДІ ІЗ ЗАСТОСУВАННЯМ ВІДНОВНИХ ПРАКТИК**

Спеціальність 231 Соціальна робота

Галузь знань 23 Соціальна робота

Подається на здобуття ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

 / Т. А. Харківська /

Науковий керівник: Лютий Вадим Петрович, кандидат педагогічних наук, доцент.

Київ - 2025

АНОТАЦІЯ

Харківська Т. А. Профілактика деструктивних конфліктів учнівської молоді із застосуванням відновних практик. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 231 «Соціальна робота» (23 Соціальна робота). Київський столичний університет імені Бориса Грінченка, Київ, 2025.

Дисертація є комплексним дослідженням актуальної проблеми профілактики деструктивних конфліктів серед учнівської молоді із застосуванням відновних практик. Метою дисертаційного дослідження є: теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити ефективність умов профілактики деструктивних конфліктів учнівської молоді засобами відновних практик.

У дисертаційному дослідженні вперше визначено профілактику деструктивних конфліктів серед учнівської молоді як систему науково і методично обґрунтованих заходів соціально-педагогічного, психологічного та правового характеру, спрямованих на виявлення, аналіз і мінімізацію чинників, які сприяють виникненню деструктивних конфліктів, а також на формування в учнівської молоді навичок конструктивного вирішення конфліктних ситуацій, розвитку емоційної компетентності, зниження рівня агресії, що дозволить забезпечити сприятливе освітнє середовище; також цілісно розкрито проблему профілактики деструктивних конфліктів серед учнівської молоді із застосуванням відновних практик у закладах загальної середньої та професійно-технічної освіти; обґрунтовано умови профілактики деструктивних конфліктів серед учнівської молоді засобами відновних практик (методичну, організаційну, педагогічну, психологічну, соціальну), форми та методи впровадження цих умов; охарактеризовано критерії профілактики деструктивних конфліктів. Уточнено сутність відновного підходу щодо запобігання та вирішення конфліктів і особливості застосування відновних практик у закладах освіти.

Подальшого розвитку набули форми та методи впровадження програми профілактики деструктивних конфліктів серед учнівської молоді засобами

відновних практик; узагальнення вітчизняного та зарубіжного досвіду застосування відновних практик у закладах освіти; форми міждисциплінарної та міжсекторної взаємодії, спрямованої на профілактику деструктивних конфліктів серед учнівської молоді.

Практичне значення дослідження полягає у розробленні та впровадженні інструментарію для профілактики деструктивних конфліктів серед учнівської молоді засобами відновних практик; апробації умов профілактики деструктивних конфліктів серед учнівської молоді засобами відновних практик; реалізації програми профілактики деструктивних конфліктів серед учнівської молоді «Базові навички медіатора/медіаторки служби порозуміння» у створених умовах.

У контексті дослідження розкрито проблему профілактики деструктивних конфліктів серед учнівської молоді та обґрунтовано їхню сутність. Охарактеризовано теоретичні основи профілактики деструктивних конфліктів серед учнівської молоді та проаналізовано чинники, наслідки та особливості їхнього вияву.

Проаналізовано основні чинники, що зумовлюють виникнення деструктивних конфліктів, які згруповано у шість категорій: вікові (емоційна нестабільність, потреба в самоствердженні), соціальні (сімейні конфлікти, булінг, дискримінація), комунікативні (дефіцит ефективних стратегій спілкування), особистісні (агресивність, тривожність, імпульсивність), психологічні (стрес, депресивні стани, емоційне вигорання) та освітньо-виховні (авторитаризм у взаємодії педагогів з учнями, конкуренція, низький рівень довіри). Наслідками таких конфліктів стають емоційні розлади, погіршення міжособистісних стосунків, зниження успішності, соціальна ізоляція та зростання ризику насильницької поведінки. Особливістю вияву деструктивних конфліктів є їхня латентність, емоційна напруженість, циклічність і схильність до ескалації, що вимагає системного підходу до їхньої профілактики із застосуванням відновних практик.

Визначено відновні практики як ефективний засіб профілактики деструктивних конфліктів серед учнівської молоді та охарактеризовано сутність відновного підходу до запобігання та вирішення конфліктів серед учнівської молоді

як процесу та системи взаємодій, спрямованих на відновлення порушених стосунків і довіри між сторонами, вирішення конфліктів і мінімізацію їхніх наслідків через співпрацю, відкритий діалог і пошук спільних рішень.

Проаналізовано принципи, механізми та форми реалізації відновних практик, таких, як Відновні Кола, медіація та медіація однолітків, а також розкрито їхній вплив на формування безпечного освітнього середовища, що виявляється у зниженні рівня конфліктності, зменшенні випадків деструктивної поведінки, підвищенні рівня довіри між учасниками освітнього процесу, формуванні навичок конструктивної взаємодії, розвитку емпатії та почуття відповідальності за власну поведінку.

Здійснено характеристику умов, які забезпечують реалізацію програми профілактики деструктивних конфліктів, базованої на відновних практиках: методичної, організаційної, педагогічної, психологічної та соціальної, які в сукупності створюють сприятливе підґрунтя для ефективного впровадження відновних практик. Методичні – передбачають розроблення та використання навчально-методичних матеріалів, які забезпечують змістовне наповнення профілактичної роботи; організаційні – охоплюють створення служб порозуміння, визначення координаторів та інтеграцію відновних практик до структури освітнього процесу; педагогічні – включають підготовку педагогічних працівників і учнів щодо реалізації відновних підходів, формування у них відповідних професійних компетентностей; психологічні – спрямовані на забезпечення емоційної підтримки, розвиток стресостійкості, емпатії та саморегуляції у здобувачів освіти; соціальні – передбачають активну взаємодію між усіма учасниками освітнього процесу, зміцнення довіри, підвищення рівня соціальної згуртованості та створення безпечного середовища для всіх учасників освітнього процесу.

Представлено результати експериментального дослідження впровадження умов профілактики деструктивних конфліктів із застосуванням відновних практик у закладах освіти. Експериментальне дослідження проводилося впродовж 2022-2025 років на базі наступних закладів освіти Хмельницької області: СЗОШ № 12 м. Хмельницького, Комунального закладу загальної середньої освіти «Ліцей № 13

Хмельницької міської ради» (в минулому – Хмельницьке навчально-виховне об'єднання № 28), Гімназії № 30 Хмельницької міської ради (в минулому – Спеціалізована загальноосвітня школа I-III ст. № 7 м. Хмельницького), ДПТНЗ «Красилівський професійний ліцей».

Для оцінки ефективності умов профілактики деструктивних конфліктів серед учнівської молоді були використані критерії: 1) сформованість компетентності учнів щодо мирного вирішення конфліктів і 2) безпечність і сприятливість освітнього середовища. Критерій «сформованість компетентності учнів щодо мирного вирішення конфліктів» має три складові: когнітивну – відображає рівень поінформованості учнів щодо природи конфліктів, їхніх наслідків, способів ненасильницького вирішення та наявних ресурсів у закладі освіти (служба порозуміння, медіатор, тренінги); мотиваційну – характеризує ставлення учнів до конфліктів, їхню готовність до конструктивної взаємодії, рівень емоційного реагування та довіру до дорослих як потенційних посередників; поведінкову – охоплює стратегії поведінки, які учні обирають у конфліктних ситуаціях, форми деструктивної поведінки, її наслідки, рівень залучення до відновних практик та участь у профілактичних програмах. Критерій «безпечність і сприятливість освітнього середовища» зорієнтований на залученість усіх учасників освітнього процесу до формування культури ненасильницької взаємодії, а також на оцінку якості міжособистісної комунікації в освітньому середовищі.

На констатувальному етапі експериментального дослідження було виявлено низький рівень сформованості ключових компетентностей, необхідних для профілактики деструктивних конфліктів серед учнівської молоді. Зокрема 58% респондентів не знали, що таке відновні практики, 49% – не відали про існування служби порозуміння у своєму закладі освіти, а 53% обирали неадаптивні стратегії поведінки, зокрема уникнення або замовчування конфліктів. Лише 12% мали досвід участі у відновних практиках, що свідчить про обмежену обізнаність і низький рівень залученості до програм мирного вирішення конфліктів. Отримані результати підтвердили потребу у впровадженні системної профілактичної роботи із застосуванням відновних практик.

Загалом результати вхідного анкетування підтвердили необхідність впровадження системної профілактичної роботи із застосуванням відновних практик для формування навичок конструктивної взаємодії, підвищення рівня емоційної стійкості та обізнаності про ненасильницькі способи вирішення конфліктів.

На формувальному етапі експерименту в межах дослідження було реалізовано комплекс заходів, спрямованих на впровадження умов профілактики деструктивних конфліктів серед учнівської молоді засобами відновних практик. У процесі реалізації формувального етапу було здійснено двокомпонентний підхід до впровадження умов профілактики: перший компонент – формування умов, другий – впровадження програми в освітнє середовище. На етапі підготовки було сформовано необхідні методичні, педагогічні, організаційні, психологічні та соціальні умови через проведення навчальних заходів для педагогів і учнів, які долучалися до діяльності служб порозуміння як медіатори/медіаторки. Для цього використовувалася програма «Базові навички медіатора/медіаторки служби порозуміння», що охоплювала базову підготовку з конфліктології, ненасильницького спілкування, технік медіації та організації Відновних Кіл. Паралельно з цим у межах реалізації програми та в уже сформованому освітньому середовищі учні закладів, які долучалися до експерименту, були залучені до відновних практик через проведення Відновних Кіл, участь у медіаціях, тренінгах, інформаційно-просвітницьких заходах, організованих службами порозуміння.

Організовано і проведено комплекс форм та методів роботи:

- мінілекції, обговорення нормативних документів, перегляд і аналіз відеоматеріалів, що сприяло підвищенню обізнаності про природу конфліктів і шляхи їх мирного вирішення (когнітивна складова);

- творчі завдання, рефлексивні вправи та обговорення цінностей мирного співіснування, що зміцнювало внутрішню мотивацію до конструктивної взаємодії (мотиваційна складова);

- впровадження відновних практик (медіації, Відновних Кіл), що сприяло застосуванню учнями ненасильницьких стратегій вирішення конфліктів у шкільному середовищі (поведінкова складова).

На контрольному етапі експериментальної роботи встановлено ефективність упроваджених умов профілактики деструктивних конфліктів серед учнівської молоді засобами відновних практик. Повторне анкетування було проведено в тих закладах освіти, де умови реалізовувалися повною мірою або частково, з метою оцінки безпосередніх змін у показниках критерію «сформованість компетентності учнів щодо мирного вирішення конфліктів». Відтерміноване анкетування охоплювало всі три групи: заклади, де умови впроваджувалися повною мірою, частково та не впроваджувалися зовсім (контрольна група), що дало змогу оцінити стійкість ефектів впроваджених заходів, в межах показників критерію «безпечність і сприятливість освітнього середовища». Порівняння результатів засвідчило позитивну динаміку розвитку відповідних компетентностей саме в тій частині вибірки, де умови впроваджувалися повною мірою.

Виявлено збільшення рівня обізнаності учнів про відновні практики та служби порозуміння, зростання готовності до звернення по допомогу та використання ненасильницьких стратегій розв'язання конфліктів. У закладах, де умови впроваджувалися на повну міру, сформованість розуміння природи конфлікту та відновних практик та мотивації участі у заходах із запобігання й подолання конфліктів досягали відповідно 7,2 та 7,1 балів за 10-бальною шкалою, що суттєво перевищувало показники інших закладів. Це підтверджує ефективність комплексного впровадження визначених умов профілактики.

Також за результатами аналізу відтермінованого анкетування в експериментальних закладах освіти було зафіксовано зменшення виявів деструктивної поведінки, зниження рівня агресії, зростання орієнтації на конструктивне вирішення конфліктів і поліпшення оцінки довіри до дорослих у закладах, де умови профілактики деструктивних конфліктів молоді були впроваджені на повну міру.

За результатами оцінювання рівнів сформованості всіх показників за критеріями «сформованість компетентності учнів щодо мирного вирішення конфліктів» (когнітивна, мотиваційна, поведінкова складові) та «безпечність і сприятливість освітнього середовища» можна зробити висновок про ефективність впроваджених умов профілактики деструктивних конфліктів із застосуванням відновних практик у закладах загальної середньої та професійної освіти, що забезпечило позитивну динаміку у формуванні в учнівської молоді навичок конструктивної взаємодії, відповідального вирішення конфліктів та зниження деструктивної поведінки.

На основі результатів усіх етапів експериментального дослідження сформульовано висновки щодо доцільності та ефективності інтеграції відновних практик у систему профілактики деструктивних конфліктів в освітньому середовищі. У ході дослідження обґрунтовано, що найвищу ефективність у формуванні навичок конструктивної взаємодії та розвитку довіри учнівської молоді до інституційних механізмів вирішення конфліктів забезпечує саме комплексне впровадження визначених умов – методичної, педагогічної, психологічної, організаційної та соціальної. Зокрема, рекомендовано масштабувати практику створення та підтримки служб порозуміння, забезпечити системну підготовку педагогів і учнів-медіаторів.

Крім того, результати дослідження засвідчили необхідність постійного моніторингу емоційного клімату в освітньому середовищі й підтримки сталого функціонування відновних практик як частини освітньої політики попередження насильства, булінгу й деструктивної поведінки.

Ключові слова: профілактика конфліктів, деструктивні конфлікти, відновні практики, медіація, відновний підхід, медіація однолітків, булінг, методи соціальної роботи.

ABSTRACT

Kharkivska T. A. Prevention of destructive conflicts among students using restorative practices. – Academic paper on the rights of a manuscript.

Dissertation for the degree of Doctor of Philosophy in the speciality 231 Social Work (23 Social Work). Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University, Kyiv, 2025.

The dissertation provides the comprehensive study of the prevention of destructive conflicts among students using restorative practices. The purpose of the dissertation research is to theoretically substantiate and experimentally test the effectiveness of the conditions for preventing destructive conflicts among students using restorative practices.

The dissertation study establishes the prevention of destructive conflicts among students as a system of scientifically and methodologically sound socio-pedagogical, psychological and legal measures aimed at identifying, analysing and minimising the factors contributing to the destructive conflicts, as well as training skills of constructive conflict resolution, building emotional competence, reducing aggression and stress resistance among students to ensure a favourable educational environment. It clarifies the spirit of the restorative approach for conflict prevention and resolution and distinguishes the application of restorative practices in educational institutions.

The paper introduces further forms and methods of implementing a programme for the prevention of destructive conflicts among students using restorative practices; gives a general review of the domestic and foreign experience of applying restorative practices in educational institutions; suggests improved forms of multidisciplinary and intersectoral interaction aimed at preventing destructive conflicts among students.

The practical significance of the study is that it designs and pilots the tools to prevent destructive conflicts among students using restorative practices; tests the conditions for the prevention of destructive conflicts among students using restorative practices; within the built environment, implements the programme for the prevention of destructive conflicts among students «Basic mediation skills for the conciliation service».

The study discloses the problem of preventing destructive conflicts among students and explains its root causes. It summarises theoretical grounds for the prevention of

destructive conflicts among students and analyses their factors, consequences and characteristics.

The study analyses the key factors causing the destructive conflicts to emerge, and groups them into six categories: age (emotional instability, need for self-affirmation), social (family conflicts, bullying, discrimination), communication (lack of effective communication strategies), personal (aggressiveness, anxiety, impulsivity), psychological (stress, depression, emotional burnout) and educational (authoritarian teaching style in schools, competition, lack of trust). These conflicts result in development of emotional disorders, deterioration of interpersonal relationships, lower academic performance, social isolation and increased risk of violent behaviour. The destructive conflicts are characterised by their latency, emotional tension, cyclicity and tendency to escalate, which requires a systematic approach to their prevention using restorative practices.

The paper defines the restorative practices as an effective means of preventing destructive conflicts among students and describes the restorative approach to preventing and resolving conflicts among students as a process and system of interactions aimed at restoring broken relationships and trust between the parties, resolving conflicts and minimising their consequences through cooperation, open dialogue and finding common solutions.

The dissertation analysis the principles, mechanisms and forms of implementation of restorative practices, such as Restorative Circles, mediation and peer mediation, and studies their impact on the safe educational environment with a reduced number of conflicts, reduced incidence in destructive behaviour, higher trust between participants in the educational process, improved skills of constructive interaction, increased empathy and a sense of responsibility for one's own behaviour.

The paper describes the conditions that ensured the implementation of a programme for the prevention of destructive conflicts using restorative practices. This became possible due to the introduction of certain conditions for the prevention of destructive conflicts among students: methodological, organisational, pedagogical, psychological and social, which together created a favourable basis for the effective implementation of restorative practices. Methodological - involves the development and use of teaching and learning

materials that provide meaningful content for prevention; organisational - includes the establishment of services of understanding, identification of coordinators and integration of restorative practices into the structure of the educational process; pedagogical - includes training of teachers and students in the implementation of restorative approaches, building their relevant professional competencies; psychological - aimed at providing emotional support, promoting resilience to stress.

The paper presents the results of an experimental study of the effectiveness of implementing restorative practices in educational institutions. The experimental study was conducted in 2022-2025 in the following educational institutions of Khmelnytskyi region: Secondary school No. 12 in the city of Khmelnytskyi, Municipal Institution of General Secondary Education «Lyceum No. 13 of Khmelnytskyi City Council» (former Khmelnytskyi Educational Association No. 28), Gymnasium 30 of Khmelnytskyi City Council (former Specialised Secondary School No. 7 of Khmelnytskyi). Khmelnytskyi), and the Krasyliv Vocational Lyceum.

The effectiveness of conditions for preventing destructive conflicts among students was evaluated according to the following criteria: 1) building students' competence of peaceful conflict resolution and 2) safe and nourishing educational environment. «Building students' competence of peaceful conflict resolution» includes three components: cognitive - reflects the level of students' awareness of the nature of conflicts, their consequences, ways of non-violent resolution and available resources in the educational institution (conciliation service, mediation, trainings); motivational - characterises students' attitudes to conflicts, their readiness for constructive interaction, the level of emotional response and trust in adults as potential mediators; behavioural - covers behavioural strategies that students use to avoid conflicts. «Safe and nourishing educational environment» is focused on the involvement of all participants in the educational process to create a culture of non-violent interaction, as well as on assessing the quality of interpersonal communication in the educational environment.

The ascertaining stage of the pilot study has shown the low level of key competencies necessary for the prevention of destructive conflicts among students. In particular, 58% of respondents did not know what restorative practices were, 49% did not

know about the existence of a conciliation service in their educational institution, and 53% chose non-adaptive behavioural strategies, including avoiding or silencing conflicts. Only 12 per cent had experience of participating in restorative practices, indicating limited awareness and low engagement in peaceful conflict resolution programmes. The results confirmed the need to implement systematic prevention using restorative practices.

In general, the results of the pre-questionnaires confirmed the need to implement systemic prevention using restorative practices to develop constructive interaction skills, increase emotional resilience and awareness of non-violent conflict resolution.

The formative stage of the experiment included a number of measures aimed at introducing conditions for the prevention of destructive conflicts among students using restorative practices. This stage included the implementation of the programme «Basic Skills of a Mediator of the Conciliation Service», selected based on a preliminary analysis of the content and methodological support. The programme covered a number of thematic modules: countering violence, countering bullying, peacebuilding, bases of conflictology, conflict resolution, mediation communication skills, restorative practices, mediation stages, and activities of the conciliation service.

The formative stage was implemented using the two-component approach taken to introduce conditions for the prevention of destructive conflicts among students: the first component focused on creation of conditions, and the second included the implementation of the programme in the educational environment. The stage of preparation was focused on creating the necessary methodological, pedagogical, organisational, psychological and social conditions through training activities for teachers and students who were involved in the activities of the conciliation services as mediators. For this purpose, we used the programme «Basic Skills of a Mediator of the Conciliation Service», which included basic training in conflictology, non-violent communication, mediation techniques and organisation of Restorative Circles. At the same time, as part of the programme and in the existing educational environment, all students of the institutions involved in the experiment were involved in restorative practices through the Restorative Circles, participation in mediations, trainings, and awareness-raising events organised by the conciliation services.

A range of forms and methods were organised and implemented:

- mini-lectures, discussions of regulatory documents, watching and analysing video materials, which helped to raise awareness of the nature of conflicts and ways to resolve them peacefully (cognitive component);
- creative tasks, reflective exercises and discussion of the values of peaceful coexistence, which strengthened internal motivation for constructive interaction (motivational component);
- implementation of restorative practices (mediation, Restorative Circles), which contributed to the use of non-violent conflict resolution strategies in the school environment (behavioural component).

The control stage of the experiment was focused on ensuring the effectiveness of the implemented conditions for the prevention of destructive conflicts among students using restorative practices. A repeated survey was conducted in those educational institutions where the conditions were implemented in full or partially in order to assess direct changes in the indicators of the criterion «building students' competence in peaceful conflict resolution». The deferred survey covered all three groups: institutions where the conditions were implemented in full, partially and not at all (control group), which made it possible to assess the sustainability of the effects of the implemented measures within the indicators of the criterion «safe and nourishing educational environment». Sample with the fully implemented conditions showed a positive trend in the development of relevant competences in comparison with the results from other samples.

There was an increase in students' awareness of restorative practices and conciliation services, a growing willingness to seek help and use non-violent conflict resolution strategies. In the institutions where the conditions were fully implemented, the development of understanding of the nature of conflict and restorative practices (cognitive criterion) and motivation to participate in conflict prevention and resolution activities reached 7.2 and 7.1 points on a 10-point scale, respectively, which was significantly higher than in the control group. This confirms the effectiveness of the comprehensive implementation of the identified prevention conditions.

The analysis of the delayed questionnaire in the experimental educational institutions with fully implemented conditions also revealed a decrease in destructive behaviour, a decrease in aggression, an increase in the orientation towards constructive conflict resolution, and an increased trust towards adults.

The results of the assessment of the levels of formation of all indicators according to the criteria «building students' competence in peaceful conflict resolution» (cognitive, motivational, behavioural components) and «safe and nourishing educational environment» allow concluding that the implemented conditions for the prevention of destructive conflicts using restorative practices in secondary education and vocational education institutions are effective, and ensure positive dynamics in building constructive interaction skills among students.

The results of all stages of the experimental study allow concluding that integration of the restorative practices into the system of preventing destructive conflicts in the educational environment is sustainable and effective. The study proves that the comprehensive implementation of certain conditions - methodological, pedagogical, psychological, organisational and social – is the most effective measure to build the skills of constructive interaction and develop students' trust in institutional mechanisms for conflict resolution. In particular, the recommendation is to promote the practice of creating and supporting conciliation services, to provide systematic training for teachers and student mediators.

In addition, the results of the study showed the need for constant monitoring of the emotional climate in the educational environment and support for the sustainable functioning of restorative practices as part of the educational policy to prevent violence, bullying and destructive behaviour.

Key words: conflict prevention, destructive conflicts, restorative practices, mediation, restorative approach, peer mediation, bullying, methods of social work.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

**Наукові статті, опубліковані у наукових виданнях, включених на дату
опублікування до переліку наукових фахових видань України**

1. Харківська Т. А. Деструктивні конфлікти як актуальна проблема сучасної учнівської молоді. Ввічливість. Humanitas. 2023. №2. С. 179–183. ISSN 2786-4723.
DOI: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.2.26>.

Вебпосилання: <http://journals.vnu.volyn.ua/index.php/humanitas/issue/view/70/72>

2. Харківська Т. А. Відновні практики як засіб профілактики та подолання деструктивних конфліктів у закладі освіти. Ввічливість. Humanitas. 2023. №5. С. 111–116. ISSN 2786-4723.

DOI: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.5.14>.

Вебпосилання: <http://journals.vnu.volyn.ua/index.php/humanitas/issue/view/89/91>

3. Харківська Т. А. Сучасні підходи до вирішення конфліктів в умовах війни: роль соціальної роботи в Україні. Соціальна педагогіка: теорія та практика. 2025. №1. С. 85–91. ISSN 1817-3764.

DOI: <https://doi.org/10.12958/1817-3764-2024-4-85-91>.

Вебпосилання: <http://socped.luguniv.edu.ua/index.php/socped/article/view/69>

Публікації, у яких додатково висвітлено результати дисертації

1. Харківська Т. А. Відновний підхід, як профілактика деструктивних конфліктів у закладах освіти. Науковий вимір соціально-педагогічних проблем сьогодення: матеріали VI Міжнар. наук.-практ. конф. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2022. С. 71–73.

Вебпосилання: <http://journals.vnu.volyn.ua/index.php/humanitas/issue/view/70/72>

2. Харківська Т. А. Профілактика міжособистісних конфліктів серед учнівської молоді. Розвивальний потенціал сучасної соціальної роботи: методологія та технології: матеріали VIII Міжнар. наук.-практ. конф. Київ, 10–11 березня 2023.

Вебпосилання: <http://journals.vnu.volyn.ua/index.php/humanitas/issue/view/89/91>

3. Харківська Т. А. Застосування відновного підходу в закладі освіти під час дистанційного навчання. Розвиток та становлення особистості в умовах

трансформаційних процесів: матеріали міжрегіон. наук.-практ. онлайн-конф. 16 березня 2023 року.

Вебпосилання: <http://socped.luguniv.edu.ua/index.php/socped/article/view/69>

4. Харківська Т. А. Профілактика конфліктної поведінки учнівської молоді в закладах освіти. Актуальні проблеми соціальної роботи та соціального забезпечення: європейський та національний вимір: матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф. Луцьк, 1–3 червня 2023. Вебпосилання: <https://archer.chnu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/8554/%d0%97%d0%b1%d1%96%d1%80%d0%bd%d0%b8%d0%ba%20%d1%82%d0%b5%d0%b7%20%d0%ba%d0%be%d0%bd%d1%84%d0%b5%d1%80%d0%b5%d0%bd%d1%86%d1%96%d1%97%2010.06.-03.06.2023%20%d1%80..pdf?sequence=1&isAllowed=y>

5. Харківська Т. А. Гендерні аспекти конфліктів у міжособистісних стосунках між партнерами. Соціально-психологічні проблеми гендерної стратифікації суспільства: матеріали XVI Всеукр. наук.-практ. конф. (з міжнар. участю), 12 квітня 2024 року. Вебпосилання: https://deps.snu.edu.ua/media/filer_public/51/81/51810ec6-b4d6-4cf6-82d8-e66fec1e9bcd/materiali_xvi_vseukrayinskoyi_naukovo-praktichnoyi_konferentsiyi_gender_2024.pdf

6. Харківська Т. А. Особливості впровадження відновних практик в закладі освіти. Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія соціально-педагогічна. 2024. Вип. 39. С. 217–221. Вебпосилання: <https://zb-socped.kpnu.edu.ua>

7. Харківська Т. А. Розмежування понять сімейного конфлікту та домашнього насильства: ефективні алгоритми реагування. Соціальна підтримка сім'ї та дитини у соціокультурному просторі громади: матеріали V Всеукр. наук.-практ. конф. 04 червня 2024 р.

Вебпосилання: <https://repository.sspu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/d140c464-cf16-4bdf-ae08-eabbcc5998fd/content>

8. Katerynych A., Martyniuk Y., Kharkivska T. Innovative social work technologies during martial law. Society. Integration. Education. Proceedings of the International

Scientific Conference. Rezekne Academy of Technologies. 2024. Volume I. C. 620–628. ISSN 1691-5887. DOI: <https://doi.org/10.17770/sie2024vol1.7850>.

Вебпосилання: <https://journals23.rta.lv/index.php/SIE/issue/view/210/762>

9. Bondar V., Kharkivska T. Developing the conflictological competence among students of professional and technical school. Society. Integration. Education. Proceedings of the International Scientific Conference. Rezekne Academy of Technologies. 2024. Volume I. C. 620–628. ISSN 1691-5887.

DOI: <https://doi.org/10.17770/sie2024vol1.7901>.

Вебпосилання: <https://journals.rta.lv/index.php/SIE/article/view/7901>

ЗМІСТ

ВСТУП	20
РОЗДІЛ 1. ПРОФІЛАКТИКА ДЕСТРУКТИВНИХ КОНФЛІКТІВ СЕРЕД УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ ЯК НАУКОВА ПРОБЛЕМА	34
1.1. Деструктивні конфлікти як проблема сучасної учнівської молоді	34
1.2. Теоретичні основи профілактики деструктивних конфліктів серед учнівської молоді	53
Висновки до першого розділу	73
РОЗДІЛ 2. ВІДНОВНІ ПРАКТИКИ ЯК ЗАСІБ ПРОФІЛАКТИКИ ДЕСТРУКТИВНИХ КОНФЛІКТІВ СЕРЕД УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ	76
2.1. Сутність відновного підходу до запобігання та вирішення конфліктів	76
2.2. Застосування відновних практик у закладах освіти як засіб профілактики деструктивних конфліктів	89
2.3. Умови профілактики деструктивних конфліктів серед учнівської молоді у закладах освіти засобами відновних практик	111
Висновки до другого розділу	122
РОЗДІЛ 3. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА УМОВ ПРОФІЛАКТИКИ ДЕСТРУКТИВНИХ КОНФЛІКТІВ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ ІЗ ЗАСТОСУВАННЯМ ВІДНОВНИХ ПРАКТИК У ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ	126
3.1. Методологія експериментального дослідження умов профілактики деструктивних конфліктів серед учнівської молоді засобами відновних практик	126
3.2. Результати констатувального етапу експериментального дослідження	151
3.3. Впровадження умов профілактики деструктивних конфліктів серед учнівської молоді в закладах освіти	161

3.4. Аналіз результатів впровадження умов профілактики деструктивних конфліктів серед учнівської молоді в закладах освіти засобами відновних практик	176
Висновки до третього розділу	219
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ	222
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	228
ДОДАТКИ	255

ВСТУП

Актуальність дослідження. У контексті сучасного освітнього середовища та соціокультурних викликів важливим аспектом до розгляду є профілактика деструктивних конфліктів серед учнівської молоді з застосуванням відновних практик.

У сучасному суспільстві на тлі соціальних негараздів і повномасштабної війни в Україні поширеність явища деструктивних конфліктів серед учнівської молоді створює нові виклики для неї, які включають: соціальний тиск, емоційні навантаження та конфліктні ситуації. Деструктивні конфлікти можуть негативно позначитися на психічному стані учнівської молоді, її освітньому процесі та загальній атмосфері в закладі освіти.

Підвищена тривожність, зумовлена нинішніми подіями в країні, значно впливає на психоемоційний стан учнівської молоді, зокрема спостерігається підвищений рівень стресу, дратівливості, агресивна поведінка, що формують тенденцію вирішення конфліктів із використанням насильницьких методів поведінки. У цьому контексті відновні практики, які спрямовані на залучення учасників конфлікту до співпраці, взаєморозуміння та пошуку конструктивних рішень, стають важливим інструментом профілактики деструктивних конфліктів у освітньому середовищі.

Розвиток демократичних цінностей та активна громадянська позиція у сучасному суспільстві вимагають від учасників освітнього процесу вміння вирішувати конфлікти шляхом діалогу та співпраці, а не за допомогою сили чи покарання. Саме тому актуальність теми полягає в необхідності пошуку та впровадження ефективних стратегій профілактики деструктивних конфліктів серед учнівської молоді, зокрема за допомогою відновних практик.

Враховуючи розвиток сучасного суспільства та його вимог до гармонійного розвитку особистості, дослідження цієї проблематики має велике значення для практики освіти та соціального розвитку. На тлі цього важливого значення набуває розвиток у учнівської молоді знань, умінь і навичок, необхідних для вирішення конфліктів мирним шляхом.

Дослідження, проведене серед учнівської молоді Громадською організацією «Ла Страда-Україна» в партнерстві з Українським науково-методичним центром практичної психології та соціальної роботи АПН України та Представництвом Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ) щодо поширення конфліктів в учнівському середовищі, показує, що 96% хлопців і дівчат стикалися з конфліктами у своєму середовищі, 43% конфліктів переростали в ситуацію насильства. Конфліктні ситуації сприймалися молоддю як перешкоди, небезпека, деструктивність і біль, як те, що призводить до руйнування стосунків, і тому більшість із опитаних зазначили, що уникатимуть конфліктів [76].

Актуальність проблеми поширеності деструктивних конфліктів серед учнівської молоді зростає через те, що конфлікти, які не вирішуються належним чином, мають деструктивну характеристику та спричиняють негативні наслідки. Дослідження Центру сталого миру та демократичного розвитку (SeeD), проведене у 2020 році спільно з Дитячим фондом ООН (ЮНІСЕФ) – «Підлітки та школа», показало, що вплив конфлікту асоціюється з посиленням поведінкових проблем (наприклад, підлітковою злочинністю, вживанням небезпечних речовин та ризикованою сексуальною поведінкою), симптоматикою інтерналізації (наприклад, тривожністю, депресією та заподіянням собі шкоди) та загальним зниженням добробуту [126].

Соціологічне дослідження «Соціальна обумовленість та показники здоров'я підлітків та молоді», проведене в межах міжнародного проєкту «Здоров'я та поведінкові орієнтації учнівської молоді» у 2018 році представництвом Дитячого Фонду ООН (ЮНІСЕФ) та ГО «Український інститут соціальних досліджень імені Олександра Яременка», виявило, що кожен четвертий підліток із опитаних відповів, що зазнавав фізичного чи психологічного насильства хоча б раз у житті [185].

За статистикою ювенальної поліції України, впродовж 2021 року в Україні неповнолітні скоїли понад 3,5 тис. злочинів. На профілактичному обліку нині перебуває 1 800 дітей і ще понад 100 перебуває під вартою та чекає на вирок, це високий показник, який свідчить про важливість здійснення профілактики деструктивних конфліктів серед учнівської молоді.

Усе вищезазначене зумовлює необхідність виокремлення та впровадження профілактичних програм, які б враховували особливості учнівської молоді, умови, в яких вони перебувають на сьогоднішній день, і сприяли ефективній профілактиці деструктивних конфліктів і формуванню безпечного освітнього середовища.

Нормативно-правова база дослідження охоплює положення основних законодавчих актів України, таких як: Закон України «Про освіту», Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу», Закон України «Про вищу освіту», Концептуальні засади реформування середньої школи «Концепція нової української школи», Державна соціальна програма «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини» на період до 2021 року, затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 5 квітня 2017 р. № 230-р, Державна цільова програма відновлення та розбудови миру в східних регіонах, затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 13 грудня 2017 р. № 1071, наказ МОН України від 16.07.2021 р. № 1/9-363 «Про пріоритетні напрями роботи психологічної служби у системі освіти на період 2021/2022 рік», Указ Президента України «Про Національну стратегію розбудови безпечного і здорового освітнього середовища у новій українській школі» від 25 травня 2020 року № 195/2020, Закон України «Про медіацію» від 16 листопада 2021 року № 1875-IX, розпорядження Кабінету Міністрів України «Про затвердження плану заходів з реалізації Національної стратегії розбудови безпечного і здорового освітнього середовища у новій українській школі на 2023 рік» від 24 лютого 2023 р. № 174-р, розпорядження Кабінету Міністрів України від 07 квітня 2023 року «Концепція безпеки закладів освіти», лист Міністерства освіти і науки України від 30.08.2018 р. № 1/9-516 «Щодо вирішення конфліктів серед дітей в закладах освіти шляхом впровадження медіації», лист Міністерства освіти і науки України від 02.08.2022 р. № 1/8794-22 «Щодо діяльності психологічної служби у системі освіти в 2022/2023 навчальному році», лист Міністерства освіти і науки України від 10.08.2022 р. № 1/9105-22 «Щодо організації виховного процесу в закладах освіти у 2022/2023 н. р.».

Актуальність даної проблематики підтверджують численні наукові розвідки. Основні засади здійснення профілактики конфліктів у освітньому середовищі розробляли як українські, так і зарубіжні вчені, серед них: О. Безпалько, Р. Коен, Н. Лебідь, К. Кронін-Лемп, Р. Кронін-Лемп, Н. Лунченко, В. Панок, І. Трубавіна, Л. Мухіна.

Профілактику деструктивної поведінки підлітків досліджували Т. Журавель, І. Іванюк, Ю. Бриндіков, М. Лехолетова, В. Лютий, Г. Ложкін, Т. Лях, Н. Пашко, Н. Пов'якель, В. Соловійова, О. Сорокіна, І. Сорока, Т. Спіріна, В. Суліцький, Ю. Удовиченко, О. Чепенко, О. Чуйко, О. Швед, В. Янковець.

Питання впровадження відновних практик у сфері освіти та в громаді було розглянуто в працях таких науковців, як: В. Головатий, А. Гірник, А. Горова, Л. Дурняк, Л. Л. Дума, Н. Заверико, В. Землянська, В. Лютий, Т. Лях, Р. Коваль, М. Тютюнник, Т. Спіріна, Т. Тимчук, Н. Білик, С. Чернета.

У дисертаційних дослідженнях з даної проблеми успішно розроблені програми та напрацювання: В. Андрєєнкова, К. Левченко, М. Матвійчук, В. Панок, В. Лютий, Т. Лях, Т. Журавель, М. Снітко, Л. Зуб, Л. Мельник, Ю. Пилипас, В. Янковець, С. Котловий, Н. Вишнякова.

Аналіз наукових досліджень дає змогу зробити висновок, що проблема профілактики деструктивних конфліктів серед учнівської молоді засобами відновних практик та умови її ефективності не були предметом спеціального наукового дослідження. Саме тому розробка умов профілактики деструктивних конфліктів серед учнівської молоді є надзвичайно важливою в сучасному освітньому контексті.

Вивчення наукових джерел, нормативно-правових актів, стану програм із впровадження відновних практик у закладах освіти дозволило виявити низку суперечностей, які перешкоджають розвитку програм і їхньому ефективному застосуванню в рамках профілактики деструктивних конфліктів серед учнівської молоді в Україні, серед них:

- зростання кількості деструктивних конфліктів у освітньому середовищі та недостатнє вивчення чинників їхнього виникнення й наслідків для учнівської молоді, що ускладнює формування дієвих превентивних підходів;

- потреба в науково обґрунтованому впровадженні відновних практик як ефективного інструменту профілактики конфліктів і недостатня розробленість теоретичних засад і концептуальних підходів до їхньої адаптації в українському освітньому контексті;

- необхідність цілісного й системного впровадження умов профілактики деструктивних конфліктів у закладах освіти та недостатня вивченість конкретних технологій, ресурсів і алгоритмів реалізації відновних практик у практичній діяльності педагогів.

Вирішення зазначених суперечностей дозволить подолати бар'єри, що заважають впровадженню умов профілактики деструктивних конфліктів серед учнівської молоді, які наразі залишаються актуальними причинами зростання булінгу та насильства в закладах освіти.

Отже актуальність окресленої проблеми, її недостатня розробленість у сучасній теорії та практиці соціальної роботи, а також визначені проблеми зумовили вибір теми дисертаційної роботи – ***«Профілактика деструктивних конфліктів серед учнівської молоді із застосуванням відновних практик»***.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано відповідно до наукової теми кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи Факультету психології, соціальної роботи та спеціальної освіти Київського столичного університету імені Бориса Грінченка «Соціалізація вразливих груп населення у контексті розвитку територіальних громад в Україні» (державний реєстраційний номер 0121U112043).

Тему дисертаційного дослідження затверджено на засіданні кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи Київського столичного університету імені Бориса Грінченка (протокол № 17 від 19 жовтня 2021 р.), вченою радою Факультету психології, соціальної роботи та спеціальної освіти Київського столичного університету імені Бориса Грінченка (протокол № 1 від 20 жовтня 2021

р.), вченою радою Київського столичного університету імені Бориса Грінченка (протокол № 9 від 28 жовтня 2021 р.) .

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити ефективність умов профілактики деструктивних конфліктів учнівської молоді засобами відновних практик.

Завдання дослідження:

1. На основі аналізу науково-методичних джерел розкрити чинники, вияви та наслідки деструктивних конфліктів серед учнівської молоді;
2. Узагальнити теоретико-методологічні засади та практичний досвід профілактики деструктивних конфліктів серед учнівської молоді;
3. Розкрити сутність відновного підходу до запобігання та вирішення конфліктів і особливості застосування відновних практик у закладах освіти на основі вітчизняного та зарубіжного досвіду;
4. Обґрунтувати умови профілактики деструктивних конфліктів засобами відновних практик у закладах загальної середньої та професійної освіти;
5. Експериментально перевірити ефективність умов профілактики деструктивних конфліктів засобами відновних практик у закладах загальної середньої та професійної освіти.

Об'єкт дослідження – профілактика деструктивних конфліктів серед учнівської молоді.

Предмет дослідження – умови профілактики деструктивних конфліктів учнівської молоді засобами відновних практик.

З метою розв'язання окреслених завдань використовуються такі **методи дослідження:**

теоретичні – аналіз наукових соціологічних, психологічних, соціально-педагогічних праць, присвячених соціально-психологічній характеристиці учнівської молоді та чинників, виявів і наслідків деструктивних конфліктів серед учнівської молоді; систематизація та класифікація науково-теоретичного матеріалу для визначення й характеристики вітчизняних і зарубіжних підходів до організації та здійснення аналізу профілактики конфліктів у закладах освіти серед учнівської

молоді, моделювання умов профілактики деструктивних конфліктів у закладі освіти;

емпіричні – опитування учнівської молоді щодо проблеми поширеності конфліктів у закладі освіти та оцінки ефективності умов профілактики конфліктів у закладі освіти; анкетування фахівців загальноосвітніх і професійно-технічних закладів освіти, формувальний експеримент – для вивчення ефективності умов профілактики деструктивних конфліктів серед учнівської молоді за допомогою програм, базованих на відновних практиках, у закладах освіти;

кількісний аналіз отриманих результатів, що дозволило визначити вихідний рівень виявлення показників ефективності умов профілактики деструктивних конфліктів відповідно до визначених критеріїв у респондентів та здійснити поділ закладів освіти на групи для подальших етапів експерименту.

Наукова новизна та теоретичне значення отриманих результатів дослідження полягає в тому, що в дисертації:

вперше: визначено поняття профілактики деструктивних конфліктів серед учнівської молоді як системи науково і методично обґрунтованих заходів соціально-педагогічного, психологічного та правового характеру, спрямованих на виявлення, аналіз і мінімізацію чинників, які сприяють виникненню деструктивних конфліктів, а також на формування в учнівської молоді навичок конструктивного вирішення конфліктних ситуацій, розвитку емоційної компетентності, зниження рівня агресії та стресостійкості, що дозволить забезпечити безпечне освітнє середовище; цілісно розкрито проблему профілактики деструктивних конфліктів серед учнівської молоді із застосуванням відновних практик у закладах загальної середньої та професійно-технічної освіти; систематизовано умови профілактики деструктивних конфліктів засобами відновних практик; обґрунтовано умови профілактики деструктивних конфліктів серед учнівської молоді засобами відновних практик (методичну, організаційну, педагогічну, психологічну, соціальну) форми та методи впровадження цих умов; охарактеризовано критерії профілактики деструктивних конфліктів;

уточнено: сутність відновного підходу до запобігання і вирішення деструктивних конфліктів і особливості застосування відновних практик у закладах освіти;

подальшого розвитку набули: форми та методи впровадження програми профілактики деструктивних конфліктів серед учнівської молоді засобами відновних практик; узагальнення вітчизняного та зарубіжного досвіду застосування відновних практик у закладах освіти; форми міждисциплінарної та міжсекторної взаємодії, спрямованої на профілактику деструктивних конфліктів серед учнівської молоді.

Практичне значення дослідження полягає у: розробленні та впровадженні інструментарію для профілактики деструктивних конфліктів серед учнівської молоді засобами відновних практик; впровадженні умов профілактики деструктивних конфліктів серед учнівської молоді засобами відновних практик; реалізації програми профілактики деструктивних конфліктів серед учнівської молоді «Базові навички медіатора/медіаторки служби порозуміння» у створених умовах.

Теоретико-методологічною основою дослідження є: положення *системного* підходу, що забезпечує цілісне бачення профілактики деструктивних конфліктів у взаємозв'язку усіх складників освітнього процесу; *середовищного* підходу, який акцентує увагу на значущості освітнього середовища як простору для формування безпечної та підтримувальної взаємодії; *компетентнісного* підходу, що орієнтує на розвиток у здобувачів освіти здатності до конструктивного вирішення конфліктів; *міждисциплінарного* підходу, який сприяє інтеграції знань із педагогіки, психології, соціології та юриспруденції для комплексного аналізу досліджуваної проблеми.

Теоретичну базу дослідження становлять наукові положення щодо: здійснення профілактики конфліктів в освітньому середовищі (О. Безпалько, Н. Лебідь, І. Трубавіна, В. Панок, Ж. Петрочко, Р. Коен, К. Кронін-Лемп, Р. Кронін-Лемп); розуміння чинників та проявів деструктивної поведінки учнівської молоді (Т. Журавель, І. Іванюк, Ю. Бриндіков, М. Лехолетова, В. Лютий, Г. Ложкін, Т. Лях, Н. Пашко, Н. Пов'якель, І. Сорока, О. Сорокіна, Т. Спіріна, В. Суліцький, Ю.

Удовиченко, О. Чепенко, О. Швед, В. Янковець); філософських засад профілактики насильства та формування гуманістичних цінностей (В. Андрущенко, В. Бех, В. Панок, А. Гірник); впровадження відновного підходу в освітню та соціальну практику (В. Головатий, А. Горова, Л. Дума, Л. Дурняк, Н. Заверико, В. Землянська, Т. Лях, Т. Спіріна, Н. Білик, М. Тютюнник, С. Чернета); розвитку служб порозуміння, медіації та програм «рівний — рівному» в освітньому середовищі (К. Левченко, М. Матвійчук, М. Снітко, Ю. Пилипас, С. Котловий, Л. Мельник, Л. Зуб, Н. Вишнякова); розуміння конфлікту як соціального феномена і механізмів його регулювання в умовах соціалізації учнівської молоді (А. Мудрик, С. Савченко, Л. Мухіна, В. Лютий); принципів відновного правосуддя та соціально-педагогічних технологій ненасильницького вирішення конфліктів (О. Карпенко, О. Чуйко, Т. Тимчук).

Основні положення та висновки дисертації можуть бути використані в діяльності фахівців соціальної роботи, спеціалістів соціальних служб, інших фахівців соціальної сфери; закладами вищої освіти при розробленні змісту освітніх компонентів для студентів спеціальності 231 «Соціальна робота», освітньо-професійних програм «Соціальна робота» та «Соціальна педагогіка».

Результати дослідження було **впроваджено** в роботу таких закладах освіти та громадських організацій: Спеціалізованої загальноосвітньої школи I-III ступенів №12 м. Хмельницького (№309/01-45 від 10.05.2025), Комунального закладу загальної середньої освіти «Ліцей №13 Хмельницької міської ради» (в минулому, Хмельницьке навчально-виховне об'єднання №28) (№2275/01-41 від 12.05.2025), Гімназії №30 Хмельницької міської ради (в минулому, Спеціалізована загальноосвітня школа I-III ст. №7 міста Хмельницького) (№193/01-45 від 09.05.2025), ДПТНЗ «Красилівський професійний ліцей» (№128 від 05.06.2024), Шепетівського професійного ліцею (№ 01/100 від 12.05.2025), Вищого професійного училища №4 м. Лисичанськ (№9 від 12.05.2025), Комунальної установи «Зміївський центр професійного розвитку педагогічних працівників» Зміївської міської ради Чугуївського району Харківської області (№ 01-06/09 від 11.04.2024) Громадської організації «Ла Страда - Україна» м. Київ (№ 3362 від 11

березня 2025), Громадської організації «Асоціація психологів України» м. Черкаси (№ 01/25-д від 09.05.2025), Громадської організації «Світ у барвах» м. Хмельницький (№3 від 12.05.2025), Громадської організації «Подільський центр медіації» м. Вінниця (№1/25 від 10.05.2025).

Експериментальне дослідження проводилося впродовж 2023-2025 років. До експериментальної роботи загалом на констатувальному, формувальному та контрольному етапах експерименту було залучено залучено 691 особа з числа учнівської молоді та 8 педагогічних працівників.

Особистий внесок здобувача. У науковій статті «Developing the conflictological competence among students of professional and technical school», опублікованій у співавторстві з В. Бондар, авторським доробком здобувачки є обґрунтування актуальності та необхідності формування конфліктологічної компетентності учасників освітнього процесу в закладах професійної (професійно-технічної) освіти. У межах статті саме авторкою висвітлено особливості впровадження програми профілактики деструктивних конфліктів із застосуванням відновних практик, спрямованих на учнівську молодь. Також проаналізовано теоретичні засади поняття «конфліктологічна компетентність» та охарактеризовано можливості розвитку навичок конструктивної взаємодії в межах освітнього простору.

У науковій статті «Innovative social work technologies during martial law Society», підготовленій у співавторстві з Я. Мартинюк та А. Катеринич, авторським внеском здобувачки є аргументація важливості впровадження інноваційних технологій у сферу соціальної роботи в умовах воєнного стану, зокрема в роботі з молодими людьми з інвалідністю. Авторкою самостійно визначено ключові підходи до використання таких технологій як інструменту підвищення рівня соціальної інтегрованості та суб'єктності молоді з інвалідністю. Здобувачка також розкрила практичні можливості адаптації інноваційних соціальних технологій відповідно до викликів, зумовлених воєнною ситуацією, та акцентувала на потребі міжвідомчої взаємодії для ефективної соціальної підтримки зазначеної цільової групи.

Апробація результатів дисертації. Основні теоретичні та практичні

результати дослідження було представлено в доповідях і повідомленнях на наукових і науково-практичних конференціях різного рівня:

міжнародних – «Обмін практиками у сфері миробудування та діалогу», тема доповіді «Вирішую конфлікти та будує мир навколо себе: інтеграція відновних практик в освітній процес», (сmt. Славське, 09-12 вересня 2021 р.); «Молодь і освіта в умовах викликів ХХІ століття», (м. Івано-Франківськ, 25 травня 2022 р.), тема доповіді «Відновний підхід як профілактика деструктивних конфліктів у закладах освіти»; «Молодь і освіта в умовах викликів ХХІ століття», (м. Ніжин 26 травня 2022 р.), тема доповіді «Комплексний підхід у створенні безпечного освітнього середовища з використанням відновного підходу»; «Партнерська взаємодія у системі інститутів соціальної сфери», 10 листопада 2022 р., онлайн; «Освіта і соціальна робота як ресурси розвитку особистості й суспільства», 17-18 листопада 2022 р., онлайн; «Розвивальний потенціал сучасної соціальної роботи: методологія та технології», 10-11 березня 2023 р.; «Розвиток та становлення особистості в умовах трансформаційних процесів», 16 березня 2023 р.; «Актуальні проблеми соціальної роботи та соціального забезпечення: європейський та національний вимір» (м. Луцьк, онлайн, 01-03 червня 2023 р.); «Відповідальне батьківство ХХІ століття», (онлайн, 28 вересня 2023 р.), тема доповіді: «Деструктивні конфлікти як актуальна проблема сучасної української молоді»; «Невербальні способи комунікації», (26 травня 2022 р., м. Острава, Чехія); «Дитинство: сучасні реалії, виклики, перспективи» (31 травня 2023 р., м. Хмельницький), тема доповіді «Деструктивні конфлікти як актуальна проблема сучасної учнівської молоді»; «Суспільство, інтеграція, освіта – SIE2024» (24-25 травня 2024 р., Латвія); «Соціально-психологічні проблеми гендерної стратифікації суспільства» (12 квітня 2024 р., онлайн); «Актуальні питання розвитку особистості: сучасність, інновації, перспективи» (м. Житомир, 4 квітня 2024 р.); «XIV Сіверянські соціально-психологічні читання» (26 квітня 2024 р.); «Суспільство, інтеграція, освіта - SIE2024» (24-25 травня 2024 р., Латвія);

всеукраїнських – «Навчай миру! З чого розпочнемо?», тема доповіді «Комплексний підхід у створенні безпечного освітнього середовища» (08-09 грудня

2021 р.); «Діяльність психологічної служби у системі освіти щодо забезпечення психологічного благополуччя вчителів в умовах реалізації концепції «Нова українська школа», тема доповіді «Безпечне освітнє середовище – запорука психологічного благополуччя освітян» (17 листопада 2021 р.); «Відкритий діалог з молоддю «Турбота про ментальне здоров'я» (лютий 2022 р.); «Дослідження молодих вчених: від ідеї до реалізації», (27 травня 2022 р., 21-22 квітня 2023 р., м. Київ); «Сучасні реалії та перспективи соціального виховання особистості в різних соціальних інституціях» (21 жовтня 2022 р., онлайн); «Професійна підготовка фахівців соціальної сфери: надбання, проблеми, перспективи» (27-28 жовтня 2022 р., онлайн); «Особистість у фокусі соціогуманітарних, педагогічних та психологічних наук» (26-27 жовтня 2023 р., Полтава); «Компетентнісні засади освітнього процесу в умовах впровадження інновацій: вітчизняний та міжнародний досвід» (27-28 листопада 2023 р.), тема панельної дискусії: Компетентності соціального педагога, необхідні для застосування відновного підходу в закладі освіти; «Актуальні проблеми соціальної роботи: досвід і перспективи» (м. Кам'янець- Подільський, 11 квітня 2024 р.); V Всеукраїнська науково-практична конференція «Соціальна підтримка сім'ї та дитини в соціокультурному просторі громади», 04 червня 2024 р.; I Всеукраїнська конференція здобувачів вищої освіти та молодих вчених «Актуальні питання відновлення ментального здоров'я у психологічному вимірі», онлайн, 11 жовтня 2024 р., тема доповіді: Міжособистісні конфлікти серед учнівської молоді в часи війни: вплив на ментальне здоров'я та шляхи подолання.

Також теоретичні й практичні результати дослідження було висвітлено під час низки всеукраїнських, обласних і регіональних науково-практичних, методологічних семінарів, нарад, круглих столів, організованих Громадською організацією «Ла Страда-Україна» спільно з Інститутом модернізації змісту освіти Міністерства освіти і науки України.

Основні результати дисертаційної роботи обговорено й отримано позитивну оцінку на засіданнях кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи, семінарах

та щорічних звітних науково-практичних конференціях Київського столичного університету імені Бориса Грінченка (м. Київ, 2022-2025 рр.).

Публікації. Основні результати дисертаційного дослідження відображені у 12 наукових і науково-методичних працях: 3 наукові статті, опубліковані у наукових виданнях, які включені на дату опублікування до переліку наукових фахових видань України; 9 публікацій(дві у співавторстві), у яких додатково висвітлено наукові результати дисертації. Загальний обсяг особистого доробку автора становить 5 друкованих аркушів.

У науковій статті «Developing the conflictological competence among students of professional and technical school», опублікованій у співавторстві з В. Бондар, авторським доробком здобувачки є обґрунтування актуальності та необхідності формування конфліктологічної компетентності учасників освітнього процесу в закладах професійної (професійно-технічної) освіти. У межах статті саме авторкою висвітлено особливості впровадження програми профілактики деструктивних конфліктів із застосуванням відновних практик, спрямованих на учнівську молодь. Також проаналізовано теоретичні засади поняття «конфліктологічна компетентність» та охарактеризовано можливості розвитку навичок конструктивної взаємодії в межах освітнього простору.

У науковій статті «Innovative social work technologies during martial law Society», підготовленій у співавторстві з Я. Мартинюк та А. Катеринич, авторським внеском здобувачки є аргументація важливості впровадження інноваційних технологій у сферу соціальної роботи в умовах воєнного стану, зокрема в роботі з молодими людьми з інвалідністю. Авторкою самостійно визначено ключові підходи до використання таких технологій як інструменту підвищення рівня соціальної інтегрованості та суб'єктності молоді з інвалідністю. Здобувачка також розкрила практичні можливості адаптації інноваційних соціальних технологій відповідно до викликів, зумовлених воєнною ситуацією, та акцентувала на потребі міжвідомчої взаємодії для ефективної соціальної підтримки зазначеної цільової групи.

Структура й обсяг дисертації. Дисертація складається з анотації українською та англійською мовами, списку публікацій, вступу, трьох розділів,

висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел 273 найменувань, з них 38 – іноземною мовою), додатків. Загальний обсяг роботи становить 315 сторінок, з них основного тексту – 207 сторінок, 11 додатків – 60 сторінок, 14 таблиць і 20 рисунків.

РОЗДІЛ 1.

ПРОФІЛАКТИКА ДЕСТРУКТИВНИХ КОНФЛІКТІВ СЕРЕД УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ ЯК НАУКОВА ПРОБЛЕМА

1.1. Деструктивні конфлікти як проблема сучасної учнівської молоді

Деструктивні конфлікти серед учнівської молоді є актуальною проблемою, яка потребує особливої уваги. Вони можуть мати серйозні негативні наслідки як для самих учнів/учениць, так і для освітнього середовища загалом. Розуміння причин і способів управління такими конфліктами є важливим завданням для учасників освітнього процесу.

Учнівська молодь переживає важливий період свого життя, який визначає їхній соціальний розвиток. Однак серед сучасної учнівської аудиторії спостерігається зростаюча тенденція до деструктивних конфліктів. Ця проблема стає серйозним викликом для освітньої системи, саме тому важливо проаналізувати чинники, що сприяють деструктивним конфліктам серед учнівської молоді, їхнім наслідкам, а також здійснити пошук шляхів вирішення цієї проблеми.

Учнівська молодь часто стикається зі складнощами у встановленні свого соціального статусу та отриманні визнання серед своїх однолітків. Це може призводити до конкуренції, заздрощів та інших чинників, які сприяють поширеності конфліктів і виявів деструктивної поведінки. Багато учнів і учениць не мають достатніх навичок управління конфліктами та самостійного вирішення конфліктних ситуацій мирним шляхом. Вони можуть почуватися невпевненими, розгубленими, наляканими або, навпаки, виявляти агресивну поведінку у відповідь на конфлікт та застосовувати насильницькі методи вирішення конфлікту.

Для того, щоб зрозуміти глибину проблеми та підходи щодо її вирішення, необхідно звернути увагу на природу деструктивних конфліктів серед учнівської молоді. Ці конфлікти не лише впливають на психологічний і соціальний стан учнів і учениць, а й відображають загальні тенденції суспільної напруженості, які можуть посилюватися.

У контексті завдань дисертаційної роботи проаналізуємо поняття «деструктивних конфліктів серед учнівської молоді» як предмету наукових досліджень, здійснимо аналіз чинників, виявів та наслідків. Проаналізуємо поняття «конфлікт», «деструктивний конфлікт» та «учнівська молодь».

Поняття «учнівська молодь» зазвичай охоплює осіб, які навчаються в закладах освіти та належать до молодіжної вікової групи. В українському законодавстві «молодь» визначається як особи віком від 14 до 35 років. Відповідно, «учнівська молодь» включає учнів та студентів та інших осіб цієї вікової категорії, які здобувають освіту в різних навчальних закладах [92]. У контексті даного дослідження під учнівською молоддю слід розуміти осіб віком від 14 до 18 років, які здобувають освіту в закладах загальної середньої освіти та професійної (професійно-технічної) освіти, оскільки саме ця вікова група є найбільш уразливою до деструктивних конфліктів і потребує цілеспрямованої профілактичної роботи в межах освітнього середовища.

Варто зазначити, що конкретні вікові межі та визначення можуть змінюватися залежно від контексту та нормативно-правових актів, тому для точного розуміння слід звертатися до відповідних документів або офіційних джерел.

Саме тому пропонуємо розпочати наш аналіз з поняття «учнівська молодь», яке розглядається в контексті філософії, соціології, психології та педагогіки.

Розглядаючи поняття учнівської молоді у філософії, основну увагу зосереджують на освітньому, соціальному та духовному розвитку людини. В антропологічному аспекті філософ Жан-Поль Сартр визначав молодих людей як тих, хто відповідає за свободу вибору. Учнівська молодь розглядалась у контексті групи, що перебуває на етапі формування особистості [174].

Філософи, такі як А. Грамші та Ю. Габермас, акцентували увагу на ролі учнівської молоді в суспільстві. Науковці зазначають, що в учнівської молоді закладаються основи соціального мислення, громадянської позиції, активності та готовності брати участь у соціальних змінах [44].

І. Кант в своїх працях робив акцент на вихованні автономії у молоді, тобто здатності діяти відповідно до принципів розуму, а не під тиском зовнішніх обставин

чи емоцій. Він зазначав, що молодь повинна вчитися мислити самостійно й бути здатною розрізняти добро та зло, орієнтуючись на категоричний імператив [67].

Філософи наголошують, що молодь є рушійною силою змін у суспільстві. Саме тому філософські концепції освіти та соціалізації часто розглядають цей період життя як ключовий для інновацій, прогресу та трансформацій.

Таким чином, у філософії поняття «учнівська молодь» інтегрує індивідуальні, соціальні та духовні аспекти розвитку людини, акцентуючи увагу на її творчій та трансформаційній ролі в світі.

У психології поняття учнівської молоді розглядається як таке, що охоплює осіб шкільного віку, під час якого відбувається активний процес навчання та соціалізації.

Г. Лактіонова у своїх дослідженнях описує, що учнівська молодь постмодерного часу зазнає значних змін у соціально-психологічному портреті порівняно з попередніми поколіннями. Це зумовлено впливом сучасних технологій, глобалізаційних процесів і змін у суспільних цінностях [92]. В українському суспільстві поняття учнівської молоді визначається як соціально-демографічної групи, відокремленої на основі сукупності вікових характеристик і особливостей соціального стану.

Поняття учнівської молоді згадано у монографії Д. Закатнова «Технології підготовки учнівської молоді до професійного самовизначення». На думку автора, періодизація життєвого шляху завжди містить нормативно-ціннісний момент, вказівку на те, які завдання має вирішувати індивід, що досяг свого віку, щоб вчасно й успішно перейти до наступної фази життя та вікової категорії [59].

У соціології поняття учнівської молоді визначається як групи осіб, яка характеризується специфічними соціальними орієнтаціями та очікуваннями, що формуються під впливом різних соціальних середовищ, у яких перебуває особистість.

Т. Куниця у своїх наукових працях зазначає, що соціальні орієнтації учнівської молоді формуються під впливом різних соціальних середовищ, власних переконань і прагнень особистості. Вона також наголошує на важливості

врахування гендерних та регіональних аспектів у процесі формування цих орієнтацій [91].

К. Галушко в соціологічній енциклопедії надає визначення поняттю молодь як соціально-демографічної суспільної групи зі специфічними соціальними та психологічними ознаками. Зазначаючи, що наявність цих ознак визначається як віковими особливостями молодих людей, так і тим, що їхнє соціально-економічне, суспільно-політичне становище, духовний світ перебувають у процесі становлення, формування. Аналізуючи соціологічну статистику, зазначену в енциклопедії, молодих людей визначають як осіб віком 16-30 років [195].

Л. Гуцан, О. Морін, З. Охріменко, О. Пархоменко, Л. Гриценко І. Ткачук в монографії «Професійне самовизначення учнівської молоді в умовах освітнього округу» під учнівською молоддю розуміють соціально-демографічну групу, сукупність осіб віком від 15 до 35 років, які здобувають формальну освіту та поступово удосконалюють отримані знання, вміння і навички професійним досвідом [158].

Розбираючи поняття учнівської молоді з точки зору педагогіки, пропонуємо розглянути визначення О. Сухомлинського, який у своїх роботах зазначає, що це – специфічна соціально-вікова група, яка формується в умовах освітнього процесу та має свою унікальну систему інтересів, мотивацій і потреб, які визначаються етапами становлення особистості [200].

Таким чином, педагогічний, психологічний та соціологічний підходи визначають поняття учнівської молоді як осіб, що формуються в процесі здійснення освітньої діяльності, соціалізації та вікових змін. Науковці визначають учнівську молодь як тих, хто перебуває на етапі особистісного, професійного та соціального розвитку.

У Законі України «Про основні засади молодіжної політики» молоддю визначаються молоді особи віком від 14 до 35 років, які є громадянами України, іноземцями та особами без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах.

Організація Об'єднаних Націй (ООН) відносить до підлітків осіб віком 10-19 років, а до молоді – осіб віком 15–24 роки для цілей статистичного обліку без шкоди для інших визначень, що їх використовують держави – члени ООН. Разом підлітків і молодь позначають терміном «молоді люди», до яких належать особи віком 10-24 роки. Конвенція про права дитини визначає дітей як осіб віком від народження до 18 років [114].

Як бачимо із визначення поняття «учнівська молодь», одним із ключових елементів є освітній та соціальний процеси. Для того, щоб краще зрозуміти особливості учнівської молоді, варто виокремити основні характеристики цієї соціальної групи. Учнівська молодь охоплює осіб віком приблизно від 14 до 18 років, які проходять інтенсивний період фізіологічного та психічного розвитку. Цей віковий етап характеризується пошуком шляхів самовдосконалення, соціального самоствердження, формуванням національної ідентичності, а також становленням громадянської свідомості.

Психологічні особливості учнівської молоді є предметом дослідження багатьох науковців, які аналізують різні аспекти розвитку особистості в підлітковому та юнацькому віці. О. Біданець у своїй роботі звертає увагу на розвиток критичного мислення. Автор зазначає, що цей вік учнівської молоді є сензитивним для формування навичок аналізу та рефлексії, але розвиток критичного мислення потребує спеціальних методик навчання. Важливими чинниками є створення проблемних ситуацій у навчанні, активне використання запитань, що спонукають до аналізу, та стимулювання самостійного пошуку рішень [14].

Н. Токарева та А. Шамне у посібнику з вікової та педагогічної психології вказують, що підлітковий і юнацький вік є періодом інтенсивного особистісного розвитку, коли формується самооцінка, ідентичність та соціальні навички. Вони зазначають, що в цьому віці особливо важливою є роль міжособистісної взаємодії, що сприяє розвитку емпатії та здатності до співпраці [205].

Н. Чайкіна у своїй роботі акцентує увагу на тому, що для учнівської молоді характерні такі особливості, як підвищена емоційна чутливість, нестійкість самооцінки, прагнення до самостійності та пошук особистої ідентичності. Вона

також вказує на те, що в підлітковому віці відбувається активне переосмислення цінностей, що може супроводжуватися як емоційними підйомами, так і кризами самоусвідомлення [218].

Важливо відзначити, що в цей період учнівська молодь стикається з різними викликами, зокрема з деструктивними конфліктами, які можуть бути наслідком як соціальних, так і психологічних чинників. Тому необхідно вивчити особливості їхньої поведінки, що дозволить краще зрозуміти природу конфліктів і знайти ефективні методи їхнього подолання.

Одним із викликів для учнівської молоді є деструктивні конфлікти, які можуть виникати як у міжособистісних стосунках, так і в рамках освітнього процесу чи соціалізації. Їхньою першопричиною може бути нерозуміння, сварки, прояви булінгу та насильства, конкуренція тощо.

У своїх наукових працях Ю. Бриндіков акцентує на тому, що булінг є формою агресивної поведінки з деструктивною спрямованістю, яка виявляється у свідомих регулярних діях, які супроводжуються дисбалансом сил між агресором та жертвою. Науковець підкреслює, що сутність цього явища полягає в систематичному приниженні, домінуванні, прагненні перерозподілу влади шляхом створення соціальних привілеїв для булера та зневаги до опонента [20].

Враховуючи психологічні особливості вікового розвитку, учнівська молодь стикається з різними формами конфліктів, що має велике значення для її особистісного розвитку та соціальної адаптації.

Як бачимо, при визначенні поняття «учнівська молодь» в одному з ключових елементів спостерігається наявність конфліктної поведінки, тому важливо перейти до розгляду поняття «конфлікт».

За визначенням Академічного тлумачного словника, *конфлікт* – це зіткнення протилежних інтересів, поглядів; серйозні розбіжності; гостра суперечка [161].

Конфлікт у філософії, соціології, психології, соціальній педагогіці переважно розглядається як непорозуміння між двома чи більшою кількістю сторін (осіб чи груп), коли кожна з них намагається зробити так, щоб були прийняті саме її погляди або цілі та створені всілякі перешкоди протилежній стороні в тих самих завданнях.

Перші спроби дослідження конфліктів з'явилися ще у VII-VI ст. до н. е. Китайські філософи вважали, що джерело розвитку всього наявного – це протиріччя між позитивними та негативними сторонами матерії. Стародавні греки залишили нам вчення про протилежності та їхню роль у виникненні речей [73].

Геракліт (VI-V ст. до н.е.) розглядав боротьбу протилежностей як основу всього існуючого. Цицерон (I ст. до н. е.), усвідомлюючи неминучість конфронтації у суспільному житті, намагався довести існування «справедливого» та «несправедливого» насильства [35].

Н. Макіавеллі вважав *конфлікт* універсальним і неперервним станом суспільства [102]. Згодом конфлікт як соціальне явище досліджував А. Сміт (1723-1790), який трактував його як основу поділу суспільства на класи та економічного суперництва між ними [183].

Американські дослідники Д. Рубін, Д. Прут та Сунг Хе Ким зазначають, що термін «*конфлікт*» застосовують тепер занадто широко, що може призвести до втрати ним статусу однозначного поняття. Вони дотримуються думки, що в основі конфлікту лежить сприймання розбіжностей інтересів або переконання сторін у тому, що їхні прагнення не можна задовольнити одночасно [170].

Українські вчені Г. Ложкін та Н. Пов'якель розглядають *конфлікт* як зіткнення різноспрямованих сил (цінностей, інтересів, поглядів, цілей, позицій) суб'єктів – сторін взаємодії, наголошуючи на тому, що поняття різноспрямованості ширше за розуміння протилежності спрямованості, що дає можливість зняти обмеження розуміння проблеми та усунути елемент антагонізму [95].

М. Примуш розглядає конфлікт як стосунки між суб'єктами соціальної взаємодії, які характеризуються протиборством за наявності протилежних мотивів (потреб, інтересів, цілей, ідеалів, переконань) чи суджень (думок, поглядів, оцінок тощо) [143].

Т. Лепейко, О. Миронова зазначають, що *конфлікт* – це протиріччя, що виникає між людьми у зв'язку з рішенням тих чи інших питань соціально-виробничого та особистого життя, а також боротьба за цінності, владу, ресурси, в якій цілями є нейтралізація, завдання збитку чи знищення суперника [93]. Т.

Лепейко, О. Миронова у своїх наукових працях визначають конфлікт як стикання протилежно спрямованих цілей, інтересів, думок людей [94].

Т. Дуткевич, О. Миронова, О. Мазоренко розглядали конфлікт як суперечність, яку людина сприймає як значущу життєву проблему, що вимагає свого розв'язання і викликає активність [52].

У Політологічній енциклопедії А. Карасевич, Л. Шачковська визначають конфлікт (лат. *conflictus* – зіткнення, сутичка) як зіткнення протилежних інтересів і поглядів, напруження і крайнє загострення суперечностей, що призводить до активних дій, ускладнень, боротьби, що супроводжуються складними колізіями [137].

В узагальненому вигляді *конфлікт* розглядається як вияв об'єктивних чи суб'єктивних суперечностей, які виражаються в протиборстві сторін, тобто така ситуація, коли сторони (суб'єкти) взаємодії переслідують певні власні цілі, які суперечать чи взаємно виключають одна одну.

Отже поняття конфлікту ми можемо розглядати як процес загострення суперечностей та боротьби двох чи більше сторін соціальної взаємодії, протистояння або непорозуміння, що супроводжується негативними емоціями, такими як гнів, образа, роздратування або невдоволення. Конфлікт часто виражається в діях, які мають руйнівні наслідки для особистості, таких як ворожнеча, взаємна образа, відчуття відторгнення або втрата довіри. Він може виникати з різних причин, таких як різні цінності, потреби, інтереси, непорозуміння або конкуренція. Конфлікт може мати широкий спектр форм і рівнів, від повсякденних незначних непорозумінь до серйозних соціальних або політичних протистоянь, і його вирішення може вимагати складних стратегій та діалогу для досягнення мирного та конструктивного вирішення.

Конфліктні ситуації виникають через протилежність інтересів і соціальних установок людей, вони потребують обов'язкового розв'язання, оскільки без цього неможливе нормальне функціонування соціальної групи, колективу. Взаємодія під час конфлікту може зумовлювати два основних види конфліктів: конструктивні та деструктивні.

Конструктивні конфлікти – це ті, що можуть привести до позитивних результатів. Вони здатні сприяти кращому розумінню проблеми, стимулювати творчий процес, сприяти змінам на краще та посилювати ефективності дій команди чи організації. Суперечки в цьому виді конфлікту можуть бути корисними, оскільки спонукають сторони переглянути свої погляди та думки, сприяють виробленню нових ідей, кращих рішень та інновацій. Можуть зміцнити взаємини, якщо сторони навчаться слухати одне одного та працювати разом для пошуку компромісів. Конструктивні конфлікти часто виникають на тлі різних думок, цінностей чи перспектив [25].

Конструктивний конфлікт відрізняється від деструктивного тим, що він сприяє розвитку, вдосконаленню та досягненню позитивних результатів. Він базується на відкритому обміні ідеями, поглядами та думками, а також на прагненні досягти втілення загальних цілей. Ключовим аспектом конструктивного конфлікту є те, що він стимулює креативність, сприяє інноваціям та відкриває нові можливості [25].

З іншого боку, деструктивні конфлікти – це ті, що можуть призвести до негативних наслідків. Вони здатні порушувати взаєморозуміння, викликати стрес та негативно позначитися на відносинах з іншими людьми. Характеризуються агресією, ворожнечею та недовірою між сторонами. Деструктивні конфлікти зазвичай спричиняють негативні наслідки, такі як погіршення взаємин, стрес, розлад у спільноті або команді, сприяють порушенню взаємодії та співпраці між сторонами. Часто виникають з непорозумінь, конкуренції або неприйняття іншої точки зору [53].

Важливо розглянути ці два види конфліктів, щоб зрозуміти їхні особливості, причини виникнення та способи вирішення. Вміння розрізняти їх і вміти використовувати конструктивні методи вирішення конфліктів може бути корисним як у особистому, так і в професійному житті.

Деструктивний конфлікт переводить причини, що його зумовили, на «особистості». Ця установка не веде до вирішення конфлікту, а, навпаки, його загострює (зростає упередженість проти співрозмовника, напруга у взаєминах,

посилюються неприємні почуття та переживання, виникають стреси тощо). Прикладом деструктивного конфлікту є сварка, коли кожна з конфліктуючих сторін висловлює свою негативну оцінку особистості опонента.

Пропонуємо детальніше розглянути поняття «деструктивний конфлікт» через призму філософії, психології, соціології та педагогіки [170].

З точки зору філософії варто розглянути декілька тверджень відомих філософів. Так, філософ Е. Фромм розрізняв конструктивні та деструктивні конфлікти. Він зазначав, що деструктивні конфлікти, породжені злоякісною агресією, ведуть до насильства та руйнування. Фромм вважав, що конфлікт є не патологією, а скоріше хворобою, яку можна вилікувати шляхом зниження рівня агресії через творчу самореалізацію та конструктивні зміни [82].

У соціальних науках, а саме в межах соціальної теорії, К. Маркс, Ф. Енгельс розглядають деструктивний конфлікт як результат нерівності або несправедливості в суспільстві. Теорії марксизму та постмодернізму, зокрема вказують на те, що такі конфлікти виникають через експлуатацію, репресії або знецінення індивідуальних прав.

Отже у філософії деструктивний конфлікт розглядається як явище, що перешкоджає гармонійному розвитку особистості та суспільства, підкреслюючи важливість пошуку шляхів для конструктивного вирішення суперечностей.

У психології деструктивні конфлікти визначаються як такі, що мають негативний вплив на взаємодію між учасниками та учасницями й призводять до руйнування стосунків і заважають ухвалити ефективне рішення.

У навчально-методичному посібнику «Психологія конфлікту» науковець І. Рудзевич аналізує ознаки деструктивного конфлікту й визначає їх як розширення конфлікту, його ескалацію, незалежність конфлікту від причини, що його породжувала, збільшення затрат і втрат учасників, зростання агресивних дій. Також І. Рудзевич змальовує наслідки деструктивних конфліктів, серед яких непродуктивні конкурентні відносини між людьми, відсутність прагнення до співпраці та добрих стосунків, уявлення про опонента як про «ворога», скорочення або повне припинення взаємодії з протилежною стороною, переконання, що «перемога» в

конфлікті важливіша за вирішення реальної проблеми, почуття образи, незадоволеності та поганий настрій [171].

У навчально-методичному посібнику «Основи психології та педагогіки» К. Мацко, М. Прищак розглядають поняття деструктивного конфлікту як таке, що призводить до руйнування взаємодії та погіршення психологічного клімату. Як приклад, автори зазначають, що деструктивним конфліктом є сварка, коли кожна з конфліктуючих сторін висловлює негативну оцінку особистості опонента [108].

О. Отич у навчально-методичному посібнику «Психологія конфлікту» розглядає теоретичні основи конфліктології, зокрема структуру та функції конфлікту, фактори та причини їхнього виникнення, а також закономірності розвитку та розв'язання конфліктів у навчально-виховному процесі. Науковиця також аналізує деструктивні функції конфліктів, які можуть зумовлювати руйнацію міжособистісних стосунків, формування негативного образу сторін, що протидіють, та затримання поступального розвитку особистості [165].

О. Чала у своїх наукових працях визначає деструктивну конфліктність як таку, що негативно впливає на психічний стан учасників і учасниць взаємодії, переживання стресових симптомів, руйнацію міжособистісних стосунків, формування негативного образу протидіючих сторін. Окрім того зазначає, що вияви деструктивних конфліктів ґрунтуються на особистісних якостях та самосприйнятті людини [220].

У навчальному посібнику «Практика етики», авторкою якого є В. Блощинська, зазначено, що деструктивний конфлікт виникає, коли одна із сторін наполегливо та жорстко наполягає на своїй позиції і не бажає враховувати інтереси іншої сторони і коли один із опонентів вдається до етично засуджених методів боротьби, прагне психологічно подавити партнера, дискредитує і принижуючи його [16].

Розглядаючи поняття деструктивних конфліктів у педагогіці, можемо зробити висновок, що ці конфлікти стосуються освітньо-виховного процесу й негативно впливають на взаємодію між учасниками освітнього процесу, серед яких – учні/учениці, батьки та освітяни. Також визначено, що деструктивний конфлікт

може призводити до погіршення психологічного клімату, втрати мотивації, емоційного виснаження та порушення гармонійних стосунків.

Проаналізувавши літературу та дослідження, можемо охарактеризувати деструктивний конфлікт як такий, що супроводжується іншими деструктивними формами поведінки, зокрема агресивною поведінкою, що виявляється у відкритому чи прихованому бажанні завдати шкоди іншій особі. Окрім того деструктивні конфлікти можуть призводити до емоційної ізоляції та відчуження однієї зі сторін. В учнівському середовищі це може виражатися в соціальній ізоляції учня/учениці, коли він/вона стає об'єктом колективного неприйняття та ворожості. Учнівська молодь, яка не може ефективно вирішити свої конфлікти, вдається до антисоціальної або кримінальної поведінки, що стає наслідком деструктивної взаємодії з однолітками.

За свідченням Н. Пов'якель та Н. Макарчук, взаємодія набуває деструктивного характеру, коли у людини виявляються такі риси, як негативне самосприйняття, а також поведінка, що включає використання конфліктогенів, конфліктну манеру спілкування та маніпулятивні прийоми [131].

Детермінація деструктивної конфліктності як особистісної якості визначається взаємодією об'єктивних і суб'єктивних факторів. Серед суб'єктивних факторів особливе місце посідає схильність особистості до вибору негативної, руйнівної тенденції поведінки у конфліктній ситуації.

Українська науковиця О. Чала, досліджуючи чинники деструктивних конфліктів, зазначала, що деструктивна конфліктність учнівської молоді зумовлена комплексом особистісних чинників, які перешкоджають особистісному зростанню та саморозвитку [220], а Н. Пов'якель та Н. Макарчук вивчали деструктивну взаємодію, пов'язуючи її з такими ознаками особистості, як негативна Я-концепція та конфліктність поведінки [131].

Здійснивши аналіз наукових праць, дослідивши визначення понять «учнівська молодь», «деструктивний конфлікт», можемо сформулювати *чинники* виникнення деструктивних конфліктів серед учнівської молоді, об'єднавши їх за такими ознаками, як:

- вікові, що свідчать про емоційну нестабільність, до якої схильна учнівська молодь, та часто призводять до виявів конфліктної поведінки, бажання самоствердження, що може виявлятися в конкуренції та прагненні здобути визнання серед однолітків;
- соціальні, до яких можна віднести стосунки учнівської молоді з сім'єю, друзями та іншим оточенням, потрапляння в ситуацію домашнього насильства, булінгу, дискримінації;
- комунікативні, наприклад, відсутність навичок ефективного спілкування та вирішення конфліктів мирним шляхом;
- особистісні, що свідчать про низьку самооцінку учнівської молоді, підвищеної тривожності тощо.

Деструктивні конфлікти – це конфлікти, які загострюють ситуацію, руйнують міжособистісні стосунки, знижують ефективність діяльності та можуть викликати стрес і психологічну напруженість серед учасників взаємодії [205]. Вивчення деструктивних конфліктів є важливим аспектом соціальної та організаційної психології, оскільки їхні наслідки можуть мати довготривалий вплив як на індивідів, так і на групи.

Аналіз наукових джерел підтверджує той факт, що психологічні особливості особистості є одними з головних передумов виникнення деструктивних конфліктів. До таких характеристик належать низький рівень емоційного інтелекту, імпульсивність, тривожність, агресивність, домінантність та егоцентризм [218]. Наприклад, особи з високою потребою у владі та контролі над іншими частіше ініціюють конфлікти, які переростають у деструктивну фазу, оскільки прагнуть нав'язати свою позицію без урахування думки інших [14].

Неефективна комунікація є одним із найпоширеніших чинників конфліктів, які набувають деструктивного характеру. Недостатня чіткість та зрозумілість повідомлень, використання маніпулятивних або агресивних висловлювань, зневажливе ставлення до опонента сприяють ескалації конфлікту [68]. Зокрема використання критики, що принижує особистість, замість конструктивного

зворотного зв'язку може призвести до негативних емоцій та посилення конфліктної напруженості [205].

Розбіжності в цінностях, переконаннях, соціальних ролях і очікуваннях є значущими чинниками виникнення конфліктів у груповій взаємодії. Дослідження показують, що соціальна нерівність, упередження та стереотипи можуть сприяти формуванню негативного ставлення до представників інших соціальних або професійних груп, що провокує напруження та конфлікти. Вплив групової динаміки також є важливим: внутрішньогрупові суперечності часто виникають унаслідок боротьби за статус і визнання [218].

Підвищений рівень стресу, професійне та емоційне вигорання є значущими факторами, що сприяють деструктивним конфліктам. Особи, які перебувають у стані хронічної втоми або тривожності, демонструють вищу конфліктність та меншу здатність до компромісу [117]. Крім того, почуття несправедливості, ревності, заздрість або особистісні образи можуть провокувати ескалацію конфлікту та ускладнювати його розв'язання [14].

Пропонуємо детальніше ознайомитися з чинниками деструктивних конфліктів серед учнівської молоді. Зарубіжні та вітчизняні науковці в своїх працях зазначають, що деструктивні конфлікти мають негативні наслідки для особистості. Карен Хорні аналізувала вплив внутрішніх конфліктів на поведінку особистості, зазначаючи, що невирішені внутрішні суперечності можуть призводити до деструктивної поведінки.

3. Фройд розглядав конфлікти як результат внутрішніх психічних суперечностей, що можуть мати деструктивний вплив на особистість [214].

Американський соціальний психолог М. Дойч у своїх наукових працях описує теорію конфліктів, акцентуючи на відмінностях між конструктивними та деструктивними конфліктами. Він зазначає, що деструктивні конфлікти виникають через недовіру, непорозуміння та відсутність спільної мети, що часто призводить до ескалації та руйнування відносин [240].

Дослідивши питання чинників деструктивних конфліктів, можемо зробити висновок, що деструктивні конфлікти є комплексним соціально-психологічним явищем, яке зумовлене взаємодією багатьох факторів.

Аналіз наукових джерел дозволив виокремити основні чинники, що сприяють виникненню деструктивних конфліктів серед учнівської молоді. Вони класифіковані за віковими, соціальними, комунікативними, особистісними, психологічними та освітньо-виховними аспектами, що дає змогу комплексно оцінити природу конфліктної поведінки. Пропонуємо детальніше ознайомитися з кожним із них:

- вікові чинники: емоційна нестабільність, підвищена чутливість до оцінки інших, потреба в самоствердженні;
- соціальні чинники: міжособистісна взаємодія з однолітками, сімейні конфлікти, соціальне відчуження, домашнє насильство, булінг, дискримінація;
- комунікативні чинники: недостатність навичок ефективного спілкування, труднощі у налагодженні міжособистісних контактів, використання агресивних або маніпулятивних стратегій комунікації;
- особистісні чинники: низька самооцінка, підвищена тривожність, агресивність, домінантність, імпульсивність, егоцентризм;
- психологічні чинники: високий рівень стресу, емоційне вигорання, депресія, проблеми із саморегуляцією емоцій;
- освітньо-виховні чинники: несправедливе оцінювання, авторитарний стиль викладання, відсутність довіри між учнями та педагогами, конкуренція в навчанні.

Деструктивні конфлікти, які виникають серед учнів і учениць, мають знайчий вплив на освітнє середовище та на самопочуття учнів/учениць в цілому. Серед найпоширеніших виявів деструктивних конфліктів між учнівською молоддю можна виокремити конфлікти, які переростають у бійки, знущання, образи. На тлі деструктивних конфліктів у закладі освіти учні та учениці можуть відчувати соціальне відчуження, наприклад, коли їх виключають зі спільноти, ізолюють або

маніпулюють їхніми взаєминами з іншими. Як наслідок, це призводить до відчуття самотності, низької самооцінки та відсутності підтримки.

Наявність деструктивних конфліктів під час освітнього процесу впливає на погіршення академічних досягнень. Так, конфліктні ситуації, які виникають у закладі освіти, можуть відволікати увагу учнів/учениць від навчання, спричиняючи погіршення їхніх академічних досягнень. Стрес та занепокоєння, пов'язані з конфліктами, можуть впливати на здатність учнівської молоді концентруватися та засвоювати новий матеріал. Наслідком деструктивних конфліктів також є їхній вплив на емоційну стабільність та загальний стан їхніх учасників.

Важливо вчасно розпізнавати та вирішувати деструктивні конфлікти серед учнівської молоді, щоб створити безпечне освітнє середовище для навчання та розвитку.

Отже деструктивний конфлікт є складною соціальною і психологічною проблемою, яка не лише погіршує стосунки між учасниками, але й може призводити до розвитку інших деструктивних проявів поведінки, таких як агресія, насильство, булінг, відчуження та девіантна поведінка. Розуміння причин виникнення таких конфліктів і їхнього впливу на поведінку підлітків є необхідним для ефективного управління конфліктними ситуаціями в освітньому середовищі.

Аналіз філософської, соціологічної, психологічної, педагогічної та соціально-педагогічної наукової літератури засвідчив, що деструктивні конфлікти є явищем, яке притаманне поведінковому розвитку учнівської молоді.

Аналізуючи деструктивні конфлікти серед учнівської молоді, можемо дійти висновку, що вони здатні призводити до стресу, тривоги, депресії та інших психологічних і негативних проблем серед учнів і учениць.

Конфліктні ситуації загалом можуть відволікати увагу учнів і учениць від освітнього процесу як провідної діяльності, що призводить до зниження успішності та погіршення стосунків з оточуючими. Деструктивні конфлікти, з якими стикаються учні/учениці, можуть руйнувати взаємини в класі/групі та створювати негативну атмосферу в освітньому середовищі.

За останні роки помітно зросла кількість правопорушень, випадків агресивної поведінки та актів жорстокого поводження за участі учнівської молоді.

У січні 2024 року було зареєстровано рекордну кількість кримінальних проваджень про домашнє насильство – 435. Це майже вдвічі більше, ніж у січні 2023 року. За даними Генеральної прокуратури України, до суду доходять понад 80% відкритих справ. Кількість справ щодо домашнього насильства зростає рік до року – винятком став лише перший рік повномасштабного вторгнення. У 2023 році в Україні було зареєстровано 2 705 відповідних кримінальних проваджень. Це на 11% більше, ніж у 2021 році, тоді зареєстровано 2 432 справи. Повідомлення, які надійшли до органів поліції у 2022 році: 21% звернень від жінок-постраждалих, а також 10% звернень від дітей [127].

Проблема домашнього насильства, надалі є актуальною для України та показує, що в умовах воєнного стану випадків насильства побільшало у порівнянні з попередніми роками, що, ймовірно, пов'язано з кризовими обставинами, з якими стикнулася значна частина населення нашої держави. Домашнє насильство за участю дітей та молодих людей є не менш актуальною проблемою. Учнівська молодь, яка стикається з домашнім насильством, може мати серйозні фізичні та психологічні травми, що супроводжуватимуть її впродовж усього життя.

Саме тому важливо сприяти розвитку навичок вирішення конфліктів без насильства та створювати середовище, де учнівська молодь почуватиметься захищеною і може вільно говорити про свої потреби та переживання.

Згідно з даними, отриманими за запитом від Національної поліції України, 2024 року дітьми скоєно 2,9 тис. кримінальних правопорушень. Крім того, неповнолітніми або за їхньої участі вчинено 79 хуліганств (у 2023 році – 43) та 26 розбоїв (роком раніше – 28) [101].

Статистика злочинів свідчить про зростання рівня агресивної та девіантної поведінки серед учнівської молоді, що вимагає системного реагування на рівні державної політики та місцевих громад. Зокрема це підкреслює необхідність впровадження ефективних програм профілактики деструктивних конфліктів,

орієнтованих на розвиток навичок ненасильницької комунікації та конструктивного вирішення конфліктів.

Згідно з дослідженням «Вплив війни на молодь в Україні», яке було проведене ГО «Аналітичний центр Cedos» і агенцією Info Sapiens за підтримки Фонду ООН у галузі народонаселення в Україні, Програми розвитку ООН та Міністерства молоді та спорту України, станом на 2023 рік 22% молоді відзначає погіршення психічного здоров'я, включаючи поганий настрій, депресію, тривожність, відчуття самотності; 4% респондентів вказує на проблеми в сім'ї, зокрема відсутність спілкування, взаєморозуміння та конфлікти; 2% молодих людей зазначає, що не мають навичок вирішення конфліктів [31].

За результатами соціологічного дослідження в межах міжнародного проєкту «Health behaviour school-aged children» (HBSC) «Здоров'я та поведінкові орієнтації учнівської молоді», проведеного ГО «Український інститут соціальних досліджень імені Олександра Яременка» за підтримки Представництва Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ) в Україні (2019 р.), 35% підлітків визнали свою участь у випадках ображання або приниження інших упродовж останніх двох місяців, 40% хлопців і 30% дівчат загалом знущалися/принижували/ображали інших учнів/студентів, що свідчить про вияви насильства та конфліктної поведінки [64].

За даними Національної гарячої лінії для дітей та молоді Громадської організації «Ла Страда-Україна» за 1 квартал (січень-березень) 2024 року, було отримано 35 034 звернень від дітей та молодих людей, з них: 22% стосувалися психічного здоров'я, включаючи прояви селфхарму та спроб вчинення суїциду, 13,4% – насильства та жорстокого поводження з дітьми, 6,7% – стосунків у родині, включаючи конфліктні ситуації, 6,2% – стосунків з однолітками, 5,4% – питання булінгу в закладі освіти [33].

Статистичні дані державних та неурядових організацій засвідчують, що учнівська молодь схильна до виявів деструктивної поведінки в суспільстві та перебуває в групі ризику щодо потрапляння в ситуацію конфлікту.

Деструктивні види поведінки можуть як безпосередньо призвести до фізичних і психічних травм і захворювань, труднощів у взаємодії з оточенням, конфлікту із

законом, так і негативно вплинути на розвиток і соціальне становлення учнівської молоді. Водночас важливо пам'ятати, що часто така поведінка є відповіддю на ті складні обставини життя, в яких опинилася та зростає учнівська молодь, а також потребою в розумінні, підтримці, безпеці, захисті.

Ігнорування або несвоєчасне виявлення дорослими ознак деструктивної поведінки у підлітків часто призводить до заподіяння ними фізичної, психологічної шкоди собі та/або оточуючим [159].

Учнівська молодь, що перебуває в конфлікті та постконфліктній ситуації, стикається з такими обставинами, що суттєво впливає на життя та перспективи подальшого розвитку. Перебування в конфлікті значно знижує якість життя дитини та молодої людини, її самооцінку та усвідомленні того, що ситуація, яка відбувається, спричинює емоційні порушення. Як результат – погіршення мікроклімату в закладі освіти, де навчається учнівська молодь, втрата або розрив стосунків із сім'єю та близькими людьми, припинення контактів з друзями тощо.

Отже деструктивні конфлікти серед учнівської молоді є серйозною проблемою, яка потребує комплексного вирішення. Розуміння природи і причин таких конфліктів, усвідомлення їхніх негативних наслідків дозволяє розробити ефективні стратегії профілактики та управління ними в учнівському середовищі.

Аналіз наукових джерел, пов'язаних з деструктивними проявами поведінки та конфліктними ситуаціями серед учнівської молоді, вказує на необхідність впровадження комплексних програм, що включають навчання навичкам вирішення конфліктів, зміцнення психологічної підтримки учнів/учениць, а також створення в освітньому середовищі атмосфери толерантності та взаємоповаги.

Таким чином, ми здійснили аналіз базових понять і дослідили чинники, вияви та наслідки деструктивних конфліктів серед учнівської молоді. На основі здійсненого аналізу можемо використовувати поняття деструктивних конфліктів серед учнівської молоді як загострення суперечностей, що виникають під час освітнього процесу та супроводжуються негативними емоціями, агресією й призводять до руйнування стосунків.

Можемо зробити висновок, що деструктивні конфлікти серед учнівської молоді є багатофакторним явищем, яке формується під впливом вікових, соціальних, комунікативних і особистісних чинників. Виявлено, що конфліктна поведінка може мати як конструктивний, так і деструктивний характер залежно від механізмів її вирішення та рівня соціальної компетентності учнівської молоді.

Деструктивні конфлікти виявляються у формі агресії, булінгу та насильства, соціального відчуження та девіантної поведінки. Вони впливають на психологічний та емоційний стан учнів, спричиняючи зниження самооцінки, підвищену тривожність, академічну неуспішність та порушення міжособистісних стосунків. Наслідки таких конфліктів можуть мати довготривалий вплив на особистісний розвиток учнівської молоді, їхню соціалізацію та подальшу інтеграцію в суспільство.

Предметом нашого дисертаційного дослідження є умови профілактики деструктивних конфліктів учнівської молоді, базованих на відновних практиках, тож, розкривши питання деструктивних конфліктів учнівської молоді, можемо здійснювати дослідження й розкривати його.

Оскільки одним із напрямків запобігання деструктивним конфліктам серед учнівської молоді є профілактика, тож пропонуємо розглянути у параграфі 1.2 теоретичні основи профілактики деструктивних конфліктів серед учнівської молоді в Україні і світі, що відповідає подальшим завданням нашого дослідження.

1.2. Теоретичні основи профілактики деструктивних конфліктів серед учнівської молоді

Конфлікти є невід'ємною частиною життя кожної людини і вони особливо актуальні серед учнівської молоді, яка перебуває в стані активного соціального й особистісного розвитку. Деструктивні конфлікти можуть призводити до насильства, психологічних травм та руйнування взаємин і потребують спеціальної уваги та вжиття профілактичних заходів. Україна та світ мають багатий досвід у цьому питанні, який базується на теоретичних принципах і практичних дослідженнях.

Перш, ніж визначити умови профілактики деструктивних конфліктів серед учнівської молоді, варто зосередитися на її теоретичних засадах.

Пропонуємо розглянути тлумачення поняття та теоретичні основи профілактики.

У Словнику-довіднику з соціальної педагогіки за редакцією Т. Алексєєнко профілактику визначено як комплекс превентивних заходів, які проводяться шляхом організації загальнодоступної медико-психологічної і соціально-педагогічної підтримки [186].

О. Балакірева у монографії «Здоров'я та поведінкові орієнтації учнівської молоді» визначає профілактику як сукупність або ж систему заходів, розроблених з метою попередження виникнення та розвитку будь-яких відхилень у розвитку, навчанні, вихованні особистості, а також загалом як комплекс превентивних заходів, які проводяться шляхом організації загальнодоступної медико-психологічної та соціально-педагогічної підтримки [64].

Загалом поняття профілактики походить від давньогрецького слова «запобіжний», що розкривається як попередні заходи для недопущення чого-небудь [164].

В Академічному тлумачному словнику української мови профілактика розглядається як заходи, що запобігають виникненню й поширенню хвороб, сприяють охороні здоров'я населення [161].

В. Синявський та О. Сергєєнкова в «Психологічному словнику» розглядають профілактику як заходи, спрямовані на сприяння повноцінному психічному розвитку особистості, малих груп і колективів, попередження можливих особистісних і міжособистісних проблем неблагополуччя та соціально-психологічних конфліктів, включаючи рекомендації з поліпшення соціально-психологічних умов їхньої самореалізації, з урахуванням соціально-економічних відносин, що формуються [164].

А. Капська, яка здійснює дослідження в сфері соціальної педагогіки та соціальної роботи в підручнику «Соціальна педагогіка», розглядає профілактику як сукупність або ж систему заходів, розроблених з метою попередження виникнення

та розвитку будь-яких відхилень у розвитку, навчанні, вихованні особистості. Окрім того А. Капська визначає профілактику як комплекс економічних, політичних, правових, медичних, психолого-педагогічних заходів, спрямованих на попередження, обмеження, локалізацію негативних явищ у соціальному середовищі [187].

У малій енциклопедії з соціальної педагогіки О. Безпалько згадує профілактику як таку, що ґрунтується на своєчасному виявленні та виправленні негативних інформаційних, педагогічних, психологічних і організаційних чинників, які спричинюють відхилення у психічному та соціальному розвитку дітей та молоді, їхній поведінці, стані здоров'я, а також організації життєдіяльності та дозвілля [7].

В. Сухомлинський зазначав, що в педагогіці профілактика вимагає «розуміння суті виховання як процесу, що формує позитивну мотивацію до навчання і життя в суспільстві». У своїх роботах, зокрема в книзі «Серце віддаю дітям» [200], В. Сухомлинський наголошує на важливості профілактичної роботи для забезпечення гармонійного розвитку учнів і створення здорового освітнього середовища.

У навчальному посібнику для студентів вищих навчальних закладів О. Безпалько описує педагогічну профілактику як таку, що спрямована проти тих явищ соціального життя, які пропагують порушення норм моралі, та є одним із засобів правильної соціальної орієнтації людей, стимулом суспільно значущої поведінки. Залежно від вибору об'єкта впливу і змісту превентивної роботи педагогічна профілактика містить деякі аспекти соціальної профілактики [7].

Вона визначає, що завданнями первинної профілактики є: формування цінності здоров'я та здорового способу життя; створення умов для розвитку особистісного потенціалу кожної людини; самореалізація особистості у різних видах творчої, інтелектуальної та громадської діяльності; підвищення поінформованості підлітків та молоді щодо загальних питань здоров'я та здорового способу життя, наслідків протиправних дій, вживання різних видів алко-, нарко-, токсичних речовин тощо; мотивування до збереження та зміцнення здоров'я, ведення здорового способу життя, використання безпечних поведінкових практик; формування у підлітків і молоді навичок культурного проведення дозвілля;

формування у підлітків і молоді життєвої перспективи (життєвої стратегії) та умінь щодо прогнозування власної поведінки з оцінюванням її наслідків і впливу на побудовані життєві стратегії; формування таких особистісних якостей, які підтримують благополуччя.

Первинна профілактика найбільш масова та неспецифічна. Саме вона (її своєчасність, повнота й постійність) є найважливішим видом превентивних заходів щодо запобігання відхилень у поведінці людини.

Вторинна профілактика передбачає обмеження поширення певних негативних явищ, які вже наявні у суспільстві чи соціальній групі, попередження загострення таких явищ та їхніх наслідків, запобігання поглибленню соціальної дезадаптації осіб, яким притаманна девіантна поведінка [40].

Аналізуючи наукові джерела, бачимо, що авторка всебічно окреслює концепцію педагогічної профілактики як невід'ємної складової соціальної профілактики, що спрямована на протидію явищам, які підривають моральні норми та соціальну гармонію.

Здійснивши аналіз наукових джерел, можемо розглядати профілактику як систему заходів, спрямованих на попередження негативних явищ, раннє виявлення, а також мінімізацію негативних чинників у розвитку особистості, соціалізації учнів/учениць і в освітньому та соціальному середовищах. Сформувалася думка, що мета профілактики – це створення умов, які сприяють гармонійному розвитку особистості, формуванню позитивних навичок, цінностей та поведінки.

Оскільки концепція педагогічної профілактики в багатьох проаналізованих джерелах розглядається як невід'ємна складова соціальної профілактики, пропонуємо розглянути це поняття.

Т. Алексеєнко визначає соціальну профілактику як систему, комплекс соціальних заходів, спрямованих на локалізацію, обмеження і попередження соціальних відхилень, негативних явищ у суспільстві [186].

О. Безпалько визначає соціальну профілактику як комплекс не лише соціальних, а й економічних, політичних, правових, медичних, психолого-

педагогічних заходів, спрямованих на попередження, обмеження, локалізацію негативних явищ у соціальному середовищі [7].

Інші науковці розглядають соціальну профілактику як вид діяльності. Зокрема І. Зверєва визначає соціальну профілактику як «вид соціальної діяльності спеціально уповноважених органів держави, соціальних служб для молоді, об'єднань громадян та інших соціальних інституцій, що спрямована на здійснення системи заходів щодо попередження аморальної, протиправної, іншої неправомірної антисоціальної поведінки дітей і молоді, виявлення і запобігання будь-якого негативного впливу та його наслідків на їхнє життя і здоров'я, усунення причини і умов їхньої асоціальної поведінки» [186].

В. Лютий описує соціальну профілактику як діяльність, спрямовану на запобігання виникненню, поширенню чи загостренню негативних соціальних явищ та їхнім небезпечним наслідкам. При тому дослідник вказує, що соціальна профілактика – це один із напрямів реалізації соціальної політики, який здійснюють шляхом ухвалення відповідного законодавства, економічними заходами, діяльністю установ освіти, охорони здоров'я, соціальної роботи, культури, правоохоронних органів, засобів масової інформації тощо [97]. За В. Лютим, цільовими групами або об'єктами соціальної профілактики є окремі особи, соціальні групи, верстви населення, які страждають або можуть постраждати від проблем чи негативних явищ, ті, що своїми діями, поведінкою, способом життя спричиняють проблеми, а також особи, соціальні групи й організації, від дій яких залежить подолання причин негативних явищ та їхніх наслідків [97].

Т. Журавель розглядає соціальну профілактику як напрям соціально-педагогічної діяльності, що передбачає комплекс соціальних, економічних, політичних, правових, медичних, психолого-педагогічних заходів, спрямованих на запобігання, обмеження, локалізацію негативних явищ у соціальному середовищі. Метою соціальної профілактики вчена визначає запобігання розвитку негативних явищ, а також створення умов для повноцінного функціонування суспільства та життєдіяльності окремих осіб [191].

Поняття соціальної профілактики також є унормованим на законодавчому рівні. У Законі України «Про соціальну роботу з дітьми та молоддю» соціальна профілактика визначена як вид соціальної роботи, спрямований на запобігання складним життєвим обставинам сімей, дітей та молоді, аморальній, протиправній поведінці в сім'ях, серед дітей та молоді, виявлення будь-якого негативного впливу на життя і здоров'я дітей та молоді та запобігання такому впливу та поширенню соціально небезпечних хвороб серед дітей та молоді [153].

Здійснивши аналіз джерел, можемо дійти висновку, що соціальна профілактика – це комплексна система заходів, які інтегруються в соціальній, економічній, політичній, правовій, медичній та психолого-педагогічній сферах, спрямовуючи здійснення діяльності на запобігання, протидію та локалізацію негативних явищ у суспільстві, а також забезпечує створення умов для гармонійного функціонування соціального середовища та життєдіяльності окремих осіб, зокрема учнівської молоді.

У методичному посібнику І. Зверєвої, В. Кузьмінського, Ж. Петрочко соціальна профілактика реалізується через: надання підліткам інформації про негативні явища, їхні наслідки та відповідальність за протиправні дії; здійснення соціально-педагогічної роботи з дітьми та молоддю за місцем проживання з метою превенції негативних явищ; здійснення індивідуальної та групової соціально-педагогічної роботи з дітьми та молоддю з групи ризику та їхніми батьками; виявлення дітей з груп ризику девіантної поведінки та проведення соціально-педагогічних заходів; просвітницька робота, спрямована на розвиток особистості дитини; проведення профілактичних акцій, конкурсів, змагань з метою профілактики негативних явищ та пропаганди здорового способу життя [193].

Аналіз наукових праць І. Зверєвої, В. Кузьмінського, Ж. Петрочко дозволяє виокремити ключові аспекти соціальної профілактики. Таким чином, можемо зазначити, що соціально-педагогічна діяльність, спрямована на попередження негативних явищ, має спільні цілі з профілактикою деструктивних конфліктів, зокрема роботу з групами ризику, індивідуальну та групову взаємодію, а також просвітницьку діяльність. Особливий акцент робиться на формуванні

відповідальності за наслідки дій, розвиток особистісного потенціалу та забезпечення конструктивного соціального середовища.

У своїх працях В. Лютий описує стратегії профілактики, де виокремлює:

- стратегію попередження та подолання – недопущення та усунення негативного явища, проблеми, їхніх ризиків і наслідків. Проблема чи явище визнаються однозначно негативними і неприпустимими; профілактика спрямована на їхнє недопущення;
- стратегію нормалізації – обмеження ризику, негативного впливу проблеми чи явища. Негативне явище, проблема визнаються небажаними, але припустимими (принаймні частково, за певних обставин); профілактика спрямовується на недопущення (обмеження) їхніх негативних наслідків [98].

Обидві стратегії профілактики демонструють гнучкість і ефективність, забезпечуючи варіативність її реалізації залежно від контексту та обставин, що потребує комплексного й динамічного підходу до їхнього впровадження.

Окрім розглянутих стратегій важливо здійснити порівняльний аналіз моделей профілактики та визначити, яким чинном ми можемо інтегрувати їх через призму нашого дослідження.

Поняття «профілактика конфліктів» виступає однією з основних категорій соціальної педагогіки та соціальної роботи, а також відіграє ключову роль у контексті нашого дослідження.

У психологічній та соціально-педагогічній літературі розглядаються різні види профілактики конфліктів. Зокрема у статті Н. Торби аналізуються психологічні чинники профілактики конфліктів у освітньому процесі професійних навчальних закладів. Авторка розглядає превенцію конфліктів як цілеспрямовану діяльність, що впливає на чинники, які визначають перебіг конфлікту [206]. І. Сикіш досліджує педагогічні конфлікти, зокрема між педагогом і дитиною, педагогом і соціальною групою, між учнями, педагогом і батьками, між педагогами та між педагогом і адміністрацією закладу освіти. Авторка підкреслює важливість профілактики конфліктів у навчальних закладах [180].

Здійснивши аналіз джерел, бачимо, що виокремлюють такі види профілактики конфліктів, як: педагогічний, соціально-педагогічний та психологічний. Педагогічну профілактику визначають, як таку, що спрямована на створення умов для попередження конфліктних ситуацій в освітньому середовищі через застосування ефективних методик викладання, управління класом, формування культури діалогу та співпраці. Соціально-педагогічна профілактика охоплює соціальні аспекти конфліктів, включає роботу з учнями груп ризику, організацію виховних заходів, формування сприятливого мікроклімату в освітньому закладі, налагодження взаємодії між учнями, педагогами та батьками. Психологічна профілактика орієнтована на розвиток емоційного інтелекту, комунікативних навичок, стресостійкості учнівської молоді, виявлення та корекцію деструктивних поведінкових моделей через психологічне консультування та тренінги.

Профілактика конфліктів є важливою складовою соціальної роботи, педагогіки та психології, зокрема в освітньому середовищі, де конфлікти можуть мати як конструктивні, так і деструктивні наслідки. Наукова теорія профілактики конфліктів ґрунтується на запобіганні та мінімізації негативних наслідків конфліктних ситуацій шляхом передбачення, контролю та втручання до моменту ескалації конфлікту. Важливу роль у цьому процесі відіграють соціальні інститути – школа, родина, спільнота, а також особисті навички учасників соціальної взаємодії. Щоб розробити чітке визначення профілактики деструктивних конфліктів серед учнівської молоді, важливо розглянути наявні підходи щодо цього поняття.

Т. Яновська та Ю. Калюжна у статті «Психологічні основи профілактики конфліктів у роботі соціального працівника з підлітками» здійснюють аналіз соціально-психологічних аспектів профілактики конфліктів у підлітковому середовищі, де зазначають, що зміст профілактичної роботи соціального працівника щодо конфліктів у підлітковому середовищі складається з прогнозування конфліктів та їхнього попередження [233].

У роботах із конфліктології нерідко використовується термін профілактики конфліктів, під яким розуміється прогнозування можливих конфліктних ситуацій в системах конкретних взаємодій і вжиття заходів щодо їхнього недопущення [160].

Профілактику конфліктів як вид управлінської діяльності, що полягає у своєчасному розпізнаванні, усуненні чи ослабленні конфліктогенних факторів і обмеженні таким чином можливості їхнього виникнення чи деструктивного розв'язання в майбутньому, згадують у навчальному посібнику з конфліктології, в якому зацентовано увагу на організації життєдіяльності суб'єктів соціальної взаємодії, що виключає чи мінімізує ймовірність виникнення конфліктів між ними [81].

Н. Торба розглядає умови профілактики конфліктів у педагогічному процесі та акцентує, що найголовніша з них – організація освітнього процесу на засадах гуманістичного підходу як особистісно орієнтованого та ефективна виховна робота з учнями, що є складовою цілісного освітнього процесу [206].

Л. Березовська зазначає, що для здійснення профілактики конфліктів доцільним є проведення просвітницької роботи, спрямованої на поширення, популяризацію конфліктологічних знань, формування конфліктологічної та конфліктної компетентності, а також на підвищення загальної комунікативної культури [9].

А. Тимохіна та Н. Пов'якель підкреслюють первинну та вторинну профілактику конфліктів. При цьому ці види профілактики та попередження конфліктів припускають необхідність як зовнішніх (насамперед організаційних і управлінських), так і внутрішніх або власне психологічних попереджувальних заходів. Первинна психопрофілактика конфліктів полягає у психологічній освіті та розвитку потенційних або реальних учасників конфліктів. Вторинна психопрофілактика припускає безпосередню роботу в групах ризику, напруги, протистояння, у групах з високим потенціалом конфліктогенності та ескалації конфліктів [95].

Профілактика конфліктів виконує кілька ключових функцій, спрямованих на протидію та ескалацію конфліктних ситуацій, серед них:

- прогнозування та попередження: виявлення потенційних джерел конфліктів та вжиття заходів для їхнього недопущення;

- створення сприятливого середовища: формування умов, які сприяють співпраці та взаєморозумінню серед учасників взаємодії;
- освітня діяльність: поширення знань про природу конфліктів та методи їхнього вирішення серед учасників/учасниць;
- розвиток комунікативних навичок: навчання ефективним способам спілкування та взаємодії для зменшення ризику виникнення конфліктів;
- психологічна підтримка: надання допомоги у подоланні стресових ситуацій та емоційних напружень, які можуть призвести до конфліктів;
- моніторинг та оцінка: постійний моніторинг ситуацій та оцінка ефективності вжитих заходів для коригування профілактичної діяльності [160].

Отже ці функції сприяють зниженню ймовірності виникнення конфліктів і забезпечують ефективне управління ними.

З позиції педагогіки, Г. Ложнік та Н. Понів'якель у своїй науковій праці зазначають, більшість науковців бачить мету профілактики конфліктів у їхньому недопущенні загалом, хоча, як зауважувалося раніше, конфлікти бувають конструктивними, корисними та навіть потрібними. Цілями профілактики мають бути, скоріше, підвищення ефективності організації педагогічної діяльності, поліпшення психологічного клімату (взаємин) способом забезпечення неруйнівного протікання конфліктів. Тоді робота з профілактики органічно вписуватиметься у педагогічну діяльність як один з її постійних компонентів [95].

Проаналізовані джерела дають змогу нам розглядати профілактику конфліктів як систему заходів, спрямованих на прогнозування та запобігання конфліктним ситуаціям шляхом формування в індивідів умінь ефективно вирішувати конфлікти, уникати ескалації конфліктів та мінімізувати напруження. Це включає як первинну профілактику, що передбачає освіту та розвиток комунікативних навичок у потенційних учасників/учасниць конфліктів, так і вторинну, яка зосереджена на роботі з групами ризику та ситуаціями високої конфліктогенності.

Важливими аспектами є здійснення просвітницької роботи, спрямованої на підвищення конфліктологічної компетентності та формування конструктивних стратегій взаємодії.

Пріоритетним напрямом профілактики конфліктів у нашому дослідженні є профілактика деструктивних конфліктів серед учнівської молоді.

О. Антонова розглядала концепцію профілактики конфліктів через соціально-психологічні аспекти, зокрема в контексті попередження ескалації деструктивних конфліктів у соціальних групах. Підхід науковиці базується на розумінні конфлікту як природного явища, яке можна зробити менш деструктивним за рахунок вчасних профілактичних заходів. У своїх наукових працях вона зазначає, що одна з причин деструктивності конфліктів – це неконтрольовані емоції учасників/учасниць. Тому профілактичні програми повинні включати розвиток емоційної компетентності та стресостійкості [194].

Також поняття профілактики деструктивних конфліктів розглядали Т. Яновська та Ю. Калюжна, акцентуючи увагу на профілактиці конфліктів у соціальній роботі з підлітками, зокрема на попередженні деструктивних форм поведінки та на формуванні навичок конструктивного вирішення конфліктів у молодіжному середовищі [233]. У своїх наукових працях авторки визначають для роботи соціальних працівників наступні стратегії:

1. Розвиток комунікативних навичок: навчання підлітків ефективному спілкуванню сприяє кращому розумінню та зниженню напруги у взаєминах;
2. Формування емпатії: розвиток здатності співпереживати допомагає підліткам краще розуміти почуття та потреби інших;
3. Навчання конструктивним методам вирішення конфліктів: ознайомлення з техніками медіації та пошуку компромісів дозволяє підліткам самостійно вирішувати суперечки без агресії;
4. Підтримка позитивної самооцінки: допомога у формуванні адекватної самооцінки знижує рівень агресивності та підвищує стресостійкість;
5. Залучення батьків та педагогів: проведення спільних тренінгів і консультацій сприяє створенню єдиного підходу до виховання та підтримки підлітків [233].

Зазначені стратегії можуть бути використані в контексті нашого дослідження як основа для формування комплексного підходу. Вони сприяють розвитку комунікації, емпатії та конструктивного вирішення конфліктів, знижують рівень

агресії та напруги. Залучення батьків і педагогів забезпечує системність у формуванні безпечного та підтримуючого середовища, що є ключовим для ефективної профілактики конфліктів у закладах освіти.

Н. Торба здійснила аналіз умов, за яких можливе запобігання деструктивним конфліктам у педагогічному процесі, наголошуючи на гуманістичному підході в освіті та вихованні. Авторка підкреслює важливість організації освітнього процесу на засадах гуманістичного підходу, орієнтованого на особистість, та ефективної виховної роботи з учнями, що сприяє запобіганню конфліктам. Вона також зазначає, що психологічними чинниками конфліктів у педагогічному процесі є когнітивний, емоційний, поведінковий, мотиваційний та особистісний аспекти і для їхньої профілактики необхідно враховувати індивідуальні особливості учнів і забезпечувати суб'єкт-суб'єктну взаємодію в освітньому середовищі [206].

Профілактика деструктивних конфліктів серед учнівської молоді, на нашу думку, належить до спеціальної профілактики і повинна здійснюватися на особистісному, соціальному та освітньому рівнях. Вона передбачає застосування комплексу заходів і методів, спрямованих на попередження деструктивних конфліктів, орієнтуючись на конкретну групу осіб, яка перебуває в умовах, що сприяють виникненню конфліктів, або вже переживає їхні негативні наслідки.

Українські науковиці Т. Яновська та Ю. Калюжна в контексті здійснення профілактики деструктивних конфліктів серед учнівської молоді вважають, що підтримка позитивної самооцінки та емоційної стійкості сприятиме зниженню рівня внутрішньої напруги та підвищенню здатності учнів долати труднощі. Залучення батьків і педагогів дозволить створити інтегрований підхід до виховання, де всі учасники освітнього процесу працюватимуть над формуванням культури мирного вирішення конфліктів [233].

Проблема деструктивних конфліктів у закладах освіти є однією з найактуальніших у сучасній соціально-педагогічній науці. Конфлікти, які не отримують належної уваги, можуть негативно впливати на психологічний клімат, освітній процес та його ефективність. Українські науковці в своїх наукових працях

роблять різні акценти на чинниках, що зумовлюють виникнення таких конфліктів, з особливим акцентом на шляхах їхньої профілактики.

У науковій праці *Democratic Leadership in Schools: Improving Organizational Climate*, Smith, J., йдеться про створення прозорої системи розподілу обов'язків і ресурсів у закладах освіти як того, що сприяє зниженню рівня конфліктності. Досвід закордонних систем освіти свідчить, що демократичне управління закладом освіти значно поліпшує загальний психологічний клімат, а отже оптимізацію освітніх процесів можна розглядати однією з умов профілактики деструктивних конфліктів. Окрім того, не менш важливими умовами є робота психологічної служби, про це пише в своїй роботі Т. Десятова, яка наголошує на важливості своєчасного втручання у конфліктні ситуації [48], та залучення батьків до виховного процесу, про що зазначає О. Савченко, здійснивши аналіз того, що співпраця з батьками допомагає зменшити ризик виникнення конфліктів, а проведення спільних заходів для учнів, вчителів і батьків сприяє налагодженню порозуміння [172].

Профілактика деструктивних конфліктів серед учнівської молоді здійснюється через застосування різних підходів, моделей та методів, які забезпечують ефективне попередження та подолання конфліктної поведінки. Завдання профілактики спрямовані на розвиток емоційної саморегуляції, соціальних навичок, комунікативної компетентності та створення сприятливого освітнього середовища. Відповідно до здійсненого аналізу, можемо побачити, що завдання профілактики реалізуються через такі підходи, як соціально-педагогічний, психологічний, інтегративний, а також моделі превентивного виховання, соціально-емоційного навчання та відновних практик.

І. Зверєва акцентує увагу, що соціально-педагогічний підхід важливий для гармонійного розвитку особистості та її соціалізації. Він передбачає впровадження системи профілактичних заходів у навчальних закладах, спрямованих на формування толерантності, культури спілкування та соціальної відповідальності учнівської молоді [62]. У межах цього підходу застосовуються такі методи профілактики, як інтерактивне навчання, тренінги з розвитку комунікативних навичок та медіація.

Психологічний підхід ґрунтується на розвитку емоційного інтелекту та формуванні навичок конструктивного вирішення конфліктів. Дослідження Д. Гоулмана показали, що підвищення рівня емоційного інтелекту сприяє зменшенню агресивної поведінки та конфліктності серед підлітків. У цьому контексті важливу роль відіграють когнітивно-поведінкові методи, які спрямовані на корекцію дисфункціональних установок і поведінкових стратегій [42].

Інтегративний підхід поєднує елементи соціально-педагогічного та психологічного підходів і передбачає комплексний вплив на учнівську молодь. Він реалізується через моделі соціально-емоційного навчання (SEL), які включають розвиток навичок самоконтролю, емпатії, відповідальної поведінки та ухвалення рішень [259]. Впровадження таких програм у школах дозволяє значно знизити рівень конфліктності та поліпшити психологічний клімат у освітньому середовищі.

Однією з ефективних моделей профілактики є відновні практики (restorative practices), які спрямовані на вирішення конфліктів через діалог, взаєморозуміння та відновлення довіри між учасниками освітнього процесу. За дослідженнями А. Горова [41], використання медіації та Відновних Кіл сприяє мирному вирішенню конфліктів і зменшенню випадків насильства в школах.

Здійснивши аналіз підходів, моделей та методів, можемо зазначити, що завдання профілактики деструктивних конфліктів можуть реалізовуватися через соціально-педагогічний, психологічний та інтегративний підходи, моделі соціально-емоційного навчання та відновних практик. Використання відповідних методів сприяє формуванню безпечного освітнього середовища, розвитку навичок ненасильницького спілкування та ефективного управління конфліктами серед учнівської молоді.

Отже, ключове розуміння підходів до стратегій профілактики деструктивних конфліктів серед учнівської молоді дало нам можливість розглянути поняття профілактики деструктивних конфліктів серед учнівської молоді, яке відіграє основну роль у нашому дослідженні та є ключовим.

На нашу думку, *профілактика деструктивних конфліктів серед учнівської молоді* – це система науково і методично обґрунтованих заходів соціально-

педагогічного, психологічного та правового характеру, спрямованих на виявлення, аналіз і мінімізацію чинників, які сприяють виникненню деструктивних конфліктів, а також на формування в учнівської молоді навичок конструктивного вирішення конфліктних ситуацій, розвитку емоційної компетентності, зниження рівня агресії, що дозволить забезпечити безпечне, сприятливе освітнє середовище. Метою таких заходів мають бути запобігання та протидія виникненню деструктивних конфліктів, а також сприяння розвитку здорових форм взаємодії серед учнівської молоді, формування культури мирного вирішення конфліктів, підвищення соціальної відповідальності та активної участі учнів/учениць у створенні позитивного та безконфліктного середовища.

Профілактику деструктивних конфліктів серед учнівської молоді розглядаємо як своєчасні заходи, спрямовані на запобігання можливим фізичним, психологічним чи соціокультурним труднощам у групах ризику, підтримку їх у розвитку конструктивних навичок вирішення конфліктів та сприяння реалізації внутрішнього потенціалу для досягнення гармонійних міжособистісних стосунків.

Завданнями профілактики деструктивних конфліктів є: раннє виявлення конфліктів, яке полягає у своєчасному виявленні потенційних джерел конфліктів для їхнього врегулювання до моменту ескалації. Одним із найбільш ефективних методів є використання психологічного моніторингу за допомогою анкетування та опитувань учасників освітнього процесу, а також регулярне спостереження за міжособистісними взаємодіями. Л. Карамушка зазначає, що здійснення діагностики емоційного стану учнів, батьків і педагогів через психологічні тести є важливим інструментом для раннього виявлення потенційних конфліктів [68]. Проте заклади освіти активно застосовують профілактичні програми, орієнтуючись на підготовку педагогів до раннього виявлення проблем у міжособистісних стосунках, на чому акцентується в працях В. Сухомлинського [200].

Попередження розвитку конфліктів є наступним завданням профілактики, що включає розробку та впровадження заходів для зниження ймовірності ескалації конфліктів. Одним із таких заходів є проведення тренінгів із ненасильницької комунікації, про які в своїх наукових працях згадує М. Розенберг, а також навчання

учасників освітнього процесу технікам медіації та навичкам вирішення конфліктів мирним шляхом [84].

Одним із не менш важливих завдань профілактики є впровадження програм, базованих на відновних практиках, які активно застосовуються в освіті західних країн [243]. Водночас у традиційних системах освіти, зокрема в Україні, профілактика конфліктів часто обмежується дисциплінарними підходами та авторитарним контролем, що може не завжди бути ефективним у сучасних умовах і про це йдеться в працях В. Сухомлинського [200].

На нашу думку, формування навичок ефективної комунікації є ключовим аспектом профілактики конфліктів у освітньому середовищі. Цей аспект включає розвиток у школярів і педагогів умінь слухати, висловлювати свої думки та розуміти одне одного. Розвиток емоційного інтелекту через спеціалізовані заняття та інтерактивні вправи дозволяє формувати у учнів навички, які сприяють зниженню конфліктних ситуацій в колективі [243].

Створення сприятливого освітнього середовища, яке мінімізує конфлікти, є ще одним важливим завданням профілактики. Це включає як фізичне, так і психологічне середовище, що забезпечує комфорт і безпеку учасників освітнього процесу. Підтримка атмосфери співпраці та взаємоповаги між учнями та педагогами є важливою умовою запобігання конфліктів [200]. У деяких закладах освіти активно використовують етичні кодекси поведінки, програми командної роботи та регулярні зустрічі для обговорення актуальних проблем у колективі. Водночас ув інших закладах освіти, де домінує ієрархічна структура, створення сприятливої атмосфери може бути ускладнене через відсутність відкритого діалогу між адміністрацією, вчителями та учнями.

Таким чином, профілактика деструктивних конфліктів у закладах освіти є комплексним завданням, яке включає різні методи та підходи, що варіюються залежно від культурних та організаційних особливостей закладу. Для її ефективного здійснення важливо забезпечити інтеграцію сучасних психологічних методик, тренінгів з комунікації та розвитку емоційного інтелекту, а також створити атмосферу співпраці та підтримки серед усіх учасників освітнього процесу.

Здійснивши теоретичний аналіз джерел, доходимо висновку, що для запобігання деструктивним конфліктам серед учнівської молоді необхідно враховувати їхні основні чинники та відповідні профілактичні заходи. У таблиці подано співвідношення між чинниками, що сприяють виникненню конфліктів, і завданнями профілактики, спрямованими на зниження рівня конфліктності та створення безпечного освітнього середовища (Табл.1.1)

Важливим завданням профілактики деструктивних конфліктів у закладах освіти є здійснення заходів, спрямованих на формування навичок безконфліктної комунікації, медіації та інших ефективних способів вирішення конфліктів. Аналізуючи літературу, можемо побачити, що це включає навчання учнів і педагогів технікам взаємодії, що спонукають до конструктивної взаємодії, уникання ескалації конфлікту та сприяння порозумінню серед учасників освітнього процесу.

Профілактика деструктивних конфліктів у освітньому середовищі здійснюється через традиційні напрями – педагогічну, соціально-педагогічну, психологічну та правову профілактики. Кожен із цих напрямів має свої завдання, методи та особливості реалізації. Водночас певні завдання в їхніх межах виконуються недостатньо, що потребує доопрацювання та вдосконалення наявних практик. В. Сухомлинський [200] наголошував, що педагогічна профілактична робота має бути інтегрована в освітній процес та здійснюватися через систему виховання.

Соціально-педагогічна профілактика спрямована на створення сприятливого соціального середовища, попередження соціального відчуження та булінгу серед учнів. Вона передбачає діяльність соціальних педагогів, кураторів, класних керівників та волонтерських організацій, про це зазначала в своїх наукових працях І. Зверева [63].

У дослідженнях Д. Гоулмана [42] зазначено, що низький рівень емоційного інтелекту є однією з причин конфліктної поведінки. Саме тому психологічна профілактика базується на розвитку емоційного інтелекту, формуванні навичок саморегуляції та стресостійкості.

Таблиця 1.1

Співвідношення чинників деструктивних конфліктів і завдань профілактики

№ з/п	Чинник деструктивних конфліктів	Завдання профілактики
1.	Вікові (емоційна нестабільність, самоствердження, чутливість щодо оцінки інших тощо).	Поглиблення знань про емоційний інтелект і навички саморегуляції як засобів запобігання ескалації емоційних реакцій у конфліктних ситуаціях, формування розуміння впливу емоцій на прийняття рішень та поведінку в напружених соціальних контекстах, розвиток здатності до рефлексії та критичного осмислення власних дій і переживань.
2.	Соціальні (конфлікти в сім'ї, булінг, соціальне відчуження, дискримінація тощо).	Усвідомлення причин виникнення деструктивних конфліктів, зокрема упереджень, непорозумінь і нестачі довіри, опанування методами аналізу конфліктів і стратегій їхнього конструктивного розв'язання, зниження рівня агресії шляхом розвитку емпатії, толерантності та позитивного ставлення до медіації як ресурсу мирного розв'язання конфліктів.
3.	Комунікативні (відсутність навичок конструктивного спілкування, маніпулятивні та агресивні стратегії комунікації тощо).	Формування навичок ефективної комунікації як інструменту запобігання неправильній інтерпретації повідомлень і уникнення ескалації напруженості, підвищення усвідомлення ролі активного слухання та «я»-висловлювань для побудови конструктивного діалогу.
4.	Особистісні (низька самооцінка, тривожність, агресивність, егоцентризм тощо).	Розвиток стійкої самооцінки та впевненості в собі як запобіжника формуванню ворожості, почуття неповноцінності чи надмірного домінування в конфлікті; підвищення рівня знань про способи самопідтримки в умовах соціального напруження та конфліктної взаємодії.
5.	Психологічні (стрес, емоційне вигорання, депресія, проблеми саморегуляції емоцій тощо).	Ознайомлення з техніками психоемоційної стійкості як захисту від імпульсивних реакцій у конфліктних ситуаціях, формування відповідального ставлення до власного психічного здоров'я, підвищення мотивації до використання технік самозаспокоєння у відповідь на стрес чи провокації в конфлікті.
6.	Освітньо-виховні (авторитарний стиль викладання, конкуренція в навчанні, відсутність довіри між учнями та вчителями).	Сприяння формуванню уявлень про рівноправну взаємодію та партнерство як протипоказу авторитарним чи конфронтаційним моделям поведінки, розвиток відповідальності за власну участь у створенні безпечного, відкритого та демократичного освітнього простору.

На основі здійсненого аналізу бачимо, що традиційні практики профілактики деструктивних конфліктів охоплюють різні аспекти соціалізації та розвитку учнівської молоді. Проте нами було виявлено деякі недоліки, серед яких: недостатня практична підготовка учнів до вирішення конфліктів, формальний підхід до виховання, обмежена співпраця з батьками, а також нерозвиненість системи психологічної підтримки. Вдосконалення профілактичних заходів має бути спрямоване на їхню інтеграцію в освітній процес, розширення доступу до психологічної допомоги, а також на розвиток програм, базованих на відновних практиках.

У більшості закладів освіти ці підходи ще не набули достатньої популярності та не застосовуються на постійній основі. Це пов'язано з недостатньою увагою до здійснення профілактики деструктивних конфліктів серед учнівської молоді, що обмежує можливості ефективного вирішення конфліктних ситуацій та розвитку гармонійних взаємин між учасниками освітнього середовища.

У межах здійснення традиційної профілактики в більшості закладів освіти ці методи ще не мають достатнього поширення та застосовуються лише в обмеженому обсязі, що свідчить про необхідність пошуку нових, ефективніших підходів до вирішення конфліктів.

Одним із таких підходів є впровадження відновних практик, орієнтованих на відновлення порушених відносин і взаємоповаги між учасниками конфлікту, а також на сприяння їхньому емоційному відновленню.

Здійснений аналіз наукових підходів до профілактики деструктивних конфліктів серед учнівської молоді дозволяє зробити кілька ключових висновків. Профілактика конфліктів є комплексним процесом, що передбачає запобігання, виявлення та мінімізацію чинників, які сприяють виникненню деструктивних ситуацій в освітньому середовищі.

Основою профілактичної роботи є використання різних підходів, серед яких соціально-педагогічний, психологічний, інтегративний. Соціально-педагогічний підхід передбачає створення умов для гармонійного розвитку особистості та її соціалізації, що реалізується через впровадження виховних заходів, спрямованих на

формування культури толерантності, комунікативної компетентності та відповідальності учнівської молоді. Психологічний підхід зосереджується на розвитку емоційного інтелекту, навичок саморегуляції та конструктивного вирішення конфліктів. Важливу роль відіграють когнітивно-поведінкові методи, які допомагають коригувати деструктивні установки та сприяти зниженню рівня агресії. Інтегративний підхід поєднує елементи соціально-педагогічного та психологічного впливу, акцентуючи увагу на моделях соціально-емоційного навчання та відновних практиках.

Встановлено, що профілактика конфліктів може бути реалізована через такі її рівні: первинну (запобігання виникненню конфліктів шляхом просвітницької роботи), вторинну (робота з групами ризику) та третинну (усунення наслідків деструктивних конфліктів). Водночас традиційні підходи до профілактики мають низку недоліків, серед яких – недостатнє впровадження програм засобами відновних практик, обмежена співпраця з батьками, нерозвиненість системи психологічної підтримки учнів.

Таким чином, ефективна профілактика деструктивних конфліктів потребує комплексного підходу, що включає інтеграцію сучасних психологічних методик, розвиток комунікативних навичок, створення сприятливого освітнього середовища та залучення всіх учасників освітнього процесу до вирішення конфліктних ситуацій. Важливим напрямом вдосконалення профілактичної роботи є адаптація міжнародного досвіду, розширення програм соціально-емоційного навчання та активне впровадження відновних практик до системи освіти.

Всі вище викладені завдання профілактики деструктивних конфліктів базуються на традиційному підході. Однак наразі набирає актуальності інший підхід – відновний, який пропонує нові способи вирішення конфліктів через зосередження на відновленні справедливості та взаємопорозумінні. Детальніше відновний підхід як засіб профілактики деструктивних конфліктів розглянемо у Розділі 2.

Висновки до першого розділу

Здійснений аналіз наукової літератури та нормативно-правових документів дозволяє сформулювати цілісне уявлення про деструктивні конфлікти серед учнівської молоді, їхні причини, наслідки та шляхи профілактики. У першому розділі на основі теоретичного аналізу наукових та нормативно-правових джерел визначено основні поняття «конфлікт», «деструктивний конфлікт», «учнівська молодь», «профілактика», які розглядалися в контексті філософських, соціологічних, психологічних, педагогічних і соціально-педагогічних підходів. Виявлено, що деструктивні конфлікти є складним соціально-психологічним явищем, яке супроводжується негативними емоціями, порушенням міжособистісних взаємин, агресивною поведінкою та може мати довготривалі наслідки для особистісного розвитку учнівської молоді.

Розглянуто визначення деструктивних конфліктів серед учнівської молоді як соціально-психологічного явища, що виникає в процесі освітньої та соціальної взаємодії, характеризується загостренням суперечностей, негативними емоційними виявами, агресією та може призводити до руйнування стосунків, соціальної ізоляції, девіантної поведінки.

На основі аналізу виявлено ключові чинники виникнення деструктивних конфліктів, які згруповані у шість категорій: вікові (емоційна нестабільність, підвищена чутливість до оцінки інших, самоствердження через конфлікти), соціальні (взаємодія з однолітками, сімейні конфлікти, соціальне відчуження, булінг, дискримінація), комунікативні (відсутність навичок ефективного спілкування, агресивні чи маніпулятивні стратегії комунікації), особистісні (низька самооцінка, підвищена тривожність, агресивність, імпульсивність, егоцентризм), психологічні (високий рівень стресу, емоційне вигорання, депресивні стани, проблеми із саморегуляцією емоцій), освітньо-виховні (авторитарний стиль викладання, несправедливе оцінювання, відсутність довіри між учнями та педагогами, конкуренція в навчанні).

Встановлено, що деструктивні конфлікти серед учнівської молоді негативно впливають на освітнє середовище, соціалізацію та психологічний стан учнів. Вони

можуть призводити до соціальної ізоляції, булінгу, девіантної поведінки, а також зниження академічної успішності.

З огляду на актуальність проблеми деструктивних конфліктів серед учнівської молоді визначено необхідність їхньої профілактики. Профілактична діяльність має базуватися на системному підході, який включає педагогічні, соціально-педагогічні, психологічні та правові механізми.

Таким чином, у межах першого розділу дисертаційного дослідження здійснено комплексний аналіз деструктивних конфліктів серед учнівської молоді, визначено їхні ключові характеристики, чинники та наслідки.

Охарактеризовано процес здійснення профілактики деструктивних конфліктів серед учнівської молоді та в закладах освіти.

На основі здійснення аналізу наукових досліджень і джерел було сформовано поняття *профілактики деструктивних конфліктів серед учнівської молоді* як системи науково і методично обґрунтованих заходів соціально-педагогічного, психологічного та правового характеру. Зазначено, що згадані заходи мають бути спрямовані на виявлення, аналіз і мінімізацію чинників, які сприяють виникненню деструктивних конфліктів, а також на формування в учнівської молоді навичок конструктивного вирішення конфліктних ситуацій, розвитку емоційної компетентності, зниження рівня агресії, що дозволить забезпечити сприятливе соціальне середовище в закладах освіти.

Підкреслено, що метою таких заходів мають бути запобігання та протидія виникненню деструктивних конфліктів, а також сприяння розвитку здорових форм взаємодії серед учнівської молоді, формування культури мирного вирішення конфліктів, підвищення соціальної відповідальності та активної участі учнів/учениць у створенні позитивного, безконфліктного освітнього середовища.

Окрім того в розділ було узагальнено критерії класифікації профілактики деструктивних конфліктів у закладах освіти, що дозволяє систематизувати підходи до їхнього запобігання. Визначено ключові аспекти, такі як напрямок впливу (психологічний, педагогічний, організаційний), рівні профілактики (первинна,

вторинна, третинна) та суб'єкти впровадження (учні, педагоги, адміністрація, батьки).

Здійснено порівняльний аналіз, який показав, що успішна профілактика передбачає комплексний підхід, включаючи раннє виявлення конфліктів, їхнє попередження, розвиток навичок ефективної комунікації та створення сприятливого освітнього середовища.

Однак здійснений аналіз показав, що традиційні підходи та завдання профілактики, попри важливість цих методів, мають недосконало вивчені та впроваджені підходи, що свідчить про необхідність пошуку нових підходів до вирішення конфліктів. Визначено, що одним із них є впровадження відновного підходу, орієнтованого на відновлення справедливості та взаємопорозуміння серед учасників конфлікту. На нашу думку, відновний підхід, зокрема має потенціал стати важливим засобом для вирішення конфліктів у сучасному освітньому середовищі.

РОЗДІЛ 2.

ВІДНОВНІ ПРАКТИКИ ЯК ЗАСІБ ПРОФІЛАКТИКИ ДЕСТРУКТИВНИХ КОНФЛІКТІВ СЕРЕД УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ

2.1. Сутність відновного підходу до запобігання та вирішення конфліктів

Розглянувши поняття профілактики деструктивних конфліктів серед учнівської молоді, ми дійшли висновків, що важливим аспектом її розвитку є створення та впровадження умов у закладах освіти, які сприятимуть формуванню культури мирного вирішення конфліктів, підвищенню соціальної відповідальності та створенню сприятливого освітнього середовища.

Нами було здійснено аналіз чинників деструктивних конфліктів та визначено ключові завдання профілактики деструктивних конфліктів, проте нам важливо дослідити, який вплив та ефект має впровадження відновного підходу для вирішення конфліктів серед учнівської молоді. Тож пропонуємо детальніше розглянути цінності, принципи, сфери застосування та форми впровадження відновного підходу як такого, що орієнтований на відновлення стосунків і досягнення взаєморозуміння між сторонами конфлікту й систематизувати вплив відновного підходу на вирішення конфліктів.

Відновний підхід до вирішення конфліктів досліджувався науковцями в різних галузях, зокрема у філософії, психології, соціальній роботі та соціальній педагогіці. Нижче наведено деяких дослідників, які зробили внесок у цю сферу: А. Гірник займався дослідженням питань психології конфліктів та методів їхнього подолання. Автор наукових праць аналізував психологічні особливості конфліктів, зокрема те, як емоційний стан і когнітивні спотворення впливають на ескалацію суперечок. Він розглядав техніки емпатійного слухання та роль посередників у розв'язанні конфліктів [190]. А. Горова – науковиця, яка вивчала відновний підхід у соціальній роботі та педагогіці. Її дослідження зосереджені на впровадженні відновних практик у навчальних закладах [40]. Т. Лях та Т. Спіріна [100] досліджували питання медіації у контексті соціальної роботи, а також впровадження відновних підходів у практику соціальних служб. Дослідниці аналізували медіацію

як практичний інструмент соціальної роботи, розглядали кейси успішного впровадження відновного підходу в роботу соціальних служб і досліджували ефективність цих методів для запобігання повторних конфліктів.

Здійснивши аналіз наукової літератури, бачимо, що відновний підхід до вирішення конфліктів, заснований на структурному аналізі, психологічних механізмах та соціально-педагогічних умовах, сприяє глибшому розумінню конфліктів як динамічних явищ, що впливають на стосунки в соціальних та освітніх середовищах.

Науковці акцентують увагу на необхідності залучення учасників/учасниць конфлікту до діалогу, що дозволяє не лише вирішити суперечності, але й відновити порушені зв'язки. Водночас філософські аспекти вказують на важливість розвитку культури миру, етики відповідальності та взаємоповаги, що робить відновний підхід дієвим інструментом як для подолання конфліктів, так і для їхньої профілактики.

Відновний підхід у освіті відіграє ключову роль у профілактиці правопорушень і конфліктів серед учнівської молоді, сприяючи формуванню культури діалогу, відповідальності та емпатії. Дослідження засвідчують, що в школах, де систематично застосовується відновний підхід, спостерігається зниження рівня булінгу, агресії та дисциплінарних порушень, що підтверджує їхню ефективність як профілактичного інструменту [260].

Пропонуємо розглянути сутність відновного підходу, історію його виникнення та актуальність впровадження в закладах освіти з метою здійснення запобігання та вирішення конфліктів.

Поняття відновного підходу формується як міждисциплінарна концепція, спрямована на відновлення порушених стосунків через діалог, відповідальність, співпрацю та пошук спільного рішення між усіма сторонами конфлікту. Він має широке застосування у правосудді, соціальній роботі, освіті та психології, орієнтуючись на принципи зменшення шкоди, відновлення справедливості та превенції.

В. Лютий досліджував відновний підхід, зокрема в контексті ресоціалізації неповнолітніх правопорушників. У своїй дисертації «Соціально-педагогічне

забезпечення діяльності кримінально-виконавчої інспекції з ресоціалізації неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням» він розглядає відновний підхід як один із трьох основних підходів до ресоціалізації поряд із пробаційним та педагогічним. Відновний підхід, за В. Лютим, спрямований на відтворення позитивного середовища життєдіяльності неповнолітнього та його взаємин із соціумом, що сприяє реінтеграції та уникненню стигматизації [96].

Т. Лях та Т. Спіріна досліджували медіацію як практичний вияв відновного підходу, підкреслюючи його зв'язок із філософією справедливості та рівності сторін у конфлікті [100].

Впродовж багатьох років дослідники та науковці працювали над профілактикою деструктивних конфліктів. Відновний підхід зародився в процесі пошуку шляхів відновлення справедливості в кримінальних ситуаціях. Г. Зер був першим, хто сформулював відмінність між відновним підходом і проблемами правосуддя по тому, як злочин було скоєно. У відновній системі правосуддя злочин розглядається як міжособистісний конфлікт жертви та порушника/порушниці або ж як заподіяння однією людиною шкоди іншій, яку необхідно виправити.

Г. Зер розглядає поняття «відновний» як таке, що передбачає відновлення наявної шкоди, завданої стосункам чи спільноті, яка має бути виправлена шляхом діалогу, відповідальності та примирення [272].

Австралійські автори, конфліктологи К. Кронін-Лемп і Р. Кронін-Лемп виводять поняття відновного підходу у площині філософії відновлення. Філософія відновлення – це філософія відносин, ключем до яких є залучена участь і переживання спільності. Ця філософія спирається на наративні принципи побудови відновлювальних бесід. Слід зазначити, що в наративному напрямі філософії відновлення будь-який метод або інструмент цілеспрямовано використовується для зростання та розвитку відносин, а відновлювальні бесіди мають свою специфіку. У своїх напрацюваннях автори акцентують увагу на філософії відновлення як основі відновних практик, підкреслюючи значення взаємодії, спільності та наративних підходів у побудові ефективних відновлювальних бесід [238].

Відновний підхід, що спочатку виник у сфері кримінального правосуддя, поступово розширився, охоплюючи різноманітні сфери суспільного життя, зокрема освіту, роботу з громадами та корпоративний сектор. Його філософія ґрунтується на ідеї відновлення гармонії та зцілення після конфлікту чи шкоди через залучення всіх зацікавлених сторін до конструктивного діалогу. Ця філософія підходить до вирішення конфліктів, зосереджуючи увагу на відновленні.

Ранні форми цього підходу були натхнені традиційними практиками вирішення конфліктів у корінних спільнотах, таких як маорі в Новій Зеландії та корінні народи Канади. Ці практики наголошували на важливості колективного обговорення, примирення та відновлення стосунків. У 1970-х роках ці ідеї почали інтегруватися в західні системи правосуддя, що започаткувало програми примирення між жертвами та правопорушниками.

У своїй основоположній роботі «Changing Lenses» (1990) Г. Зер окреслив концепцію відновного правосуддя, яка радикально відрізнялася від традиційного карального підходу. Він наголошував, що злочин – це порушення стосунків, а не просто порушення закону, тому процес відновлення має бути зосереджений на потребах жертви, відповідальності порушника/порушниці та відновленні громади [272].

Наративний підхід, запропонований Дрюері та Вінслейдом, надає особливого значення історіям учасників конфлікту. У процесі відновних бесід акцент робиться на з'ясуванні потреб, формуванні нових позитивних взаємин і зміцненні громади. Ключовий принцип – це розділення проблеми та особистості: люди не є проблемами, а, навпаки, вони спроможні знаходити рішення [242].

Сучасні українські науковці розглядають поняття відновного підходу в різних аспектах. Наприклад, В. Андрєєнкова розглядає поняття відновного підходу як інструмент створення безпечного освітнього середовища та миробудування [169].

В. Панок, Н. Лунченко та Н. Сосновенко зазначають, що відновний підхід передбачає побудову довіри та залучення причетних до ситуації учасників до процесу обговорення, досягнення консенсусу стосовно прийняття рішення чи

розв'язання конфлікту задля формування розуміння, вирішення конфлікту та/або формування ненасильницького середовища [121].

Спираючись на визначення та розуміння відновного підходу науковцями, ми використовуватимемо поняття «*відновний підхід*» як міждисциплінарну концепцію, спрямовану на профілактику та відновлення порушених стосунків через діалог, відповідальність, співпрацю та пошук спільних рішень між усіма сторонами конфлікту шляхом побудови довіри, порозуміння тощо.

Окрім того, дослідження науковців ґрунтуються на принципах зменшення шкоди, відновлення справедливості та запобігання конфліктам. Аналізуючи дослідження, можемо *сформувати ключові принципи відновного підходу* (Табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Узагальнення принципів відновного підходу

№ з/п	Принцип	Ключові аспекти
1.	Взаємовідновлення стосунків	Гармонія у відносинах, порозуміння, довіра.
2.	Взаємоповага та рівність	Рівні права учасників/учасниць, повага до людської гідності.
3.	Відповідальність і діалог	Прийняття відповідальності, відкритий діалог.
4.	Залученість усіх сторін	Колективна участь у вирішенні конфлікту.
5.	Ненасильницьке вирішення	Культура миру, уникання дисциплінарно-каральних методів.
6.	Зцілення та гармонізація	Психологічна підтримка, зменшення напруги.
7.	Наративний підхід	Використання історій, розділення проблеми та особистості.
8.	Спільна участь у прийнятті рішень	Пошук компромісних рішень.

Розглянемо детальніше принципи, наведені в таблиці. *Принцип відновлення стосунків* ґрунтується на необхідності створення гармонійного середовища, у якому відносини між учасниками ґрунтуються на довірі та порозумінні. Відновлення передбачає активну роботу над мінімізацією конфліктів, зокрема через спільний аналіз причин та наслідків напруження. Розвиток довіри забезпечується прозорою комунікацією, емпатією та пошуком спільних інтересів, що сприяє закріпленню стійкої гармонії у міжособистісних або групових відносинах.

Принцип взаємоповаги та рівності передбачає визнання рівності прав усіх учасників процесу, незалежно від їхнього соціального статусу, віку, статі чи інших

характеристик. Взаємоповага базується на збереженні людської гідності, що виявляється у визнанні унікальності кожної особистості. Важливою складовою є створення середовища, в якому всі сторони мають рівні можливості висловлювати свої думки та брати участь у прийнятті рішень, що посилює відчуття власної значущості та підвищує якість взаємодії.

Прийняття відповідальності за власні дії та їхні наслідки є ключовим елементом ефективного вирішення конфліктів. Відкритий діалог створює простір для взаємного розуміння, оскільки дозволяє обмінюватися думками, емоціями та ідеями без страху осуду. Цей принцип сприяє розвитку культури співпраці, де учасники готові визнавати свої помилки, працювати над їхнім виправленням і спільно формувати стратегії подолання складних ситуацій.

Колективна участь усіх сторін у процесі вирішення конфліктів сприяє не лише ефективнішому досягненню результатів, але й створює умови для більш стійкого миру. *Принцип залученості всіх сторін* передбачає, що всі зацікавлені сторони мають можливість висловитися та бути почутими, а також брати участь у розробці рішень. Такий підхід формує спільну відповідальність за результати, знижуючи ризик відчуження чи неприйняття ухвалених рішень.

Принцип ненасильницького вирішення конфліктів орієнтується на розвиток культури миру, яка уникає застосування каральних методів. В основі цього підходу лежить прагнення знизити ескалацію напруги та знайти шляхи до порозуміння без примусу. Акцент робиться на конструктивні стратегії, такі як медіація, фасилітація чи переговори, що дозволяють зосередитися на інтересах і потребах сторін, а не на їхніх протиріччях.

Психологічна підтримка учасників конфлікту є основою принципу відновлення. Зменшення емоційної напруги досягається завдяки створенню безпечного простору, де сторони можуть відкрито ділитися переживаннями та емоціями. *Гармонізація відносин* вимагає фокусування на довготривалих рішеннях, які враховують не лише миттєве усунення конфлікту, а й забезпечення майбутньої взаємодії без відчуття несправедливості чи образи.

Використання наративного підходу дозволяє розглядати конфлікти крізь призму історій, які розповідають учасники. Важливим аспектом є розмежування особистості та проблеми, що дозволяє уникнути персоналізації конфлікту та зосередитися на його об'єктивних аспектах. Такий підхід дає змогу учасникам переосмислити події, що відбулися, і сформуванати нове бачення ситуації, яке сприяє конструктивному вирішенню конфліктів.

Принцип спільної участі у прийнятті рішень – його фундаментальним аспектом є досягнення згоди шляхом укладання колективних угод чи домовленостей. Процес спільного прийняття рішень ґрунтується на діалозі, що дозволяє врахувати інтереси та потреби всіх учасників. Консенсус зміцнює відчуття довіри, адже рішення, ухвалені разом, зазвичай сприймаються як справедливі та легітимні, що значно підвищує їхню ефективність і стійкість у довгостроковій перспективі.

Здійснивши аналіз досліджень, можемо зазначити, що відновний підхід, який набув поширення в різних сферах взаємодії, зокрема в правосудді, освіті, соціальній роботі та управлінні конфліктами, є особливо актуальним для застосування в освітньому середовищі. Основна сутність відновного підходу в освіті полягає в створенні умов для гармонізації стосунків між учасниками освітнього процесу, зокрема учнями, педагогами, батьками та адміністрацією, що сприяє відновленню порушеної соціальної рівноваги та забезпеченню безпечного й сприятливого освітнього середовища. Застосування відновного підходу в освіті передбачає впровадження таких методів, як медіація, Відновні Кола та програми, базовані на відновних практиках, які спрямовані на побудову довіри, емпатії та взаємоповаги. Відновний підхід також допомагає формувати в учнів цінності толерантності, співчуття та відповідальності за власні дії, що є невід'ємною частиною сучасного компетентнісного підходу до освіти.

Аналізуючи поняття відновного підходу, варто також зосередити увагу на *його предметі*. Г. Зер підкреслював, що відновний підхід фокусується не на покаранні, а на відновленні гармонії, компенсації постраждалим і відновленні порушених стосунків між сторонами конфлікту [273]. Дослідниця Кей Прендергаст

популяризувала практики колективних обговорень як основного інструменту відновного підходу, підкреслювала, що залучення всіх зацікавлених сторін до діалогу допомагає відновити довіру, що є центральною ідеєю відновного підходу.

Теоретики медіації та конфліктології К. Маршалл [252] та Д. Несс [265] досліджували, як принципи відновного правосуддя можуть бути застосовані до ширшого розуміння відновного підходу в соціальних системах, освіті та громадах.

Сучасні українські науковці активно досліджують предмет відновного підходу, зокрема в контексті його впровадження в освітній процес. Вони розглядають відновний підхід як ефективний інструмент для створення безпечного та сприятливого освітнього середовища, спрямованого на побудову довіри, взаємоповаги та конструктивного діалогу між учасниками освітнього процесу [32].

Отже, *предмет відновного підходу можна* визначити як процес і систему взаємодій, спрямованих на відновлення порушених стосунків та довіри між сторонами, вирішення конфліктів і мінімізацію їхніх наслідків через співпрацю, відкритий діалог і пошук спільних рішень. На нашу думку, предметом відновного підходу є не лише процес вирішення конфліктів, але й комплексний механізм створення умов для гармонійної взаємодії між людьми. Це охоплює як теоретичний аналіз принципів і методів, так і розробку практичних інструментів для відновлення соціальної справедливості та побудови стійкого миру в освіті та громаді.

Узагальнюючи концепції, які сформувалися завдяки внеску багатьох дослідників та практиків, таких як Говард Зер, Джон Брейтуейт, Кей Преніс, можемо зазначити, що відновний підхід до запобігання та вирішення конфліктів базується на ідеї відновлення взаєморозуміння, довіри та гармонії після конфліктних ситуацій. Цей підхід відрізняється від традиційних методів, які можуть базуватися на владі, силі або інших формах контролю.

Завдяки своїй гнучкості відновний підхід розглядається як міждисциплінарна концепція та застосовується в різних сферах суспільного життя. Його основою є універсальні цінності та принципи, які адаптуються до специфічних потреб конкретної сфери. Як було зазначено, відновний підхід застосовується в правосудді, освіті, соціальній роботі, роботі з громадами та в бізнесі [273]. Його основною

метою є відновлення соціальної рівноваги, порушених стосунків між сторонами конфлікту та зміцнення соціальної згуртованості.

Застосування відновного підходу в правосудді стало предметом досліджень багатьох науковців, які аналізували його як альтернативу традиційній каральній системі. Г. Зер у своїй роботі «Changing Lenses» (1990) запропонував фундаментальне розуміння відновного правосуддя, наголошуючи на необхідності зосередження уваги на потребах постраждалих, відповідальності правопорушників та відновленні громади. Зер підкреслював, що злочин – це, перш за все, порушення стосунків, і головним завданням є їхнє відновлення шляхом діалогу та примирення [273].

Сучасні українські науковці, такі як К. Шпак, О. Грачова, О. Головка, описували сферу застосування відновного підходу в правосудді в межах справ неповнолітніх [229]. В. Туляков у своїх працях зосереджується на проблемах кримінальної політики та її гуманізації, включаючи використання відновного підходу як альтернативи традиційному правосуддю. Досліджує зв'язок між профілактикою злочинності та соціальною реабілітацією [208]. О. Шостко активно займається аналізом можливостей відновного правосуддя для неповнолітніх. Її дослідження висвітлюють роль медіації як інструменту профілактики рецидиву серед молоді [228]. Н. Кузнецова – авторка праць, присвячених концепції примирення в кримінальному праві України, а також ролі відновного підходу у формуванні культури відповідальності та недопущенні повторних правопорушень [90]. М. Мельник досліджувала системні питання профілактики злочинності, зокрема через механізми примирення між сторонами конфлікту та соціальної реабілітації правопорушників [110].

Здійснивши аналіз досліджень у сфері правосуддя, можемо підкреслити важливість інтеграції відновного підходу в профілактичну діяльність, особливо серед неповнолітніх.

У соціальній сфері та соціальній роботі відновний підхід розглядається в контексті вирішення конфліктів та надання соціальних послуг. Наприклад, А. Попова та А. Тургенєва більш ґрунтовно здійснили аналіз та описали досвід

використання медіації у скандинавських країнах, визначивши можливості для використання медіаційних практик у галузі соціальної роботи [138]. Андрєєнкова В. Л., Байдик В. В., Войцях Т. В., Малєєв Д. В., Мельничук В. О., Мотилук М. О., Флярковська О. В. досліджують методи інтеграції відновного підходу в освіту та громади, підкреслюючи його значення для створення безпечного середовища та миробудування [32].

Отже, дослідження підтверджують, що інтеграція відновного підходу в різні сфери діяльності сприяє профілактиці конфліктів, створенню безпечного середовища й зміцненню громади.

Здійснивши аналіз міжнародного досвіду, бачимо, що в сфері освіти відновний підхід реалізується через створення безпечного освітнього середовища, профілактику булінгу та конфліктів, а також через використання відновних методик у реагуванні на дисциплінарні порушення [254]. У правосудді він застосовується в програмах відновного правосуддя, таких як медіація між потерпілим і правопорушником, сімейні групові конференції та кола правосуддя, які спрямовані на ресоціалізацію правопорушників та зменшення рівня рецидивної злочинності [235]. У соціальній роботі відновний підхід сприяє вирішенню сімейних конфліктів, підтримці вразливих категорій населення та інтеграції осіб, які перебувають у кризових ситуаціях. У громадському секторі цей підхід використовується для вирішення локальних суперечностей, зміцнення довіри між членами громади та розвитку партисипативного управління.

Більшість із сфер використовує відновні практики, які охоплюють конкретні методи й техніки, спрямовані на досягнення порозуміння, врегулювання конфліктів і відновлення стосунків між учасниками соціальної взаємодії [237].

Таким чином, відновний підхід є комплексною стратегією, що реалізується через різноманітні форми відновних практик та має значний потенціал у зміцненні соціальних зв'язків, профілактиці правопорушень і трансформації конфліктів.

Чудовим прикладом застосування відновного підходу в освіті та громаді є діяльність Громадської організації «Ла Страда-Україна». У навчально-методичному посібнику «Впровадження відновного підходу, посередництва, медіації та практики

функціонування служб порозуміння в закладах освіти» Андрєєнкова В. Л., Байдик В. В., Войцях Т. В. розкривають відновний підхід як теоретичне підґрунтя відновних практик, тобто поєднання цінностей, на яких базується практика, принципів, що описують спосіб реалізації цінностей на практиці, та методів (практичних інструментів, процедур), які для цього використовуються.

Авторки дуже ретельно описують впровадження відновного підходу в закладах освіти і визначають його ключові спрямування:

- вирішення конфліктів між учасниками/учасницями навчально-виховного процесу без застосування маніпуляцій або сили;
- відновлення позитивного емоційного та психологічного стану;
- усвідомлення відповідальності за скоєний вчинок, відповідну конфліктну ситуацію;
- відповідальність кривдника/кривдниці (самостійне виправлення негативних наслідків свого вчинку та залагодження заподіяної потерпілому/потерпілій шкоди);
- взаєморозуміння та відновлення відносин між сторонами конфлікту;
- зміну установок при реагуванні на конфлікти та правопорушення з адміністративно-каральних на відновлювальні;
- можливість самостійно ухвалювати рішення щодо розв'язання конфліктних ситуацій;
- поліпшення атмосфери в закладі освіти тощо [32].

Таким чином, впровадження відновного підходу може бути застосоване для вирішення конфліктів в освітньому середовищі, а саме в закладах загальної середньої освіти, закладах професійно-технічної освіти, закладах вищої освіти, де можуть використовувати відновний підхід для вирішення конфліктів між усіма учасниками освітнього процесу, сприяючи розвитку безпечного освітнього середовища.

Відновний підхід має значний потенціал у попередженні та вирішенні деструктивних конфліктів серед учнівської молоді. Виходячи з основних принципів відновного підходу та аналізу наукових джерел, можна стверджувати, що його

вплив усуває певні чинники конфліктів і збігається із завданнями різних рівнів профілактики деструктивних конфліктів, зокрема первинної, вторинної та третинної.

Здійснивши аналіз поняття відновного підходу в контексті нашого дисертаційного дослідження, можемо говорити про те, що його застосування може бути наряду пов'язане з профілактикою деструктивних конфліктів серед учнівської молоді. Відновний підхід передбачає комплексне вирішення конфліктних ситуацій шляхом залучення всіх учасників до відкритого діалогу, що дозволяє враховувати потреби кожної сторони, усвідомлювати наслідки своїх дій та брати відповідальність за їхнє виправлення.

Ключовим фактом є те, що відновний підхід широко використовується в освітньому середовищі та сприяє створенню безпечної атмосфери, що є важливою передумовою для зниження рівня деструктивної поведінки серед учнівської молоді. Його впровадження дозволяє вирішувати конфлікти без використання маніпуляцій або примусу, забезпечуючи відновлення позитивного емоційного стану, формування культури відповідальності та взаємоповаги.

Дослідження багатьох науковців показує, що використання медіації як одного з інструментів відновного підходу сприяє профілактиці повторних конфліктів і попередженню ескалації протистоянь в освітньому середовищі.

Важливим аспектом є й те, що відновний підхід відповідає завданням первинної, вторинної та третинної профілактики. На рівні первинної профілактики він допомагає формувати в учнівської молоді навички конструктивного вирішення конфліктів і соціально відповідальної поведінки. Вторинна профілактика передбачає раннє виявлення та вирішення конфліктних ситуацій до їхньої ескалації, а третинна – сприяння реінтеграції учасників конфлікту в освітнє середовище після його вирішення з акцентом на відновлення стосунків, почуття безпеки та належності.

Узагальнення відновного підходу в межах первинної, вторинної та третинної профілактики представлено в Таблиці 2. 2.

Таблиця 2.2

Відновний підхід у контексті рівнів профілактики

№ з/п	Рівень профілактики	Завдання	Роль відновного підходу
1.	Первинна (запобігання конфліктам)	Формування навичок конструктивного спілкування, емпатії, відповідальної поведінки.	Навчання учнівської молоді навичкам мирного вирішення конфліктів, створення культури діалогу та взаємоповаги.
2.	Вторинна (раннє втручання)	Виявлення конфліктних ситуацій та ризиків їхньої ескалації.	Використання відновних практик (медіації, Відновних Кіл) для попередження конфліктів.
3.	Третинна (реінтеграція)	Відновлення соціальних зв'язків після конфлікту, ресоціалізація постраждалих та порушників.	Реінтеграція учасників конфлікту через відновні практики, підтримка та супровід у відновленні взаємостосунків.

Отже, можемо побачити, що відновний підхід є універсальним та ефективним інструментом профілактики, який діє на попередження деструктивних конфліктів та задля створення сприятливих умов всебічного розвитку особистості в межах освітнього середовища.

Відновний підхід до запобігання та вирішення конфліктів є міждисциплінарною концепцією, що базується на принципах відповідальності, діалогу, взаємоповаги, рівності та відновленні стосунків. Його основна мета – відновлення стосунків через конструктивне вирішення конфліктів, гармонізацію стосунків і зниження рівня деструктивної поведінки.

Аналіз наукових досліджень показує, що в більшості випадків відновний підхід ефективно реалізується через медіацію, Відновні Кола та інші методики, що сприяють мирному вирішенню конфліктів, в освітньому середовищі він забезпечує зниження рівня конфліктності, формування культури порозуміння та профілактику булінгу. Його інтеграція в систему профілактики деструктивних конфліктів дозволяє розглядати проблему на трьох рівнях: первинному (формування навичок

мирного врегулювання), вторинному (раннє втручання) та третинному (реінтеграція).

Таким чином, відновний підхід є ефективним інструментом для створення безпечного освітнього середовища. Його впровадження сприяє розвитку культури відповідальності та співпраці, що є ключовими чинниками попередження конфліктів.

2.2. Застосування відновних практик у закладах освіти як засіб профілактики деструктивних конфліктів

Спираючись на проведений аналіз, можемо побачити, що традиційні дисциплінарні підходи, які застосовуються в закладах освіти, найчастіше засновані на покаранні, вони не дають стійкого результату та можуть навіть загострювати конфліктні ситуації, з якими стикається учнівська молодь. Саме тому науковці доводять і рекомендують використовувати відновний підхід, який передбачає впровадження відновних практик як альтернативного методу вирішення конфліктів. Як ми з'ясували у попередньому розділі, в основі цього підходу лежать цінності співпраці, взаєморозуміння та емпатії, що сприяють формуванню безпечного освітнього середовища.

Відновні практики розглядаються різними науковцями в галузі права, соціальної роботи, психології та педагогіки. Термін «відновні практики» походить від відновного правосуддя – нового погляду на відновлення справедливості в кримінальних ситуаціях шляхом усунення завданої шкоди та відновлення порушених стосунків, а не через покарання правопорушника (хоча це і не відкидається зовсім як одна з форм реагування на злочин) [41]. У словнику-довіднику «Практика медіації» поняття відновних практик розглядається як сфера знань, що розвивається й допомагає людям відновлювати та будувати громади в світі, який стає дедалі роз'єднанішим. Відновні практики залучають громади або тих, кого стосується окрема ситуація, до пошуку відповідного рішення на умовах поваги, розуміння, турботи, відповідальності [139].

У кримінальному судочинстві відновні практики визначаються як підхід, який включає проведення гуртків, що базуються на відновних практиках, та конференцій, які дозволяють постраждалим особам, правопорушникам, а також членам їхніх сімей і друзям зібратися разом, щоб дослідити вплив правопорушення на кожного та, за можливості, визначити способи виправлення завданої шкоди і задоволення власних потреб. Бобом Костелло, Джошуа Вахтелем та Тедом Вахтелем було сформоване визначення відновних практик як низки підходів, спрямованих на розвиток спільноти та врегулювання конфліктів і напруги шляхом усунення шкоди та відновлення стосунків.

Українські науковці описують використання відновних практик у закладах освіти як те, що дозволяє не лише ефективно вирішувати конфліктні ситуації, а й запобігати їхньому виникненню, зменшуючи рівень агресії та непорозуміння серед учасників освітнього процесу. Горова А. О., Коваль Р. О., Сосновенко Н. В. у навчально-методичному посібнику «Відновні практики в школах» зазначають, що відновні практики – це відповідні процедури та процеси, які мають на меті вирішення суперечливих і проблемних питань шляхом застосування співпраці та базуються на принципах відновного підходу: включення та врахування інтересів усіх зацікавлених сторін, добровільності та самовизначення учасників, розуміння, поваги і відповідальності [41].

Варто підкреслити, що відновні практики розглядаються не лише як педагогічний чи правовий інструмент, а й як ефективні методи соціальної роботи. Завдяки своїй гнучкості та орієнтації на потреби всіх сторін конфлікту вони застосовуються для підтримки вразливих категорій населення, запобігання рецидиву, відновлення стосунків у родині, школі, громаді. Як зазначає О. Г. Карпенко, «соціальні працівники залучаються до вирішення конфліктів та сприяють мирному врегулюванню суперечок шляхом медіації та пошуку компромісних рішень» [69, с. 92].

Автори навчально-методичного посібника «Впровадження відновного підходу, посередництва, медіації та практики функціонування служб порозуміння в закладах освіти» Андрєєнкова В. Л., Байдик В. В., Войцях Т. В., Малєєв Д. В.,

Мельничук В. О., Мотилук М. О., Флярковська О. В. визначають відновні практики як поєднання цінностей, на яких базується практика, принципів, які описують спосіб реалізації цінностей на практиці, та методів (практичних інструментів, процедур), які для цього використовуються. Застосування відновних практик у закладах освіти може бути ефективним засобом профілактики деструктивних конфліктів серед учнів, педагогічного та адміністративного персоналу. Відновні практики базуються на ідеї співпраці, емпатії та розуміння, а не на покаранні [32].

Здійснивши аналіз наукової літератури, відповідно до завдань нашого дисертаційного дослідження, розглядатимемо відновні практики у закладах освіти як систему методів і підходів до профілактики деструктивних конфліктів, що ґрунтується на принципах співпраці, емпатії, розуміння, відповідальності та залучення всіх учасників освітнього процесу.

Класифікація відновних практик у закладах освіти варіюється залежно від підходів різних дослідників та практиків. Зокрема Андрєєнкова В. Л., Байдик В. В., Войцях Т. В., Малєєв Д. В., Мельничук В. О., Мотилук М. О., Флярковська О. В. розглядають наступні відновні практики в сфері освіти.

Медіація: процес, у якому нейтральна третя сторона допомагає учасникам конфлікту досягти взаєморозуміння та знайти спільне рішення.

Кола: структуровані зустрічі, де учасники сидять у колі та обговорюють певні питання, спрямовані на побудову взаєморозуміння, вирішення конфліктів або ухвалення спільних рішень.

Медіація однолітків: спеціалізовані групи в закладах освіти, які займаються впровадженням відновних практик, проведенням медіацій та організацією інших заходів для впровадження відновного підходу в закладі освіти [32].

Здійснивши аналіз наукових джерел, виявлено, що єдиної загальноприйнятої класифікації відновних практик не існує, оскільки вони можуть варіюватися від неформальних до формальних методів.

Отже, відновні практики в освітньому середовищі охоплюють різні методи вирішення конфліктів та формування культури діалогу, серед яких ключовими є медіація, кола та медіація однолітків. Кожен із цих підходів має свої особливості та

застосовується відповідно до характеру конфліктних ситуацій, рівня їхньої складності та залучених учасників. Тож пропонуємо розглянути ці поняття детальніше.

Важливо розуміти, що відновні практики в освіті не лише допомагають вирішувати конфлікти, а й формують середовище взаємної довіри, співпраці та порозуміння. Серед них особливе місце займає медіація – один із найефективніших методів конструктивного вирішення конфліктів. Тож розглянемо детальніше, що таке поняття «медіація», як вона застосовується в освітньому середовищі й які переваги приносить конфліктуючим сторонам.

Аналізуючи літературу, можемо зробити висновок, що поняття медіації в освітній сфері виникло внаслідок пошуку нових шляхів вирішення конфліктів та поліпшення взаємовідносин у школах і університетах. Початок запровадження медіації в освіті можна відслідкувати ще в 1960-х роках, коли в США були проведені перші дослідження з використанням медіації в шкільному середовищі. Відтоді медіація стала дедалі популярнішою в освітній сфері, зокрема завдяки успішним пілотним проєктам та дослідженням, що підтверджують її ефективність. У багатьох країнах світу медіація стала невід'ємною складовою педагогічної практики, сприяючи поліпшенню клімату в закладах освіти та зменшенню кількості конфліктних ситуацій.

Медіація як форма посередництва існувала в багатьох стародавніх культурах, проте інституційно почала закріплюватися в різних країнах наприкінці ХХ століття, про це зазначають у своїх наукових працях Т. Подковенко та Н. Фігун [133]. У навчально-методичному посібнику «Основи медіації в соціальній роботі» Л. Тимчук та Н. Білик описують медіацію в сфері юриспруденції як одну з найперших сфер у світовій практиці, де вона й наразі постає в ролі технології позасудового врегулювання спорів та інструменту реалізації відновного правосуддя між сторонами кривдника та постраждалого [15].

Закон України «Про медіацію» визначає медіацію як позасудову добровільну, конфіденційну, структуровану процедуру, під час якої сторони за допомогою медіатора (медіаторів) намагаються запобігти виникненню або врегулювати

конфлікт (спір) шляхом переговорів [149]. Законодавство визначає правові засади та порядок проведення медіації як позасудової процедури врегулювання конфліктів. У ньому зазначено, що медіатори повинні пройти професійну підготовку за напрямом «медіація» в закладах освіти або організаціях, що проводять таке навчання. Однак закон не містить конкретних положень щодо впровадження медіації безпосередньо в закладах освіти. Водночас Міністерство освіти і науки України спільно з Громадською організацією «Ла Страда-Україна» розробили методичні рекомендації щодо створення служб порозуміння в закладах освіти, що передбачають впровадження медіації для вирішення конфліктів серед учасників освітнього процесу.

Впровадження медіації в Україні в різних сферах взаємовідносин, зокрема в закладах освіти, аналізується як у наукових дослідженнях, так і в практичній сфері. Згідно з Т. Лях і Т. Спіріною, медіація як технологія має значний потенціал для освітньої, виховної і соціальної сфер [100]. Н. Бондаренко-Зелінська активно займається дослідженням медіації в Україні. У своїх роботах вона аналізує перспективи впровадження медіації в українську правову систему, окреслює проблеми, що гальмують цей процес, та пропонує шляхи їхнього вирішення. Зокрема у статті «Медіація: перспективи впровадження в Україні» Бондаренко-Зелінська розглядає європейські стандарти медіації та можливості їхньої адаптації в українському законодавстві [19].

Медіація є інструментом, що застосовується для формування в учнів навичок ведення конструктивного діалогу та мирного вирішення конфліктів, що виникають у шкільному середовищі, зазначає Т. Білик [202].

В. Лютий та М. Косьміна у своїй науковій праці визначають медіацію в освіті як метод вирішення конфліктів між учасниками освітнього процесу та як інноваційну модель соціально-педагогічної діяльності в закладі освіти, що передбачає навчання здобувачів освіти навичкам конструктивного вирішення конфліктів та організацію системи їхньої взаємодопомоги в подоланні деструктивних конфліктів шляхом проведення медіаційних процедур за принципом «рівний – рівному/рівна – рівній». Метою медіації в закладах загальної

середньої освіти є не лише сприяння попередженню та вирішенню конфліктів між учасниками освітнього процесу, але і підвищення результативності освітнього процесу в цілому завдяки поліпшенню психологічного клімату в навчальному закладі та формуванню в здобувачів освіти компетентностей, необхідних для їхньої успішної соціалізації [85].

С. Гарькавець та Л. Волченко зазначають, що важливою передумовою ефективності процесу медіації є компетентність медіатора, зокрема її когнітивний компонент, оскільки медіатор повинен вміти розпізнавати предмет конфлікту, соціально-психологічні особливості учасників конфлікту та, відповідно, допомагати їм віднаходити таке рішення, яке б рівноцінно задовольняло кожну сторону [139].

Підкреслено, що конфліктологічну компетентність медіатора слід розглядати як сукупність когнітивної (ідентифікація конфлікту), аналітичної (аналіз конфлікту та можливостей інтервенції), біхевіористської (вплив на стилі поведінки в конфлікті), інтервенціоністської (визначення способу та дизайну інтервенції в конфлікті) компетенцій [172].

Механізм медіаційної процедури вибудовується насамперед на системі певних принципів, які враховують досвід застосування медіації у різних державах, менталітет населення та правові традиції певної держави [101]. Відповідно до статті 4 Закону України «Про медіацію», визначено принципи медіації та зазначено, що медіація проводиться за взаємною згодою сторін медіації з урахуванням принципів добровільності, конфіденційності, нейтральності, незалежності та неупередженості медіатора, самовизначення та рівності прав сторін медіації [149].

Отже, медіація є ефективним інструментом вирішення конфліктів. Науковці підкреслюють значний потенціал медіації для освітнього середовища, наголошуючи на її ролі в здійсненні профілактики конфліктів, формуванні культури мирного врегулювання суперечок, поліпшенні психологічного клімату в закладах освіти та розвитку соціальних компетентностей учнів.

Впровадження відновних практик у заклади освіти є важливим компонентом формування безпечного, толерантного та конструктивного середовища для всіх учасників освітнього процесу. Медіація сприяє налагодженню партнерських

стосунків, зниженню рівня конфліктності та запобіганню ескалації суперечок шляхом добровільного діалогу між сторонами.

Особливістю застосування медіації в освітніх закладах є її здатність не лише вирішувати конфлікти, але й сприяти формуванню соціальних навичок, зокрема вмінь конструктивного спілкування, вирішення проблем, саморефлексії та емпатії. Це особливо важливо для учнівського середовища, де конфлікти часто мають емоційний характер і впливають на психологічний стан учасників.

Медіація як відновна практика демонструє високу ефективність у створенні безпечного освітнього середовища, адже дозволяє враховувати потреби всіх учасників/учасниць конфлікту та знаходити рішення, прийнятні для обох сторін. Однак її застосування вимагає чіткого нормативного врегулювання, методичного забезпечення та підготовки фахівців, здатних професійно виконувати функції медіаторів.

Використання Відновних Кіл у закладі освіти як відновної практики визначається потребою в побудові гармонійного та безпечного середовища з метою профілактики конфліктної поведінки, зокрема деструктивних конфліктів, а також сприяння розвитку взаємоповаги, довіри та відповідальності серед учасників освітнього процесу. Відновні Кола – це багатовіковий спосіб вирішення конфліктів, який у різних формах існує в культурі багатьох народів. Українці теж зберегли у своїй життєдіяльності такі форми культури, в яких сім'я і учасники конфліктної або кримінальної ситуації, звертаючись до традицій примирення в кризові моменти свого життя, спільно вирішують, як змінити ситуацію в інтересах кожної з тим, щоб це сприяло реалізації моральних цінностей [197].

Коло – це відновна практика, що сприяє залученню до вирішення проблеми всіх зацікавлених осіб і забезпечує їхню активну участь в обговоренні ситуації та прийнятті рішень. Головною особливістю Кола є те, що кожен із учасників має можливість висловити власний погляд та бути почутим іншими членами Кола завдяки процедурі, яка забезпечує рівність усіх учасників [32].

Кейт Преніс, Баррі Стюарт, Марк Уедж описують Кола як універсальну практику, яка витримала перевірку часом завдяки своїй основі, що базується на

фундаментальних уявленнях про природу людини та її роль у суспільстві. Автори зазначають, що цінність Кола полягає в здатності сприяти відновленню гармонійних взаємин через глибоке розуміння людських потреб і цінностей. Міжнародний інститут відновних практик (International Institute for Restorative Practices) дає наступне визначення: Коло — це універсальна відновна практика, яка може використовуватися проактивно для розвитку відносин і побудови спільноти або реактивно для реагування на правопорушення, конфлікти та проблеми. Кола надають людям можливість говорити та слухати одне одного в атмосфері безпеки, порядку та рівності [140].

Кола створюють середовище для відновлення та гармонії, яке йде врозріз із традиційними підходами до вирішення конфліктів. Замість примусу вони пропонують зцілення, переносять акцент з індивідуальної на колективну відповідальність, зменшують залежність від державних механізмів і пропонують концепцію правосуддя, що базується на відновленні суспільного порядку, а не на покаранні.

Автори визначають п'ять наступних фаз проведення зустрічей у Колі.

1. Вступна частина. Встановлення основ для відкритого діалогу.
2. Виявлення потреб й інтересів. З'ясування ключових аспектів проблеми.
3. Пошук рішень. Колективне напрацювання шляхів вирішення конфлікту.
4. Досягнення консенсусу. Формування почуття єдності чи узгодження дій.
5. Закриття Кола. Аналіз досягнень і визначення подальших кроків.

Відновні Кола можна класифікувати за різними критеріями, зокрема за метою, способами виконання та типами діяльності. Дослідники Кейт Преніс, Баррі Стюарт і Марк Уедж зазначають, що цей метод є універсальним і може застосовуватися в різних контекстах, зокрема в освітньому середовищі. Міжнародний інститут відновних практик також наголошує на різноманітності застосування Відновних Кіл [140].

Коло цінностей (презентаційне Коло). Це перший тип Кола, який проводять у громаді або класі. Його мета — сформувати спільне уявлення про цінності, сприяти розкриттю думок і позицій учасників і налагодженню атмосфери довіри.

Коло вирішення проблеми або конфлікту. Використовується для полегшення взаєморозуміння та пошуку рішень у конфліктних ситуаціях. Такий формат особливо актуальний у шкільному середовищі, коли конфлікт охоплює значну кількість учасників. Основний принцип цього Кола – кожен має можливість висловитися, а рішення має задовольнити всіх учасників [273].

Коло прийняття рішень. Використовується, коли необхідно обрати найкращий варіант вирішення важливого питання на основі спільного обговорення.

Тематичне Коло. Це обговорення актуальних тем, спрямоване на підвищення рівня поінформованості або профілактику проблем у громаді. Подібні методи активно використовуються в освітніх закладах для роботи зі студентами [237].

Коло зцілення. Застосовується після процесу медіації з метою поліпшення взаємин між учасниками та повернення до попереднього рівня довіри. Як зазначає Маріке ван Веркем, цей формат базується на обговоренні цінностей, аналізі результатів медіації та пошуку шляхів відновлення стосунків.

Отже, можемо зробити висновок, що Коло є інноваційним інструментом, який не лише сприяє вирішенню конфліктів, а й забезпечує глибокий рівень зв'язку між людьми, допомагаючи їм відчувати свою приналежність до спільноти. Ця методика має значний потенціал для трансформації суспільних відносин і підтримки сталого соціального порядку. Здійснивши аналіз наукових джерел, зазначимо, що Відновні Кола є ефективною практикою для формування безпечного та гармонійного освітнього середовища, профілактики конфліктів і розвитку взаємоповаги. Вони базуються на традиційних підходах до примирення, забезпечують рівноправність учасників у процесі обговорення та ухвалення рішень. Дослідники характеризують Кола як універсальний метод, який сприяє відновленню соціальної рівноваги через відкритий діалог і колективну відповідальність. Структурований підхід до їхнього проведення включає п'ять фаз: встановлення правил, визначення потреб, пошук рішень, досягнення консенсусу та підбиття підсумків. Відновні Кола допомагають зміцнити взаємини, знизити рівень конфліктності та розвивати культуру діалогу в закладах освіти.

Однією зі сфер, де застосування відновних практик, а саме медіації, показало свою ефективність, є медіація однолітків, що наразі часто використовується для вирішення конфліктів у освітніх закладах. У контексті школи медіація часто реалізовується завдяки діяльності учнів-медіаторів, які проходять навчання та допомагають врегульовувати конфлікти між своїми однолітками мирним шляхом [139].

В. Андрєєнкова зазначає, що медіація однолітків – добровільна, конфіденційна, структурована процедура, під час якої сторони за допомогою медіатора (медіаторів) однолітків намагаються запобігти виникненню або врегулювати конфлікт (спір) шляхом переговорів і знайти вирішення конфлікту (спору), яке б задовольнило інтереси та потреби сторін за принципом «рівний – рівному/рівна – рівній». Це визначення закріплене в Типовому порядку створення та організації діяльності служби порозуміння закладу освіти, в якому описуються ключові моменти діяльності такої служби [76].

Метою діяльності служби порозуміння в закладі освіти є сприяння вирішенню конфліктів мирним шляхом, розбудові миру, протидії насильству та жорстокому поведінню з дітьми, формування поваги до прав і свобод людини, нетерпимості до приниження її честі та гідності, до дискримінації за будь-якими ознаками [76]. Медіація однолітків визначається науковцями як процес вирішення конфліктів серед учнів за допомогою спеціально підготовлених посередників з числа самих учнів.

Н. Білик розглядає шкільну медіацію як складову соціально-педагогічної діяльності та пропонує наступні умови реалізації медіації в освітніх закладах: організаційні (створення шкільної служби порозуміння, добір та навчання потенційних медіаторів), нормативні (розробка нормативного регулювання та механізмів реалізації медіації на рівні шкільних статутів), інформаційні (інформування директорів закладу та учнів щодо базових принципів та механізмів реалізації медіації), процесуальні (тренінги для адміністрації, методичних працівників та педагогічного колективу, а також підготовка учнів) [202].

Дослідження показують, що в закладах освіти найчастіше виникають конфлікти саме серед учнів, і в даному контексті медіація однолітків вважається більш ефективною та довготривалою, ніж виховна робота, зокрема система покарань чи зустрічі адміністрації з батьками учнів та самими учнями, що перебувають у конфлікті [202]. Водночас існує ряд досліджень про медіацію в освітніх закладах, що стосується регулювання конфліктів між учнями та вчителями та всередині самого педагогічного колективу.

Отже, дослідження показують нам, що медіація однолітків є ефективним інструментом вирішення конфліктів серед учнів у освітніх закладах, що сприяє створенню безпечного середовища. Завдяки спеціально підготовленим учням-медіаторам, які допомагають своїм одноліткам мирно вирішувати конфлікти, цей процес дозволяє уникнути насильства, формує повагу до прав людини і протидіє дискримінації. Медіація однолітків розглядається як частина соціально-педагогічної діяльності, що включає організаційні, нормативні, інформаційні та процесуальні умови для її ефективного впровадження в школах. Застосування медіації однолітків є більш стійким і результативним способом вирішення конфліктів порівняно з традиційними методами покарання чи виховними бесідами, вона визнана значущим інструментом для розбудови миру та зменшення рівня насильства в школах.

Спираючись на аналіз відновних практик, таких як медіація, Коло, медіація однолітків, можемо здійснити порівняльний аналіз і класифікувати його. У таблиці порівняння відновних практик, зокрема медіації, Кола та медіації однолітків, ми можемо побачити основні відмінності та схожості між цими методами вирішення конфліктів. Вони охоплюють різні аспекти, де йдеться про мету практик, учасників процесу, основні принципи та механізми, а також ефективність у конкретних ситуаціях. Медіація як загальний метод фокусується на посередництві між сторонами конфлікту, тоді як Коло спрямоване на рівноправний діалог усіх учасників конфлікту, а медіація однолітків реалізується через підготовлених учнів-медіаторів, які допомагають своїм одноліткам вирішити конфлікти мирним шляхом. Таблиця 2.3 демонструє, як кожна з цих практик може бути застосована в різних контекстах, зокрема освітньому середовищі.

Таблиця 2.3

Порівняльна характеристика відновних практик

№ з/п	Критерії	Медіація	Коло	Медіація однолітків
1.	Визначення	Процес, за допомогою якого третя нейтральна сторона – медіатор допомагає сторонам конфлікту досягти порозуміння.	Групова практика, де учасники обговорюють конфліктну ситуацію або конкретну проблему, перебуваючи в Колі.	Медіація, що здійснюється медіаторами-однолітками, для вирішення конфліктів за принципом «рівний – рівному/рівна – рівній».
2.	Ціль	Досягнення взаємної угоди для вирішення конфлікту.	Відновлення зв'язків і вирішення конфлікту за допомогою спільного обговорення.	Вирішення конфліктів серед однолітків через взаєморозуміння та підтримку.
3.	Кількість учасників	Зазвичай дві сторони та один медіатор.	Група, що бере участь у Колі (може бути велика кількість учасників).	Зазвичай двоє учасників конфлікту і медіатор-одноліток.
4.	Процес	Чітко структурований процес	Неформальне обговорення в Колі, підтримка всіх учасників.	Медіація проводиться за участі однолітків і часто є менш формальною, ніж традиційна медіація.
5.	Використання в освіті	Використовується для вирішення конфліктів серед учасників освітнього процесу.	Застосовується для створення безпечного середовища та вирішення конфліктів у класах/групах/колективах тощо.	Поширена в закладах загальної середньої, професійно-технічної та вищої освіти для вирішення конфліктів серед учасників освітнього процесу.
6.	Переваги	Спільний пошук рішення, поліпшення взаєморозуміння.	Підвищення довіри в колективі, включення всіх учасників у процес вирішення.	Поліпшення комунікації серед учнів, менш формальний підхід.
7.	Недоліки	Залежить від готовності сторін до компромісу, може бути недостатньо	Може бути неефективним, якщо учасники не бажають співпрацювати або не мають довіри до групи.	Медіатори-однолітки можуть не мати достатнього

		ефективною, якщо одна сторона не бажає співпрацювати.		досвіду для ефективного вирішення конфліктів.
--	--	---	--	---

Таким чином, інтеграція відновних практик у систему роботи закладів освіти сприяє формуванню культури порозуміння, забезпечує ефективне вирішення конфліктів і створює умови для гармонійного розвитку учасників/учасниць освітнього процесу.

Відновні практики в закладах освіти, зокрема медіація, Коло та медіація однолітків, набули популярності як ефективний інструмент профілактики конфліктів і насильства серед учнів. Згідно з дослідженнями, впровадження відновних програм дозволяє значно знижувати рівень агресії та порушень дисципліни серед учнів, формуючи у них навички конструктивного вирішення конфліктів без застосування насильства чи покарань [197]. Медіація однолітків як одна з найбільш ефективних форм відновних практик забезпечує підхід «рівний – рівному/рівна – рівній», що дозволяє учням розвивати емпатію, навички комунікації та співпраці, сприяючи тим самим зменшенню конфліктності в освітньому середовищі.

На нашу думку, одним із важливих аспектів є й те, що такі програми активно залучають учнів до процесу вирішення конфліктів, що дозволяє досягти більшої довіри та розуміння серед здобувачів освіти та безпосередніх учасників конфлікту.

Програми, спрямовані на профілактику конфліктів, зокрема деструктивних, базовані на відновних практиках, активно впроваджуються в освітню практику через створення спеціальних служб порозуміння, підготовку медіаторів та проведення тренінгів для педагогічного колективу. Такий підхід дозволяє створити ефективну систему підтримки, де учні можуть звертатися по допомогу до спеціально підготовлених медіаторів у випадку виникнення суперечок.

За словами В. Андрєєнкової, важливим елементом реалізації медіації є організаційне забезпечення, яке включає створення шкільної служби порозуміння, добір та навчання медіаторів серед учнів, а також розробку нормативного регулювання на рівні шкільних статутів. Окрім того, важливим є розвиток

інформаційної кампанії для учнів і вчителів, що дозволяє забезпечити всебічне розуміння принципів відновних практик і сприяє їхньому впровадженню в повсякденну шкільну діяльність [76].

Аналізуючи вітчизняний та зарубіжний досвід, можемо виокремити успішні приклади застосування відновних практик у закладах освіти як засобу профілактики деструктивних конфліктів серед учнівської молоді. Наприклад, програма «Peer Mediation» у США, яка залучає учнів до вирішення конфліктів серед однолітків під керівництвом тренерів-учителів. Це не лише зменшує кількість конфліктів, але й навчає молодь ефективно спілкуватися та вирішувати проблеми.

Перші програми медіації однолітків (peer mediation) почали активно використовувати в США в 1960-х роках у межах програми навчання студентів миробудуванню. В основу програми покладена теорія взаємозалежності М. Дойча, при цьому особлива увага приділяється навчанню учасників конфліктної взаємодії, розумінню використання технологій інтегративних переговорів у конфліктах і тому, як виступати посередниками в конфліктних ситуаціях серед однолітків [248].

На сьогоднішній день програми профілактики конфліктів засобами відновних практик досить широко поширені в США та країнах Західної Європи. Здійснюючи аналіз закордонного досвіду, можемо навести декілька прикладів вдалої реалізації проєктів профілактики конфліктів засобами відновних практик. Наприклад, у вищому закладі освіти м. Аугсбург (Німеччина) була створена проєктна група «Медіація та Комунікація», яка створила центр медіації на базі закладу освіти. Метою її діяльності була популяризація власних послуг із вирішення конфліктів, а також створення умов і забезпечення можливостей для кожного здобувача освіти скористатися послугою вирішення конфліктної ситуації. Серед діяльності студентів була і розробка програми профілактики конфліктів. Вона була створена таким чином, щоб попередити ескалацію конфліктів на самій початковій стадії, та спрямована на те, щоб активізувати дії студентів для вирішення їхнього конфлікту. Проєкт студентської медіації зарекомендував себе як ефективний засіб допомоги студентам в університеті Аугсбурга та вийшов за його межі.

У 2022 організацією Deutsche Gesellschaft für Internationale було впроваджено проєкт «Молодь за культуру миру та ненасильства в Мінданао, Філіппіни» (YOUCAP). У його межах започаткували пілотну ініціативу для учнів і вчителів, щоб зміцнити навички спілкування, вирішення конфліктних ситуацій, розвитку критичного мислення та досягнення «виграшних» угод. Підготовлені молодіжні медіатори здійснюють підтримку однолітків у вирішенні конфліктів ненасильницьким шляхом, майже без втручання дорослих. Перевагою цієї програми є активізація учнівської молоді до громадської діяльності, поліпшення стосунків між учнями та вчителями, популяризація миробудування як невідомого процесу в освітньому середовищі. Також ця програма включила компонент навчання для тренерів-медіаторів під назвою «Рівний».

Прикладом ще одного цікавого підходу до вирішення конфліктів серед учнівської молоді є впровадження програми організацією CONFLICT RESOLUTION CENTER MC NONPROFIT ORGANIZATION (CRCMC), яка працює в Монтгомері, штат Меріленд, над створенням безпечного середовища, надаючи послуги з вирішення конфліктів, такі як медіація, посередництво та коучинг з конфліктів. У 1999 році група громадян округу Монтгомері згуртувалася, щоб створити некомерційну організацію, що дала б змогу людям, які мають сусідські чи громадські суперечки, обговорювати їх, а не боротися між собою, не звертатися до суду. Центр вирішення конфліктів округу Монтгомері (CRCMC) офіційно відкрився 1 липня 2001 року в будинку виконавчого директора. Відтоді CRCMC розширилась і включає програми в державних школах, окружному суді, місцевих виправних установах тощо. І наразі активно здійснює пошук можливостей для зміцнення миру у громадах. Серед послуг організації є реалізація програм з відновлення молоді. Ці програми спрямовані на вирішення конфліктів серед учнівської молоді. Також CRCMC виступає посередником у суперечках між працівниками школи через Програму допомоги працівникам шкільної системи. Крім того, за запитом батьків учня з особливими освітніми потребами або персоналу шкільної системи CRCMC сприяє зустрічам для розробки індивідуальної освітньої програми (ІЕР) учня.

Дослідження організації показують, що школи, які застосували цей підхід, стали безпечнішим середовищем із покращеними досягненнями, завдяки цьому CRCMC розробив кілька молодіжних програм. Вони спрямовані на те, щоб вирішувати безперервну інтенсивність – від суперечок до згубних конфліктів.

Програма внутрішньошкільної медіації обслуговує школи, де навчаються учні з малозабезпечених сімей та учні з високими потребами. Співробітники та волонтери CRCMC перебувають у закладах освіти кілька днів на тиждень, щоб надавати послуги посередництва та альтернативного вирішення спорів на місці, коли виникають конфлікти. Це дозволяє учням і шкільному персоналу вирішувати конфлікти до їхнього загострення. Окрім медіації та посередництва для профілактики використовуються Кола діалогу – це відкриті дискусії, де фасилітатор CRCMC («Хранитель») заохочує групи з 8 до 10 студентів/учнів групи ризику до обговорення тем, які дозволяють їм вивчити різні стратегії вирішення конфліктів у безпечному місці.

Національний проєкт *Invese di Giudicare*, що реалізувався в Іспанії в 2024 році, мав на меті створення інтегрованої мережі людських і матеріальних ресурсів, а також розробку інструментів, які сприяють поширенню культури посередництва та впровадження на всіх рівнях суспільства. Проєкт перебуває під патронатом Європейської комісії та впроваджується за підтримки Міністерства освіти, університету та наукових досліджень Іспанії.

Головна мета ініціативи – формування в суспільстві стійкої культури мирного вирішення конфлікту. Зусилля спрямовуються на підвищення рівня свідомості серед широкого кола учасників, зокрема педагогів, учнів, батьків, громадських діячів та інших представників позашкільної спільноти.

Особливий акцент робиться на формуванні мотивації до активної участі в процесі мирного врегулювання конфліктів серед молоді. Проєкт забезпечує розробку спеціалізованих освітніх програм і тренінгів, які сприяють розвитку навичок посередництва, емпатії, конструктивної комунікації та ненасильницького рішення конфліктів.

Окрема увага приділяється залученню дівчат і хлопців як активних агентів змін. Програма має на меті підсилити їхню роль у створенні соціального середовища, де конфлікти вирішуються мирними шляхами, а різноманітність сприймається як джерело гармонійної сили та духовного збагачення.

Invese di Giudicare також працює з навчальними закладами, громадськими організаціями та експертами в галузевій медіації, щоб забезпечити довготривалий ефект та інтеграцію миротворчих принципів у щоденне життя. Це стане основою для побудови толерантного суспільства, яке здатне протистояти викликам сучасного світу завдяки взаємопов'язуванню, діалогу та співпраці.

Аналіз міжнародного досвіду впровадження відновних практик у сфері освіти дозволяє виокремити кілька спільних аспектів, які роблять ці програми ефективними та стійкими. По-перше, всі ініціативи спрямовані на формування культури мирного вирішення конфліктів через навчання молоді навичкам медіації, емпатії, конструктивної комунікації та критичного мислення. Незалежно від країни впровадження ключову роль у цих програмах відіграють підготовлені медіатори-однолітки, які виступають посередниками в конфліктах своїх однолітків. По-друге, ефективність програм значною мірою залежить від підтримки навчальних закладів і залучення вчителів, тренерів і громадських організацій.

Впровадження медіаційних центрів у школах та університетах (як у випадку з проектами в Німеччині та США) або інтеграція миротворчих стратегій у навчальні курси (як у програмі Invese di Giudicare в Іспанії) сприяють системному поширенню цих практик та забезпечують їхню сталість.

Другим важливим фактором успіху є проактивний підхід до профілактики конфліктів, а не лише їхнє вирішення після виникнення. Багато з розглянутих програм (наприклад, Peer Mediation у США або CRCMC у Меріленді) містять компоненти, спрямовані на попередження конфліктів на ранніх стадіях через навчальні тренінги, Відновні Кола та розвиток соціально-емоційних навичок учнів.

Успішне впровадження цих програм також вимагає адаптації до культурних і соціальних особливостей конкретної країни або громади, цьому сприяє участь

місцевих організацій та міжнародна підтримка, як у випадку проєкту YOUCAP на Філіппінах.

Таким чином, міжнародний досвід доводить, що відновні практики в освіті є ефективним інструментом для вирішення конфліктів.

Профілактика конфліктів серед учнівської молоді в Україні та світі базується на теоретичних концепціях соціально-психологічного підходу та відповідальності. Практичний досвід показує, що впровадження програм з розвитку соціальних навичок та медіації допомагає зменшити кількість конфліктних ситуацій та сприяє створенню мирного та сприятливого освітнього середовища. Успіх таких ініціатив залежить від спільних зусиль шкіл, громадськості та держави щодо підтримки та розвитку подібних програм.

В Україні серед сучасних та інноваційних програм щодо профілактики деструктивних конфліктів, які було реалізовано в закладах освіти, можемо виокремити наступні: Програма освітнього тренінгу для здобувачів освіти «Базові навички медіатора/медіаторки служби порозуміння закладу освіти». Авторки програми В. Андрєєнкова, К. Левченко, Н. Лунченко. Програму схвалено для використання в навчальних закладах Науково-методичною комісією з проблем виховання дітей та учнівської молоді Міністерства освіти і науки України (протокол № 3 від 01.08.2018 р.) [76]. Мета програми: підготувати учнів/учениць-медіаторів/медіаторок служб порозуміння для впровадження медіації в закладах освіти за принципом «рівний – рівному/рівна – рівній». Основою програми «Вирішую конфлікти та будує світ навколо себе» є концепція, спрямована на розвиток у здобувачів освіти навичок ефективного вирішення конфліктів, толерантного ставлення до інших поглядів, протидія насильству, булінгу та дискримінації в колективі, а також відповідного ставлення до миротворчої діяльності та дотримання принципів гендерної рівності. Програма акцентує увагу на формуванні ключових життєвих компетентностей, таких як ефективна комунікація, управління конфліктами, толерантність, недискримінація, управління емоціями, ненасильницька поведінка та підтримка загальнолюдських цінностей. Це досягається через розвиток особистісної системи цінностей, що виявляється в

поведінці індивіда. Таким чином, програмою визначено базові компоненти миробудування, включно зі ставленням до світу, знаннями про конфлікт, конструктивною комунікацією, мирним вирішенням конфліктів, принципами недискримінації та гендерної рівності.

Програма «Мирна школа». Вона є частиною парадигми реформи освітньої системи України, у фокусі якої: оновлення підходу та принципів освітнього процесу, впровадження інклюзивної освіти, педагогіки партнерства й антибулінгової програми, перехід до навчання компетенціям. Модель «Мирна школа» – це інтегрований підхід та практичні інструменти включення всіх учасників освітнього процесу у розбудову системи конструктивної комунікації та взаємодії, системи ефективного вирішення та попередження конфліктів, попередження виявів булінгу, агресії та насильницької поведінки в навчальному закладі, формування стійкості. «Мирна школа» базується на відновному підході, який передбачає побудову довіри та залучення причетних до ситуації учасників до процесу обговорення, ухвалення рішення чи розв'язання конфлікту задля формування порозуміння, досягнення консенсусу та/або формування ненасильницького середовища [41].

«Будуємо майбутнє разом»: програма профілактики конфліктів і правопорушень серед учнівської молоді. Вона адресована передусім фахівцям, які працюють з різними категоріями підлітків і молодих людей віком від 14 до 18 років у навчальних та соціальних закладах і центрах, громадських організаціях. Окрім того, вона може бути використана в роботі з підлітками та молоддю, які перебувають у конфлікті із законом. Авторки програми Л. Зуб, Т. Лях, Л. Мельник та інші, за редакцією Т. Журавель, М. Снітко. Програму схвалено для використання у навчальних закладах Науково-методичною комісією з проблем виховання дітей та учнівської молоді Науково-методичної ради з питань освіти Міністерства освіти і науки України (Протокол № 2 від 29.06.2016 р.). Мета програми: попередження стигми та дискримінації серед підлітків і молоді, формування толерантності та запобігання конфліктам і злочинам на ґрунті інакшості [21].

Аналіз українських програм з профілактики конфліктів серед учнівської молоді свідчить про їхню спільну орієнтацію на розвиток соціальних навичок,

формування культури мирного врегулювання суперечок та створення безпечного освітнього середовища. Всі розглянуті ініціативи («Вирішую конфлікти та будує світ навколо себе», «Мирна школа», «Будуємо майбутнє разом») спрямовані на навчання підлітків конструктивній комунікації, управлінню емоціями, протидії булінгу та насильству, а також на формування толерантного ставлення до різних соціальних груп. Програми базуються на принципах відновного підходу, інтегруючи відновні практики, зокрема медіацію, Відновні Кола тощо, дозволяє попереджати конфлікти ще на їхніх ранніх стадіях.

Спільною умовою впровадження є активна роль закладів освіти, державна підтримка та співпраця з громадськими організаціями. Програми адаптовані до сучасної освітньої реформи, зокрема концепції Нової української школи, яка передбачає розвиток соціально-емоційних компетенцій учнів. Також важливим фактором є залучення вчителів і психологів, які проходять спеціальну підготовку та виступають координаторами служб порозуміння й посередниками для вирішення конфліктних ситуацій. Успіх таких ініціатив залежить від системного підходу, включення елементів медіації у шкільні правила та можливості масштабування програм на національному рівні, що сприятиме їхній довготривалій ефективності.

Порівняльний аналіз міжнародного та українського досвіду впровадження відновних практик у закладах освіти свідчить про наявність як спільних тенденцій, так і певних відмінностей, зумовлених соціокультурним контекстом та рівнем розвитку впровадження відновних практик. Як в Україні, так і за кордоном відновні підходи ґрунтуються на концепціях соціальної відповідальності, ненасильницького спілкування та інтегративного вирішення конфліктів. Спільною умовою для їхньої реалізації є активне залучення учнівської молоді до процесу медіації та формування культури діалогу через навчальні програми, тренінги та діяльність служб порозуміння. Також міжнародні та українські програми роблять акцент на профілактику конфліктів, використовуючи механізми медіації однолітків, Відновних Кіл і просвітницько-інформаційних освітніх тренінгів, що сприяє формуванню безпечного освітнього середовища.

Водночас відмінності між міжнародними та українськими практиками полягають у ступені їхньої інституціоналізації та масштабності впровадження. У західних країнах (США, Німеччина, Іспанія) відновні практики є невід'ємною частиною освітньої політики, що підтримується на державному рівні, включаючи фінансування програм, створення спеціалізованих центрів медіації та підготовку сертифікованих фахівців. А в Україні такі ініціативи переважно реалізуються в межах пілотних проєктів або громадських ініціатив, що вимагає подальшої інтеграції в освітню систему та розширення державної підтримки. Крім того, міжнародні програми мають розвиненішу мережу співпраці між навчальними закладами, громадськими організаціями та правоохоронними структурами, тоді як в Україні така взаємодія ще перебуває на стадії становлення. Попри ці розбіжності, загальна тенденція до поширення відновних практик в українському освітньому просторі свідчить про їхню ефективність та перспективність у контексті реформування системи освіти.

Попри широке впровадження програм у закладах освіти України і численні свідчення про їхній позитивний вплив на освітнє середовище, достовірних статистичних даних, які однозначно підтверджували б їхню ефективність, бракує. На жаль, офіційні результати оцінювання таких програм не завжди доступні або систематизовані. Відповідно, при запиті щодо конкретних статистичних показників ефективності програми, таких як зниження рівня конфліктності, поліпшення комунікативних навичок учнів чи їхній вплив на загальну атмосферу в закладах освіти, відповіді ми не отримали. Це може свідчити про недостатнє охоплення таких ініціатив науковими дослідженнями або про проблеми з моніторингом їхніх довгострокових результатів.

Хоча є багато свідчень про успіх цих програм, наприклад, зменшення кількості конфліктів чи поліпшення стосунків серед учнівської молоді, наразі бракує систематичних досліджень і публікацій, які б чітко показали їхню ефективність і вплив. Це доводить, що потрібно більше досліджень для оцінки та поліпшення програм.

На основі проведеного аналізу можна зробити висновок, що впровадження відновних практик у закладах освіти є ефективним засобом профілактики деструктивних конфліктів та сприяє формуванню безпечного освітнього середовища. Дослідження свідчать, що традиційні дисциплінарні підходи, орієнтовані переважно на покарання, не забезпечують довготривалих позитивних результатів, тоді як відновний підхід, заснований на принципах співпраці, емпатії та взаєморозуміння, демонструє високу ефективність у запобіганні конфліктам та в їхньому розв'язанні.

Застосування відновних практик, таких як медіація, Відновні Кола та медіація однолітків, сприяє налагодженню комунікації між учасниками конфліктних ситуацій, дозволяючи їм самотійно знаходити шляхи вирішення суперечностей. Практика медіації, яка широко використовується в світовій освітній практиці, вже продемонструвала свою ефективність у зниженні рівня конфліктності, поліпшенні міжособистісних взаємин та підвищенні загальної якості освітнього процесу.

Важливим аспектом впровадження відновних практик є їхнє нормативно-правове забезпечення та підготовка кваліфікованих фахівців. Дослідження показують, що створення шкільних служб порозуміння та підготовка медіаторів серед учнів і педагогів сприяє системному впровадженню даного підходу в освітній процес. Крім того, відновні практики можуть ефективно застосовуватися для роботи з дітьми, які опинилися в складних життєвих обставинах, що підкреслює їхню соціальну значущість.

Аналіз вітчизняного та міжнародного досвіду підтверджує, що програми з впровадження відновних практик позитивно впливають на зниження рівня агресії, розвиток навичок ненасильницького спілкування та підвищення соціальної відповідальності учасників освітнього процесу. Однак, попри наявні позитивні результати, подальші дослідження необхідні для оцінки довгострокової ефективності цих підходів у різних соціокультурних контекстах.

Таким чином, інтеграція відновних практик у систему освіти є важливим кроком до формування культури миру, взаємоповаги та соціальної відповідальності серед учасників освітнього процесу. Враховуючи перспективи розвитку цього

підходу, необхідно продовжувати наукові дослідження, спрямовані на вдосконалення методології та адаптацію відновних практик до потреб сучасного освітнього середовища.

2.3. Умови профілактики деструктивних конфліктів серед учнівської молоді у закладах освіти засобами відновних практик

Як було визначено нами у попередньому розділі, питання профілактики деструктивних конфліктів у закладах освіти засобами відновних практик серед учнівської молоді на сьогодні в Україні не вивчалось, також не розглядалися питання умов профілактики деструктивних конфліктів серед учнівської молоді засобами відновних практик.

Відновні практики як інструмент соціально-педагогічного впливу мають високий потенціал, проте їхня ефективність значною мірою залежить від контексту, в якому вони застосовуються. Без належно створених умов вони ризикують перетворитися на формальність і не досягти своїх цілей.

Наявність умов забезпечує сталість і результативність відновного підходу. Це дозволяє не лише формально впроваджувати окремі інструменти медіації чи інші відновні практики, але й інтегрувати їх у культуру взаємодії в закладі освіти. Умови є тією основою, на якій базуватимуться зміни у ставленнях, поведінці та взаєморозумінні між усіма учасниками освітнього процесу.

Профілактика деструктивних конфліктів серед учнівської молоді з використанням відновних практик передбачає цілеспрямоване створення відповідних умов. Новий тлумачний словник української мови визначає *умову* як необхідну обставину, що робить можливим здійснення, створення, утворення чогось або сприяє чомусь, визначається [117]. Вітчизняна дослідниця Т. Лях під умовами розуміє сукупність зовнішніх і внутрішніх чинників, які обумовлюють результативність певної діяльності [99]; Л. Кальченко – цілеспрямовано організовані обставини і можливості діяльності, від наявності або зміни яких залежить ефективність певного процесу [66]. Умови розглядаються як сукупність

зовнішніх факторів, які систематично організовані та сприяють процесу розвитку, спричиняючи якісні зміни у внутрішньому світі особистості [106, с. 70].

У межах нашого дисертаційного дослідження *умови профілактики деструктивних конфліктів* ми розглядатимемо як сукупність зовнішніх і внутрішніх чинників, а також організованих обставин і можливостей, які сприятимуть ефективному попередженню конфліктних ситуацій, зниженню рівня агресії та напруженості в освітньому середовищі, а також формуванню навичок конструктивної комунікації та взаємодії серед учасників освітнього процесу. Умови також розглядаються нами як взаємопов'язані компоненти, що перебувають у постійному динамічному взаємозв'язку та спільно формують цілісну систему профілактики.

Предметом нашого дослідження є умови профілактики деструктивних конфліктів серед учнівської молоді засобами відновних практик. О. Безпалько наголошувала, що створення умов в соціально-педагогічній діяльності сприяє соціалізації, розвитку особистості, задоволенню соціокультурних потреб і відновленню прийнятних соціальних норм поведінки [7].

Основною метою здійснення профілактики в закладі освіти є не лише попередження розвитку негативних явищ, але й створення умов для повноцінного функціонування суспільства та життєдіяльності окремих осіб [54].

У своєму дослідженні С. Котловий розглядав соціально-педагогічні умови формування соціального досвіду безконфліктної поведінки у учнів професійного ліцею [87], зокрема умови, що сприяють формуванню у здобувачів освіти навичок конструктивної комунікації, розвитку емоційного інтелекту та здатності до саморегуляції в конфліктних ситуаціях.

І. Сикіш у своїй роботі «Соціально-педагогічна профілактика конфліктів серед підлітків» досліджує рівень схильності до конфліктів та конфліктної поведінки підлітків, а також розробляє та впроваджує програми профілактики конфліктів на основі досвіду фахівців психологічних служб закладів освіти [180], у своїй роботі робить акцент на психологічних умовах профілактики конфліктів.

Окрім того, Н. Лунченко та І. Ткачук у методичному посібнику «Формування безпечного освітнього простору закладу освіти в діяльності працівників психологічної служби» висвітлили сутність та показники психологічно безпечного освітнього середовища, а також психодіагностичні методи його дослідження та психологічні умови створення [213].

В. Андрєєнкова, авторка програми «Впровадження відновного підходу, посередництва, медіації та практики функціонування служб порозуміння в закладах освіти», умови ефективності та впровадження програми описує в різних контекстах і зазначає, що ефективна профілактика конфліктів у закладах освіти залежить від підготовки педагогічних працівників до медіації та відновних практик, інтеграції освітніх програм з розвитку життєвих навичок у навчальний процес, створення служб порозуміння за принципом «рівний – рівному/рівна – рівній», активної підтримки адміністрації, а також залучення батьків і громади. Зі слів авторки, це сприяє формуванню культури миру, конструктивному вирішенню конфліктів і забезпеченню безпечного освітнього середовища [32]. Навчання потенційних медіаторів-однолітків процедурам медіації, її принципам та етичним нормам, як зазначають М. Косьмина і В. Лютий [85], теж розглядається як важлива методична умова для забезпечення ефективності відновних практик.

Таким чином, аналіз наукових джерел свідчить про те, що профілактика деструктивних конфліктів серед учнівської молоді засобами відновних практик є можливою лише за наявності певних умов. Системний підхід до визначення, структурування та реалізації таких умов є ключовим чинником забезпечення результативності профілактики деструктивних конфліктів. Він дозволяє не лише забезпечити сталу реалізацію відновних практик, але й інтегрувати їх в освітню політику закладу, сформувавши підґрунтя для довготривалих змін у поведінці, ставленнях і соціальній взаємодії учнівської молоді.

Для нашого дослідження важливо врахувати всі складові, що впливають на ефективність профілактики деструктивних конфліктів із застосуванням відновних практик, та виокремити умови її реалізації саме в закладах загальної середньої та професійно-технічної освіти.

Враховуючи актуальні наукові підходи, нами було сформовано п'ять ключових видів умов профілактики конфліктів: організаційні, педагогічні, психологічні, методичні та соціальні. Пропонуємо детальніше розглянути кожен з них.

Організаційні умови забезпечують інституційну підтримку, нормативне регулювання, функціональну інтеграцію та ресурсне забезпечення реалізації відповідної моделі профілактичної діяльності. Однією з ключових організаційних умов є *створення служби порозуміння*, яка виконує функції внутрішньої інституції закладу освіти, відповідальної за координацію відновних практик, проведення медіацій, Відновних Кіл, інформаційно-просвітницьких заходів. Як зазначає В. Андрєєнкова, формування таких служб дозволяє інтегрувати відновний підхід у повсякденне життя школи та забезпечити сталість реалізації профілактичних програм [197].

Важливою складовою організаційної умови є *вибір якісної та доступної програми впровадження відновного підходу*, що, на відміну від суто освітньої програми, передбачає впровадження комплексу управлінських, нормативних і просвітницьких заходів. Така програма включає стратегічне планування, розподіл функціоналу між працівниками, налагодження партнерств із громадськими організаціями, формування чітких регламентів реалізації практик [197]. Її мета – забезпечення цілісного, системного та керованого процесу впровадження відновних практик у освітнє середовище.

Наступним аспектом є *адміністративне забезпечення процесу* – активна підтримка керівництва закладу, включення елементів відновного підходу в локальну політику, стимулювання участі персоналу, забезпечення моніторингу ефективності впроваджених рішень. Як наголошує О. Безпалько, залучення адміністрації виступає каталізатором інституційної легітимності соціально-педагогічних інновацій [6].

Окрему організаційну вагу має *розробка політик мирного вирішення конфліктів*, зокрема впровадження внутрішніх положень, процедур медіації та механізмів реагування на конфліктні ситуації. Це забезпечує прозорість,

прогнозованість і стандартизованість управлінських дій у межах конфліктогенних ситуацій.

Суттєвим підґрунтям є також *фінансове й матеріально-технічне забезпечення* – наявність ресурсів для проведення тренінгів, обладнання для роботи служб, виділення окремих приміщень, доступ до друкованих і електронних матеріалів. Забезпечення сталого функціонування програм без достатньої ресурсної бази є малоефективним [173].

Інформаційно-комунікаційна стратегія як окрема організаційна умова полягає в системному інформуванні всіх учасників освітнього процесу про суть, переваги та правила реалізації відновного підходу. Вона включає проведення кампаній, виготовлення інформаційних матеріалів, формування позитивного образу служби порозуміння серед батьків, учнів і персоналу.

Зрештою до організаційних умов належить *налагодження міжінституційної співпраці з громадськими організаціями, фаховими тренінговими центрами, експертами*. Це дозволяє залучити зовнішню підтримку, отримати методичний супровід і забезпечити високий рівень кваліфікації педагогів і медіаторів.

Таким чином, організаційні умови створюють цілісну управлінську та нормативно-інституційну основу, що забезпечує ефективне, системне й довготривале впровадження відновного підходу як інструменту профілактики деструктивних конфліктів у закладах освіти.

Педагогічні умови впровадження відновних практик у закладах освіти є визначальними для забезпечення профілактики деструктивних конфліктів і формування безпечного освітнього середовища. Вони передбачають системну діяльність щодо підвищення педагогічної компетентності, формування емоційної стабільності, розвиток комунікативних умінь і ненасильницьких моделей поведінки у здобувачів освіти.

Педагогічні умови охоплюють розвиток професійних компетентностей педагогів і формування відповідної поведінки учнів. До них належить *підготовка фахівців-медіаторів та учнів*, добраних до виконання ролі медіаторів, а також формування у всіх здобувачів освіти базових знань про природу конфліктів, їхню

динаміку та способи конструктивного вирішення. Такий підхід забезпечує ширше охоплення профілактичними заходами та сприяє формуванню загальної культури ненасильницької взаємодії в закладі освіти.

Насамперед йдеться про системну підготовку учнів-медіаторів і педагогів, яка передбачає не лише навчання конкретним технікам медіації, а й розвиток загальних соціально-комунікативних навичок, емоційного інтелекту та фасилітаційних умінь. За словами Т. Лях, підготовка педагогів до профілактичної роботи повинна включати ціннісну орієнтацію на відновний підхід як частину педагогічної культури [99].

Крім того, *просвітницькі заходи (тренінги, лекції, бесіди) для всіх учасників освітнього процесу* є важливим компонентом педагогічних умов у формуванні позитивного ставлення до мирного вирішення конфліктів і усвідомлення цінності конструктивної комунікації.

Також важливою педагогічною умовою є *позитивна роль дорослих як приклад ненасильницької поведінки*. Як зазначає О. Безпалько, педагогічна поведінка повинна демонструвати повагу, справедливість і відкритість до діалогу, що сприяє формуванню довіри у учнів і закладає основи для конструктивного вирішення суперечностей [6].

Таким чином, педагогічні умови реалізації відновного підходу в освітньому середовищі становлять собою сукупність зовнішніх та внутрішніх чинників спрямованих на розвиток професійної компетентності педагогів, формування у здобувачів освіти базових знань і навичок ненасильницької взаємодії, а також на створення відповідного етичного простору, що підтримує мирне врегулювання конфліктів. Вони забезпечують не лише підготовку суб'єктів до участі у відновних практиках, але й формування сталої поведінкової культури, орієнтованої на діалог, відповідальність і співпрацю. Науково обґрунтоване впровадження педагогічних умов сприяє інтеграції відновного підходу в педагогічну діяльність, підвищує ефективність профілактики деструктивних конфліктів і формує фундамент для сталого розвитку безпечного освітнього простору.

Психологічні умови пов'язані з формуванням внутрішньої готовності особистості до ненасильницької взаємодії, саморегуляції, емоційного балансу та конструктивного реагування в конфліктних ситуаціях.

Ключовим компонентом цієї групи умов є *психологічна підтримка учасників освітнього процесу*. Вона включає індивідуальне та групове консультування, супровід дітей у кризових ситуаціях, роботу з тривожністю, агресією, наслідками булінгу. Психологічна підтримка забезпечує відчуття захищеності, що є передумовою відкритості до відновного діалогу та формування довірливих стосунків. Як зазначає І. Ткачук, надання кваліфікованої психологічної допомоги є критичним ресурсом стабілізації емоційного стану в умовах освітньої взаємодії [204].

Не менш значущим у психологічній умові є *формування навичок саморегуляції* через тренінги, які передбачають, що учні та педагоги мають оволодіти методами управління емоціями, зниження психоемоційного напруження, розвивати здатність зберігати рівновагу в складних ситуаціях. Психологічні тренінги сприяють засвоєнню технік глибокого дихання, релаксації, усвідомлення власних тригерів та способів контролю над ними, що критично важливо для профілактики ескалації конфліктів.

До психологічних умов також належить *розвиток емоційної саморегуляції, активного слухання та діалогу*. Ці навички формуються в процесі спеціально організованих занять, що мають на меті підвищення рівня емоційної обізнаності, вміння розпізнавати емоції інших, правильно на них реагувати та підтримувати відкритий, поважний діалог навіть у конфліктних обставинах. Як вказує С. Котловий, саме розвиток емоційного інтелекту виступає передумовою конструктивної взаємодії та здатності до відповідального вибору поведінкових стратегій [86].

Ще одним важливим елементом є *готовність учасників освітнього процесу вирішувати конфлікти через діалог*. Ця готовність розвивається не стільки як обізнаність щодо медіації чи відновних практик, скільки як стійке переконання в

ефективності діалогу та його прийняття як основного способу взаємодії в конфліктних ситуаціях.

Отже, психологічні умови формують внутрішнє середовище особистості, що забезпечує її здатність до ненасильницької комунікації, рефлексії, емоційної стабільності та конструктивної участі у відновних процесах. Їхня реалізація створює необхідне підґрунтя для ефективного застосування відновного підходу в межах закладу освіти.

Методичні умови профілактики деструктивних конфліктів формують основу для забезпечення науково обґрунтованого, структурованого і практично адаптованого впровадження відновного підходу до профілактики деструктивних конфліктів. Ці умови охоплюють розробку, постійне оновлення та адаптацію методичних ресурсів, які використовуються в освітньому процесі.

Провідним компонентом є *забезпечення постійного вдосконалення та актуалізації навчально-методичних матеріалів, базованих на відновних практиках*. Це означає регулярне оновлення змісту матеріалів, методичних рекомендацій, інструкцій і прикладних моделей відповідно до змін законодавства, соціального контексту та актуальних потреб педагогів і здобувачів освіти. Висока якість методичного забезпечення сприяє не лише ефективному засвоєнню матеріалу, а й формуванню ціннісного ставлення до ідей діалогу, ненасильницької комунікації та взаєморозуміння.

Іншою важливою умовою є розробка адаптованих сценаріїв тематичних Відновних Кіл для різних вікових груп з урахуванням вікових, соціокультурних та освітніх потреб. Це передбачає створення практичних інструментів, які дозволяють педагогам використовувати відновні практики відповідно до рівня емоційного та когнітивного розвитку учнів. Така адаптація є запорукою ефективного залучення дітей і підлітків до процесу, а також сприяє позитивному емоційному досвіду, необхідному для закріплення нових моделей поведінки.

Методичні умови створюють цілісну базу для реалізації відновного підходу в освітньому просторі, забезпечуючи педагогам необхідні засоби для ефективного застосування відновних практик. Завдяки системній роботі над удосконаленням

матеріалів і адаптації сценаріїв до конкретної аудиторії стає можливою якісна реалізація профілактичної діяльності, що відповідає потребам сучасного освітнього середовища.

Соціальні умови спрямовані на формування стійкої системи взаємодії між усіма учасниками освітнього процесу та на зміцнення соціального середовища, заснованого на довірі, повазі, співпраці та спільній відповідальності.

Одним із ключових аспектів є *залучення батьків до реалізації відновних практик*, що передбачає активну участь батьків у профілактичній діяльності, ознайомлення їх із принципами відновного підходу, участь у тренінгах, відкритих заходах, а також їхню підтримку мирного вирішення конфліктів у взаємодії з дітьми. Така участь зміцнює взаєморозуміння між сім'єю та школою, сприяє узгодженості виховних впливів та підвищує ефективність усієї системи профілактики.

Важливою умовою є *формування спільних цінностей довіри та взаємоповаги*, що відображає необхідність діяльності, спрямованої на побудову відкритої комунікації, недискримінаційного ставлення, рівноправного діалогу між учасниками освітнього процесу. Ці цінності стають базою для сталого позитивного клімату в закладі освіти, що запобігає виникненню конфліктів і сприяє їхньому мирному вирішенню.

До соціальних умов також належить *активізація участі всіх учасників освітнього процесу* в створенні безпечного освітнього середовища. Йдеться про залучення не лише педагогів і адміністрації, але й учнів, батьків, технічного персоналу до спільної роботи над формуванням атмосфери підтримки, відкритості, відповідальності та ненасильницької взаємодії. Також варто акцентувати увагу на *системній участі батьків і громади* у створенні безпечного освітнього середовища: взаємодія через конференції, спільні ініціативи відображає розширення профілактичної діяльності поза межами школи. Участь у соціальних програмах, міжсекторна взаємодія дозволяють закладу освіти використовувати додаткові ресурси, а також підтримують сталість змін на рівні локального освітнього простору.

Соціальні умови створюють основу для формування партнерської моделі взаємодії між школою, сім'єю та громадою, яка є критично важливою для ефективної реалізації відновного підходу. Саме через системне залучення батьків, виховання спільних цінностей і розвиток громадської активності формуються стійкі механізми підтримки безпечного освітнього середовища, здатного протистояти деструктивним проявам та сприяти гармонійній взаємодії.

Таким чином, ефективна профілактика деструктивних конфліктів у закладах освіти є багатофакторним процесом, що вимагає одночасного забезпечення організаційних, педагогічних, психологічних, методичних і соціальних умов. Системна робота в цих напрямках створює сприятливе освітнє середовище для розвитку культури миру, взаємоповаги, довіри та партнерства, що, в свою чергу, сприяє зниженню рівня конфліктності та насильства в закладах освіти.

Можемо висловити припущення, що реалізація обґрунтованих нами умов профілактики деструктивних конфліктів серед учнівської молоді сприятиме впровадженню відновних практик у діяльність закладів освіти.

Впровадження умов профілактики деструктивних конфліктів у закладі освіти має сприяти досягненню декількох ключових завдань: зменшення рівня конфліктності у міжособистісних взаємовідносинах учасників освітнього процесу через впровадження відновних практик, а також формування в усіх учасників освітнього процесу компетентностей у сфері безконфліктного спілкування та конструктивного вирішення конфліктних ситуацій [217].

Розгляд п'яти ключових умов – організаційної, педагогічної, психологічної, методичної та соціальної – показує, що кожна з них виконує свою важливу роль у створенні безпечного освітнього середовища.

Організаційні умови забезпечують функціонування служб порозуміння, наявність чітких правил, ресурсів і адміністративної підтримки. Педагогічні – сприяють розвитку професійної компетентності вчителів і формують у школярів базові знання та навички мирної взаємодії. Психологічні умови допомагають створити внутрішню готовність до діалогу, вміння керувати емоціями та поводитися конструктивно в конфлікті. Методичні – дають інструменти для впровадження

відновних практик і дозволяють адаптувати їх до конкретної аудиторії. Соціальні – об'єднують заклад освіти, родину та громаду у спільній роботі над побудовою доброзичливого, безпечного середовища. Характеристику умов профілактики деструктивних конфліктів подано у Таблиці 2.4.

Таблиця 2.4

Категорії умов профілактики деструктивних конфліктів серед учнівської молоді засобами відновних практик

№ з/п	Вид	Умова
1.	Організаційна	Створення служби порозуміння.
		Відбір якісної та доступної профілактичної програми
		Забезпечення адміністративної підтримки процесів медіації.
		Розробка політик з мирного вирішення конфліктів.
		Адміністративне забезпечення реалізації відновного підходу.
		Запровадження нормативно-правових актів для вирішення конфліктів.
		Фінансове та матеріально-технічне забезпечення реалізації програм (ресурсні матеріали, приміщення) як базова умова ефективності.
		Створення інформаційно-комунікаційної стратегії щодо впровадження відновного підходу в школі, інформування колективу, учнів, батьків.
		Налагодження співпраці з громадськими організаціями або тренінговими центрами для отримання методичної підтримки та підвищення кваліфікації.
2.	Методична	Забезпечення постійного вдосконалення та актуалізації навчально-методичних матеріалів і підходів до впровадження відновних практик.
		Розробка адаптованих сценаріїв тематичних Відновних Кіл для різних вікових груп з урахуванням вікових, соціокультурних та освітніх потреб.
3.	Педагогічна	Підготовка учнів-медіаторів та педагогів до реалізації відновних практик.
		Проведення просвітницьких заходів (тренінгів, лекцій, бесід) з основ конфліктології для всіх учасників освітнього процесу.
		Демонстрація позитивної ролі дорослих як прикладу ненасильницької поведінки.
4.	Соціальна	Залучення батьків до реалізації відновних практик.
		Формування спільних цінностей довіри та взаємоповаги.
		Активізація участі всіх учасників освітнього процесу в створенні безпечного освітнього середовища
		Системна участь батьків і громади у створенні безпечного середовища, взаємодія через конференції, спільні ініціативи.
5.	Психологічна	Психологічна підтримка учасників освітнього процесу.
		Формування навичок саморегуляції та управління емоціями через тренінги.
		Розвиток навичок емоційної саморегуляції, активного слухання та діалогу, цільові психологічні практики.
		Формування готовності вирішувати конфлікти через діалог учасників освітнього процесу.

Таким чином, умови не є ізольованими складниками, а працюють як єдина система, що підтримує розвиток культури довіри, діалогу, взаємоповаги й відповідальності в закладі освіти. Така інтегрована система умов профілактики деструктивних конфліктів забезпечує стабільне зниження рівня конфліктності та сприяє формуванню конструктивних міжособистісних взаємин в освітньому середовищі.

Висновки до другого розділу

У другому розділі дисертаційного дослідження нами було здійснено всебічний аналіз теоретичних засад і практичного досвіду впровадження відновного підходу в освітнє середовище. У результаті систематизації наукових джерел та практичних напрацювань встановлено, що відновний підхід є міждисциплінарною концепцією, що об'єднує ідеї права, психології, соціології, педагогіки та конфліктології та спрямована на відновлення порушених стосунків через діалог, співпрацю, взаємоповагу, прийняття відповідальності та спільне ухвалення рішень.

Визначено, що основними принципами відновного підходу є взаємовідновлення стосунків, відкритий і чесний діалог, взаємоповага та рівність усіх учасників процесу, ненасильницьке вирішення конфліктів, акцент на зціленні та гармонізації стосунків, а також активне залучення сторін до прийняття рішень. Відновний підхід розглядається не лише як альтернатива традиційним дисциплінарним заходам, але як ефективна профілактична стратегія, що сприяє розвитку соціально-емоційних компетентностей учнівської молоді та запобіганню ескалації конфліктів.

На основі аналізу можливостей інтеграції відновних практик у профілактичну діяльність встановлено, що вони реалізуються на трьох рівнях профілактики: первинному, вторинному та третинному. Первинний рівень передбачає формування в учнів навичок конструктивного спілкування, розвитку культури діалогу, відповідального ставлення до власних дій та уміння співпрацювати в колективі. Вторинний рівень спрямований на раннє виявлення конфліктних ситуацій і запобігання їхньому загостренню шляхом застосування процедур медіації та

проведення Відновних Кіл. Третинний рівень профілактики полягає у ресоціалізації та відновленні зруйнованих соціальних зв'язків після конфлікту, сприяючи успішній інтеграції учасників у освітнє середовище.

Особливу увагу в розділі приділено вивченню особливостей застосування ключових форм відновних практик: медіації, Відновних Кіл і медіації однолітків. Медіація розглядається як добровільна процедура врегулювання конфлікту за допомогою нейтральної третьої сторони, яка допомагає сторонам досягти взаємоприйняттого рішення. Відновні Кола в освітньому середовищі виступають інструментом колективного обговорення проблемних ситуацій у безпечному просторі, орієнтованому на зміцнення довіри та відповідальності серед учнів. Медіація однолітків є специфічною формою медіації, де конфлікти між учнями розглядаються за участю спеціально підготовлених однолітків-медіаторів, що сприяє розвитку навичок саморегуляції, емпатії та співробітництва серед учнівської молоді.

У процесі аналізу ефективності застосування відновних практик виявлено, що традиційні дисциплінарні заходи, такі як покарання та адміністративні санкції, здебільшого не зменшують рівень конфліктності в освітньому середовищі. Натомість впровадження відновного підходу сприяє створенню безпечного освітнього простору, підвищенню рівня емпатії, відповідальності та взаєморозуміння серед усіх учасників освітнього процесу. Відновні практики дозволяють не лише розв'язувати конфлікти, а й активно сприяють розвитку соціально-емоційних компетентностей учнів, формуванню у них таких цінностей, як справедливість, повага до інших, здатність до співпереживання та мирного вирішення конфліктів.

Поглиблений аналіз показав, що створення служб порозуміння на базі закладів освіти, які використовують медіацію однолітків, позитивно впливає на зниження рівня насильства, булінгу та інших форм девіантної поведінки серед учнівської молоді. Такі служби сприяють підвищенню рівня соціальної згуртованості в колективах, формуванню культури ненасильницької комунікації та розвитку правової обізнаності в учасників освітнього процесу.

У межах дослідження проаналізовано умови профілактики деструктивних конфліктів серед учнівської молоді. Виокремлено п'ять основних умов: організаційну, методичну, педагогічну, соціальну та психологічну. Організаційна умова охоплює створення служби порозуміння, відбір якісної та доступної профілактичної програми, адміністративну підтримку процесів медіації, розробку політик мирного врегулювання конфліктів, забезпечення нормативно-правового регулювання, фінансове та матеріально-технічне забезпечення, інформаційно-комунікаційну стратегію, а також співпрацю з громадськими організаціями. Методична умова полягає у забезпеченні актуалізації навчально-методичних матеріалів та розробці адаптованих сценаріїв Відновних Кіл для різних вікових груп. Педагогічна умова передбачає підготовку учнів-медіаторів і педагогів до реалізації відновних практик, а також проведення просвітницьких заходів із конфліктології та демонстрацію дорослими зразків ненасильницької поведінки. Соціальна умова включає активне залучення батьків до процесів відновлення, формування спільних цінностей довіри та поваги, взаємодію громади зі школою у створенні безпечного середовища. Психологічна умова зосереджена на наданні психологічної підтримки, розвитку навичок емоційної саморегуляції, діалогу, активного слухання, а також на формуванні готовності до мирного вирішення конфліктів.

Здійснений порівняльний аналіз різних форм відновних практик дозволив окреслити їхні переваги, обмеження та специфіку застосування залежно від характеру конфліктних ситуацій. Зокрема встановлено, що медіація є ефективною у випадках міжособистісних конфліктів, тоді як Відновні Кола доцільно застосовувати у ситуаціях, які мають груповий або колективний характер, а медіація однолітків є найбільш результативною у роботі з учнівською молоддю.

Таким чином, узагальнення результатів дослідження, проведеного у другому розділі, дає підстави стверджувати, що впровадження відновних практик у діяльності закладів освіти є науково обґрунтованою та ефективною стратегією профілактики деструктивних конфліктів серед учнівської молоді. Відновний підхід забезпечує трансформацію конфліктної культури в культуру діалогу, співпраці та взаємної підтримки, що відповідає сучасним вимогам гуманізації освіти та сприяє

формуванню соціально компетентної, відповідальної та демократично орієнтованої особистості.

РОЗДІЛ 3.

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА УМОВ ПРОФІЛАКТИКИ ДЕСТРУКТИВНИХ КОНФЛІКТІВ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ ІЗ ЗАСТОСУВАННЯМ ВІДНОВНИХ ПРАКТИК У ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ

3.1. Методологія експериментального дослідження умов профілактики деструктивних конфліктів серед учнівської молоді засобами відновних практик

Розглянувши поняття профілактики деструктивних конфліктів із застосуванням відновних практик, ми теоретично обґрунтували необхідність впровадження методичних, організаційних, педагогічних, психологічних і соціальних умов у закладі освіти, які спрямовані на розвиток навичок конструктивного вирішення конфліктів, формування культури ненасильницького спілкування серед усіх учасників освітнього процесу.

Здійснений аналіз програм профілактики деструктивних конфліктів, що базуються на відновних практиках в Україні, дозволив виявити загальні тенденції впровадження.

Водночас актуальною залишається потреба в перевірці ефективності реалізації цих умов у освітньому середовищі. У зв'язку з цим метою експериментального дослідження є здійснення перевірки умов профілактики деструктивних конфліктів учнівської молоді засобами відновних практик. Для досягнення мети експериментального дослідження були визначені такі завдання:

- 1) здійснити діагностику вихідного рівня сформованості в учнівської молоді навичок конструктивного вирішення конфліктів, обізнаності щодо відновних практик і рівня конфліктогенності освітнього середовища;
- 2) розробити та впровадити комплекс організаційних, педагогічних, психологічних, методичних і соціальних умов профілактики деструктивних конфліктів із застосуванням відновних практик у закладах загальної середньої та професійної освіти;

- 3) здійснити аналіз змін у рівні сформованості компетентності учнів щодо мирного вирішення конфліктів та безпечності і сприятливості освітнього середовища після реалізації профілактичних заходів, спрямованих на розвиток культури ненасильницького спілкування.

У межах методологічного підґрунтя експериментального дослідження важливо окреслити базові поняття, на яких воно ґрунтується. Деструктивний конфлікт у контексті освітнього середовища розглядається як форма соціальної взаємодії, що супроводжується порушенням міжособистісних стосунків, емоційною напруженістю, агресією, насильницькими діями, які мають руйнівний вплив на психоемоційний стан учнів і атмосферу в закладі освіти. Такий конфлікт здебільшого позбавлений конструктивного завершення, провокує соціальне відчуження, булінг, зниження мотивації до навчання та загострює рівень тривожності серед учнівської молоді.

Профілактика деструктивних конфліктів визначається як система науково та методично обґрунтованих заходів соціально-педагогічного, психологічного та правового характеру, що спрямовані на виявлення, аналіз і мінімізацію чинників конфліктогенності в освітньому середовищі. Основною метою профілактики є формування навичок конструктивного вирішення конфліктів, розвиток емоційної компетентності, зниження рівня агресії та підвищення стресостійкості серед учнівської молоді.

Умови профілактики деструктивних конфліктів охоплюють сукупність організаційних, методичних, педагогічних, психологічних і соціальних чинників, які забезпечують цілісність і сталість процесу впровадження відновного підходу в закладі освіти. Реалізація цих умов створює сприятливе підґрунтя для системного розвитку культури діалогу, підвищення довіри між учасниками освітнього процесу та запобігання насильницьким формам поведінки.

Відновні практики в межах дослідження інтерпретуються як методи соціальної роботи, що базуються на принципах добровільності, відповідальності, діалогу та поваги до сторін конфлікту. Вони спрямовані на відновлення порушених стосунків, формування безпечного освітнього простору та запобігання ескалації

насильства через застосування таких форм, як Відновні Кола, шкільна медіація, фасилітовані діалоги. Відновний підхід є ефективним інструментом розвитку навичок мирного вирішення конфліктів, емпатії та відповідальності серед молоді.

З метою експериментальної перевірки умов на основі теоретичного аналізу нами було розроблено модель профілактики деструктивних конфліктів серед учнівської молоді із застосуванням відновних практик, яка поєднує: чинники деструктивних конфліктів, завдання профілактики, умови, заходи із застосування відновних практик, результати та вплив (усунення чинників деструктивних конфліктів). Представлені вище умови профілактики є ключовим елементом запропонованої моделі та мають розглядатися у взаємозв'язку з іншими її компонентами.

Згідно з розробленою моделлю, завданнями профілактики є забезпечення безпечного та сприятливого освітнього середовища шляхом запобігання деструктивним конфліктам серед учнівської молоді через системне впровадження відновних практик.

Модель профілактики деструктивних конфліктів серед учнівської молоді засобами відновних практик представлені на Рис. 3.1. Розроблена модель профілактики деструктивних конфліктів серед учнівської молоді базується на міждисциплінарному підході, що інтегрує положення конфліктології, педагогіки, психології та теорії відновного правосуддя.

Модель є системною конструкцією, що забезпечує поетапне реагування на потенційно конфліктогенні чинники в освітньому середовищі з урахуванням вікових, соціально-психологічних і освітніх особливостей учнів.

Модель структурно охоплює шість взаємопов'язаних компонентів: чинники виникнення деструктивних конфліктів, завдання профілактики, умови ефективного впровадження, практичні заходи із застосуванням відновних практик, очікувані результати та вплив на освітнє середовище.

Першочергово модель враховує типові чинники, що зумовлюють виникнення деструктивних конфліктів серед учнівської молоді. Серед них – психоемоційна нестабільність, недостатній рівень розвитку навичок конструктивної комунікації,

соціальна ізоляція окремих учасників освітнього процесу (зокрема учнів, які стикаються з відторгненням чи не включені в соціальні взаємодії), авторитарний стиль взаємодії з боку педагогів і батьків, а також незабезпеченість базових умов безпеки в освітньому середовищі. Особливо важливим є чинник, який часто залишається поза увагою – невміння вирішувати конфлікти через діалог. У багатьох закладах освіти бракує зрозумілих і справедливих способів, які дозволяють учасникам конфлікту висловитися, бути почутими та спільно знайти рішення. Саме для цього і потрібне впровадження відновних практик.

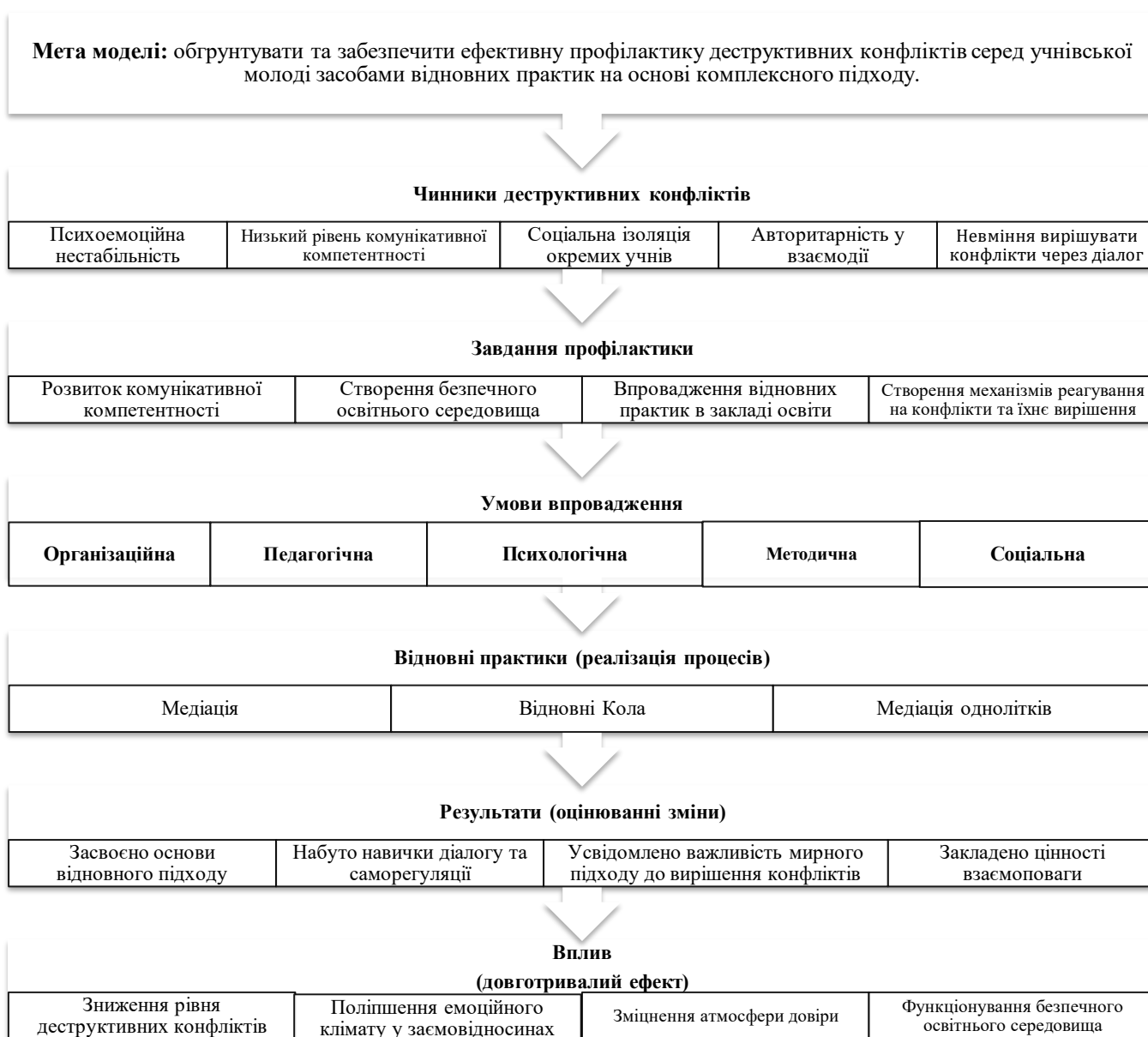

Рис. 3.1. Модель профілактики деструктивних конфліктів серед учнівської молоді засобами відновних практик

На основі проаналізованих чинників визначаються ключові завдання профілактики деструктивних конфліктів у закладі освіти. Зокрема важливою складовою є формування у здобувачів освіти комунікативної компетентності та навичок ненасильницького спілкування, що безпосередньо пов'язано з педагогічною та методичною умовами впровадження. Розвиток емоційного інтелекту, саморегуляції й активного слухання є завданням, яке реалізується переважно в межах психологічної та педагогічної умов. Сприяння створенню безпечного освітнього середовища забезпечується завдяки соціальній та організаційній умовам.

Окрему увагу варто приділити завданню формування навичок мирного вирішення конфліктів із використанням відновних практик, а також створенню в закладі освіти механізмів реагування на конфлікти та їхнє вирішення, що передбачає інтеграцію педагогічних, організаційних і методичних умов і формування цілісного відновного підходу в освітньому середовищі.

Зазначене завдання реалізується шляхом впровадження умов, що становлять основу моделі профілактики деструктивних конфліктів серед учнівської молоді. До таких умов належать:

- організаційна - створення служби порозуміння;
- педагогічна - підготовка учнів-медіаторів та педагогів до реалізації відновних практик;
- психологічна - психологічна підтримка учасників освітнього процесу
- методична - забезпечення постійного вдосконалення та актуалізації навчально-методичних матеріалів базованих на відновних практик;
- соціальна - активізація участі всіх учасників освітнього процесу.

Очікувані результати реалізації моделі безпосередньо пов'язані з впровадженими умовами та реалізацією відновних практик у межах освітнього середовища. Насамперед це засвоєння основ відновного підходу учасниками освітнього процесу, що включає знання про його принципи, форми і можливості ненасильницького вирішення конфліктів. У процесі реалізації просвітницьких, тренінгових та методичних заходів сформовано базові знання, розуміння й

обізнаність щодо ролі діалогу, відповідальності та взаємоповаги у врегулюванні суперечок.

У процесі впровадження моделі можуть бути сформовані навички саморегуляції, активного слухання та діалогової взаємодії, які забезпечують ефективну поведінку в конфліктних ситуаціях. Паралельно формуються переконання про цінність мирного вирішення конфліктів, справедливості, особистої відповідальності та потенціалу відновного підходу для вирішення суперечок. Зростає внутрішня мотивація до участі в процесах порозуміння та використання відновних практик як першочергового способу реагування на складні конфліктні ситуації. В результаті фіксується зміна поведінкових установок, підвищується готовність до діалогу, співпраці та пошуку конструктивних рішень, що закладає підґрунтя для формування сталої культури взаємоповаги в освітньому середовищі.

Очікуваний вплив моделі виявляється у позитивних трансформаціях взаємовідносин серед усіх учасників освітнього процесу, стабілізації соціально-психологічного клімату та підвищенні рівня безпеки освітнього середовища. Внаслідок послідовного впровадження умов і досягнення очікуваних результатів змінюється загальна культура взаємодії в закладі освіти – відбувається поступове зниження рівня деструктивних конфліктів, зменшення виявів емоційної напруженості та напруги у спілкуванні між учасниками освітнього процесу.

Підвищується рівень взаємної довіри, відкритості, співучасті у вирішенні конфліктів і готовності до спільної відповідальності. Освітній простір трансформується у безпечне середовище, засноване на діалозі, співпраці та взаємоповазі.

Таким чином, розроблена модель профілактики деструктивних конфліктів серед учнівської молоді є цілісною конструкцією, що дозволяє системно й послідовно реагувати на типові чинники деструктивних конфліктів у освітньому середовищі, враховуючи вікові та соціально-психологічні особливості учнів.

Модель передбачає логічну послідовність компонентів: від діагностики чинників конфліктів до формування завдань профілактики, створення умов та їхнього впровадження, досягнення очікуваних результатів і довготривалого

позитивного впливу на шкільне середовище. Запропонована система умов (організаційна, педагогічна, психологічна, методична та соціальна) забезпечує ефективне впровадження відновного підходу в закладах освіти. Реалізація моделі сприяє формуванню в учнів ключових соціальних компетентностей: обізнаності, цінностей, навичок саморегуляції, комунікації та відповідального ставлення до конфліктів. У довготривалій перспективі це забезпечує трансформацію освітнього середовища на засадах довіри, взаємоповаги й співпраці, що дозволяє не лише знижувати рівень конфліктності, а й зміцнювати культуру безпеки, порозуміння та підтримки в учнівському колективі.

Результативним показником впровадження моделі виступає позитивна динаміка у взаємодії серед учнівської молоді: зниження рівня конфліктності, зменшення проявів агресії та соціального відчуження, зростання рівня емпатії, толерантності й відповідальності за власну поведінку, а також закріплення практик конструктивної взаємодії, партнерства та взаємоповаги в освітньому середовищі. Узагальнений вплив моделі виявляється у поступовому усуненні деструктивних чинників, трансформації освітнього середовища у безпечний простір, сприятливий для особистісного зростання, соціалізації та ефективного освітнього процесу. У довготривалій перспективі модель сприяє формуванню безпечного освітнього простору та культури миру, що є необхідною умовою для сталого розвитку сучасної школи.

На нашу думку, впровадження розробленої моделі в систему профілактичної роботи закладу освіти може стати дієвим інструментом зниження рівня конфліктності, поліпшення психологічного клімату, розвитку комунікативної компетентності учнів і формування довірливих взаємин між усіма учасниками освітнього процесу.

На основі проведеного аналізу та в межах розробки моделі профілактики деструктивних конфліктів серед учнівської молоді із застосуванням відновних практик особливої значущості набуває розроблення підходу до визначення критеріїв та показників ефективності впровадження умов профілактики деструктивних конфліктів.

У науковій літературі поняття «критерій» розглядається як суттєва, визначальна ознака або принцип, що лежить в основі процесу оцінювання чи порівняння досліджуваного явища, об'єкта або процесу. Теоретичний аналіз українських науковців показує, що критерій є важливим інструментом для систематизації та порівняння результатів у різних дисциплінах. Зокрема В. Журавльов зазначає, що критерії служать орієнтирами, які дозволяють чітко визначити межі досліджуваного явища, забезпечуючи його об'єктивну оцінку [56]. О. Мартиненко стверджує, що критерії можуть бути якісними та кількісними в залежності від методів вимірювання та оцінки [103].

Відтак, чітке визначення критеріїв є необхідною умовою забезпечення валідності наукового аналізу та побудови ефективної моделі, орієнтованої на практичне застосування.

У нашому дослідженні ми спираємося на наукову позицію О. Савченко, де поняття критерію розглядається як таке, що має інтегративний характер і включає як кількісні, так і якісні показники, що відображають глибину, результативність і динаміку змін у поведінці чи взаємодії учасників освітнього процесу [172].

З метою визначення методологічного підходу оцінки ефективності умов профілактики деструктивних конфліктів серед учнівської молоді засобами відновних практик необхідно визначити відповідні критерії та показники.

Проведений аналіз відповідних наукових джерел дозволив зробити висновок, що зазначені критерії та показники повинні ґрунтуватися на низці основоположних принципів:

1. Визначені критерії повинні комплексно охоплювати процес ефективного впровадження умов профілактики деструктивних конфліктів серед учнівської молоді засобами відновних практик та відповідати загальним цілям створення безпечного освітнього середовища;

2. Враховуючи психологічні та соціальні потреби учнівської молоді, кожен критерій має бути універсальним і об'єктивно відображати специфіку ефективного впровадження профілактичних заходів, орієнтуючись на зменшення ризиків виникнення конфліктів;

3. Важливо акцентувати увагу як на процедурних, так і на результативних аспектах ефективності впровадження умов профілактики деструктивних конфліктів, аналізуючи процес досягнення поставлених цілей та оцінку зниження рівня конфліктності серед учнівської молоді;

4. Виходячи з особливостей учнівської молоді, кожен критерій має бути універсальним і об'єктивно показувати специфіку ефективного впровадження умов профілактики деструктивних конфліктів засобами відновних практик, що сприяє позитивним змінам у освітньому середовищі.

Такий підхід дасть змогу не лише детальніше аналізувати процеси, що відбуваються під час впровадження умов профілактики деструктивних конфліктів серед учнівської молоді засобами відновних практик, але й сприятиме ефективнішому визначенню ключових факторів, які впливають на їхню ефективність.

У межах дослідження ефективності умов профілактики деструктивних конфліктів серед учнівської молоді засобами відновних практик було визначено два основні блоки комплексних інтегрованих критеріїв:

- сформованість компетентності учнів щодо мирного вирішення конфліктів, що включає когнітивний, мотиваційний та поведінковий складники;
- безпечність і сприятливість освітнього середовища.

На основі цих критеріїв були визначені показники, що дозволяють об'єктивно оцінити ступінь виконання завдань та досягнення очікуваних результатів і впливу умов профілактики деструктивних конфліктів засобами відновних практик, зображені в Таблиці 3.1.

Таблиця 3.1

Критерії та показники ефективності умов профілактики деструктивних конфліктів серед учнівської молоді засобами відновних практик

№	Критерії	Показники	Зміст
1.	Сформованість компетентності учнів щодо мирного вирішення конфліктів		
	Когнітивний	Обізнаність щодо конфліктів, їхніх виявів і наслідків.	Розуміння причин і форм вияву деструктивних конфліктів у закладі освіти. Усвідомлення наслідків конфлікту. Знання про психологічні, поведінкові й

			соціальні наслідки конфліктів для особистості та групи. Визначення типів і форм конфліктів, що виникають серед учнів.
		Орієнтація в методах вирішення конфліктів.	Знання про мирні підходи до вирішення конфліктів, зокрема медіацію та відновні практики.
		Обізнаність щодо наявних ресурсів для вирішення конфліктів у закладі освіти.	Усвідомлення наявності ресурсів у закладі освіти для профілактики й вирішення конфліктів (медіатор, служба порозуміння, тренінги тощо).
		Розуміння учнями відновних практик.	Оцінка знань учнів про відновні практики, їхню здатність правильно застосовувати їх для вирішення конфліктів та розуміння їхніх переваг.
	Мотиваційний	Мотивація до взаємодії.	Внутрішня готовність і бажання особи вступати у взаємодію з іншими, орієнтуючись на співпрацю, взаєморозуміння та спільний пошук рішень.
		Стабільний емоційний стан в умовах конфлікту.	Здатність учасника освітнього процесу зберігати внутрішню рівноваженість, самоконтроль і конструктивне налаштування під час конфліктних або напружених ситуацій.
		Довіра до дорослих та готовність звертатися по допомогу.	Готовність до співпраці, довіра до вчителів, медіаторів, бажання звертатися по допомогу.
	Поведінковий	Поведінкові стратегії у конфлікті.	Типові способи реагування учнів: уникнення, агресія, співпраця, підлаштування або пошук компромісу.
		Типові форми прояву конфліктів.	Фіксація рівня агресії, фізичного насильства, зневаги, спроб взаєморозуміння тощо.
		Наявні поведінкові наслідки.	Виявлення реакцій і наслідків конфліктів у поведінці: прогули, ізоляція, селфхарм, зміна закладу освіти.
		Участь у відновних практиках.	Оцінка ефективності участі учнів у відновних практиках, аналіз змін у їхній поведінці під час і після конфліктних ситуацій, а також вплив цієї участі на поліпшення загального психологічного клімату в закладі освіти. Залучення учнів до процесів медіації, Відновних Кіл, спрямованих на мирне вирішення конфліктів.
		Участь у заходах з профілактики конфліктів.	Фактична участь у програмі, тренінгах або заходах, спрямованих на формування навичок мирного вирішення конфліктів.

2.	Безпечність і сприятливість освітнього середовища	Поліпшення соціально-психологічного клімату.	Формування дружньої та згуртованої атмосфери в колективі, що супроводжується зростанням взаємоповаги та зменшенням виявів агресії, цькування та соціальної ізоляції.
		Поліпшення якості взаємодії між учнями та педагогами.	Посилення конструктивної взаємодії між педагогами та учнями, що виявляється у спільному прийнятті рішень, підтримці з боку дорослих і готовності педагогів сприяти вирішенню конфліктів.
		Зменшення частоти та інтенсивності деструктивних конфліктів.	Скорочення кількості конфліктів із деструктивними наслідками та зменшення їхньої емоційної напруги у взаємодії між учасниками освітнього процесу.
		Збільшення успішних кейсів мирного вирішення конфліктів.	Частка конструктивно вирішених конфліктних ситуацій, що завершуються порозумінням, досягненням компромісу та поліпшенням міжособистісних стосунків.

Сформованість компетентності учнів щодо мирного вирішення конфліктів розглядається як комплексний інтегрований критерій, що охоплює знання, ставлення та поведінкові прояви, пов'язані з конструктивним реагуванням на конфліктні ситуації. Для її комплексної оцінки було виокремлено три складники: мотиваційний, когнітивний та поведінковий, кожен з яких відображає окремий аспект готовності учнів до використання ненасильницьких стратегій взаємодії.

Когнітивний складник відображає рівень обізнаності учнівської молоді щодо природи конфліктів, їхніх основних виявів і можливих наслідків. Він охоплює розуміння причин виникнення деструктивних конфліктів, усвідомлення їхнього впливу на емоційний стан, поведінку та міжособистісні взаємини в освітньому середовищі. Також досліджується орієнтація учнівської молоді в сучасних методах вирішення конфліктів, зокрема знання про механізми медіації та відновні практики. Важливим елементом цього критерію є обізнаність щодо наявних ресурсів у закладі освіти для профілактики та вирішення конфліктів, таких як діяльність медіаторів-однолітків та служб порозуміння, підготовка медіаторів і організація профілактичних програм. Окрему увагу зосереджено на рівні розуміння учнями суті

відновних практик та їхніх переваг у контексті підтримки безпечного та дружнього освітнього середовища.

Мотиваційний складник відображає внутрішню налаштованість учнів на конструктивну взаємодію в конфліктних ситуаціях. Його зміст полягає у виявленні прагнення до співпраці, ініціативності у спілкуванні, готовності шукати спільні рішення та підтримувати позитивні взаємини з однолітками й дорослими. Важливою ознакою цього критерію є здатність зберігати емоційну рівновагу, самоконтроль і конструктивне налаштування в умовах напруження чи суперечки. Також критично значущим є рівень довіри до дорослих, зокрема, педагогів і шкільних медіаторів як до джерел підтримки, що засвідчує готовність учня звертатися по допомогу у складних ситуаціях та приймати запропоновані форми взаємодії.

Поведінковий складник відображає зовнішні вияви конфліктної поведінки учнів та їхню активну участь у процесах, спрямованих на профілактику і мирне врегулювання конфліктів. Він охоплює типові стратегії реагування в конфліктних ситуаціях – від агресії й уникнення до співпраці та компромісу, що дозволяє оцінити рівень сформованості конструктивної поведінки. Також враховуються форми вияву конфліктів (фізична агресія, зневага, ознаки непорозуміння) та пов'язані з ними поведінкові наслідки, зокрема емоційне виснаження, прогули, ізоляція або негативна динаміка шкільної адаптації. Особливу увагу приділено оцінці участі учнів у відновних практиках – медіації, Відновних Колах як індикатора здатності до відповідального та ненасильницького вирішення конфліктів. Додатковим аспектом виступає участь у профілактичних програмах, тренінгах і заходах, що формують навички конструктивної взаємодії.

Отже, визначений критерій сформованості компетентності учнів щодо мирного вирішення конфліктів (когнітивний, мотиваційний та поведінковий) разом із відповідними показниками дозволяють комплексно оцінити сформованість знань, установок і практичних навичок учнівської молоді у сфері вирішення конфліктів у закладах освіти. Системний аналіз за складниками цього критерію забезпечує можливість не лише оцінки актуальної ситуації в закладах освіти, а й оцінки

ефективності впровадження умов профілактики деструктивних конфліктів серед учнівської молоді засобами відновних практик.

Наступним інтегрованим критерієм ми визначили *безпечність і сприятливість освітнього середовища*, що відображає рівень змін у міжособистісній взаємодії та психологічному кліматі в закладі освіти внаслідок впровадження відновних практик. Він охоплює динаміку атмосфери в колективі, характер взаємодії між учнями та педагогами, зниження напруги в конфліктних ситуаціях і зростання кількості конструктивних способів їхнього вирішення. Поліпшення психологічного клімату, посилення взаємоповаги, підтримки та згуртованості, а також підвищення ефективності мирного врегулювання конфліктів є ключовими маркерами ефективності впровадження умов профілактики деструктивних конфліктів. Саме завдяки використанню відновних практик (медіації, Відновних Кіл тощо) створюються передумови для формування безпечного освітнього середовища.

У контексті профілактики деструктивних конфліктів серед учнівської молоді критерійний підхід є необхідним для комплексної оцінки ефективності створених умов. Визначення рівня когнітивної обізнаності, мотиваційної налаштованості та практичної готовності учнів дозволяє не лише зафіксувати факт участі у профілактичних заходах, а й глибше оцінити їхній реальний вплив на формування конструктивних моделей поведінки. Такий підхід забезпечує об'єктивне виявлення потреб у посиленні окремих напрямів профілактики, коригування змісту і форм роботи, а також сприяє розробленню більш цілеспрямованих і ефективних програм розвитку навичок мирного вирішення конфліктів.

Для кожного з критеріїв нами було встановлено відповідні рівні виявлення показників ефективності умов профілактики: високий, середній, низький.

Визначення рівня виявлення показників кожного критерію ґрунтується на аналізі відповідей учнів на запитання діагностичної анкети, укладеної відповідно до дослідницьких завдань.

Характеристика рівнів виявлення показників ефективності умов профілактики деструктивних конфліктів представлена у Таблиці 3.2.

Таблиця 3.2

Рівні виявлення показників ефективності умов профілактики деструктивних конфліктів

№ з/п	Критерій	Високий рівень	Середній рівень	Низький рівень
1.	Сформованість компетентності учнів щодо мирного вирішення конфліктів			
	Когнітивний	Учні знають, що таке медіація, хто є медіатором у їхньому закладі, розуміють суть ненасильницького спілкування, можуть правильно визначити відновні практики.	Учні частково знайомі з поняттями, плутають окремі характеристики, потребують уточнення понять.	Учні не знають або мають викривлене уявлення про медіацію, відновні практики та ненасильницьке спілкування.
	Мотиваційний	Учні демонструють готовність вирішувати конфлікти мирним шляхом, прагнуть навчитися цьому, визнають важливість звернення до медіатора.	Учні висловлюють нерішучість або лише частково готові мирно вирішувати конфлікти.	Учні байдужі до мирного вирішення конфліктів або не вбачають у цьому цінності.
	Поведінковий	Учні активно застосовують навички ненасильницького спілкування, брали участь у Колах, медіаціях, використовували відновні практики для вирішення конфліктів.	Учні мають окремий досвід участі в заходах, проте не завжди можуть ефективно застосувати навички на практиці.	Учні не брали участі в заходах, не застосовують ненасильницьке спілкування, не мають досвіду вирішення конфліктів мирним шляхом.
2.	Безпечність і сприятливість освітнього середовища	У закладі освіти панує позитивний мікроклімат, учні відчують підтримку, взаємоповагу, довіру до педагогів; конфлікти здебільшого вирішуються конструктивно.	Частина учнів зазначає позитивні зміни в атмосфері, однак зберігаються окремі випадки недовіри, напруги чи конфліктних виявів.	Освітнє середовище залишається напруженим, фіксуються часті випадки агресії, цькування, байдужості до вирішення конфліктів.

Отже, процес виявлення навичок мирного вирішення конфліктів серед учнівської молоді є важливою складовою оцінки ефективності умов профілактики деструктивних конфліктів.

Аналіз здійснюватиметься за двома критеріями – «сформованість компетентності учнів щодо мирного вирішення конфліктів» (когнітивним,

мотиваційним, поведінковим складниками) та «безпечність і сприятливість освітнього середовища», які комплексно охоплюють як знання, так і реальні дії учнів у конфліктних ситуаціях.

Сформованість компетентності учнів щодо мирного вирішення конфліктів полягає в тому, що когнітивний складник відображає рівень обізнаності учнів із поняттями конфлікту, медіації, ненасильницького спілкування та відновних практик. Мотиваційний складник дає змогу оцінити ставлення учнів до необхідності мирного врегулювання конфліктів, їхню готовність звертатися до медіатора та залучатися до діалогу. Поведінковий складник фіксує реальний досвід застосування навичок ненасильницького спілкування, участі у відновних практиках та здатності до конструктивного вирішення конфліктів.

Безпечність і сприятливість освітнього середовища дає уявлення про стан міжособистісних стосунків у колективі, рівень довіри, безпеки та згуртованості, що формуються під впливом відновного підходу.

Комплексний аналіз зазначених критеріїв дозволяє визначити не лише рівень показників ефективності впроваджених умов профілактики, але й оцінити дієвість впроваджених профілактичних заходів. Виявлення сильних і слабких сторін допомагає обґрунтувати ефективність і, залежно від результатів, шляхи вдосконалення умов профілактики та розробити цільові рекомендації для впровадження відновних практик у закладах освіти.

Проведений теоретичний аналіз та розробка моделі профілактики деструктивних конфліктів серед учнівської молоді засобами відновних практик і критеріїв ефективності умов профілактики деструктивних конфліктів дозволили нам сформулювати теоретичні припущення, що лягли в основу експерименту.

Зокрема було висунуто гіпотезу про те, що ефективність профілактики деструктивних конфліктів серед учнівської молоді прямо залежить від комплексного підходу до впровадження організаційних, педагогічних, психологічних, методичних і соціальних умов. Відповідно до цього припущення, у межах дослідження заклади освіти були класифіковані за мірою впровадження зазначених умов, що дозволило здійснити порівняльну оцінку результатів.

По-друге, було припущено, що саме застосування відновних практик (медіації, Відновних Кіл тощо) сприяє формуванню у здобувачів освіти навичок конструктивної взаємодії та зниженню конфліктогенності. По-третє, передбачалося, що впровадження комплексу методичних, організаційних, педагогічних, психологічних і соціальних умов сприятиме позитивним змінам у поведінкових виявах учнів у конфліктних ситуаціях, зокрема – зростанню частоти конструктивної взаємодії, використанню мирних способів вирішення конфліктів і зниженню рівня деструктивної поведінки в освітньому середовищі.

Дослідження побудоване за комбінованою методологічною схемою, яка поєднує елементи кроссекційного спостереження та квазіекспериментального підходу. На початкових етапах реалізовано кроссекційне дослідження, спрямоване на виявлення стану сформованості навичок мирного вирішення конфліктів серед учнівської молоді, обізнаності щодо відновних практик та рівня конфліктогенності освітнього середовища в різних типах закладів освіти. Такий підхід дозволив зафіксувати початкові рівні досліджуваних показників у репрезентативних групах без активного втручання в освітній процес.

На наступному етапі застосовано елементи квазіексперименту, реалізованого шляхом порівняння змін у тих закладах освіти, де було впроваджено комплекс умов профілактики деструктивних конфліктів залежно від повноти їх впровадження. Це дозволило дослідити динаміку змін під впливом реалізації відновного підходу, зокрема оцінити ефективність впроваджених організаційних, педагогічних, психологічних, методичних і соціальних умов у контексті розвитку культури ненасильницької взаємодії. На заключному етапі знову був використаний кроссекційний дизайн і висновки щодо впливу впроваджених умов були здійснені шляхом порівняння рівня вияву показників компетентностей учнів та безпечності освітнього середовища в закладах, де умови профілактики були впроваджені повністю, частково і де вони взагалі не впроваджувалися.

Такий комбінований дизайн дослідження дав змогу, з одного боку, здійснити всебічну оцінку поширеності деструктивних конфліктів і рівня конфліктогенності освітнього середовища, а, з іншого, – емпірично перевірити ефективність

впроваджених умов профілактики деструктивних конфліктів, визначених у межах запропонованої моделі.

Для перевірки ефективності умов профілактики деструктивних конфліктів серед учнівської молоді засобами відновних практик нами було розроблено 3 опитувальники:

1. Поширеність конфліктів у закладі освіти серед учнівської молоді (Додаток А);
2. Поширеність конфліктів у закладі освіти серед учнівської молоді 2 (доповнений та розширений) (Додаток Б);
3. Оцінка рівня впровадження умов профілактики деструктивних конфліктів у закладі освіти серед педагогів-медіаторів (Додаток В);
4. Вимір деструктивних конфліктів у закладі освіти серед учнівської молоді (Додаток Г).

Для перевірки ефективності впроваджених умов профілактики деструктивних конфліктів серед учнівської молоді засобами відновних практик зазначені опитувальники були розроблені на основі критеріїв оцінювання ефективності (когнітивний, мотиваційний, поведінковий).

Перший опитувальник – «Поширеність конфліктів у закладі освіти серед учнівської молоді» – призначений для виявлення частоти, характеру та емоційної інтенсивності конфліктних ситуацій, а також для аналізу загального рівня конфліктогенності освітнього середовища. Його структура охоплює як індивідуальний досвід учнів, так і загальне сприйняття атмосфери в колективі, що дозволяє здійснити оцінку за критерієм «безпечність і сприятливість освітнього середовища». При розробці цього інструментарію було частково використано анкету, рекомендовану в межах методичного посібника «Створення системи служб порозуміння для впровадження медіації за принципом «рівний – рівному/рівна – рівній» та вирішення конфліктів мирним шляхом у закладах освіти». Зазначена анкета була створена науковими співробітниками Українського науково-методичного центру практичної психології і соціальної роботи та фахівчинями ГО «Ла Страда-Україна» для оцінювання ефективності проєктів з профілактики конфліктів і впровадження відновних практик у шкільному середовищі [197, ст. 42].

Другий опитувальник – «Поширеність конфліктів у закладі освіти серед учнівської молоді» – був розширений і доповнений порівняно з першим з метою глибшого аналізу змін, що відбулися після впровадження профілактичної програми. Зокрема він включав додаткові запитання щодо рівня поінформованості учнів про відновні практики, досвіду участі у відновних заходах, ставлення до служб порозуміння та готовності звертатися по допомогу у конфліктних ситуаціях. Це дало змогу не лише оцінити динаміку показників, але й виявити вплив реалізованих умов на формування конструктивних стратегій поведінки серед учнівської молоді.

Третій опитувальник – «Оцінка ефективності впровадження умов профілактики деструктивних конфліктів у закладі освіти» – орієнтований на педагогів, зокрема тих, хто залучений до реалізації медіаційних та профілактичних заходів. Методика дозволяє отримати експертну оцінку динаміки змін у школі з точки зору професійної спільноти, зосереджену на організаційних, методичних і соціальних аспектах.

Четвертий опитувальник – «Вимір деструктивних конфліктів у закладі освіти серед учнівської молоді» – базується на показниках критерію «безпечність і сприятливість освітнього середовища». Його мета полягає у фіксації змін у соціально-психологічному кліматі навчального закладу, характері міжособистісних взаємин між учнями та педагогами, рівні довіри, підтримки, відчуття безпеки та конструктивності у вирішенні конфліктів. Опитувальник дозволяє оцінити поширеність агресії, соціальної ізоляції, цькування, а також позитивні трансформації у сприйнятті шкільного середовища після впровадження відновних практик.

Використання зазначених опитувальників дасть змогу здійснити комплексний зріз освітнього середовища до і після реалізації моделі профілактики, що стало основою для аналізу динаміки змін і перевірки ефективності запропонованих умов.

Базою дослідження, яке було реалізовано впродовж 2023-2025 рр., стали чотири заклади освіти Хмельницької області: СЗОШ № 12 м. Хмельницького, Комунальний заклад загальної середньої освіти «Ліцей № 13 Хмельницької міської ради» (в минулому – Хмельницьке навчально-виховне об'єднання № 28), Гімназія

№ 30 Хмельницької міської ради (в минулому – Спеціалізована загальноосвітня школа І-ІІІ ст. № 7 м. Хмельницького), ДПТНЗ «Красилівський професійний ліцей». Такий вибір зумовлений кількома ключовими факторами, що поєднують як науково-методологічну, так і безпекову доцільність.

По-перше, зосередження дослідницької діяльності в межах одного регіону дозволяє врахувати спільні соціокультурні, адміністративні та освітньо-організаційні умови функціонування закладів освіти, що своєю чергою забезпечує контроль над контекстуальними змінними та підвищує валідність порівняльного аналізу. По-друге, важливу роль відіграє безпековий чинник: дослідження реалізовувалося в умовах повномасштабної війни в Україні (2022-2025 рр.), що створює додаткові виклики для освітнього процесу, психоемоційного стану учасників і проведення польової частини наукових досліджень. Локалізація дослідження в межах Хмельниччини, відносно стабільного з безпекової точки зору регіону, дозволила зберегти необхідний рівень дослідницької етичності, забезпечити доступ до респондентів та уникнути надмірних ризиків, пов'язаних із переміщенням або евакуацією учасників освітнього процесу.

Додатковим критерієм включення означених закладів до дослідження стала їхня участь у проєкті з впровадження відновних практик в освітньому середовищі, який реалізовувався ГО «Ла Страда-Україна» у партнерстві з Дитячим фондом ООН (ЮНІСЕФ). Активна фаза реалізації зазначеного проєкту припала саме на період проведення емпіричного етапу дослідження (2023-2025 рр.), що створило унікальне підґрунття для вивчення ефективності запропонованих умов профілактики деструктивних конфліктів у динаміці. Таким чином, дослідження проводилося на базі освітніх закладів, у яких впровадження умов профілактики деструктивних конфліктів засобами відновних практик мало як теоретичну основу, так і можливості практичної реалізації, що значно підвищує цінність отриманих результатів.

Крім того, до дослідження було залучено два типи закладів – загальної середньої та професійно-технічної освіти, що забезпечило різноманітність освітніх контекстів та дозволило простежити специфіку конфліктної поведінки й сприйняття

відновних практик серед учнівської молоді різного віку, професійної орієнтації, рівня освітньої мотивації та життєвого досвіду. Це сприяло формуванню комплексного уявлення про адаптивність і ефективність умов профілактики деструктивних конфліктів серед учнівської молоді засобами відновних практик у сучасній системі закладів освіти, які функціонують у складних умовах воєнного стану та суспільної турбулентності.

Для перевірки означених нами припущень, а також ґрунтуючись на здійсненому теоретичному аналізі умов профілактики деструктивних конфліктів серед учнівської молоді засобами відновних практик, нами було розроблено програму проведення експерименту. Наше дослідження складатиметься з чотирьох етапів, які ми відобразили в Таблиці 3.3.

Таблиця 3.3

Етапи експериментального дослідження

№ з/п	Етапи експериментального дослідження	Завдання експериментального дослідження	Зміст та методи дослідження
1.	Підготовчий етап	Здійснити організацію дослідження.	Визначення вибірки дослідження (заклади освіти).
		Розробити інструментарій.	Вибір методів збору даних (анкетування, опитування, методи математичної статистики).
			Підготовка анкети для учнівської молоді щодо виміру та поширеності деструктивних конфліктів у закладі освіти.
		Розробити інструментарій.	Підготовка анкети для навчених педагогів-медіаторів щодо поширеності конфліктів у закладі освіти та оцінки ефективності програми.
			Добір програми та підготовка сценаріїв тренінгів і методичних матеріалів для впровадження програми в закладах освіти.

2.	Констатувальний етап	Сформувати вибірки для проведення констатувального та формувального етапів експериментального дослідження; організувати та провести діагностичне обстеження учнів, відібраних для участі у дослідженні закладів.	Визначення закладів освіти як експериментальних баз для формування контрольної та експериментальної груп відповідно до завдань дослідження.
		Оцінити поширеність деструктивних конфліктів, їхні чинники та початкові умови профілактики у включених до експерименту закладах до початку впровадження програми, базованої на відновних практиках.	Здійснити первинне опитування учнівської молоді щодо поширеності конфліктів у закладі освіти, оцінку рівня знань і поінформованості учнів щодо вирішення конфліктів мирним шляхом, зокрема з використанням відновних практик (медіацій, Відновних Кіл та діяльності медіаторів-однолітків). (Опитування 1).
3.	Формувальний етап	Впровадити умови профілактики деструктивних конфліктів засобами відновних практик серед учнівської молоді.	Реалізувати умови профілактики деструктивних конфліктів засобами відновних практик шляхом впровадження обраної програми у закладах освіти, що включає навчання педагогів-медіаторів та медіаторів-однолітків (учнів/учениць закладу освіти) методам мирного вирішення конфліктів.
			Створити служби порозуміння в закладах освіти. Провести навчання учнів-медіаторів.
			Здійснити діяльність навченими фахівцями та учнями під час тренінгів і просвітницько-інформаційних заходів, спрямованих на популяризацію відновних практик в закладі освіти, проведення медіацій, Відновних Кіл та інших відновних практик у закладі освіти.
			Здійснити збір та обробку інформації про здійснену діяльність навченими фахівцями та медіаторами-однолітками у закладі освіти.

4.	Контрольний етап	Оцінка процесу впровадження умов профілактики деструктивних конфліктів із застосуванням відновних практик.	Провести опитування навчених педагогів-медіаторів щодо застосування профілактичної програми в обраних закладах освіти та їхньої ефективності в попередженні конфліктів (опитування педагогів).
		Оцінка результатів впровадження умов профілактики деструктивних конфліктів із застосуванням відновних практик.	Здійснити повторне опитування учнівської молоді щодо поширеності конфліктів у закладі освіти, динаміки взаємовідносин між суб'єктами освітнього процесу, оцінки рівня знань і поінформованості учнів щодо вирішення конфліктів мирним шляхом, зокрема з використанням відновних практик (медіацій, Відновних Кіл та діяльності медіаторів однолітків).
		Порівняння результатів у закладах освіти залежно від ступеня впровадження умов.	Здійснити аналіз та інтерпретацію даних оцінки результатів.
		Оцінка впливу впроваджених умов профілактики.	Здійснити відтерміноване опитування з подальшим порівнянням результатів між закладами освіти залежно від рівня впровадження відповідних умов. (Опитування учнів 3).
		Порівняння впливу в закладах освіти залежно від ступеня впровадження умов.	Здійснити аналіз та інтерпретацію даних оцінки впливу.
		Рекомендації щодо впровадження умов на основі отриманих даних.	Сформулювати висновки та рекомендації щодо впровадження умов профілактики деструктивних конфліктів серед учнівської молоді засобами відновних практик у закладах освіти.

Розглянемо детальніше кожен із етапів. Експериментальне дослідження реалізовувалося поетапно, відповідно до логіки наукового пошуку та з урахуванням специфіки предмета дослідження – профілактики деструктивних конфліктів серед учнівської молоді засобами відновних практик. У структурі дослідження було виділено чотири послідовні етапи: підготовчий, констатувальний, формувальний та контрольний.

Підготовчий етап передбачає організаційне та методологічне забезпечення дослідження. На цьому етапі було здійснено визначення вибірки, обґрунтовано вибір закладів освіти, сформовано методичну базу, проведено аналіз наукових джерел з проблеми конфліктності в освітньому середовищі та практик її подолання. Важливою складовою цього етапу стало розроблення дослідницького інструментарію: анкет для учнівської молоді та педагогів-медіаторів, а також добір і адаптація програм профілактики деструктивних конфліктів засобами відновних практик.

Констатувальний етап має на меті емпіричну фіксацію вихідного стану проблемного поля дослідження. У рамках цього етапу були визначені експериментальні бази. Проведено початкове анкетування учнів з метою визначення поширеності конфліктності в освітньому середовищі, поширеності деструктивних конфліктів, а також рівня обізнаності щодо мирного вирішення конфліктів і відновних практик за допомогою опитувальника «Поширеність конфліктів у закладі освіти серед учнівської молоді». Отримані результати дозволять виявити специфіку вияву конфліктних ситуацій у різних типах закладів освіти та визначити орієнтири для подальшого формувального впливу.

Формувальний етап передбачав практичне впровадження умов профілактики деструктивних конфліктів серед учнівської молоді, зокрема із використанням відібраної програми як одного з інструментів реалізації відновного підходу. У межах цього етапу в закладах освіти, що увійшли до експериментальної групи, впроваджувалися такі компоненти: створення служб порозуміння, підготовка педагогічного персоналу та учнів як медіаторів, організація навчальних тренінгів і просвітницьких заходів для усіх учасників освітнього процесу, а також практичне застосування медіацій, Відновних Кіл та інших форм і методів роботи.

Контрольний етап був спрямований на оцінку результативності впроваджених умов профілактики деструктивних конфліктів серед учнівської молоді засобами відновних практик. Проведено повторне анкетування учнівської молоді за допомогою опитувальника «Поширеність конфліктів у закладі освіти серед учнівської молоді 2 (доповнений та розширений), яке дало змогу порівняти

початкові та підсумкові показники конфліктності, рівень обізнаності та поширеність відновних практик у закладах освіти. Крім того, організовано опитування педагогів-медіаторів щодо повноти створення в закладах умов профілактики та ефективності застосованої програми та її впливу на профілактику конфліктів (опитувальник «Оцінка рівня впровадження умов профілактики деструктивних конфліктів у закладі освіти серед педагогів-медіаторів»). Також нами через рік по завершенню експериментального впровадження умов профілактики було здійснено оцінку впливу впровадження профілактики деструктивних конфліктів серед учнівської молоді засобами відновних практик за допомогою опитування учнів за допомогою опитувальника «Вимір деструктивних конфліктів у закладі освіти серед учнівської молоді».

На констатувальному та контрольному етапах використовувався дизайн квазіексперименту без контрольної групи, адже безпосередні результати могли бути сформовані виключно передбаченою програмою діяльністю. Ефективність умов визначалася шляхом порівняння результатів опитувань учнів перед та по завершенні впровадження умов профілактики в закладах із повністю та частково сформованими умовами. Оскільки вплив програми на рівень деструктивності конфліктів та взаємовідносини між суб'єктами навчального процесу міг бути детермінований сторонніми чинниками, для оцінки впливу був використаний кроссекційний дизайн і до дослідження були залучені учні закладів освіти, аналогічних тим, що брали участь у експерименті, але в яких зазначені умови не впроваджувались.

Таким чином, реалізація дослідження за чітко структурованими етапами забезпечить методологічну послідовність, достовірність результатів і наукову обґрунтованість запропонованих висновків.

Вибірку дослідження на констатувальному та контрольному етапах склали учні закладів освіти віком від 14 до 18 років – представники класів навчання, що є цільовими групами профілактики деструктивних конфліктів із застосуванням відновних практик. Тип вибірки – суцільна: опитування проводилося серед усіх учнів відповідних класів незалежно від рівня їхньої безпосередньої залученості до впроваджених заходів. Такий підхід дозволив зафіксувати не лише індивідуальний

досвід участі, а й загальну динаміку змін у освітньому середовищі. На етапі оцінки впливу до вибірки були включені також учні відповідного віку й класу навчання із закладів, у яких програма профілактики деструктивних конфліктів не впроваджувалася, але які були спеціально обрані як порівняльні з метою зіставлення ефектів та забезпечення об'єктивності результатів.

Для проведення дослідження охарактеризовано основні етичні принципи наукової діяльності, що забезпечило правомірність, добровільність і безпечність участі респондентів. Усі учасники дослідження, включаючи учнів, педагогів-медіаторів та інших представників освітнього процесу, брали участь виключно на основі усвідомленої згоди. Під час здійснення анкетування ми гарантували конфіденційність та анонімність, персональні дані учасників були захищені відповідно до чинного законодавства про захист персональної інформації. Всі результати анкетування та інші зібрані дані оброблялися в узагальненій формі, без розкриття особистих відомостей. На початку електронної анкети вказувався відповідний текст попередження про це. У дослідженні забезпечувався рівний доступ до участі всіх учнів незалежно від їхніх соціальних, етнічних, гендерних чи інших характеристик. Всі респонденти мали однакові можливості для висловлення власної думки та участі в освітніх заходах. Під час проведення дослідження ми були неупередженими у зборі, аналізі та інтерпретації отриманих результатів. Дані, отримані в процесі дослідження, використовуються виключно в наукових і освітніх цілях.

Дотримання зазначених етичних аспектів дозволило забезпечити коректність і соціальну відповідальність дослідження, а також підвищило довіру учасників до процесу впровадження відновних практик у закладах освіти.

Отже, методологія експериментального дослідження умов профілактики деструктивних конфліктів серед учнівської молоді засобами відновних практик ґрунтується на системному, міждисциплінарному підході, який поєднує здобутки конфліктології, педагогіки, психології. У межах дослідження розроблено модель профілактики деструктивних конфліктів серед учнівської молоді засобами відновних практик, що включає чинники деструктивних конфліктів, завдання

профілактики, умов впровадження відновних практик, очікувані результати та вплив впроваджених практик на освітнє середовище й зниження деструктивних конфліктів. Ключовими методологічними компонентами виступили: формулювання критеріїв і показників оцінки ефективності, таких як: сформованість компетентності учнів щодо мирного вирішення конфліктів (когнітивний, мотиваційний, поведінковий) та безпечність і сприятливість освітнього середовища. Експериментальне дослідження здійснювалося у чотири послідовні етапи: підготовчий, констатувальний, формувальний і контрольний, а також етичне забезпечення дослідницького процесу відповідно до принципів добровільності, конфіденційності та недискримінації.

Застосований підхід дозволить емпірично перевірити ефективність умов профілактики деструктивних конфліктів серед учнівської молоді, виявити динаміку змін у поведінкових, мотиваційних і когнітивних установах, а також сформулювати практичні рекомендації щодо інтеграції відновних практик у систему освіти. Таким чином, розроблена методологія має значний науково-практичний потенціал для створення безпечного освітнього середовища, формування культури миру, діалогу й співпраці, а також профілактики деструктивних конфліктів серед учнівської молоді.

3.2. Результати констатувального етапу експериментального дослідження

Як зазначалося нами у попередньому розділі, констатувальний етап має на меті емпіричну фіксацію вихідного стану проблемного поля дослідження. У межах цього етапу були визначені експериментальні бази, проведено початкове анкетування учнів з метою визначення поширеності конфліктності в освітньому середовищі, а також рівня обізнаності щодо мирного вирішення конфліктів і відновних практик.

Констатувальний етап дослідження був спрямований на фіксацію початкового рівня поширеності деструктивних конфліктів у закладах освіти, вивчення обізнаності учнівської молоді щодо методів їхнього вирішення, а також на визначення стартових умов для подальшого впровадження відновних практик.

Вхідне опитування здійснювалося в чотирьох закладах освіти Хмельницької області: Спеціалізованій загальноосвітній школі І–ІІІ ступенів № 12 м. Хмельницького, Комунальному закладі загальної середньої освіти «Ліцей № 13 Хмельницької міської ради» (в минулому – Хмельницьке навчально-виховне об'єднання № 28), Гімназії № 30 Хмельницької міської ради (в минулому – Спеціалізована загальноосвітня школа І–ІІІ ст. № 7 м. Хмельницького), ДПТНЗ «Красилівський професійний ліцей».

У межах констатувального етапу дослідження для виявлення особливостей вияву деструктивних конфліктів серед учнівської молоді та рівня сформованості навичок мирного вирішення конфліктів було проведено анкетування учнів закладів загальної середньої та професійно-технічної освіти. З метою забезпечення системності та відповідності методологічній базі дослідження запитання анкети було згруповано відповідно до визначених нами критеріїв оцінки ефективності умов профілактики деструктивних конфліктів: сформованості компетентності учнів щодо мирного вирішення конфліктів (когнітивний, мотиваційний, поведінковий складники) і безпечність і сприятливість освітнього середовища. Кожен критерій дозволяє комплексно проаналізувати відповідний аспект обізнаності, мотиваційних установок і поведінкових стратегій та взаємовідносин учнівської молоді у контексті деструктивних конфліктів.

Всього в анкетуванні взяло участь 395 здобувачів освіти, з них 43,1% – хлопці та 56,9% – дівчата, вік респондентів: 14 років – 59,3%, 15-16 років – 35,3%, 17-18 років – 5,4%.

Когнітивний складник першого критерію оцінки ефективності умов профілактики деструктивних конфліктів нами було представлено за допомогою таких показників, як: обізнаність щодо конфліктів, їхніх виявів і наслідків, орієнтація в методах вирішення конфліктів, обізнаність щодо наявних ресурсів для вирішення конфліктів у закладі освіти, розуміння учнями відновних практик.

З метою визначення обізнаності учнівської молоді щодо конфліктів, їхніх виявів і наслідків респондентам поставили наступне запитання: «Які можуть бути наслідки конфліктної ситуації?» За результатами дослідження, більша частина

учнівської молоді вказала, що серед найімовірніших наслідків конфлікту є агресія (87%), насильство (61%) та руйнування стосунків (77%) і лише досить незначна частка обирали можливість розвитку стосунків (22%) (Рис. 3.2).

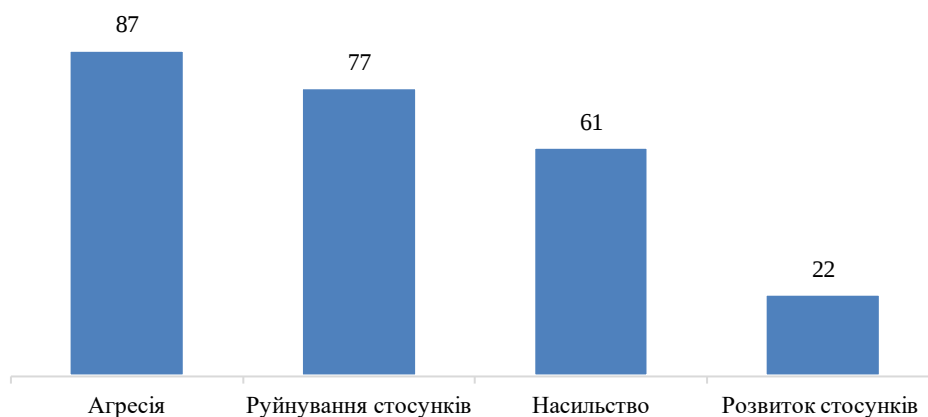

Рис. 3.2. Розподіл позитивних відповідей на запитання «Які можуть бути наслідки конфліктної ситуації?» « % (N = 354)

** сума перевищує 100%, оскільки респонденти могли обирати кілька відповідей*

Для загального розуміння, чи орієнтується учнівська молодь у методах вирішення конфліктів, нами було поставлено наступні запитання: «Чи знаєте ви, що таке медіація?», «Чи знаєте ви, що таке відновні практики?» За результатами дослідження, 32% респондентів зазначили, що «Не знають», що таке медіація, та 58% «Не знають», що таке відновні практики. Аналіз поглиблених запитань виявив прогалини у знаннях щодо конкретних інструментів відновного підходу, таких як медіація та відновні практики. Це свідчить про те, що рівень усвідомлення специфічних механізмів і практик вирішення конфліктів мирним шляхом залишається недостатнім.

Для виявлення обізнаності щодо наявних ресурсів для вирішення конфліктів у закладі освіти нами було поставлено запитання: «Хто у вашому закладі освіти вирішує конфліктні ситуації?» Результати дослідження свідчать про те, що вирішення конфліктних ситуацій покладено на класних керівників (76%), не менш важливим аспектом є також те, що на рівні закладів освіти конфліктні ситуації вирішуються і самими учнями та ученицями (53%). Щодо залученості директора закладу, медіаторів, батьків та інших педагогів – такі випадки не перевищують 39% від загальної вибірки (Рис. 3.3).

Рис. 3.3. Розподіл відповідей на запитання «Хто у вашому закладі освіти вирішує конфліктні ситуації?», % (N=354)

** сума перевищує 100%, оскільки респонденти могли обирати кілька відповідей*

На запитання «Чи знаєте ви про діяльність служби порозуміння у вашому закладі освіти?» понад 49% респондентів вказали, що не знають про існування такої служби в їхньому закладі освіти. На запитання «Чи зверталися ви до медіатора/медіаторки?» 90% відповіли «Ні». Аналіз отриманих результатів засвідчує недостатню обізнаність учнівської молоді щодо наявних у закладах освіти ресурсів для мирного вирішення конфліктів. Ці результати свідчать про недостатню інтеграцію відновних практик у практичну діяльність закладів освіти та про обмежений доступ учнів до альтернативних методів вирішення конфліктів.

У межах дослідження *мотиваційного складника першого критерію* увага зосереджувалася на виявленні емоційного ставлення учнівської молоді до конфліктних ситуацій, їхньої мотиваційної готовності до конструктивної взаємодії та схильності обирати мирні способи вирішення конфліктів. Особливе значення приділялося вивченню рівня довіри учнів до педагогів, психологів, медіаторів, а також їхній готовності звертатися по допомогу в разі виникнення складних або конфліктних ситуацій. Вивчення мотиваційних критеріїв дозволяє не лише оцінити

поточний рівень сформованості конструктивних установок учнівської молоді, а й визначити потенціал для подальшого впровадження умов.

Для виявлення мотивації до взаємодії та готовності до мирного вирішення конфліктів нами було сформовано до респондентів наступні запитання: «Якби ви стали учасником або учасницею конфлікту, якими були б ваші дії?» та «На вашу думку, реалізація Програми з впровадження відновних практик у вашому закладі освіти є...».

На запитання «Якби ви стали учасником або учасницею конфлікту, якими були б ваші дії?» 39% учнівської молоді, які заповнювали анкети, вказали, що повідомлять про конфлікт дорослим, 39% шукатимуть компроміс разом з іншою стороною конфлікту, 31% ігнорують конфлікт, 40% самотійно будуть вирішувати конфліктну ситуацію, 14% здатні виявляти агресію, 22% звернуться до медіатора/медіаторки (Рис. 3.4).

Рис. 3.4. Розподіл відповідей на запитання «Якби ви стали учасником або учасницею конфлікту, якими були б ваші дії?» %, (N=354)

* сума перевищує 100%, оскільки респонденти могли обирати кілька відповідей За

результатами дослідження на запитання «На вашу думку, реалізація Програми з впровадження відновних практик у вашому закладі освіти була б...» 36% респондентів зазначають, що вона є потрібною, 45% – корисною, 29% відмітили, що впровадження – це цікаво, 38% не змогли визначитися. Сума перевищує 100%, оскільки респонденти могли обирати кілька відповідей.

Аналіз отриманих відповідей засвідчує наявність позитивної мотивації до конструктивної взаємодії та мирного вирішення конфліктів серед учнівської молоді. Більшість респондентів готові звертатися по допомогу до дорослих у разі виникнення конфлікту, водночас насторожує факт, що є респонденти, які все-таки допускають можливість агресивної поведінки. Щодо ставлення до впровадження відновних практик, а саме впровадження Програми, значна частина учнів вбачає їхню важливість і корисність, проте значний відсоток респондентів залишилися невизначеними, що свідчить про необхідність подальшого підвищення рівня поінформованості та залученості учнів до процесів поширення культури мирного вирішення конфліктів. Аналіз результатів за мотиваційним критерієм свідчить про наявність у більшості учнівської молоді позитивної мотивації до конструктивної взаємодії та мирного вирішення конфліктів. Значна частина респондентів демонструє готовність звертатися по допомогу до дорослих або шукати компроміс, що є важливим показником сформованості установки на співпрацю. Водночас зафіксовано певну частку учнів, які обирають стратегії ігнорування конфліктів або допускають вияви агресії, що вказує на потребу подальшої цілеспрямованої профілактичної роботи.

Для дослідження *критерію безпечного і сприятливого освітнього середовища* увага зосереджувалась на оцінці змін у міжособистісній взаємодії, емоційному ставленні учнівської молоді до освітнього середовища та виявленні конфліктності й поведінкових наслідків, що дозволяє оцінити ефективність впроваджених відновних практик. На запитання «Як часто у вашій групі виникають конфлікти між: учнями-учнями, учнями-педагогами, учнями-батьками, педагогами-батьками, учнями-адміністрацією закладу освіти?» ми отримали наступні результати: 63% учнівської молоді зазначили, що конфліктні ситуації виникають інколи між учнями-учнями, 48% вказали, що інколи – між учнями-педагогами, 49% відмітили, що конфлікти ніколи не відбуваються в закладі освіти між учнями-батьками, 56% відмітили, що конфлікти ніколи не відбуваються в закладі освіти між педагогами-батьками, 67% відмітили, що конфлікти ніколи не відбуваються в закладі освіти між учнями-адміністрацією закладу освіти (Рис. 3.5).

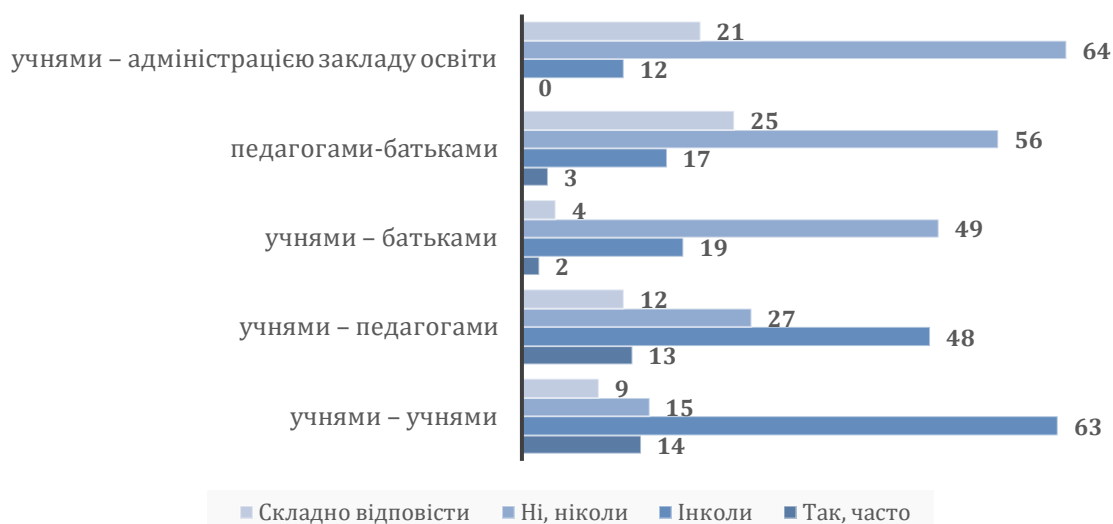

Рис. 3.5. Розподіл відповідей на запитання «Як часто у вашій групі виникають конфлікти між»: % (N = 354)

Також на запитання «Як би ви визначили ставлення одне до одного учнів і учениць у вашій групі?» переважна більшість респондентів оцінюють ставлення одне до одного як дружнє (66%), але варто звернути увагу і на інші відповіді, які вказують на ймовірність виникнення конфліктів саме серед учнів і учениць: 18% вказали на байдуже ставлення серед учнів і учениць, 3% визначили ставлення упередженим та ще 2% – ворожим.

Варто зазначити, що оцінка ставлення одне до одного серед учнів і учениць має залежність від віку респондентів: для учнів у учениць віком до 14 років переважає байдуже ставлення одне до одного, а от для респондентів старшого віку – від 15 років прослідковується частіше упереджене ставлення всередині груп. Якщо ж говорити про вікову групу тих учнів і учениць, які оцінили ставлення як вороже, то середній вік цієї групи становить 16 років.

Для визначення наявних поведінкових наслідків нами було сформовано запитання «Чи були у вашому закладі освіти випадки, коли конфлікти призвели до...» Учнім і ученицям було запропоновано декілька найбільш вагомих наслідків конфліктів:

- бійки, тілесні ушкодження (39%);
- образи, приниження (7%);
- ізоляція (ігнорування) когось із учнів/учениць (28%);

- цькування когось із учнів/учениць (38%);
- перехід учня чи учениці до іншого закладу освіти (28%) (Рис. 3.6).

Рис. 3.6. Розподіл відповідей на запитання «Чи були у вашому закладі освіти випадки, коли конфлікти призвели до...»: % (N =354)

Отже, отримані результати свідчать про загалом позитивне емоційне реагування в освітньому середовищі: більшість респондентів характеризують стосунки одне з одним як дружні. Проте виявлені також ознаки наявності потенційних конфліктних ризиків, а саме серед учнів, що визначають ставлення як байдуже, упереджене, вороже. Аналіз у розрізі вікових груп вказує на посилення негативних оцінок стосунків із віком. Щодо частоти конфліктних ситуацій між учасниками освітнього процесу, то найбільшою є частота конфліктів між самими учнями, рідше – між учнями-педагогами. Таким чином, емоційне реагування на конфлікти й оцінка середовища загалом демонструють сприятливі тенденції для розвитку культури співпраці, однак виявлені ознаки байдужості, упередженості та ворожості серед окремих груп учнів вказують на необхідність посилення заходів із формування культури взаємоповаги та підтримки в освітньому середовищі.

У рамках дослідження критерію безпечності і сприятливості освітнього середовища встановлено загалом позитивне емоційне ставлення учнівської молоді до освітнього середовища: більшість респондентів охарактеризували стосунки між учнями як дружні. Водночас виявлено ознаки потенційних конфліктогенних чинників, зокрема байдужого, упередженого та ворожого ставлення, які частіше

спостерігаються у старших вікових групах. Найбільшу частоту конфліктів зафіксовано між самими учнями, значно рідше – між учнями й педагогами.

У межах поведінкового складника критерію сформованості компетентності учнів щодо мирного вирішення конфліктів оцінювалися реальні поведінкові вияви учнівської молоді у конфліктних ситуаціях та їхня практична залученість до процесів мирного врегулювання суперечностей. Аналіз здійснювався за такими показниками: типові форми вияву конфліктів, наявні поведінкові наслідки, результати впровадження відновних практик і участь у програмах профілактики конфліктів. Особлива увага приділялася практичному досвіду звернення до медіаторів і участі у відновних заходах, що дозволяє оцінити вхідний рівень обізнаності й залученості учнівської молоді до мирного вирішення конфліктів і слугуватиме базою для подальшого впровадження й оцінки ефективності умов профілактики деструктивних конфліктів серед учнівської молоді засобами відновних практик.

Окрім того ми ще переглянули показник поведінкового складника критерію сформованості компетентності учнів щодо мирного вирішення конфліктів, такий як результати впровадження відновних практик. На запитання «Чи зверталися ви до медіатора/медіаторки, щоб вирішити конфліктну ситуацію?» 90% респондентів вказали, що – ні, не зверталися. На запитання «Чи брали ви участь у медіації, Відновних Колах?» 71% учасників відповіли, що не брали участі в зазначених відновних практиках.

Отже, за результатами оцінки поведінкового складника аналіз наявних поведінкових наслідків конфліктів у закладах освіти засвідчив, що значна частина учнівської молоді стикається з виявами деструктивної поведінки. Отримані результати свідчать про актуальність проблеми конфліктності та необхідність системної профілактичної роботи. Великий відсоток учасників, які не брали участі у відновних практиках, свідчить про недостатню інтегрованість відновного підходу в освітнє середовище на момент проведення дослідження та обґрунтовує потребу у подальшому активному впровадженні програм профілактики деструктивних конфліктів із використанням відновних практик.

Констатувальний етап експериментального дослідження дав змогу здійснити комплексну оцінку первинного стану поширеності деструктивних конфліктів з метою оцінки ефективності умов профілактики деструктивних конфліктів серед учнівської молоді. Було здійснено аналіз рівнів розвитку когнітивного, мотиваційного та практичного критеріїв. За результатами опитування виявлено наступні тенденції.

Результати констатувального етапу експериментального дослідження свідчать про фрагментарну обізнаність учнівської молоді щодо природи конфліктів, методів їхнього вирішення та наявних ресурсів у освітньому середовищі. Зокрема за *когнітивним складником критерію сформованості компетентності учнів щодо мирного вирішення конфліктів* було виявлено, що попри певне усвідомлення негативних наслідків конфліктів (агресію, насильство, руйнування стосунків), рівень знань про альтернативні (мирні) способи врегулювання конфліктів залишається низьким. Лише 42% учнів засвідчили обізнаність з поняттям медіації, а понад половина не мають уявлення про відновні практики, що свідчить про недостатню присутність цих концептів у повсякденному житті закладів освіти. *Мотиваційний складник* демонструє потенціал до конструктивної взаємодії: більшість респондентів виявили готовність звертатися по допомогу до дорослих або шукати компроміс, однак насторожує наявність респондентів, які схильні до агресивної поведінки. Аналіз емоційного реагування засвідчив переважно позитивну оцінку стосунків серед учнів, однак виявлені вияви байдужості, упередженості та ворожості, переважно серед старшої вікової групи, вказують на існування конфліктогенних чинників, які потребують системного реагування.

Поведінковий складник критерію сформованості компетентності учнів щодо мирного вирішення конфліктів виявив відсутність належного досвіду застосування відновних практик у шкільному середовищі. 90% учнів ніколи не зверталися до шкільного медіатора, 71% – не брали участі у Відновних Колах або аналогічних заходах. Це підтверджує низький рівень інтегрованості відновного підходу в освітню практику, попри задекларовану потребу та інтерес до впровадження відповідних програм.

За критерієм *безпеки і сприяльності освітнього середовища* встановлено, що емоційне ставлення учнівської молоді до освітнього середовища загалом є позитивним: більшість респондентів охарактеризували стосунки між учнями як дружні. Водночас є окремі негативні емоційні вияви, таких як байдужість (18%), упередженість (3%) та ворожість (2%), що частіше зустрічаються у старших вікових групах. Найбільш конфліктогенною є взаємодія між самими учнями, де 63% опитаних вказали на періодичне виникнення конфліктів; рідше – між учнями та педагогами (48%). Наслідки конфліктів також засвідчують наявність ризиків: 39% учасників вказали на випадки бійок і тілесних ушкоджень, 38% – цькування, 28% – ізоляцію чи перехід до іншого закладу освіти.

Результати констатувального етапу дослідження засвідчують, що, попри наявність окремих позитивних зрушень у сфері обізнаності та мотиваційної готовності учнівської молоді до мирного вирішення конфліктів, первинний стан у закладах освіти характеризується недостатньою інтеграцією відновних практик, обмеженою участю учнів у відповідних програмах і наявністю виявів деструктивних наслідків конфліктів.

Отримані дані обґрунтовують необхідність впровадження умов профілактики деструктивних конфліктів серед учнівської молоді засобами відновних практик з урахуванням виявлених особливостей критеріїв таких, як сформованість компетентності учнів щодо мирного вирішення конфліктів (когнітивні, мотиваційні, поведінкові складники) та безпеки і сприяльності освітнього середовища.

3.3. Впровадження умов профілактики деструктивних конфліктів серед учнівської молоді в закладах освіти

Важливість впровадження відповідних умов у закладах освіти була однією із передумов для успішного втілення програми профілактики деструктивних конфліктів серед учнівської молоді засобами відновних практик. Нагадаємо, що в Розділі 2.3, здійснивши аналіз теоретичного матеріалу, нами було розроблено та обґрунтовано такі категорії умов профілактики деструктивних конфліктів серед учнівської молоді засобами відновних практик, як: методичні, організаційні,

педагогічні, психологічні та соціальні, кожна з яких є важливим компонентом для формування безпечного освітнього середовища.

Формувальний етап експерименту було проведено в чотирьох закладах освіти Хмельницької області: Спеціалізованій загальноосвітній школі I-III ступенів № 12 м. Хмельницького, Комунальному закладі загальної середньої освіти «Ліцей № 13 Хмельницької міської ради» (в минулому – Хмельницьке навчально-виховне об'єднання № 28), Гімназії № 30 Хмельницької міської ради (в минулому – Спеціалізована загальноосвітня школа I-III ст. № 7 м. Хмельницького), ДПТНЗ «Красилівський професійний ліцей».

На формувальному етапі експерименту було залучено 56 осіб, з них: 8 фахівців-медіаторів, 48 осіб учнівської молоді. Також з метою впровадження програми профілактики деструктивних конфліктів серед учнівської молоді засобами відновних практик до співпраці нами було залучено 4 представника/представниці адміністрації обраних закладів освіти. Всі учасники експериментальної роботи брали участь у активностях формувального етапу на добровільних засадах. На різних етапах впровадження програми авторка дослідження здійснювала особисту участь, зокрема брала участь у проведенні п'ятиденного навчання педагогів-медіаторів, чотириденних тренінгах для учнів-медіаторів, організовувала та здійснювала моніторингові візити, проводила тренінги з підвищення професійної кваліфікації медіаторів, а також опрацьовувала й аналізувала отримані аналітичні дані щодо їхньої діяльності.

На основі результатів констатувального етапу дослідження, під час якого було проведено опитування учасників освітнього процесу за спеціально розробленим опитувальником, нами було визначено ключові умови, необхідні для профілактики деструктивних конфліктів у закладах освіти. Дані анкетування дозволили виявити актуальні проблеми у забезпеченні безпечного освітнього середовища, з'ясувати рівень обізнаності щодо медіації та відновних практик, а також готовності учасників освітнього процесу до конструктивного вирішення конфліктів. Відповідно до отриманих результатів, для впровадження умов на формувальному етапі експерименту було обрано наступні заходи.

Організаційні – створення служби порозуміння в закладі освіти є важливою та необхідною складовою ефективного вирішення конфліктів. Однак для її повноцінного функціонування важливим є не лише вибір якісної та доступної профілактичної програми, а й забезпечення організаційної бази: закріплення діяльності служби в локальних нормативних документах (положеннях, наказах, протоколах тощо), визначення відповідальних осіб, а також наявності окремого безпечного простору чи приміщення для проведення зустрічей, медіацій та відновних заходів. Як показали результати опитування, зокрема відповіді на запитання «Чи знаєте ви, що таке служба порозуміння закладу освіти?» та «Чи діє у вашому закладі освіти служба порозуміння?», було виявлено низький рівень обізнаності респондентів про можливість функціонування таких служб і їхню діяльність. Це свідчить про необхідність впровадження ефективної профілактичної програми, яка б сприяла підвищенню обізнаності серед учнів і педагогів. Додатково, результати відповідей на запитання «Чи брали участь у інформаційно-просвітницьких заходах з питань профілактики конфліктів, які проводив/проводила медіатор/медіаторка?» та «Як часто ви долучалися до форм роботи, спрямованих на профілактику конфліктів у вашому закладі освіти впродовж останнього року?» засвідчили недостатню участь учнів і педагогів у відповідних заходах, а також обмеженість форм роботи. Тому вибір якісної програми, її офіційне закріплення в документації закладу освіти та створення відповідної інфраструктури є необхідними кроками для успішної реалізації відновного підходу.

Педагогічні – підготовка педагогічних працівників та учнів як медіаторів, оскільки виявлено низький рівень знань серед педагогів та учнів щодо ролі медіатора у вирішенні конфліктів. На формуальному етапі експериментального дослідження було обґрунтовано вибір педагогічних умов, перевірка ефективності яких дозволяє діагностувати вплив впровадженої програми профілактики конфліктів у закладі освіти. До таких умов віднесено підготовку фахівців-медіаторів із числа педагогічних працівників і учнів-медіаторів із числа здобувачів освіти та формування конструктивної поведінки учнів у конфліктних ситуаціях. Підготовка педагогічних працівників як фахівців-медіаторів є базовою умовою забезпечення

сталої профілактичної роботи у закладі освіти. Наявність педагогів і учнів, які володіють навичками медіації та методами відновних практик, сприяє розвитку навичок ненасильницького врегулювання конфліктів у всьому навчальному процесі.

Саме тому на формувальному етапі було важливо виявити рівень обізнаності учнів щодо наявності медіаторів серед педагогічних працівників закладу (перевірка здійснювалася за допомогою запитання «Чи знаєте ви, хто у вашому закладі освіти медіатор/медіаторка?» з опитувальника.

Наступна умова, яку було обрано для впровадження, це проведення просвітницьких заходів (тренінгів, лекцій, бесід) з основ конфліктології для всіх учасників освітнього процесу – перевірка здійснювалась за допомогою запитань «Чи брали ви участь в медіації, Відновних Колах?», «Чи розповідали вам у закладі освіти про способи розв’язання конфліктів мирним шляхом?»

Таким чином, вибір зазначених педагогічних умов для перевірки на формувальному етапі зумовлений їхнім безпосереднім зв’язком із основною метою експерименту.

Психологічні полягають у формуванні конструктивної поведінки учасників освітнього процесу в конфліктних ситуаціях, яка є необхідною для забезпечення ефективного управління конфліктами в освітньому середовищі.

Результати опитування, зокрема відповіді на запитання «Якби ви стали учасником або учасницею конфлікту, якими були б ваші дії?» та «Чи застосовуєте ви навички ненасильницького спілкування в повсякденному житті?», показали, що для досягнення цієї мети важливо не лише розвивати навички ненасильницького спілкування, але й заохочувати учнів і педагогів до застосування конструктивних стратегій вирішення конфліктів. Важливою складовою цього процесу є формування здатності до самоконтролю емоцій і реагування на конфліктні ситуації без агресії чи насильства, що сприятиме збереженню гармонійної атмосфери в колективі.

Усі ці аспекти підкріплюються усвідомленням цінності безконфліктного середовища, що є ще однією важливою психологічною умовою. Як показали результати відповідей на запитання «Які можуть бути наслідки конфліктної ситуації?», учасники освітнього процесу не завжди розуміють важливість мирного

співіснування в колективі для ефективного навчання та розвитку. Усвідомлення цієї цінності є важливим для формування позитивної соціальної поведінки, де кожен учасник освітнього процесу має спільну мету – зберегти доброзичливі стосунки та працювати в умовах взаємної поваги. Для цього необхідно розвивати у учнів і педагогів внутрішню мотивацію до мирного співіснування, що включає як індивідуальні, так і колективні стратегії поведінки.

Умова щодо формування конструктивної поведінки учасників освітнього процесу є визначальною характеристикою ефективності профілактичної роботи. Показником сформованості цієї умови є готовність учнів застосовувати стратегії ненасильницького вирішення конфліктів, зокрема шляхом переговорів, співпраці, компромісу. Для оцінювання цього аспекту було використано запитання «Якби ви стали учасником або учасницею конфлікту, якими були б ваші дії?» (вибір моделі поведінки у конфліктній ситуації) та запитання «Чи застосовуєте ви навички ненасильницького спілкування у повсякденному житті?» (застосування на практиці навичок ненасильницького спілкування).

Таким чином, означені нами умови свідчать про розвиток конструктивної поведінки у конфліктних ситуаціях та усвідомлення цінності безконфліктного середовища – взаємно доповнюють одне одного та створюють психологічну основу для успішного впровадження ефективних методів врегулювання конфліктів.

Методичні передбачають впровадження відновного підходу в освітній процес, що є важливою складовою для зміни підходів до конфліктів і сприяння їхньому ненасильницькому врегулюванню в освітньому середовищі. Результати опитування, зокрема відповіді на запитання «Що, на вашу думку, дає Відновне Коло?» та «Чи брали ви участь у Відновному Колі?», показали, що існує потреба в застосуванні відновних практик, які допомагають не лише вирішувати конфлікти, але й відновлювати стосунки між учасниками освітнього процесу. Відновний підхід дозволяє створити атмосферу взаємної поваги та співпраці, а також сприяє розвитку в учнів і педагогів навичок конструктивної комунікації та відповідальності за свої вчинки. Тому слід впровадити умову з розробки адаптованих сценаріїв тематичних

Відновних Кіл для різних вікових груп з урахуванням вікових, соціокультурних та освітніх потреб.

Однією з основних причин необхідності впровадження цієї умови є недостатній рівень обізнаності та практичного досвіду щодо застосування відновних практик, що продемонстрували відповіді на запитання «Чи знаєте ви, що таке медіація?» Більшість респондентів виявили низький рівень знань про медіацію та відновні практики, а також зазначили, що ці методи рідко використовуються на практиці. Це свідчить про необхідність системного навчання педагогів і учнів, а також впровадження програм, які б навчали їх ефективно застосовувати відновні підходи в конфліктних ситуаціях. Зважаючи на це, впровадження методичної умови є критично важливим етапом у створенні освітнього простору, в якому учасники процесу зможуть не лише запобігати конфліктам, але й ефективно вирішувати їх через відновні практики. Окрім того, не менш важливою є умова забезпечення постійного вдосконалення та актуалізації навчально-методичних матеріалів і підходів до впровадження відновних практик, якій відповідає запитання «На вашу думку, реалізація Програми з впровадження відновних практик у вашому закладі освіти є: потрібною/корисною/цікавою?», що покаже нам сприйняття важливості методичного критерію.

Соціальні полягають у створенні безпечного освітнього середовища, є важливим аспектом для забезпечення емоційного і психічного благополуччя дітей та молоді. Підвищення рівня конфліктності в освітніх установах є одним із ключових факторів, які негативно впливають на навчальний процес, а також на розвиток особистості учнів. Тому зниження рівня конфліктності та зміцнення позитивної ролі дорослих, які подають приклад ненасильницької поведінки, є важливою складовою процесу створення безпечного середовища. Зниження рівня конфліктності (запитання «Як часто у вашій групі виникають конфлікти між...», «Чи були у вашому закладі освіти випадки, коли конфлікти призвели до...»), один із факторів, що підсилює важливість впровадження цієї умови у межах формувального етапу має забезпечити підвищення ефективності профілактики деструктивних конфліктів і сприяти створенню безпечного освітнього середовища.

Отже, констатувальний етап експерименту дозволив виявити основні проблеми та потреби у сфері профілактики конфліктів у закладах освіти. Сформульовані на його основі організаційні, педагогічні, психологічні, методичні та соціальні умови стали основою для подальшого формувального етапу дослідження. Важливо підкреслити, що впровадження цих умов стало можливим завдяки спеціально обраній програмі, базованій на принципах відновних практик, до опису якої ми переходимо далі.

Проаналізувавши всі можливі програми, нами було обрано освітню програму «Базові навички медіатора/медіаторки служби порозуміння закладу освіти», авторський колектив якої: Андрєєнкова В. Л., Левченко К. Б., Лунченко Н. В. [154].

Її вибір базувався на відповідності сучасним освітнім викликам і необхідності впровадження ефективних механізмів вирішення конфліктів у освітньому середовищі. Основними аспектами добору програми стали:

- актуальність програми в контексті формування культури мирного вирішення конфліктів у закладі освіти;
- наявність комплексного підходу, що поєднує теоретичні знання та практичні навички;
- можливість адаптації до різних вікових категорій та специфіки закладу освіти;
- науково-методичне обґрунтування та підтверджена ефективність у попередніх впровадженнях.

Під час формувального етапу експерименту нами було використано низку форм і методів для реалізації програми профілактики деструктивних конфліктів із використанням відновних практик у закладах, що були залучені для експериментального дослідження.

Програма включала низку цільових заходів: створення шкільних служб порозуміння, підготовку педагогів і учнів як медіаторів, впровадження навчальних тренінгів, інформаційно-просвітницьких заходів, а також безпосередню практику медіацій, Відновних Кіл тощо.

Мета освітньої програми – підготувати педагогів медіаторів/медіаторок-координаторів/координаторок служб порозуміння та учнів/учениць для

впровадження медіації за принципом «рівний – рівному/рівна – рівній» в закладах освіти.

Завданнями програми було: надання базових теоретичних знань із конфліктології, миробудування та медіації, ознайомлення з поняттям «наси́льство» та його видами, закріплення практичних навичок протидії його проявам, а також опанування ненасильницькою моделлю поведінки. Програма спрямовувалася на формування навичок мирного вирішення конфліктів, ознайомлення з відновними практиками та їхнім значенням для закладу освіти, а також із принципами медіації як інструменту врахування інтересів сторін. Учасники опановували ведення процедури медіації, техніку Відновного Кола, вимоги до добору конфліктних ситуацій, а також розглядали гендерний аспект конфлікту.

Окрему увагу приділено вивченню кращих практик впровадження шкільної медіації в Україні, механізму створення та координації служб порозуміння за принципом «рівний – рівному/рівна – рівній», розумінню безпечного освітнього середовища та важливості залучення педагогів і учнівської молоді до миробудування.

У межах реалізації програми було проведено п'ятиденне навчання для педагогів і дітей. Тривалість навчання склала 48 академічних годин (із них 36 академічних годин практичного навчання), які охоплюють теоретичне, практичне опрацювання матеріалу, включаючи домашні завдання.

У програмі виділено такі основні тематичні блоки:

- Протидія насильству. Протидія булінгу. Миробудування. Основи конфліктології;
- Вирішення конфлікту. Комунікативні навички медіатора/медіаторки. Відновні практики;
- Етапи медіації. Практика медіації;
- Діяльність служби порозуміння.

Зміст тем модулів представлено у тексті програми, яку подано в додатку (див. Додаток Г).

Під час формувального етапу експерименту добір методів і форм впровадження програми здійснювався відповідно до завдань кожного структурного компонента підготовки учасників до впровадження відновних практик.

Для забезпечення когнітивного розвитку здобувачів освіти використовувалися методи інформування та пояснення, зокрема мінілекції, обговорення нормативно-правових і методичних матеріалів, аналіз освітніх відеоматеріалів і практик, що сприяло засвоєнню базових понять медіації та відновних практик.

Формування мотиваційного компонента забезпечувалося через методи стимулювання рефлексії та емоційного осмислення матеріалу: проведення творчих вправ, створення колективних проєктів, виконання завдань на формування ціннісного ставлення до ідей миробудування та взаємоповаги.

Практична спрямованість підготовки реалізовувалася через інтерактивні технології – роботу в малих групах, моделювання конфліктних ситуацій, рольові ігри, проведення практикумів із відпрацювання навичок активного слухання, формулювання «Я»-тверджень, ведення процедури медіації та техніки «Коло».

Отже, на формувальному етапі експерименту було забезпечено цілісну реалізацію програми підготовки учасників до впровадження відновних практик через відповідний добір методів, форм і технологій навчання. Кожен структурний компонент програми — когнітивний, мотиваційний і поведінковий — отримав методичне наповнення, що відповідало його завданням і сприяло формуванню у здобувачів освіти знань, ставлень і навичок, необхідних для здійснення миробудівної діяльності в освітньому середовищі. Зокрема, акцент було зроблено на засвоєнні теоретичних основ відновних практик, розвитку ціннісного ставлення до ненасильницького вирішення конфліктів і набутті досвіду конструктивної взаємодії.

Комплексне поєднання традиційних і інтерактивних методів навчання дало змогу ефективно адаптувати учасників до практичного використання інструментів медіації та інших відновних технік. Такий підхід сприяв формуванню професійно значущих компетентностей та підвищенню рівня готовності здобувачів освіти до

участі у діяльності шкільних служб порозуміння, що підтверджується результатами, представленими в Таблиці 3.4.

Таблиця 3.4

**Форми та методи роботи на формувальному етапі експерименту в межах
впровадження програми профілактики деструктивних конфліктів**

№ з/п	Критерій	Форми та методи роботи	Назви вправ/активностей
1.	Когнітивний (набуття знань)	Мінілекції, пояснення, обговорення текстів, перегляд освітніх відео.	Перегляд анімаційного фільму «Конфлікт+Медіатор=Порозуміння»; Робота з текстами: «Етичний кодекс медіатора/медіаторки», «Рекомендації медіаторам», «Угода сторін», «Сценарій медіаційної зустрічі»; Аналіз понять «медіація», «відновний підхід», «етика медіатора»; Робота з текстом «Путівник по медіації».
2.	Мотиваційний (ціннісне ставлення, зацікавленість)	Рефлексивні обговорення, творчі завдання, створення образів, аналіз власної ролі.	Колаж «Портрет медіатора/медіаторки»; Творче завдання «Намалюй етапи медіації»; Вправа «Великий секрет» (правила медіації через ігрову ситуацію); Рефлексивні години після кожного розділу.
3.	Поведінковий (формування навичок)	Практичні вправи в парах і групах, рольові ігри, моделювання ситуацій, проведення техніки «Коло».	Вправи: «Зайди в Коло», «Айсберг», «Апельсин» (пояснення позицій та інтересів); Відпрацювання вступного слова медіатора; Рольові ігри та індивідуальні зустрічі; Вправи з проведення Кола; Вправа «Складаємо медіаційну справу»; Практичне проєктування «Наша служба порозуміння».

До основних принципів належали:

- *принцип науковості*: зміст занять базувався на сучасних досягненнях теорії конфліктології, медіації, освітніх інновацій, що забезпечувало відповідність матеріалу актуальним науковим знанням;
- *принцип доступності та послідовності навчання*: матеріал тренінгу добирався з урахуванням вікових, пізнавальних і соціально-психологічних особливостей учасників, а подання навчального матеріалу відбувалося за логікою наростання складності – від базових понять до практичного застосування навичок;
- *принцип діяльнісного підходу та активності*: навчання передбачало активне залучення учасників через виконання практичних завдань, моделювання

реальних ситуацій, участь у рольових іграх, що сприяло формуванню стійких практичних умінь;

- *принцип інтеграції теоретичного та практичного компонентів*: теоретичні знання кожного заняття закріплювалися практичною діяльністю, що забезпечувало перенесення отриманого досвіду в реальні комунікативні ситуації;
- *принцип рефлексивності*: обов'язковим структурним компонентом кожного тематичного блоку була організація рефлексивних сесій, під час яких учасники аналізували власний досвід, осмислювали набуті знання та оцінювали особисті досягнення;
- *принцип гуманізації освітнього процесу*: в центрі всіх навчальних активностей перебувала особистість учасника, його унікальний досвід, права та свободи; освітнє середовище створювалося як безпечне, емпатійне та спрямоване на взаємоповагу;
- *принцип міждисциплінарності*: під час організації занять інтегрувалися знання з педагогіки, психології, права та соціальної роботи, що забезпечувало всебічний розвиток компетентностей у сфері профілактики конфліктів і мирного вирішення конфліктів.

Таким чином, дотримання зазначених принципів забезпечило ефективність формувального етапу експерименту, сприяло якісному засвоєнню знань, розвитку ціннісних орієнтацій і формуванню практичних навичок майбутніх учасників служб порозуміння закладів освіти, як дорослих медіаторів, так і дітей.

Ефективна профілактика деструктивних конфліктів у закладах освіти потребує впровадження описаних умов, що спрямовані на формування безпечного освітнього середовища. Визначені на основі констатувального етапу експерименту організаційні, педагогічні, психологічні, методичні та соціальні умови реалізуються через інтеграцію інноваційних технологій мирного вирішення конфліктів, зокрема шляхом застосування відновних практик.

Особливого значення набула реалізація програми «Базові навички медіатора/медіаторки служби порозуміння закладу освіти», що дозволило не лише

забезпечити цілеспрямоване формування у здобувачів освіти базових навичок мирного вирішення конфліктів, а й здійснювати підготовку педагогів-медіаторів, підтримувати розвиток служб порозуміння, формувати конструктивну поведінку учасників освітнього процесу. З опису програми стає зрозумілим, що вона містить комплексний зміст, який охоплює основні аспекти формування культури миру в закладах освіти, розвитку навичок ненасильницької комунікації, підготовки педагогів і учнів як медіаторів, створення служб порозуміння та впровадження відновних практик. Аналіз базових тем програми дозволяє встановити її відповідність виділеним умовам профілактики деструктивних конфліктів серед учнівської молоді засобами відновних практик.

Розглянемо, як саме були реалізовані охарактеризовані нами умови профілактики деструктивних конфліктів серед учнівської молоді у межах впровадження програми «Базові навички медіатора/медіаторки служби порозуміння закладу освіти» та додаткових активностей, спрямованих на забезпечення найкращих результатів експериментального дослідження.

Ми відповідали за методичний супровід, проведення тренінгів, організацію процесу створення служб порозуміння та надання необхідних навчальних матеріалів. У свою чергу, повнота впровадження умов залежала від спроможності та готовності кожного закладу освіти до впровадження відновного підходу та застосування відновних практик в подальшому: у частині закладів освіти були повністю створені організаційні, педагогічні та психологічні умови (наприклад, виділено час і простір для діяльності служби порозуміння, сформовано мотивацію в педагогів і адміністрації), тоді як в інших ці умови були сформовані частково – з обмеженим ресурсом підтримки, фрагментарним застосуванням підходів або низьким рівнем залучення учасників освітнього процесу. Розглянемо, як саме ми впроваджували виділені умови профілактики деструктивних конфліктів серед учнівської молоді у межах реалізації програми «Базові навички медіатора/медіаторки служби порозуміння закладу освіти» та через додаткові активності для забезпечення найкращих результатів експериментального дослідження.

Нагадаємо, що метою діяльності служби порозуміння у закладі освіти є сприяння вирішенню конфліктів мирним шляхом, розбудові миру, протидії насильству та жорстокому поводженню з дітьми, формування поваги до прав і свобод людини, нетерпимості до приниження її честі та гідності, до дискримінації за будь-якими ознаками. Завданнями служби порозуміння є:

- допомога сторонам конфлікту знайти взаємоприйнятний варіант вирішення ситуації при застосуванні відновних практик;
- формування вмінь і навичок у учасників/учасниць освітнього процесу вирішувати конфлікти ненасильницьким мирним шляхом;
- профілактика насильства та жорстокого поводження в освітньому середовищі;
- сприяння налагодженню позитивних стосунків між учасниками/учасницями освітнього процесу;
- сприяння зниженню конфліктності та правопорушень у закладі освіти;
- сприяння формуванню культури миру в учнівських колективах і закладі в цілому;
- інформування учасників/учасниць освітнього процесу про принципи та цінності відновних практик тощо [248, с.22].

Організаційна підтримка включала розробку Положень про діяльність служби, визначення її складу, функціональних обов'язків членів команди, графіка роботи тощо. Командою створених служб порозуміння було проведено інформаційні кампанії, тренінги, лекції, вебінари та відкриті заходи серед учнів, педагогів і батьків для підвищення обізнаності про діяльність служби та можливості її залучення для мирного вирішення конфліктів. Важливо зазначити, що в межах педагогічної умови нами було навчено 48 учнів/учениць-медіаторів/медіаторок та 16 педагогів/педагогинь-медіаторів/медіаторок.

Завдяки проєктній діяльності служби порозуміння були оснащені необхідними інформаційними ресурсами, включаючи тематичні стенди, що висвітлюють основні принципи медіації, відновного підходу та алгоритми вирішення конфліктних ситуацій, канцелярським приладдям, були виготовлені та встановлені відповідні таблички на кабінети, де відбувається діяльність служби

порозуміння. Окрім того, для підтримки корпоративного стилю та підвищення рівня залученості учасників освітнього процесу було створено персоніфіковані елементи ідентифікації для медіаторів-однолітків – краватки та значки, браслети, що сприяють належній візуалізації та популяризації діяльності служб порозуміння та підвищенню довіри до них серед здобувачів освіти.

Для виконання педагогічних умов було здійснено підготовку сертифікованих педагогів-медіаторів і учнів-медіаторів. Впродовж п'ятиденних і чотириденних тренінгів учасники оволоділи базовими теоретичними знаннями з конфліктології, миробудування, медіації та відновних практик. Після завершення навчання медіатори розпочали практичну діяльність у своїх закладах освіти, проводячи індивідуальні зустрічі, врегулювання конфліктів шляхом медіації та проведення Відновних Кіл.

Для здійснення просвітницької діяльності та інформування про важливість медіації та відновних практик у заклади освіти було надіслано поліграфічну та сувенірну продукцію (брошури, плакати, браслети тощо). Дана ініціатива спрямована на підвищення рівня обізнаності учасників освітнього процесу щодо способів мирного вирішення конфліктів, що є важливим елементом формування безпечного та сприятливого середовища у закладах освіти.

Для реалізації психологічних умов зусилля були спрямовані на формування конструктивної поведінки учасників освітнього процесу та усвідомлення ними цінності безконфліктного середовища. Під час тренінгів акцент робився на розвитку навичок ненасильницької комунікації, самоконтролю емоцій, емпатійного слухання та застосування стратегій співпраці у вирішенні конфліктів. Практичні вправи й рольові ігри допомогли учням усвідомити значення мирного співіснування в колективі.

Методичне забезпечення профілактики деструктивних конфліктів реалізувалося через впровадження відновного підходу в практику роботи служб порозуміння. Було запроваджено процедуру Відновних Кіл для вирішення конфліктних ситуацій різного рівня складності. Медіатори пройшли практичну підготовку щодо алгоритму проведення Відновного Кола, медіації між сторонами

конфлікту, документування результатів зустрічей. Також було добрано та запропоновано навчально-методичні рекомендації для застосування відновних практик у закладах освіти, які допомогли уніфікувати роботу служб порозуміння.

Виконання соціальних умов забезпечувалося створенням безпечного освітнього середовища в цілому. З цією метою було проведено інформаційно-просвітницькі заходи, зокрема бесіди, круглі столи, акції «День миру», під час яких учасникам освітнього процесу пояснювали важливість ненасильницького вирішення конфліктів.

Отже, впровадження комплексу організаційних, педагогічних, психологічних, методичних та соціальних умов у поєднанні з реалізацією програми «Базові навички медіатора/медіаторки служби порозуміння закладу освіти» стало ключовим у формуванні безпечного освітнього середовища та розвитку в учнівської молоді навичок мирного врегулювання конфліктів.

Учасники відзначили підвищення рівня обізнаності щодо медіації, розвиток конструктивної поведінки у конфліктних ситуаціях, здобуття практичних навичок ведення переговорів, застосування відновних практик і формування навичок ненасильницької комунікації. Такі результати ґрунтуються на аналізі анкет зворотного зв'язку, які заповнювали учасники після кожного проведеного інформаційно-просвітницького заходу, медіації чи Відновного Кола. Умови впроваджувалися шляхом створення служб порозуміння, навчання педагогів і учнів-медіаторів, організацію тренінгів, практичних заходів та тематичних кампаній у закладах освіти.

Проте ступінь повноти впровадження умов в окремих закладах освіти відрізнявся, що зумовило потребу в аналізі диференціації за повнотою реалізації. Формування частини умов (зокрема організаційних і соціальних) значною мірою залежало від внутрішніх ресурсів, ініціативності адміністрації та залучення педагогічного колективу. Так, у закладах, де було забезпечено стабільну підтримку з боку керівництва, створено окремі приміщення для служби порозуміння та налагоджено регулярну комунікацію з учасниками освітнього процесу, умови були впроваджені на повну міру. Натомість у закладах, де таких можливостей не було,

служби діяли в обмежених умовах або не мали сталого простору для роботи, що вплинуло на повноту реалізації відновного підходу.

Результати опитування педагогів-медіаторів, також підтвердили цю диференціацію. Зокрема у відповідях на запитання «Чи має служба порозуміння окреме приміщення для своєї діяльності?» частина педагогів зазначила відсутність такого простору, що характерно для закладів із частковим впровадженням умов. У відповідях на запитання «Як часто ви проводите інформаційно-просвітницькі заходи у вашому закладі освіти?» зафіксовано значну варіативність: 52,4% педагогів проводили заходи кілька разів на місяць, тоді як 33,3% – лише щоквартально. Це засвідчує різний рівень інтеграції профілактичної роботи в освітній процес. У відповідях на відкриті запитання респонденти вказували на різну мотивацію учнів, скептицизм частини педагогічного колективу, а також на низький рівень довіри до учнів-медіаторів у деяких закладах. Такі чинники свідчать про неоднорідність соціально-психологічного середовища, що безпосередньо впливає на ефективність реалізації відновного підходу.

Таким чином, аналіз результатів впроваджених умов дозволяє виокремити заклади з повним і частковим ступенем впровадження умов профілактики деструктивних конфліктів, що має бути враховано при оцінюванні результативності формульовального етапу. Диференціація реалізації умов вказує на необхідність адаптивного підходу в подальшому масштабуванні практики з урахуванням ресурсних можливостей і рівня підготовленості кожного закладу освіти.

Аналіз результатів впроваджених умов профілактики деструктивних конфліктів серед учнівської молоді у закладах освіти засобами відновних практик буде докладно проаналізовано у параграфі 3.4 на основі результатів формульовального етапу експерименту.

3.4. Аналіз результатів впровадження умов профілактики деструктивних конфліктів серед учнівської молоді у закладах освіти засобами відновних практик

Контрольний етап експериментальної роботи був спрямований на визначення ефективності впроваджених умов профілактики деструктивних конфліктів серед

учнівської молоді засобами відновних практик. Він реалізовувався у декілька послідовних кроків, що забезпечували комплексну перевірку ефективності впроваджених умов профілактики деструктивних конфліктів засобами відновних практик:

1. Опитування дорослих медіаторів, залучених до експерименту з числа педагогічних працівників, для оцінки їхньої професійної взаємодії з учасниками освітнього процесу відповідно до педагогічних і психологічних умов;
2. Опитування учнів закладів – учасників експериментального дослідження з метою виявлення змін у ставленні до проблеми, рівня обізнаності та сформованості відповідних компетентностей після впровадження умов профілактики деструктивних конфліктів;
3. Відтерміноване опитування учнів закладів, де впроваджувалися умови профілактики, і закладів, де цього не робилося, (для порівняння) здійснювалося як інструмент оцінки впливу впроваджених умов профілактики деструктивних конфліктів серед учнівської молоді засобами відновних практик.

На першому етапі контрольного дослідження було проведене *опитування дорослих медіаторів, залучених до реалізації Програми з числа педагогічних працівників*. Цей етап мав на меті оцінити професійну взаємодію медіаторів з учасниками освітнього процесу, а також з'ясувати рівень сприйняття, усвідомлення та застосування педагогічної умови – підготовки і практичного залучення медіаторів до реалізації відновного підходу в закладі освіти. Нами було розроблено анкету для педагогів-медіаторів. У дослідженні взяло участь 8 педагогогинь-медіаторок (жінок) із чотирьох експериментальних закладів освіти: Спеціалізованої загальноосвітньої школи I-III ступенів № 12 м. Хмельницького, Комунального закладу загальної середньої освіти «Ліцей № 13 Хмельницької міської ради» (в минулому – Хмельницьке навчально-виховне об'єднання № 28), Гімназії № 30 Хмельницької міської ради (в минулому – Спеціалізована загальноосвітня школа I-III ст. № 7 м. Хмельницького), ДПТНЗ «Красилівський професійний ліцей».

Запитання опитувальника для педагогів-медіаторів було сформовано відповідно до обґрунтованих у дослідженні умов профілактики деструктивних конфліктів серед учнівської молоді засобами відновних практик. Співвіднесення запитань з відповідними умовами було винесено для ознайомлення в Додаток Е.

Усі респондентки (100%) одностайно визнали важливість здійснення профілактики конфліктної поведінки серед учнівської молоді, що свідчить про високий рівень їхнього усвідомлення значущості формування безпечного освітнього середовища та необхідності превентивної діяльності. Переважна більшість опитаних педагогинь-медіаторок зазначила, що інформаційно-просвітницькі заходи проводяться систематично: 52,4% здійснюють їх кілька разів на місяць, ще 33,3% – щоквартально. Відновні практики (зокрема Відновні Кола) впроваджуються кілька разів на місяць (43% відповідей), а 57% опитаних повідомили, що кілька разів на квартал. Це свідчить про належну інтеграцію профілактичних компонентів у внутрішньоосвітній процес.

Усі респондентки використовують методичні матеріали програми «Базові навички медіатора/медіаторки служби порозуміння закладу освіти» у своїй діяльності, що вказує на методичну єдність реалізації педагогічної умови та її відповідність принципам цілісності та послідовності.

На запитання щодо оцінки ефективності профілактичної роботи 62,5% педагогинь відповіли ствердно, натомість 37,5% не впроваджують відповідні процедури. Зазначені результати свідчать про наявність орієнтації на рефлексивний підхід у роботі з учнями. Серед методів зворотного зв'язку було вказано: щомісячне підбиття підсумків, анкетування учасників заходів, моніторинг освітнього середовища, спостереження за поведінкою здобувачів освіти.

Педагогині-медіаторки одностайно зазначили, що програма профілактики конфліктів сприяє формуванню в учнів знань, умінь і навичок щодо вирішення конфліктів мирним шляхом. Також вони високо оцінили рівень методичного забезпечення цієї діяльності в своїх закладах освіти. Водночас, незважаючи на створення служб порозуміння у всіх закладах, у тих, де умови були впроваджені частково, відсутні виділені кабінети служб, що було зафіксовано через анкетування.

У відповідях на відкрите запитання про досягнення реалізації програми респонденти зазначили: зменшення кількості конфліктів; полегшення їхнього вирішення; зростання культури спілкування серед учнів; розвиток навичок конструктивного діалогу; підвищення рівня поінформованості та довіри; поширення ініціатив на міському рівні; підвищення зацікавленості учнів у навчанні медіації.

Серед труднощів у реалізації програми було вказано: скептицизм колег, воєнний стан, часткова відсутність приміщення для служби порозуміння, дистанційне навчання, низька довіра до учнів-медіаторів серед дорослих, несформована мотивація учнів старших класів.

Серед рекомендацій щодо вдосконалення реалізації програми респонденти зазначили: необхідність систематичної підтримки та регулярного навчання нових учасників служб порозуміння; залучення більшої кількості педагогів; забезпечення дидактичними матеріалами, адаптованими до реальних ситуацій.

Серед рекомендацій щодо удосконалення реалізації програми респонденти зазначили: необхідність систематичної підтримки та регулярного навчання нових учасників служб порозуміння; залучення більшої кількості педагогів; забезпечення дидактичними матеріалами, адаптованими до реальних ситуацій.

Регулярність проведення профілактичної роботи, залучення методичних матеріалів, фіксація досягнень та критичне осмислення труднощів свідчать про високу якість реалізації програми. Водночас виявлені обмеження (кадрові, організаційні, інфраструктурні) вказують на необхідність довготривалої системної підтримки таких ініціатив задля забезпечення їх стійкості та масштабованості. Аналіз результатів опитування педагогинь-медіаторок, залучених до реалізації програми профілактики деструктивних конфліктів, засвідчив неоднорідність ступеня створення необхідних умов у різних закладах освіти. Попри те, що всі заклади-учасники експерименту повідомили про наявність служб порозуміння, рівень їхнього функціонування та забезпечення відрізнявся.

У закладах, де умови впроваджувалися на повну міру, фіксувалася регулярна діяльність (щомісячні інформаційно-просвітницькі заходи, впровадження

Відновних Кіл), активне використання методичних матеріалів, а також здійснювався зворотний зв'язок і оцінка ефективності профілактичної роботи.

Водночас у закладах із частковим впровадженням умов виявлені обмеження, зокрема – відсутність виділених приміщень для служб, нерегулярність заходів, нижчий рівень довіри до учнів-медіаторів та менша залученість педагогів.

Отже, можна констатувати, що лише частина закладів забезпечила системне й комплексне впровадження педагогічної, організаційної та методичної умов, що зумовлює необхідність посилення підтримки для подолання виявлених бар'єрів та забезпечення стійкого функціонування програм у кожному закладі.

У рамках другого етапу контрольного дослідження було *проведено вихідне (повторне) опитування* учнівської молоді закладів, залучених до впровадження умов профілактики деструктивних конфліктів із застосуванням відновних практик. Воно було спрямоване на виявлення змін у ставленні до проблеми деструктивних конфліктів, рівня обізнаності щодо мирного врегулювання та сформованості відповідних компетентностей після впровадження комплексу умов профілактики деструктивних конфліктів та порівняння з отриманими результатами на вхідному анкетуванні. Аналіз результатів здійснювався за визначеними критеріями сформованості компетентності учнів щодо мирного вирішення конфліктів (когнітивним, мотиваційним, поведінковим) та безпечності і сприятливості освітнього середовища та відповідними показниками.

У повторному анкетуванні контрольного етапу дослідження взяли участь учнівська молодь з чотирьох закладів освіти Хмельницької області: Спеціалізованої загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів № 12 м. Хмельницького, Комунального закладу загальної середньої освіти «Ліцей № 13 Хмельницької міської ради» (в минулому – Хмельницьке навчально-виховне об'єднання № 28), Гімназії № 30 Хмельницької міської ради (в минулому – Спеціалізована загальноосвітня школа І-ІІІ ст. № 7 м. Хмельницького), ДПТНЗ «Красилівський професійний ліцей».

Для перевірки припущення щодо впливу повноти впровадження умов на ефективність профілактики деструктивних конфліктів на основі результатів опитування педагогічних працівників-медіаторів, аналізу локальних документів і

спостережень за організацією діяльності служб порозуміння заклади-учасники експерименту були поділені на дві групи – з високим та з середнім ступенем впровадження умов.

Високий ступінь впровадження умов – СЗОШ № 12 м. Хмельницького, Хмельницьке навчально-виховне об'єднання № 28. Ці заклади характеризуються систематичним проведенням інформаційно-просвітницьких заходів, активним застосуванням Відновних Кіл, наявністю належної методичної бази, регулярним залученням учнів до профілактичної діяльності, функціонуванням служб порозуміння на постійній основі та здійсненням внутрішнього моніторингу ефективності впроваджених заходів.

Середній ступінь впровадження умов – Спеціалізована ЗОШ № 7 м. Хмельницького, ДПТНЗ «Красилівський професійний ліцей». Заклади цієї групи характеризуються епізодичністю профілактичної діяльності, частковою реалізацією відновних практик, недостатньою включеністю педагогічного колективу, обмеженою кількістю заходів та відсутністю окремого приміщення для служби порозуміння, що свідчить про потребу в посиленні організаційної підтримки та підвищенні інституційної спроможності реалізовувати комплексну профілактику деструктивних конфліктів.

Слід зауважити, що серед чотирьох закладів освіти, охоплених дослідженням, не було зафіксовано жодного випадку з низьким рівнем впровадження умов, для якого були б характерні спроби застосування відновних практик без систематичного навчання медіаторів із числа педагогів і учнів, формування у суб'єктів освітнього процесу конфліктологічних знань, розуміння сутності та можливостей відновних практик, позитивного ставлення до їхнього застосування, цінностей культури миру та безпечного освітнього простору.

У повторному анкетуванні взяли участь 106 респондентів із числа учнівської молоді – учнів зазначених закладів освіти. За статевим розподілом, більшість респондентів – дівчата (56,9%), хлопців – 43,1%. Розподіл респондентів за віком: 14 років – 63,9%, 15-16 років – 29,5%, 17-18 років – 6,7%.

Пропонуємо розглянути результати, отримані під час констатувального етапу експерименту, та змін, що відбулися в експериментальній групі після впровадження умов профілактики деструктивних конфліктів серед учнівської молоді засобами відновних практик.

Аналіз результатів здійснювався відповідно до критерію сформованості компетентності учнів щодо мирного вирішення конфліктів (когнітивного, мотиваційного, поведінкового компонентів та критерію безпечності і сприятливості освітнього середовища.

Для визначення рівня ефективності впроваджених умов профілактики деструктивних конфліктів відповідно до критеріїв ми використовували авторську анкету «Поширеність конфліктів у закладі освіти серед учнівської молоді» 2 (доповнена та розширена).

Пропонуємо детальний розгляд цих даних відповідно до визначених критеріїв із подальшим представленням їх у відсотковому співвідношенні для забезпечення наочності порівняння.

З метою визначення обізнаності учнівської молоді щодо конфліктів, їхніх виявів та наслідків (когнітивний складник критерію сформованості компетентності учнів щодо мирного вирішення конфліктів) респондентам було поставлено запитання «Якими можуть бути наслідки конфліктної ситуації?» Під час вхідного анкетування більша частина учнівської молоді вказала, що найбільш імовірними наслідками конфлікту є агресія (87%), насильство (61%) та руйнування стосунків (77%) і лише досить незначна частка обирала можливість розвитку стосунків (22%), проте під час вихідного анкетування 35% респондентів розглянули конфлікт як можливість розвитку стосунків. Цей факт свідчить про позитивну динаміку у зміні світоглядних установок учнівської молоді щодо конфлікту.

Можемо побачити, що результати закладів освіти, де умови були впроваджені на повну міру та де умови були впроваджені частково, суттєво відрізняються після впровадження програми профілактики деструктивних конфліктів засобами відновних практик за результатами вихідного анкетування.

Також нами було зроблено порівняння відповідей у закладах, де умови були впроваджені повністю та частково. З результатами відповідей на це запитання можна ознайомитися на Рис. 3.7.

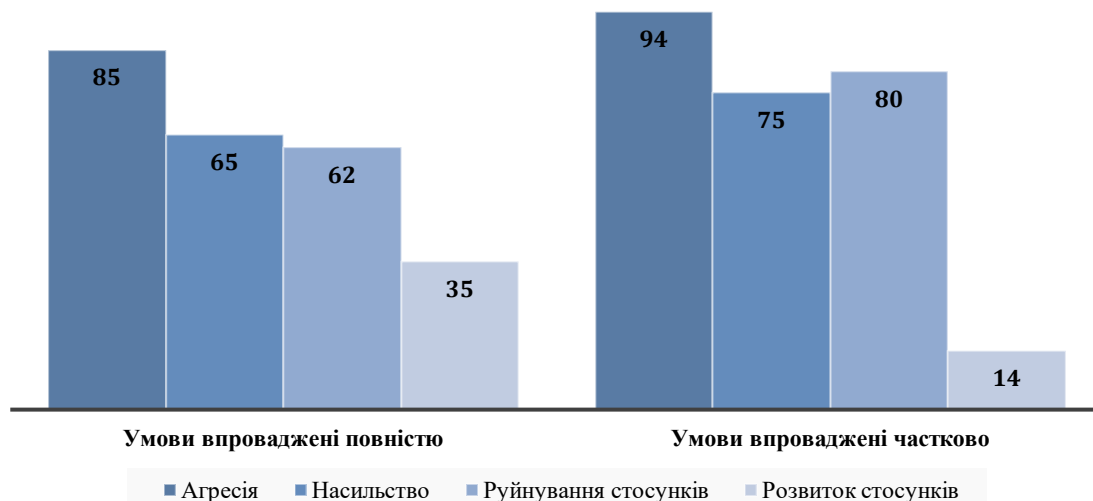

Рис. 3.7. Порівняльна характеристика уявлень учнівської молоді про наслідки конфліктів залежно від рівня впровадження умов профілактики, % (N=106)

Аналіз отриманих результатів свідчить про наявність суттєвих відмінностей у сприйнятті учнями наслідків конфліктів залежно від рівня впровадження умов профілактики. Зокрема у закладах, де умови були реалізовані частково, переважна більшість респондентів і надалі ототожнює конфлікт із негативними виявами: агресією (94%), насильством (75%) і руйнуванням стосунків (80%). Натомість лише 14% опитаних розглядають конфлікт як можливість для розвитку взаємин.

Натомість у закладах, де умови профілактики впроваджено на повну міру, простежується помірно нижчий рівень сприйняття конфлікту як джерела агресії, насильства та руйнації стосунків (85%, 65% та 62% відповідно). Водночас істотно зросла частка учнів, які бачать у конфлікті потенціал для позитивної трансформації стосунків, – 35% проти 14% у другій групі.

Це свідчить про позитивний вплив впровадження комплексної програми відновних практик на зміну уявлень учнівської молоді щодо конфліктів: від деструктивного до більш конструктивного, діалогічного сприйняття, що в перспективі сприяє формуванню культури ненасильницького спілкування в освітньому середовищі.

Для загального розуміння про те, чи орієнтується учнівська молодь у методах вирішення конфліктів (когнітивний складник критерію сформованості компетентності учнів щодо мирного вирішення конфліктів), нами було поставлено наступні запитання: «Чи знаєте ви, що таке медіація?», «Чи знаєте, ви що таке відновні практики?» За результатами вхідного анкетування, 32% респондентів зазначили, що «Не знають», що таке медіація, хоча у вихідному анкетуванні 62% респондентів вказали, що знають. Під час вхідного анкетування 58% респондентів відповіли, що «Не знають», що таке відновні практики, під час повторного анкетування 80% відповіли, що знають про відновні практики.

Отримані результати свідчать про суттєве зростання обізнаності учнівської молоді щодо методів мирного вирішення конфліктів. Після реалізації відповідних умов кількість тих, хто знає про медіацію, зросла з 32% до 62%, а про відновні практики – з 58% до 80% (Рис. 3.8).

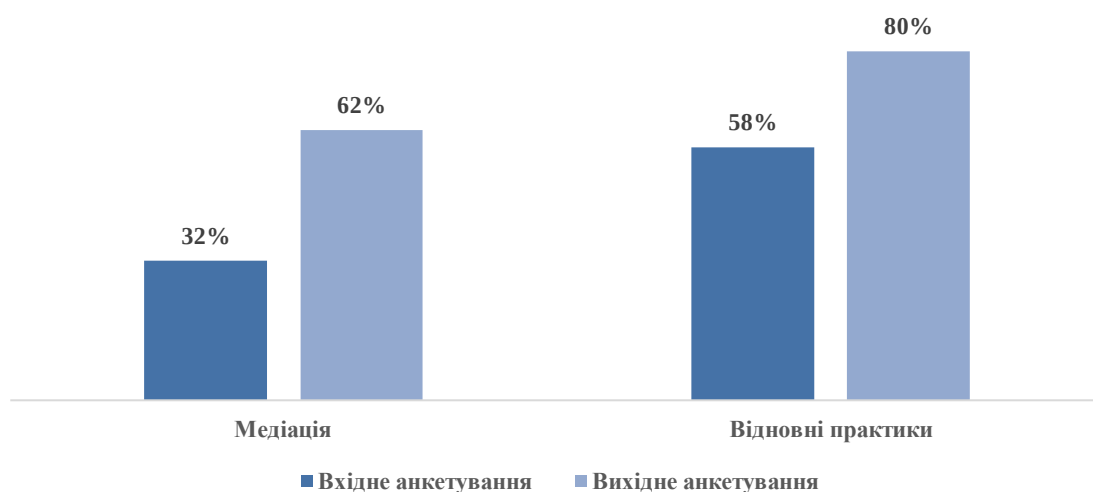

Рис. 3.8. Динаміка самооцінки обізнаності учнів щодо медіації та відновних практик, % (N=106)

З метою глибшого аналізу ефективності реалізованих умов профілактики деструктивних конфліктів під час вхідного опитування учням було запропоновано обрати правильні визначення основних відновних практик – медіації та кіл із перерахованих варіантів. В ході аналізу порівнювались відповіді учнів закладів, де умови були сформовані повністю та частково. Такий порівняльний підхід дозволяє виявити залежність рівня обізнаності учнівської молоді щодо методів мирного

врегулювання конфліктів від ступеня впровадження відновних практик в освітній процес (Рис 3.9).

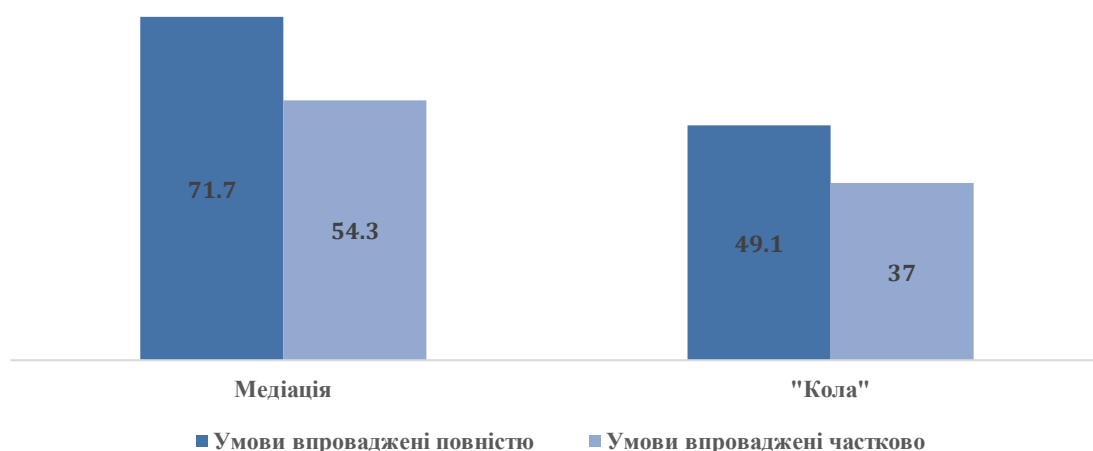

Рис. 3.9. Розподіл правильних відповідей учасників щодо визначень медіації і «Кіл» залежно від повноти сформованості умов профілактики в їхніх закладах, % (N=106)

Результати свідчать про чітку залежність рівня обізнаності учнів щодо відновних практик від ступеня реалізації умов профілактики деструктивних конфліктів. У закладах, де умови впроваджено на повну міру, показники знання понять «медіація» (71,7%) та «Кола» (49,1%) значно перевищують відповідні показники в закладах із частковим впровадженням – 54,3% та 37% відповідно.

На запитання «Чи знаєте ви про діяльність служби порозуміння у вашому закладі освіти?» під час вхідного анкетування понад 49% респондентів зазначили, що не знають про існування такої служби у своєму навчальному закладі. Водночас за результатами вихідного анкетування вже 52% учнів вказали, що в їхньому закладі функціонує служба порозуміння, що свідчить про зростання обізнаності щодо механізмів мирного врегулювання конфліктів. З метою глибшого аналізу ефективності впроваджених умов було здійснено порівняльний розрахунок показників за групами закладів освіти – де умови профілактики деструктивних конфліктів були впроваджені на повну міру та частково. Узагальнені результати представлені в діаграмі нижче (Рис. 3.10). Як можна побачити, обізнаність

учнівської молоді про функціонування служби порозуміння залежить від рівня впровадження умов профілактики.

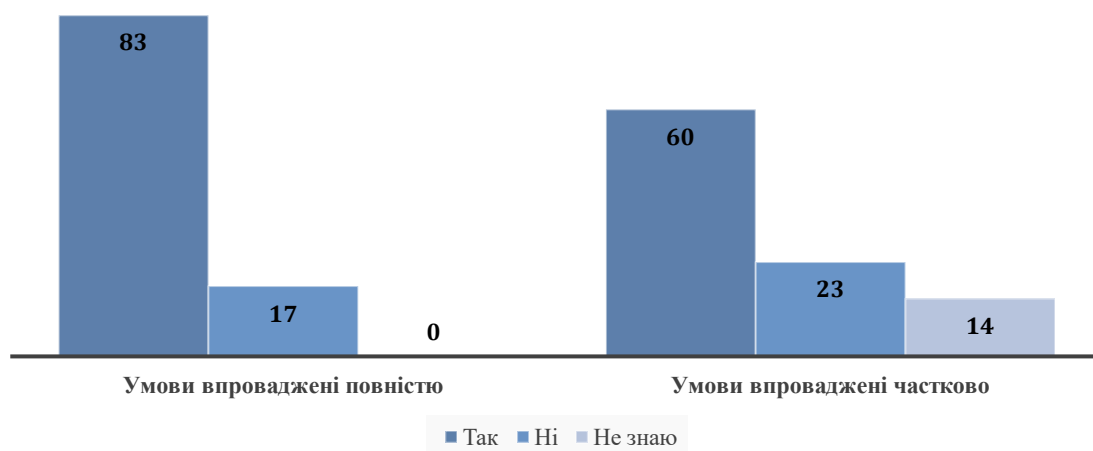

Рис. 3.10. Обізнаність учнівської молоді про функціонування служби порозуміння залежно від рівня впровадження умов профілактики, % (N=106)

Ще одним показником обізнаності учнів щодо функціонування в їхньому навчальному закладі служби порозуміння під час вихідного опитування була поінформованість учнів про те, хто в їхньому закладі є медіатором або медіаторкою. Опитування показало, що в закладах із повним впровадженням умов профілактики переважна більшість учнів (77,4%) знає медіатора/медіаторку, в той час як в закладах із частковим впровадженням умов таких – лише бл. половини (Рис. 3.11).

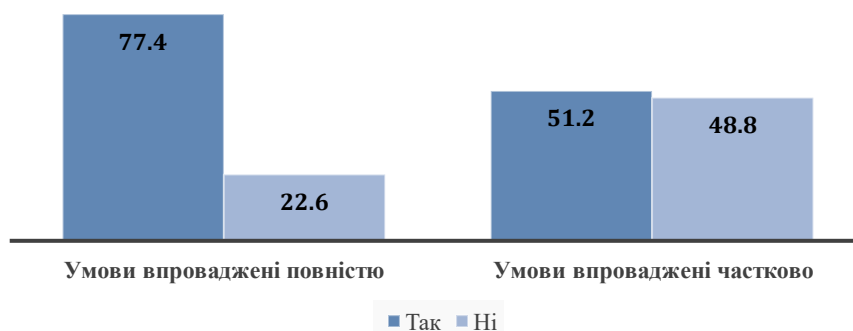

Рис. 3.11. Звернення учнівської молоді до медіатора залежно від рівня впровадження умов профілактики, % (N=106)

Ці дані дають підстави стверджувати, що повне впровадження умов, зокрема організаційної (наявність дієвої служби порозуміння), методичної та педагогічної (підготовка медіаторів, поширення інформації) сприяє формуванню у переважній більшості учнів знань про відновні практики та про діяльність шкільної служби порозуміння, що є невід'ємною умовою застосування таких практик при вирішенні конфліктів.

На запитання «Якби ви стали учасником або учасницею конфлікту, якими були б ваші дії?» (поведінковий складник критерію сформованості компетентності учнів щодо мирного вирішення конфліктів) помітні зміни відбулися на відповідях «Ігнорую конфлікт», «Шукаю компроміс з іншою стороною», «Можу виявити агресію/силу» (Табл. 3.5).

Таблиця 3.5

Зміни у виборі поведінкових стратегій учнів у конфліктних ситуаціях

№ з/п	Варіанти відповідей	У закладах, де умови були створені на повну міру, %		У закладах, де умови були створені частково, %	
		До	Після	До	Після
1.	Ігнорую конфлікт	25	0	34	0
2.	Шукаю компроміс з іншою стороною	28,4	50,9	30,8	46,4
3.	Можу виявити агресію/силу	1,1	1,9	1,9	2,4

Ці дані свідчать про позитивну динаміку змін у поведінкових стратегіях учнів: після впровадження умов профілактики деструктивних конфліктів в обох групах закладів зменшилася кількість учнів, які вдаються до ігнорування конфліктів або агресії, натомість спостерігається зростання орієнтації на конструктивне вирішення через пошук компромісу, особливо в тих закладах, де умови були впроваджені на повну міру.

На запитання «На вашу думку, реалізація Програми з впровадження відновних практик у вашому закладі освіти була б...» (мотиваційний складник критерію сформованості компетентності учнів щодо мирного вирішення конфліктів) під час вхідного анкетування 36% респондентів зазначили, що вона є потрібною, 45% – корисною, 29% відмітили, що впровадження – це цікаво, 38% не змогли

визначитися. Відповіді, отримані на вихідному анкетуванні, стали наступними: 58% респондентів зазначили, що програма є потрібною, 48% – корисною, 43% відмітили, що впровадження – це цікаво, 15% не змогли визначитися (Табл. 3.6).

Таблиця 3.6

Порівняльна оцінка учнями доцільності реалізації Програми з відновних практик

№ з/п	Оцінка	До впровадження (%)	Після впровадження (%)
1.	Потрібна	36	58
2.	Корисна	45	48
3.	Цікава	29	43
4.	Важко відповісти	38	15

Після впровадження Програми з відновних практик у закладах освіти суттєво зросла позитивна оцінка її доцільності серед учнівської молоді: кількість тих, хто вважає програму потрібною, зросла з 36% до 58%, а тих, хто вважає її цікавою, – з 29% до 43%. Водночас зменшилася частка респондентів, які не змогли визначитися з відповіддю (з 38% до 15%), що свідчить про зростання обізнаності, зацікавленості та залученості учнів у процеси мирного вирішення конфліктів.

Відповідно до рівня впровадження умов профілактики деструктивних конфліктів суттєвих відмінностей у сприйнятті доцільності реалізації програми між учнями закладів із повним та частковим впровадженням не зафіксовано. Це може свідчити про те, що навіть часткова реалізація окремих компонентів програми дозволила сформувати загальне позитивне враження щодо її актуальності та корисності. Водночас більш глибокі якісні зміни, пов'язані з особистісним залученням до відновних практик, виявляються саме через інші критерії, зокрема мотиваційний та поведінковий.

На запитання «Як часто у вашій групі виникають конфлікти між: учнями-ученицями, учнями-педагогами, учнями-батьками, педагогами-батьками, учнями-адміністрацією закладу освіти?» (критерій безпечності і сприятливості освітнього середовища) ми отримали результати, представлені в Табл. 3.8. Аналіз результатів опитування засвідчив різні тенденції залежно від рівня впровадження умов. У закладах із повним впровадженням умов відбулося зменшення конфліктів між

учнями – частка відповідей «Часто» знизилася, а «Ніколи» зросла з 10% до 28%, що свідчить про позитивні зрушення у міжособистісній взаємодії. Водночас у взаємодії «учні-педагоги» спостерігається зростання відповідей «Часто» (з 16% до 36%) і зменшення «Ніколи» (з 20% до 9%), що може свідчити про більшу відкритість до визнання напруги. У взаємодії з адміністрацією, навпаки, зросла частка «Ніколи» (з 61% до 72%), що свідчить про стабілізацію контактів. У закладах із частковим впровадженням умов фіксується зростання частки відповідей «Ніколи» в усіх типах взаємодії, що радше вказує на уникання теми конфліктів або формальне її сприйняття, ніж на реальне поліпшення. У блоках взаємодії з батьками та адміністрацією змін майже не відбулося, що вказує на недостатній вплив часткового впровадження програми на глибину розуміння та відображення конфліктної динаміки в освітньому середовищі (Табл. 3.7).

Таблиця 3.7

**Розподіл відповідей учасників конфліктних ситуацій в освітньому середовищі
вхідного та вихідного анкетування**

Заклади освіти, де умови впроваджені на повну міру, %								
	Так, часто		Інколи		Ніколи		Складно відповісти	
	До	Після	До	Після	До	Після	До	Після
Учень-учень	17	25	64	18	10	28	8	29
Учні-педагоги	16	36	51	49	20	9	13	4
Учні-батьки	1	8	0	18	76	49	23	23
Педагоги-батьки	3	6	19	17	51	69	26	32
Учні-адміністрація закладу освіти	4	2	13	10	61	72	22	16
Заклади освіти, де умови створені частково, %								
Учень-учень	3	2	56	31	30	55	10	7
Учні-педагоги	6	2	37	17	49	69	8	12
Учні-батьки	2	2	17	16	63	67	18	16
Педагоги-батьки	2	2	1	17	9	7	72	9
Учні-адміністрація закладу освіти	0	2	10	17	73	59	17	17

Отже, отримані результати свідчать про те, що повне впровадження умов профілактики деструктивних конфліктів сприяє не лише зменшенню частоти конфліктів у міжособистісних взаємодіях, але й підвищенню здатності учнівської молоді усвідомлювати, визнавати та конструктивно осмислювати конфліктні

ситуації. Натомість у закладах, де умови були реалізовані частково, спостерігається тенденція до зменшення кількості відповідей, що фіксують наявність конфліктів, а також загального рівня залученості до обговорення цієї теми, що може свідчити про обмежений ефект програмних змін і переважання формального або поверхового сприйняття конфліктних явищ.

На контрольному етапі для визначення впливу впровадження умов профілактики на деструктивність конфліктів суб'єктів навчального процесу (критерій безпечності і сприятливості освітнього середовища) нами було сформовано запитання «Чи були у вашому закладі освіти випадки, коли конфлікти призвели до...». Ми оцінили відповідь «Так» як наявність найбільш вагомих наслідків конфліктів та виявів деструктивної поведінки, зокрема бійки, тілесних ушкоджень, образ, приниження, ізоляції (ігнорування) когось із учнів/учениць, цькування когось із учнів/учениць, переходу учня або учениці до іншого закладу освіти. Результати отриманих даних стосовно закладів, де умови були впроваджені на повну міру та частково, представлені в діаграмі (Рис. 3.12).

Рис. 3.12. Порівняння відповідей на запитання «Як часто у вашій групі виникають конфлікти між...», %, (N=106)

Отримані дані свідчать про суттєві відмінності в рівні виявів деструктивної поведінки між закладами освіти з повним та частковим впровадженням умов профілактики деструктивних конфліктів.

У закладах, де умови були впроваджені повністю, спостерігається значно вищий рівень відкритості щодо фіксації серйозних наслідків конфліктів, зокрема:

бійки, тілесні ушкодження – 43%, образи, приниження – 58%, перехід учнів до іншого закладу освіти – 35%. Ці результати, на перший погляд, можуть виглядати як негативна динаміка, однак у контексті дослідження їх слід інтерпретувати як зростання усвідомлення, готовності визнавати конфліктні ситуації та їхні наслідки, що є ознакою формування відповідального ставлення до проблеми.

Натомість у закладах з частковим впровадженням умов результати вказують на більш розмиту або приглушену картину конфліктних проявів: значно нижчі показники за такими критичними ознаками, як бійки (24%) чи перехід до іншого закладу (12%), натомість ізоляція (ігнорування) та цькування (по 26%) зафіксовані частіше, ніж у закладах із повним впровадженням. Це свідчить, з одного боку, про можливу недооцінку глибини проблеми, а з іншого – про менш сформовану культуру відкритого обговорення та реагування на конфлікти.

Отже, заклади освіти з повною реалізацією умов демонструють не лише кращу діагностику проблем, але й вищий рівень аналітичної зрілості освітнього середовища, що є важливою передумовою для ефективного втручання та подальшої профілактики.

Окрім того, ми ще розглянули такий показник поведінкового складника критерію сформованості компетентності учнів щодо мирного вирішення конфліктів, як звернення до відновних практик. На запитання «Чи зверталися ви до медіатора/медіаторки, щоб вирішити конфліктну ситуацію?» в узагальненому описі результатів 90% респондентів вказали, що – ні, не зверталися, у вихідному анкетуванні 66 % респондентів надали відповідь, що не зверталися.

Нам було цікаво дослідити також отримані відповіді залежно від рівнів впровадження умов профілактики деструктивних конфліктів. Отримані результати відповідей ми показали в діаграмі (Рис.3.13).

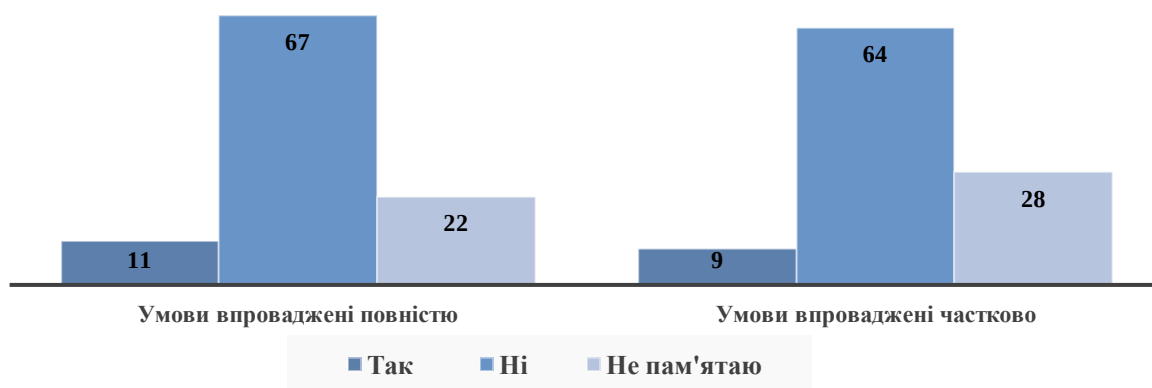

Рис. 3.13. «Чи зверталися ви до медіатора/медіаторки, щоб вирішити конфліктну ситуацію?», % (N=106)

Результати опитування щодо звернення до медіатора/медіаторки для вирішення конфліктної ситуації демонструють низький рівень практичного використання відновних практик серед учнівської молоді. У закладах, де умови були створені на повну міру, лише 11% респондентів вказали, що зверталися до медіатора, а в закладах з частковим впровадженням – лише 9%. Переважна більшість учнів (понад 60%) в обох групах відповіли «Ні», а значна частка також зазначила, що «Не пам'ятає».

Ці результати вказують на недостатність безпосереднього впровадження відновного підходу в освітній процес впродовж року після початку дослідження. Незважаючи на наявність відповідної інфраструктури та програм, їхнє практичне застосування залишилося обмеженим. Це, ймовірно, зумовлено короткою тривалістю впровадження програми, яка не дала змоги на повну міру забезпечити довіру до таких засобів серед учнівської молоді. Можна зробити висновок, що для досягнення більшої результативності необхідним є системне, тривале й інтегроване впровадження методичних компонентів відновного підходу, що буде перевірено в рамках відтермінованого опитування.

Для узагальнення безпосередніх результатів оцінки впровадження умов профілактики деструктивних конфліктів засобами відновних практик були обраховані узагальнені показники за когнітивним, мотиваційним, поведінковим складниками критерію сформованості компетентності учнів щодо мирного

вирішення конфліктів і критерієм безпечності і сприятливості освітнього середовища. Узагальнені показники обраховувались шляхом підсумовування кількості відповідей кожного респондента на запитання, що відповідають тому чи іншому критерію. Отримані таким чином значення перераховувались за 10-бальною шкалою. Далі визначалися середні значення для вибірок за кожним із узагальнених показників під час вхідного (початкового) та вихідного (завершального) опитування в навчальних закладах із повністю і частково сформованими умовами профілактики.

Для інтерпретації рівнів ефективності було застосовано трирівневу шкалу оцінювання, що узгоджується з результатами, отриманими за 10-бальною системою:

- високий рівень – рівень сформованості критерію становив від 8 до 10 балів;
- середній рівень – рівень сформованості становив від 4 до 7 балів;
- низький рівень – рівень сформованості становив від 1 до 3 балів.

Порівняння показників за цією шкалою в групах із різним ступенем реалізації умов профілактики дозволило оцінити вплив повноти їхнього впровадження на рівень сформованості відповідних компетентностей учнівської молоді. Результати узагальнення представлені в Табл. 3.8.

Таблиця 3.8

Рівні виявлення показників ефективності умов профілактики деструктивних конфліктів серед учнівської молоді відповідно до експериментальних закладів освіти

№ з/п	Критерії	Загальні дані		Заклади із повністю впровадженими умовами		Заклади із частково впровадженими умовами	
		До	Після	До	Після	До	Після
1.	Компетентність учнів щодо мирного вирішення конфліктів						
	Когнітивний	2,6	5,8	3,1	7,2	2,5	4,2
	Мотиваційний	3,2	6,1	3,4	7,1	3,0	5,6
	Поведінковий	1,5	4,1	2,1	4,8	1,4	3,7
2.	Безпечність і сприятливість освітнього середовища	2,5	4,9	3,2	4,7	2,3	5,7

Як видно із поданих узагальнених даних, впровадження умов соціальної профілактики деструктивних конфліктів засобами відновних практик сприяло поліпшенню показників за кожним із критеріїв ефективності від переважно низьких до середніх. Ця тенденція спостерігається в усіх закладах, проте найбільш виразною вона є у закладах, де були повністю створені умови. Найбільше зросли показники за когнітивним і мотиваційним складниками критерію сформованості компетентності учнів щодо мирного вирішення конфліктів, тоді як позитивна динаміка за поведінковими показниками і показниками безпечності і спритливості освітнього середовища була менш виразною. Це може бути пов'язане з тим, що для відображення змін у поведінці та взаємовідносинах учнів між собою та учнів і педагогів необхідно більше часу, ніж той, що минув між початком впровадження умов та застосуванням відновних практик і вихідним оцінюванням. Всі наведені відмінності мають статистичну значущість на рівні $p \leq 0.05$ за критерієм U Манна-Вітні.

Отже, можемо зробити *проміжні висновки щодо ефективності впроваджуваних умов за результатами другого опитування учнівської молоді відповідно до чотирьох визначених критеріїв.*

Отримані результати за когнітивним складником критерію сформованості компетентності учнів щодо мирного вирішення конфліктів свідчать про помітне зростання рівня обізнаності учнівської молоді щодо конфліктів, їхніх наслідків і можливих шляхів мирного врегулювання. Зокрема зросла частка респондентів, які почали розглядати конфлікт не лише як джерело насильства чи агресії, а й як можливість розвитку стосунків (з 22% до 35%). В експериментальних закладах із повним впровадженням умов значно підвищився рівень знань про поняття «медіація» (до 74%) і «відновні практики» (72%), тоді як у закладах з частковим впровадженням ці показники залишаються нижчими (49% і 62% відповідно). Це вказує на пряму залежність між повнотою реалізації програми та зростанням когнітивної обізнаності.

Зафіксовано позитивну динаміку зміни показників мотиваційного складнику критерію сформованості компетентності учнів щодо мирного вирішення конфліктів, а саме ставлення учнів до конфліктів і програм мирного врегулювання. Відчутно зросла кількість респондентів, які вважають програму потрібною (з 36% до 58%) та цікавою (з 29% до 43%). Частка тих, хто не зміг визначитися з відповіддю, зменшилася вдвічі. Також спостерігається зниження орієнтації на агресивні або пасивні стратегії поведінки (ігнорування, застосування сили) та збільшення орієнтації на конструктивний діалог, особливо в закладах із повним впровадженням умов. Це свідчить про формування внутрішньої готовності до ненасильницької взаємодії.

Найменші зрушення спостерігалися за поведінковим складником критерію сформованості компетентності учнів щодо мирного вирішення конфліктів. Хоча кількість звернень до медіатора зросла порівняно з початком дослідження, показник залишається низьким: лише 11% учнів у закладах із повним впровадженням і 9% у закладах із частковим зазначили, що зверталися до медіатора. Це свідчить про обмежене практичне застосування відновних інструментів, ймовірно, зумовлене короткою тривалістю реалізації програми. Водночас зміни в поведінкових стратегіях («менше агресії» і «більше спроб до компромісу») підтверджують поступову трансформацію у практиці реагування на конфлікти. Враховуючи це, необхідне відтерміноване опитування для оцінки довгострокового ефекту.

Відповідно до критерію безпечного і сприятливого освітнього середовища, у групі з повним впровадженням умов зафіксовано зменшення конфліктів між учнями та стабілізацію у взаємодії з адміністрацією, що свідчить про поліпшення емоційного клімату в колективі. Водночас зростання кількості відповідей «Часто» у взаємодії «учні-педагоги» може інтерпретуватися як більша готовність учнів визнавати напругу у стосунках, що передує їхньому конструктивному вирішенню. У закладах із частковим впровадженням умов зросла частка відповідей «Ніколи» за всіма типами взаємодії, що може свідчити про формальне або унікальне ставлення до теми конфліктів, а не про реальне поліпшення.

Порівняльний аналіз підтвердив, що повне впровадження умов профілактики деструктивних конфліктів значно ефективніше впливає на когнітивний, мотиваційний складники та розвиток безпечного і сприятливого освітнього середовища. Водночас практична реалізація поведінкових змін вимагає більше часу, тривалішої інтеграції програми в освітній процес та зміцнення довіри до механізмів відновного врегулювання. Це обґрунтовує необхідність проведення відтермінованого етапу анкетування для більш глибокого аналізу довготривалого впливу реалізованої програми.

Для перевірки сталої ефективності впроваджених умов профілактики деструктивних конфліктів та оцінки впливу її на поведінку та взаємовідносини учнівської молоді через два с половиною роки після початку їхнього експериментального впровадження та один рік після проведення вихідного оцінювання нами було проведене відтерміноване опитування учнів за допомогою *анкети* «Опитувальник виміру деструктивних конфліктів у закладі освіти» (Додаток Г). Основний акцент у даному опитуванні робився на довгострокові результати та вплив впровадження відновних практик на ситуацію в закладах освіти, взаємовідносини між учнями та між учнями й педагогами, а також на погляди і поведінку учнів. Оскільки між відтермінованим опитуванням і початком експерименту минув значний час і частина учнів, які брали участь у перших дослідницьких процедурах та у заходах за впроваджуваною програмою, вже завершили своє навчання у закладах освіти, ми вирішили відмовитися від порівняння його результатів з результатами початкового оцінювання, адже його результати могли виявитися некоректними. Натомість у якості групи порівняння до дослідження було залучено учнів двох закладів, аналогічних за місцем розташування та типом до тих, що брали участь у його дослідженні від початку, але у яких не впроваджувались умови. Таким чином висновки щодо ефективності умов могли бути зроблені на основі порівняння результатів опитування учнів закладів, де умови профілактики деструктивних конфліктів, що проходили експериментальну перевірку, не створювалися, та закладів, де такі умови були створені частково та повністю. Таким чином, в дослідженні брали участь групи закладів, скомплектовані

за повнотою сформованості у них умов профілактики деструктивних конфліктів із повним, частковим або відсутнім впровадженням:

1) умови реалізовані на повну міру: до цієї групи належали заклади, де системно реалізовувалися заходи з формування культури мирного врегулювання конфліктів та функціонували служби порозуміння (СЗОШ № 12 м. Хмельницького, Ліцей № 13 Хмельницької міської ради; 43 респонденти);

2) умови реалізовані частково: у цих закладах окремі елементи профілактичної діяльності мали місце, однак не охоплювали всіх учасників освітнього процесу або не були сталими (Гімназія № 30 Хмельницької міської ради, ДПТНЗ «Красилівський професійний ліцей»; 63 респонденти);

3) умови реалізовані неповною мірою або відсутні: профілактичні заходи не були цілеспрямовано впроваджені або здійснювалися несистемно, що дозволило використовувати ці заклади як контрольну групу (Летичівський ліцей № 2 Летичівської селищної ради Хмельницького району, Шепетівський професійний ліцей; 127 респондентів).

У процесі організації контрольного етапу експерименту чисельність респондентів у групах, класифікованих за рівнем впровадження умов профілактики деструктивних конфліктів, була нерівномірною.

Нерівномірність обсягів вибірок зумовлена реальними організаційними умовами проведення дослідження, зокрема чисельністю учнівської молоді у закладах, що були включені до кожної з груп, а також добровільною згодою закладів долучитися до контрольного опитування. При цьому дотримано принципу якісної еквівалентності вибірок, що забезпечує репрезентативність результатів: усі групи є порівнянними за віковими, освітніми та соціально-демографічними характеристиками респондентів. Це дозволяє здійснити коректний порівняльний аналіз впливу впроваджених умов профілактики деструктивних конфліктів у межах педагогічного експерименту.

Відтерміноване опитування проводилося через рік після завершення первинного контрольного етапу, що дозволило простежити довготривалий вплив реалізованих заходів та оцінити рівень збереження досягнутих змін у сфері

ставлення учнів до конфліктів, їхньої обізнаності та сформованості практичних навичок мирного вирішення конфліктів. Такий часовий інтервал забезпечив можливість відстежити сталість змін відповідно до запропонованої нами моделі, а також визначити ефективність впроваджених умов профілактики деструктивних конфліктів серед учнівської молоді засобами відновних практик.

Окрім того, у межах аналізу результатів опитування було здійснено узагальнення та групування запитань відповідно до чотирьох ключових критеріїв оцінювання ефективності впроваджених умов профілактики деструктивних конфліктів: критерію сформованості компетентності учнів щодо мирного вирішення конфліктів (когнітивного, мотиваційного, поведінкового компонентів та критерію безпечності і сприятливості освітнього середовища.

Сформованість компетентності учнів щодо мирного вирішення конфліктів, а саме *когнітивний складник даного критерію*, охоплював запитання, спрямовані на виявлення рівня обізнаності учнівської молоді щодо природи конфліктів, методів мирного врегулювання, ролі медіації та наявності відповідної інфраструктури в закладі освіти. *Мотиваційний складник* включав твердження, що дозволяли з'ясувати емоційне ставлення респондентів до конфліктів, їхню готовність до конструктивної взаємодії та рівень довіри до дорослих і однолітків. *Поведінковий складник* відображав фактичну залученість учнів до профілактичної діяльності, досвід участі у програмах, тренінгах, службах порозуміння, а також реальні стратегії поведінки у конфліктних ситуаціях, критерій *безпечності і сприятливості освітнього середовища* – результати застосування відновних практик та вплив профілактики на взаємовідносини в навчальних закладах.

Такий критерійний розподіл дозволив здійснити багаторівневий аналіз отриманих даних, зосередивши увагу як на когнітивному рівні сформованості знань, так і на практичних аспектах застосування набутих навичок.

У відтермінованому анкетуванні взяли участь 233 респонденти із числа учнівської молоді – учнів названих закладів освіти. За статевим розподілом, більшість респондентів – дівчата 60,3%, хлопців – 39,7%. Розподіл респондентів за віком: 13-14 років – 56,9%, 15-16 років – 30,5%, 17-18 років 12,6%.

З метою оцінки ефективності впровадження умов профілактики деструктивних конфліктів серед учнівської молоді респондентам було запропоновано відповісти на запитання «Як би ви охарактеризували взаємовідносини між учнями/ученицями вашого закладу освіти (вашого класу, групи)?» Отримані відповіді дозволили простежити особливості сприйняття міжособистісного клімату залежно від ступеня впровадження умов профілактики у закладах освіти – повністю, частково та в контрольній групі, де умови не реалізовувалися. Результати відповідей представлені у вигляді порівняльної діаграми (Рис. 3.14), що демонструє якісну різницю у сприйнятті взаємин у трьох групах респондентів.

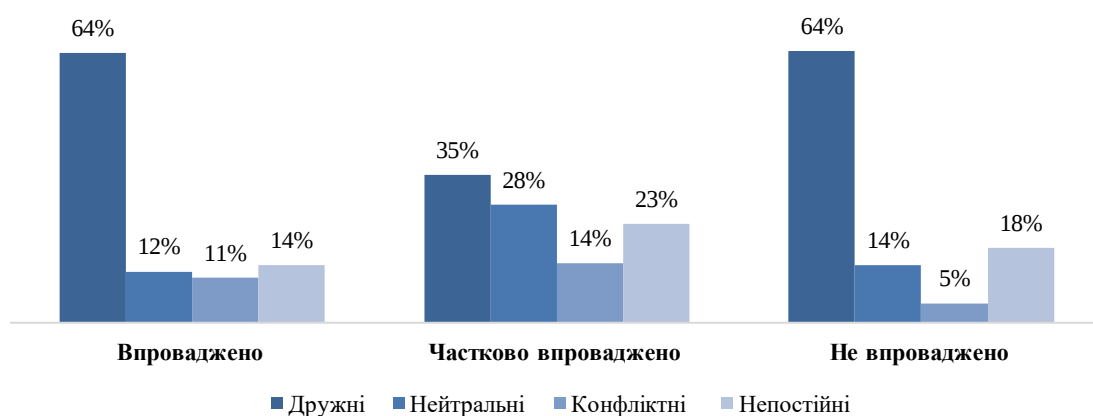

Рис. 3.14. Розподіл відповідей на запитання «Як би ви охарактеризували взаємовідносини між учнями/ученицями вашого закладу освіти (вашого класу, групи)?» залежно від рівня впровадження умов, % (N=233)

У закладах освіти, де умови профілактики були впроваджені на повну міру, переважають оцінки, які вказують на дружню та конструктивну атмосферу між учнями, що свідчить про ефективність застосованих форм та методів у межах обраної програми. У закладах із частковим впровадженням умов спостерігається більша варіативність відповідей, що вказує на нестабільність або фрагментарність позитивного впливу в межах освітнього середовища. У закладах контрольної групи, де умови не реалізовувались, результати суттєво не відрізнялися від тих, що продемонстрували заклади із повним впровадженням умов. Загалом суб'єктивна оцінка учасниками взаємовідносин більшою мірою залежала від ситуативних факторів у закладах. Втім, можна припустити, що неповне впровадження умов

профілактики деструктивних конфліктів могло спровокувати динаміку взаємовідносин серед учнів навчального закладу.

З метою глибшого аналізу соціальної взаємодії між учнівською молоддю в освітньому середовищі було здійснено порівняння відповідей респондентів на низку запитань, які стосувалися виявів конструктивної та деструктивної поведінки серед учнів/учениць у закладі освіти. Особливу увагу приділено таким формам взаємодії, як емоційна підтримка, співпраця під час навчання, допомога у вирішенні конфліктів, а також наявність образ, агресії, булінгу й конкуренції. Результати подані у вигляді горизонтальної діаграми (Рис. 3.15), що наочно відображає характер змін залежно від рівня впровадження умов. Як видно із поданих даних, у закладах освіти, де умови профілактики деструктивних конфліктів були впроваджені повністю, спостерігається найвищий рівень позитивної взаємодії між учнями: 42% однозначно вказали на наявність взаємодопомоги, 48,5% – на співпрацю під час навчання, 34,8% – на емоційну підтримку та допомогу у вирішенні конфліктів. У групі з частковим впровадженням умов показники значно нижчі й інколи поступають показникам закладів порівняння, зокрема: 23,3% – взаємодопомога, 34,9% – співпраця під час навчання, 23,3% – допомога в конфліктах, 9,3% – емоційна підтримка. Відмінності у поширеності негативних форм взаємодії, згідно із результатами опитування, несуттєві, а саме поширення таких форм взаємодії незначне.

Загальний показник позитивності взаємовідносин між дітьми, обрахований як сума відповідей «Так» щодо позитивних характеристик взаємовідносин і відповіді «Ні» щодо негативних, пропорційно переведена в 10-бальну шкалу, для закладів, де умови профілактики не впроваджувались, дорівнювала 3,8 бала, для закладів, де вони впроваджувались частково, – 3,0 бали, для закладів з повним впровадженням умов – 4,7 бала. Наведені відмінності між типами закладів мають статистичну значущість на рівні $p \leq 0.05$ за критерієм Крассела-Волліса для декількох незалежних вибірок.

Рис. 3.15. Розподіл відповідей «Так» щодо взаємодії між учнями/ученицями закладів освіти залежно від рівня впроваджених умов, %, (N=233)

Отже, отримані дані свідчать про безпосередній вплив рівня умов профілактики деструктивних конфліктів на якість міжособистісної взаємодії серед учнівської молоді. Повне впровадження умов профілактики деструктивних конфліктів засобами відновних практик пов'язане з підвищенням рівня підтримки, довіри та співпраці серед учнівської молоді. Це підтверджує ефективність системного підходу щодо формування безпечного освітнього середовища.

З метою оцінки якісних змін у характері взаємовідносин між учнями/ученицями та педагогами під час реалізації програми профілактики деструктивних конфліктів було здійснено порівняльний аналіз відповідей респондентів залежно від рівня умов профілактики деструктивних конфліктів у закладах освіти. Рис. 3.16 узагальнює результати опитування, яке охоплювало як негативні аспекти взаємодії (авторитарність, несправедливість, відсутність довіри,

провокування конфліктів), так і конструктивні (підтримку, спільне ухвалення рішень, допомогу у вирішенні конфліктів, участь у колективних заходах). Розподіл відповідей дозволяє зробити висновки про рівень залучення педагогів до формування безпечного освітнього середовища, їхню відкритість до діалогу та участь у відновних практиках.

Відповідно до представлених даних, у закладах освіти, де умови профілактики були впроваджені на повні міру, спостерігається високий рівень довіри та взаєморозуміння між учнями та вчителями. Зокрема 50% респондентів зазначили, що можуть розраховувати на підтримку вчителів; 42,4% підтвердили спільне обговорення важливих рішень; 54,5% згадали про участь педагогів у спільних заходах, спрямованих на згуртування учнів, 40,9% вказали на допомогу вчителів у владнанні конфліктів. У закладах, де впровадження умов відбулося частково, позитивні вияви взаємостосунків учнів і вчителів згадуються опитаними значно рідше, ніж у закладах із повним впровадженням умов і навіть із закладами порівняння. Натомість там частіше учні замічають самостійне ухвалення рішень педагогами (18,6%) та несправедливе оцінювання учнів педагогами (27,9%). Відносно більша поширеність недовіри та напружених відносин учнів і педагогів у закладах із частковим впровадженням умов може бути як наслідком, так і, певною мірою, причиною неповного застосування в таких закладах засобів відновного підходу.

Рис. 3.16. Розподіл відповідей «Так» щодо взаємодії між учнями/ученицями та педагогами закладів освіти залежно від рівня впроваджених умов, %, (N=233)

Загальний показник позитивності взаємовідносин між дітьми та педагогами, обрахований як сума відповідей «Так» щодо позитивних характеристик взаємовідносин і відповіді «Ні» щодо негативних, пропорційно переведена в 10-бальну шкалу, для закладів, де умови профілактики не впроваджувались, дорівнювала 3,8 бала, для закладів, де вони впроваджувались частково, – 2,2 бала, для закладів з повним впровадженням умов – 4,4 бала. Наведені відмінності між типами закладів мають статистичну значущість на рівні $p \leq 0.05$ за критерієм Краскела-Волліса для декількох незалежних вибірок.

Наступні питання відтермінованого оцінювання стосувалися поширеності конфліктів між учнями в навчальних закладах взагалі та деструктивних конфліктів зокрема.

На Рис. 3.17 представлено результати суб'єктивної оцінки опитаними частоти, з якою вони стикаються з конфліктами між учнями/ученицями їхнього закладу

залежно від рівня впроваджених умов профілактики деструктивних конфліктів у закладах освіти. Як можна побачити, в закладах освіти, де умови профілактики були впроваджені повністю, взагалі не помічали конфліктів 39,4% опитаних, тоді як у закладах, де умови впроваджувалися частково або не впроваджувались взагалі, таких, відповідно, 4,7% та 14,4%. Натомість у закладах із частковим впровадженням умов більше опитаних учнів, які стикалися з конфліктами часто (щоденно або декілька разів на тиждень (32,6% проти 21,2% в закладах, де умови впроваджені повністю і 20,9% – у закладах порівняння. Це вказує на позитивний вплив створених умов на зниження загальної конфліктності серед учнів у випадку, якщо такі умови створені повністю.

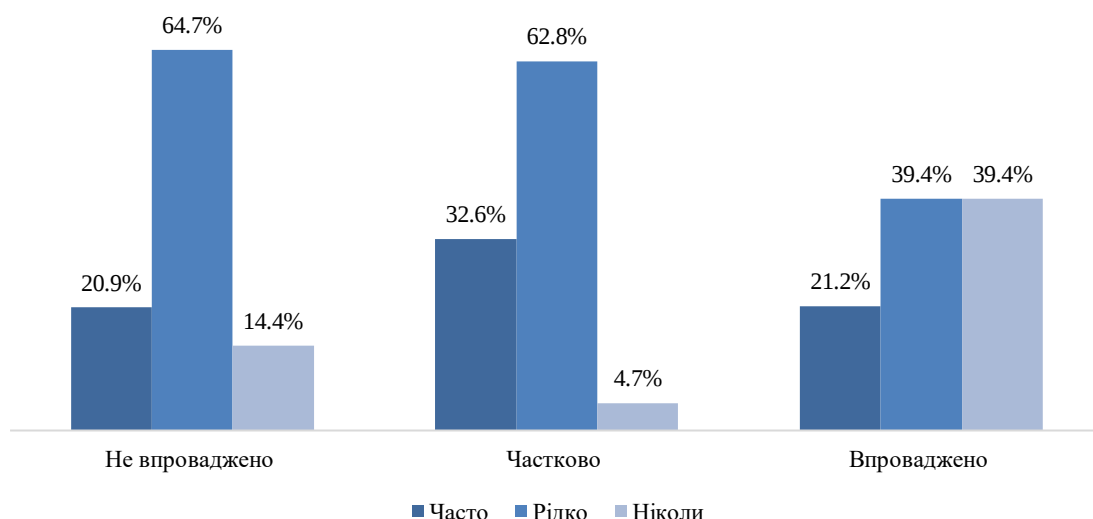

Рис. 3.17. Частота виникнення конфліктів між учнями/ученицями закладів освіти залежно від рівня впроваджених умов профілактики деструктивних конфліктів, %, (N=233)

Відповіді на запитання «Як часто вам особисто доводиться брати участь у конфліктних ситуаціях?» (Рис. 3.18) ілюструють суб'єктивну оцінку опитаними частоти особистої участі учнів/учениць у конфліктах, яку можна порівняти з рівнем впровадження умов профілактики деструктивних конфліктів у закладі освіти. Можемо побачити, що в закладах, де умови впроваджені на повну міру, 53% респондентів зазначили, що ніколи не були учасниками конфліктів, що дещо перевищує аналогічний показник у групі учнів закладів, які не впроваджували умов (48,4%), і суттєво – закладів, де умови впроваджені частково (25,6%). Характерним

є те, що в закладах порівняння відносно більше учнів, які безпосередньо беруть участь у конфліктах частіше одного разу на тиждень (15,9%), у закладах із частковим впровадженням умов тих, хто бере участь у конфліктах кілька раз на місяць або рідше, – 67,4%. Це загалом свідчить про ефективність відновних практик у зниженні особистої залученості учнів до конфліктних ситуацій за умов повноти впровадження їхніх умов.

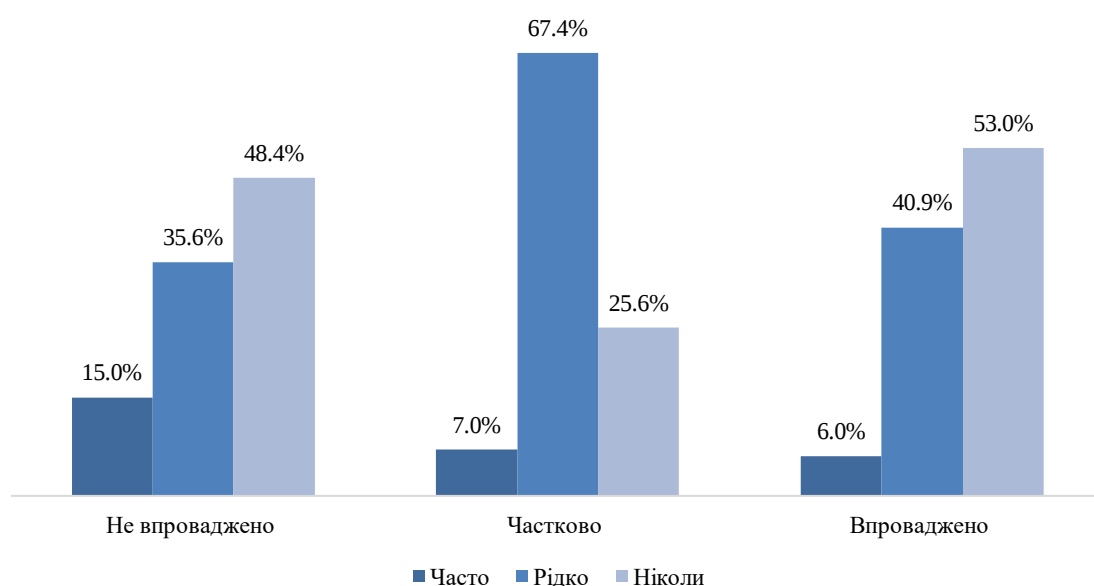

Рис. 3.18. Частота особистої участі в конфліктах між учнями/ученицями закладів освіти залежно від рівня впровадження умов профілактики деструктивних конфліктів, %, (N=233)

На запитання «Як часто під час конфліктів, за якими ви спостерігали або в яких ви брали участь...» респондентам було запропоновано оцінити перелік характерних ситуацій, які можуть супроводжувати конфліктну взаємодію. Частина із цих ситуацій характерна для конструктивних конфліктів, частина – для деструктивних. Розподіл відповідей «Майже завжди» і «У більшості випадків» на дане запитання представлено на рис. 3.19.

Згідно з поданими даними, у закладах, де умови профілактики не були впроваджені, часто фіксувалися деструктивні вияви: 45,1% учасників вказали на використання образливих слів, 40,5% – на прагнення до перемоги за будь-яку ціну, 34,6% – на довготривалу образу чи приниження після конфлікту, а 30,7% – на

погіршення стосунків. Натомість позитивні моделі поведінки, як-от повага до почуттів іншого (47,1%) чи пошук компромісу (50,3%), були зафіксовані у половини респондентів.

У закладах, де умови були впроваджені частково, теж спостерігається високий рівень деструктивних виявів: 46,5% вказали на образливі висловлювання, 48,8% – на агресивну конкуренцію, 41,9% - на погіршення стосунків. Водночас лише 18,8% фіксували повагу до іншої сторони, 37,2% – досягнення порозуміння.

У закладах, де умови були впроваджені повністю, опитані частіше, ніж у інших закладах, помічали конструктивні результати: в 63,6% випадків учасники висловлювали повагу до думок і почуттів іншої сторони; 54,6% – шукали компромісу; 57,6% – залучали незалежного посередника або медіатора; 63,6% – зафіксували поліпшення стосунків після конструктивного вирішення конфлікту. Водночас рівень деструктивних виявів був найнижчим: лише 10,6% вказали на бійки, 22,7% – на агресію після конфлікту, 22,7% – на тривалі образи, 13,6% – на погіршення стосунків.

Загальний середній показник конструктивності конфліктів, обрахований як сума відповідей «Майже завжди» та «У більшості випадків» щодо конструктивних способів поведінки в конфлікті та відповідей «У меншості випадків» та «Майже ніколи» щодо деструктивних, приведена до 10-бальної шкали, найвищим був у групи опитаних із закладів, де умови профілактики деструктивних конфліктів із застосуванням відновних практик були впроваджені повністю (6,8 бала). Серед опитаних у закладах із неповним впровадженням цей показник становив 5 балів, закладів групи порівняння – 5,8 бала. Наведені відмінності між типами закладів мають статистичну значущість на рівні $p \leq 0.05$ за критерієм Краскела-Волліса для декількох незалежних вибірок.

Рис. 3.19. Розподіл відповідей «Майже завжди» та «У більшості випадків» на запитання щодо поведінки учасників конфліктів, за якими вони спостерігали або в яких брали участь залежно від ступеню впровадження умов профілактики, %, (N=233)

Результати аналізу свідчать про якісну відмінність у переживанні та вирішенні конфліктів залежно від рівня впровадження умов профілактики деструктивних конфліктів. У закладах, де профілактика деструктивних конфліктів реалізована системно, конфлікти не лише вирішуються конструктивно, а й сприяють налагодженню стосунків і формуванню культури діалогу. Натомість у закладах із частковим або відсутнім впровадженням превентивних заходів значно частіше зустрічаються агресивні моделі поведінки, що призводять до загострення міжособистісних взаємин та емоційного виснаження. Особливо привертає увагу висока частка опитаних із закладів, де умови впроваджувалися повністю (57,6%), які спостерігали звернення учасників конфлікту по допомогу до незалежного посередника або медіатора, що свідчить про систематичне застосування в цих

зкладах відновних практик. Як і обґрунтовувалося в актуальності нашої теми, особливої актуальності це набуває в умовах війни, коли загальний рівень тривожності, напруження та психоемоційної вразливості серед учнівської молоді суттєво зростає, і без належної підтримки деструктивна поведінка може посилюватися.

У відповідь на запитання «Як ви зазвичай вирішуєте конфліктну ситуацію, учасником/учасницею якої ви є?» згадані стратегії поведінки варіюються від пасивного уникнення до активного конструктивного пошуку вирішення. Дані подано залежно від рівня впровадження умов профілактики деструктивних конфліктів (Табл 3.9.).

Таблиця 3.9

Вирішення конфліктної ситуації, учасником якої є безпосередньо респондент, залежно від рівня впровадження умов профілактики деструктивних конфліктів, %, (N=233)

Твердження	Не впроваджено	Частково впроваджено	Впроваджено
Ігнорую конфлікт	24,2%	25,6%	21,2%
Разом з іншою стороною шукаємо вирішення конфлікту	26,1%	32,6%	31,8%
Тримаюся своєї думки	20,9%	25,6%	10,6%
Приймаю позицію іншої сторони, навіть якщо вона мене не задовольняє	5,2%	0%	1,5%
Шукаємо компроміс із іншою стороною	18,3%	14,0%	27,3%
Вдаюся до сили	1,3%	0%	1,5%

Як можна побачити з наведених даних, такі стратегії поведінки в конфлікті, як схильність ігнорувати конфлікт і разом із іншою стороною шукати шляхи його вирішення, приблизно однаково представлені у всіх групах опитаних. Водночас учні із закладів, де умови профілактики були впроваджені повністю, частіше за інших обирали пошук компромісу (27,3% проти 14% серед учнів із закладів із частковим впровадженням умов та 18,3% учнів із закладів порівняння) та рідше за інших трималися своєї думки (10,6% проти 25,6% та 20,9% відповідно). Таким чином, можна сказати, що серед учнів закладів, де умови профілактики деструктивних

конфліктів були впроваджені повністю, більше тих, хто орієнтований на конструктивну взаємодію в ході вирішення конфліктів.

Наступний блок запитань стосувався деструктивних конфліктів. Для розуміння цього поняття ми коротко сформулювали визначення для учнівської молоді, що деструктивний конфлікт – це конфлікт між учасниками освітнього процесу, що не призводить до вирішення суперечностей між ними і негативно впливає на їхній емоційний стан, поведінку та взаємовідносини (погіршує настрій, посилює агресію, руйнує стосунки тощо).

На запитання «Що, на ваш погляд, найчастіше призводить до деструктивних конфліктів у вашому закладі освіти?» респонденти надали відповіді, що були згруповані у Табл. 3.10, яка відображає бачення опитаними поширених причин виникнення деструктивних конфліктів залежно від рівня впровадження умов профілактики деструктивних конфліктів.

У закладах, де профілактичні умови не впроваджувалися, найчастіше посилалися на такі чинники, як агресивна поведінка окремих учнів (57,5%) та особисті суперечки (55,6%). У закладах, де умови були впроваджені частково, опитані найчастіше зазначали в якості причин деструктивних конфліктів образи або приниження (72,1%), особисті суперечки (67,4%), агресивну поведінку (65,1%) та поширення чуток і брехню (62,8%). У закладі з повним впровадженням умов профілактики найчастіше, на думку опитаних, конфлікти виникають через особисті суперечки (54,5%) та образи і приниження з боку однокласників (50%). Вочевидь у закладах усіх груп саме особистісна природа деструктивних конфліктів є домінуючою. Незалежно від рівня впровадження профілактичних умов, респонденти найчастіше відзначають агресивну поведінку, особисті суперечки, образи та приниження, а також поширення чуток як головні джерела конфліктів в освітньому середовищі.

Таблиця 3.10

**Думки учасників щодо причин виникнення деструктивних конфліктів у їхніх
закладах освіти, %, (N=233)**

Твердження	Не впроваджено	Частково впроваджено	Впроваджено
Агресивна поведінка окремих учнів/учениць	57,5%	65,1%	37,9%
Особисті суперечки	55,6%	67,4%	54,5%
Конкуренція за оцінки, лідерство, увагу інших	20,3%	25,6%	22,7%
Тиск або підбурювання з боку інших	30,1%	32,6%	42,4%
Образи або приниження з боку однокласників/однокласниць	40,5%	72,1%	50,0%
Поширення чуток або брехні про інших учнів/учениць	44,4%	62,8%	33,3%
Цькування в соціальних мережах	19,6%	39,5%	19,7%
Порушення правил поведінки учнями/ученицями	27,5%	32,6%	19,7%
Невміння вирішувати конфлікти конструктивно	40,5%	51,2%	21,2%
Нездатність учнів/учениць опановувати емоції та стрес	39,2%	46,5%	28,8%

Водночас у закладах, де умови були впроваджені повністю, порівняно з іншими закладами суттєво менше опитаних в якості причин деструктивних конфліктів назвали агресивну поведінку окремих учнів (37,9% проти 65,1% в закладах, де умови були створені частково та 57,5% – в закладах порівняння) і невміння вирішувати конфлікти конструктивно (21,2% проти 51,2% та 40,5% опитаних відповідно). Ці відмінності можуть напряду бути пов'язані із впровадженням таких умов, як формування у учнів навичок самоконтролю та поведінки в конфлікті, а також практиками медіації, які демонструють зразки конструктивної поведінки в конфлікті.

Відповіді опитаних учнів на запитання « Як часто деструктивні конфлікти, за якими ви спостерігали або в яких брали участь, призвели до...» представлені в Табл. 3.11. Як можна побачити, поширеність таких наслідків деструктивних конфліктів, як бійки, тілесні ушкодження, самопошкодження, є незначною та суттєво не

відрізняється залежно від впровадження умов профілактики деструктивних конфліктів, а отже, їхнє настання залежить від індивідуальних особливостей учасників конфлікту. Водночас такі наслідки деструктивних конфліктів, як образи і приниження, ігнорування учня або учениці, втрата мотивації до навчання, цькування, пропуски занять, суттєво рідше зустрічаються в закладах, де повністю були впроваджені умови профілактики деструктивних конфліктів із застосуванням відновних практик. Натомість у закладах, де умови були впроваджені не повністю, частота згаданих наслідків деструктивних конфліктів навіть більша, ніж у закладах порівняння. Це вказує на те, що повне впровадження умов сприяє як зменшенню кількості деструктивних конфліктів, так і успішному вирішенню тих конфліктів, що вже виникли.

Таблиця 3.11

Розподіл відповідей учасників опитування «Щоденно», «Щотижня» та «Щомісяця» на запитання частоти настання негативних наслідків деструктивних конфліктів у власних закладах освіти, %, (N=233)

Твердження	Умови не впроваджено	Умови частково впроваджено	Умови повністю впроваджено
Бійки, тілесні ушкодження	13,7%	11,6%	12,1%
Образи, приниження	36,6%	55,8%	24,2%
Втрата мотивації до навчання	31,4%	51,2%	19,7%
Ізоляція (ігнорування) когось із учнів/учениць	30,1%	41,9%	10,6%
Цькування когось із учнів/учениць	24,8%	51,2%	18,2%
Цькування в мережі інтернет (кібербулінг)	19,0%	32,6%	15,2%
Пропуски школи кимось із учнів/учениць	24,2%	46,5%	18,2%
Вчинення самопошкоджень (селфхармінг)	13,7%	16,3%	12,1%
Перехід учня/учениці до іншого закладу освіти	14,4%	25,6%	10,6%
Інші негативні наслідки	16%	10%	2%

У групі опитаних, які представляли заклади з повністю сформованими умовами профілактики, середня кількість частих негативних наслідків конфліктів

дорівнювала 1,5 бала, у закладах з неповністю створеними умовами – 3,6 бала, у закладах порівняння – 2,2 бала. Зазначені відмінності мають статистичну значущість на рівні $p \leq 0.05$ за критерієм Краскела-Волліса для декількох незалежних вибірок.

У ході опитування учасникам пропонувалося оцінити за 10-бальною шкалою свою обізнаність щодо питань мирного вирішення конфліктів взагалі та медіації й відновних практик зокрема. Середня самооцінка опитаних із різних закладів, згрупованих залежно від ступеню сформованості умов профілактики деструктивних конфліктів, представлена на Рис. 3.20.

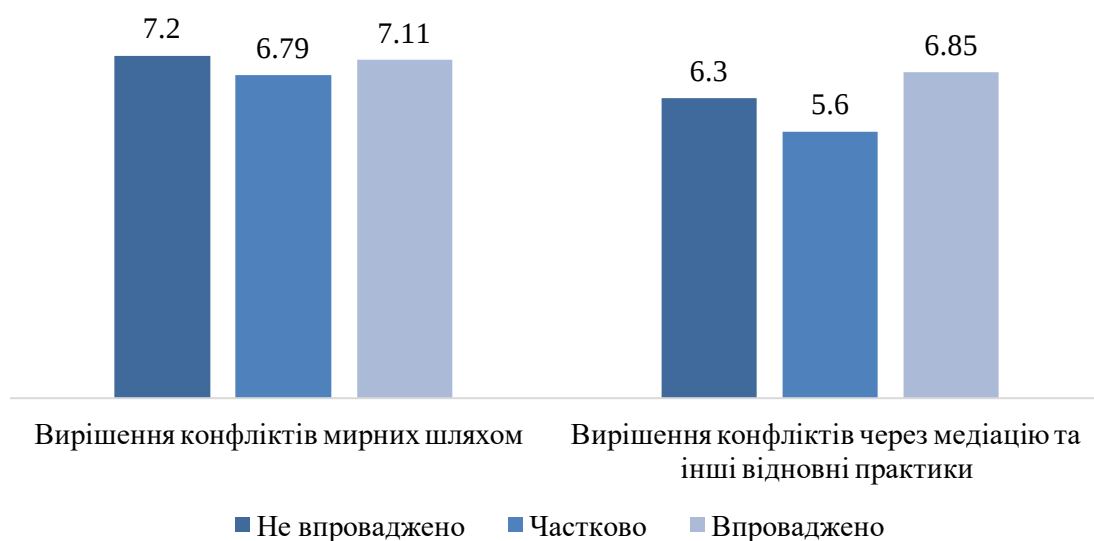

Рис. 3.20. Середня оцінка обізнаності в питаннях вирішення конфліктів мирним шляхом за допомогою медіації або інших відновних практик, середній бал, (N=233)

Як можна побачити з отриманих даних, середня самооцінка учнями своєї обізнаності в питаннях мирного вирішення конфліктів суттєво не відрізнялася залежно від закладів, що вони представляли, і перебувала в межах 6,8-7,2 бала. Самооцінка обізнаності безпосередньо з відновних практик була дещо вищою в учнів закладів, у яких були повністю сформовані умови профілактики (6,85 бала), і нижчою в учнів закладів із неповною сформованістю умов (5,6 бала). Втім лише остання відмінність мала належну статистичну значущість ($p \leq 0.05$ за критерієм U Манна-Вітні).

Для виявлення практики звернень учнівської молоді по допомогу в ситуаціях конфлікту респондентам було запропоновано обрати, до кого вони звертаються у

випадках конфліктів, при цьому описано чотири типові ситуації таких конфліктів: при поширенні неправдивих чуток, під час групової роботи, при сварках із друзями та в ситуації боротьби за лідерство. На Рис. 3.21 подані дані щодо того, яка частка опитаних висловили готовність застосувати вказані види поведінки залежно від типу закладів, які вони представляли.

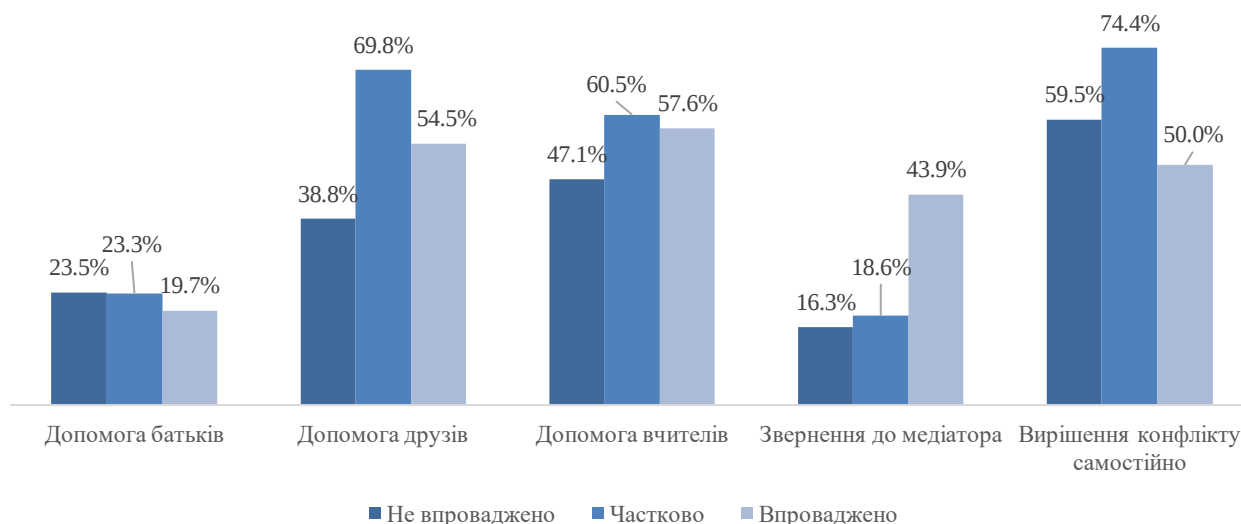

Рис. 3.21. Відсоток отримувачів, які в конфліктних ситуаціях допускають можливість застосування того чи іншого способу поведінки, %

Як видно із поданих даних, звернутися по допомогу батьків у конфліктних ситуаціях готова приблизно однакова частка опитаних (19,7%-23,5%) незалежно від ступеню сформованості умов профілактики в закладах, які вони представляли. Звернутися по допомогу до друзів та вчителів більшою мірою готові учні з навчальних закладів, де впроваджувалася профілактика деструктивних конфліктів із застосуванням відновних практик (відповідно 69,8% та 60,5% учнів закладів із частково створеними умовами профілактики та 54,5% та 57,6% – із закладів із повністю створеними умовами). Звернутися по допомогу до медіатора готові більш ніж вдвічі більше учнів із закладів із повністю створеними умовами (43,9%), ніж учнів із інших закладів (16,3%-18,6%, тоді як учні із закладів із частково створеними умовами частіше за інших готові діяти самостійно (в 74,4% випадків проти 50%-59,5% учнів інших закладів (див. Рис. 3.20). Отже, навчання відновним практикам

в цілому орієнтує учнів до звернення по допомогу у вирішенні конфлікту, тоді як при створенні належних умов для профілактики деструктивних конфліктів із застосуванням відновних практик (розуміння можливостей медіації та психологічної готовності до її застосування, наявності підготовлених медіаторів) суттєво збільшується частка тих, хто готовий звернутися по допомогу до медіатора.

Під час опитування визначалося суб'єктивне ставлення учнів до конфліктів і способів їхнього вирішення.

У відповідях на запитання «Чи погоджуєтесь ви з наведеними твердженнями щодо впливу деструктивних конфліктів на психоемоційний стан особистості та на способи вирішення цих конфліктів?» респонденти надали відповіді щодо психоемоційного впливу деструктивних конфліктів та сприйняття ефекту від конструктивного їхнього вирішення (Табл. 3.12).

Таблиця 3.12

Розподіл відповідей «Так» на запитання щодо впливу деструктивних конфліктів на психоемоційний стан особистості залежно від типу закладів, що вони представляли, %, (N=233)

Ситуація	Не впроваджено	Впроваджено частково	Впроваджено
Під час конфліктів я відчуваю сильну тривогу, страх або стрес.	30,1%	46,5%	19,7%
Конфлікти негативно впливають на мою навчальну успішність.	26,8%	20,9%	10,6%
Після конфліктів я відчуваю виснаження та емоційну нестабільність.	37,3%	44,2%	28,8%
Конфлікти призводять до погіршення або повного розриву стосунків.	35,3%	46,5%	15,2%
Конструктивне вирішення конфлікту допомагає краще розуміти одне одного та зміцнює стосунки між людьми.	44,4%	58,1%	54,5%

Як видно із отриманих даних, учні із закладів, де умови профілактики деструктивних конфліктів засобами відновних практик були впроваджені в повному обсязі, менше за інших переживають у зв'язку з такими конфліктами негативні емоції, вважають їхній вплив однозначно негативним. Так, лише 19,7% учнів

закладів із повним впровадженням умов профілактики, на противагу 46,5% учнів із закладів з частково створеними умовами і 30,1% учнів закладів порівняння, під час конфліктів відчувають сильну тривогу, страх або стрес; 28,8% (проти 37,3% та 44,2%) по завершенні конфлікту відчувають виснаженість і емоційну нестабільність; 10,6% (проти 20,9% і 26,7% відповідно) – зазначають, що конфлікти негативно впливають на їхню успішність у навчанні, лише 15,2% (проти 46,5% та 35,3%) вважають, що конфлікти призводять до погіршення або руйнації стосунків. Водночас позитивне сприйняття конфлікту як можливості його учасникам краще зрозуміти одне одного та зміцнити стосунки більшою мірою властиве учням закладів, які впроваджували умови профілактики деструктивних конфліктів (54,5%-58,1% учнів таких закладів) і дещо меншою – учням із закладів порівняння (44,4%) (див. Табл. 3.12).

Отримані результати підкреслюють важливість психоемоційного компоненту в системі профілактики деструктивних конфліктів, яка має бути спрямована не лише на поведінкові зміни, але й на емоційну грамотність і саморегуляцію. Високий рівень згоди з тим, що конструктивне вирішення конфлікту покращує взаємини, є індикатором ефективності відновних практик у формуванні навичок емпатії, поваги та соціальної зрілості серед учнівської молоді.

Останній блок запитань відтермінованого опитування стосувався практики впровадження програми профілактики деструктивних конфліктів у навчальних закладах учнів та їхньої безпосередньої участі в профілактичних заходах (Табл.3.13).

Представлені дані фактично підтверджують зроблені на основі аналізу опитування педагогів висновки щодо ступеню впровадження в закладах, залучених до експериментального дослідження, умов профілактики деструктивних конфліктів із застосуванням відновних практик. Так, у закладах, які були визначені такими, де впровадження умов було здійснено повністю, 57,6% дітей відмічають наявність спеціальних програм профілактики деструктивних конфліктів, тоді як у закладах із неповним впровадженням умов – лише 9,3%; 50% учнів закладів із сформованими

умовами особисто брали участь у заходах програми профілактики деструктивних конфліктів проти показника у 7% учнів закладів із частково створеними умовами; 71,2% учнів закладів із створеними умовами (проти 34,9%) знають про проведення окремих занять або тренінгів із вирішення конфліктів мирним чином, 63,6% (проти 27,9%) знають про наявність медіатора або медіаторки в своєму закладі, 59,1% (проти 16,3%) – наявність служби порозуміння, 62,1% (проти 23,3%) – спеціального приміщення для вирішення конфліктів.

Таблиця 3.13

Розподіл відповідей «Так» на запитання щодо впровадження в закладах респондентів програм профілактики деструктивних конфліктів і їхньої участі у відповідних заходах, %, (N=233)

Запитання	Не впроваджено	Впроваджено частково	Впроваджено
У нашому закладі є спеціальні програми з профілактики деструктивних конфліктів?	43,1%	9,3%	57,6%
Чи доводилося вам брати участь у програмі, що стосується профілактики деструктивних конфліктів?	22,2%	7,0%	50,0%
Чи проводили у вашому закладі освіти спеціальні заняття або тренінги з вирішення конфліктів мирним шляхом?	66,7%	34,9%	71,2%
Чи є у вашому закладі освіти медіатор/медіаторка?	28,1%	27,9%	63,6%
Чи діє у вашому закладі освіти служба порозуміння?	36,6%	16,3%	59,1%
Чи є у вашому закладі освіти спеціально обладнане місце (кабінет або простір) для вирішення конфліктів?	37,3%	23,3%	62,1%

Водночас відповіді на запитання цього блоку учнів із закладів контролю, де не створювались умови профілактики деструктивних конфліктів із застосуванням відновних практик, дозволяють зрозуміти причини достатньо високих показників відповідно до критеріїв оцінювання ефективності профілактики, продемонстрованих ними в ході опитування. Спираючись на їхні відповіді, можна констатувати впровадження в їхніх навчальних закладах своїх програм профілактики, які, проте, не були безпосередньо пов'язані з відновними практиками і створенням для них належним умов. Так, про наявність у їхніх закладах програм

профілактики в ході опитування повідомили 43,1% опитаних, про участь у заходах із профілактики конфліктів – 66,7%, проте про наявність у закладах медіаторів – лише 28,1% опитаних (див. Табл. 3.13).

Для узагальнення відтермінованих результатів та впливу на ситуацію в навчальних закладах впровадження умов профілактики деструктивних конфліктів засобами відновних практик були обраховані узагальнені показники за критерієм сформованості компетентностей (когнітивним, мотиваційним, поведінковим складниками) і безпечності і сприятливості освітнього середовища. Узагальнені показники обраховувалися шляхом підсумовування кількості відповідей кожного респондента на запитання, що відповідають тому чи іншому критерію. Отримані таким чином значення перераховувались за 10-бальною шкалою та визначалися середні показники для кожної із вибірок дослідження (Табл. 3.14).

Таблиця 3.14

Рівні виявлення показників ефективності умов профілактики деструктивних конфліктів серед учнівської молоді відповідно до експериментальних закладів освіти

№ з/п	Критерії	Заклади, що не впроваджували умови	Заклади із частково впровадженими умовами	Заклади із повністю впровадженими умовами
1.	Сформованість компетентності учнів щодо мирного вирішення конфліктів			
	Когнітивний	6,7	6,2	7,0
	Мотиваційний	2,5	2,7	3,7
	Поведінковий	3,3	2,7	5,5
2.	Безпечність і сприятливість освітнього середовища	4,5	3,4	5,3

Як видно із узагальнених показників, учні закладів із повністю впровадженими умовами профілактики деструктивних конфліктів демонструють вищі бали за всіма критеріями ефективності профілактики, ніж учні інших

навчальних закладів. Учні закладів із частковим впровадженням умов демонструють результати, подібні або навіть гірші за результати учнів навчальних закладів, де умови не впроваджувалися, проте діяли інші програми профілактики конфліктів. Відмінності між результатами учнів закладів із повністю та частково впровадженими умовами за всіма критеріями та між результатами учнів закладів із повністю сформованими умовами та учнів закладів порівняння за всіма критеріями, окрім когнітивного, мали належну статистичну значущість ($p \leq 0,05$) за критерієм U Манна-Вітні.

Це вказує на те, що результати впровадження програм профілактики деструктивних конфліктів із застосуванням відновних практик мають стабільно високі результати та очікуваний вплив на ситуації із конфліктами в закладах та на взаємовідносини між учасниками навчального процесу, призводять до стійкого зниження деструктивності конфліктів і мінімізації їхніх негативних наслідків за умов повного впровадження обґрунтованих умов профілактики. У випадку неповного впровадження, зокрема недостатнього формування в учнів психологічної готовності до застосування відновних практик, несистематичного проведення просвітницьких заходів і тренінгів із розвитку навичок конструктивного вирішення конфліктів, відсутності достатньої кількості підготовлених медіаторів із числа педагогів і учнів і належних умов їхньої діяльності, підтримки програми всіма педагогічними працівниками та адміністрацією навчального закладу результати профілактики деструктивних конфліктів учнівської молоді засобами відновних практик не будуть стійкими.

Отже, контрольний етап експерименту дозволив всебічно оцінити ефективність реалізованих організаційних, методичних, педагогічних, психологічних та соціальних умов профілактики деструктивних конфліктів серед учнівської молоді. Отримані результати підтвердили доцільність впроваджених умов, зокрема в закладах, де вони були реалізовані на повну міру, спостерігається значно вищий рівень сформованості когнітивного, мотиваційного та поведінкового складників критерію сформованості компетентності учнів щодо мирного вирішення конфліктів при оцінці результатів і всіх критеріїв про оцінці впливу, ніж у закладах

із частковим впровадженням. Це свідчить про позитивний вплив комплексного підходу до впровадження відновних практик.

Завдання контрольного етапу, які охоплювали опитування педагогів-медіаторів, заключне (вихідне) та відтерміноване опитування учнів, а також порівняльний аналіз отриманих даних, були виконані послідовно та методично. Отримані дані засвідчили, що відновні практики сприяють зниженню рівня конфліктності, розвитку навичок мирного вирішення спорів, зміцненню довіри та емоційної безпеки в освітньому середовищі. Водночас виявлені проблемні зони, зокрема нестійкий характер результатів і низький рівень використання послуг медіаторів у практичній діяльності навчальних закладів, де не створювалися належні умови профілактики, свідчать про необхідність подальшої підтримки, поширення та методичного вдосконалення програми профілактики в освітніх закладах.

Висновки до третього розділу

У межах третього розділу було реалізовано експеримент, що охоплював констатувальний, формувальний та контрольний етапи з метою емпіричної перевірки ефективності умов профілактики деструктивних конфліктів серед учнівської молоді засобами відновних практик. На основі теоретичного аналізу й результатів попередніх досліджень нами була розроблена модель профілактики, яка включає реалізацію п'яти ключових умов – організаційної, педагогічної, методичної, психологічної та соціальної та передбачає системне, інтегроване впровадження відновного підходу в практику закладу освіти. Модель реалізується через поетапні інтервенції та передбачає оцінювання змін за когнітивним, мотиваційним та практичним критеріями.

На констатувальному етапі було здійснено анкетування учнівської молоді з метою визначення вихідного рівня знань, ставлення та поведінкових моделей щодо конфліктів. Результати свідчили про недостатній рівень обізнаності щодо механізмів мирного врегулювання, обмежене уявлення про відновні практики та низький рівень конструктивної участі у конфліктних ситуаціях. Значна частка респондентів демонструвала деструктивні або пасивні стратегії поведінки. Ці дані

стали підґрунтям для розробки програми впровадження умов профілактики у межах формувального етапу.

Формувальний етап передбачав безпосереднє впровадження умов профілактики деструктивних конфліктів серед учнівської молоді засобами відновних практик у закладах освіти, де були створені служби порозуміння, підготовлені медіатори серед педагогів і учнів, проведено тренінги, заняття, застосовано Відновні Кола тощо. Умови впроваджувалися в різному обсязі – на повну міру або частково, що дозволило порівняти ефективність залежно від рівня їхньої реалізації.

Контрольний етап складався з кількох послідовних дій: опитування дорослих медіаторів, повторного анкетування учнівської молоді, а також відтермінованого опитування учнів з метою оцінювання впливу впроваджених умов і застосованих відновних практик на ситуацію в навчальних закладах та на міжособистісну взаємодію суб'єктів навчального процесу. Повторне (вихідне) анкетування зафіксувало позитивну динаміку: зростання обізнаності учнів про медіацію та відновні практики, зниження тривожності та агресії, розширення практичного досвіду вирішення конфліктів ненасильницькими методами. У закладах, де умови профілактики деструктивних конфліктів були впроваджені повністю, ці показники були найвищими, що підтверджує їхню ефективність. Опитування педагогів-медіаторів показало високу оцінку значущості програми, активне використання методичних матеріалів та систематичну інтеграцію профілактичної роботи у навчально-виховний процес. Більшість опитаних засвідчили зменшення конфліктності, зростання довіри в колективах і позитивні зміни в емоційному кліматі закладів.

Оцінювання впливу, проведене впродовж року по завершенні експерименту за допомогою опитувальника щодо виміру деструктивних конфліктів у закладах освіти, засвідчило суттєве зниження поширеності деструктивних проявів у взаємодії між учасниками освітнього процесу, негативних наслідків конфлікту, належну мотивацію та високий рівень звернення до відновних практик у учнів закладів, де були повністю сформовані умови профілактики. Учні рідше демонстрували

агресивну поведінку, обирали конструктивні стратегії розв'язання конфліктів, знижувався рівень образ, цькування та ізоляції. Такі зміни свідчать про поступове формування культури ненасильницького спілкування, зростання рефлексивності та відповідального ставлення до емоційного клімату в колективі.

Таким чином, результати контрольного етапу експерименту вказують на ефективність впроваджених умов профілактики деструктивних конфліктів серед учнівської молоді засобами відновних практик. Вона забезпечила комплексний вплив на знання, ціннісні орієнтації та практичні навички учнівської молоді, сприяла формуванню безпечного освітнього середовища та позитивної соціальної взаємодії.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

У дисертаційному дослідженні теоретично узагальнено та експериментально обґрунтовано ефективність умов профілактики деструктивних конфліктів серед учнівської молоді засобами відновних практик. Результати проведеного дослідження підтвердили успішне вирішення поставлених у роботі завдань і стали підґрунтям для формулювання наступних узагальнених наукових висновків.

1. На основі теоретичного та практичного аналізу проблеми деструктивних конфліктів серед учнівської молоді було уточнено сутність цього явища як складного соціально-психологічного процесу, що виникає внаслідок загострення суперечностей в освітній і соціальній взаємодії, супроводжується емоційною напругою, проявами агресії, насильства, соціальної ізоляції, маніпулятивної поведінки та призводить до погіршення психоемоційного стану, руйнування стосунків і зниження рівня безпеки в освітньому середовищі. У процесі дослідження було уточнено змістове наповнення ключових понять: «деструктивний конфлікт», «профілактика деструктивних конфліктів», а також вперше сформовано авторське визначення «умови профілактики деструктивних конфліктів серед учнівської молоді» як сукупності зовнішніх і внутрішніх чинників, організованих обставин і можливостей, які сприяють попередженню конфліктних ситуацій, зниженню рівня агресії та напруженості, формуванню навичок конструктивної комунікації та безпечного освітнього середовища.

У результаті опрацювання літературних джерел було також окреслено основні чинники виникнення деструктивних конфліктів, згруповані за такими напрямками: вікові (емоційна нестабільність, підвищена чутливість до оцінювання, потреба в самоствердженні); соціальні (вплив сімейної дисфункції, булінг, ізоляція, кризи ідентичності, травматичні події); комунікативні (дефіцит навичок конструктивного спілкування, конфліктогенна мова, домінування агресивних або унікальних стратегій); особистісні (низький рівень саморефлексії, внутрішня тривожність, невпевненість, емоційна імпульсивність); психологічні (відсутність емоційного самоконтролю, емоційне вигорання, психологічна втома); педагогічно-організаційні

(несправедливе оцінювання, авторитаризм, відсутність позитивного прикладу поведінки з боку дорослих).

Уточнено типологію конфліктів серед учнівської молоді: деструктивні конфлікти, на відміну від конструктивних, не мають на меті вирішення ситуації, натомість супроводжуються приниженням, тиском, емоційною дестабілізацією та сприяють поглибленню напруженості між сторонами.

Таким чином, результати теоретико-методичного аналізу стали основою для обґрунтування підходів до профілактики деструктивних конфліктів і окреслення цілісної системи впливів на освітнє середовище, які уможлиблюють формування культури мирної взаємодії серед учнівської молоді.

2. Здійснено узагальнення теоретико-методологічних засад та практичного досвіду профілактики деструктивних конфліктів серед учнівської молоді, з'ясовано, що ефективна профілактична діяльність потребує комплексного, системного підходу, що враховує багатовимірність конфліктної взаємодії в освітньому середовищі. Аналіз наукових джерел дозволив виокремити основні підходи до здійснення профілактики – соціально-педагогічний, психологічний, інтегративний, кожен із яких реалізується через певні цілі, механізми та інструменти. Зокрема соціально-педагогічний підхід передбачає створення умов для позитивної соціалізації особистості, розвиток культури толерантності, комунікативної компетентності та залучення учнів до колективних форм діяльності. Психологічний підхід акцентує на розвитку емоційного інтелекту, навичок саморегуляції та подолання агресивної поведінки. Інтегративний підхід поєднує елементи попередніх, акцентуючи увагу на міжособистісних зв'язках, емоційному добробуті й формуванні культури мирного вирішення суперечностей за допомогою відновних практик.

Здійснено порівняльний аналіз традиційних та інноваційних практик. Виокремлено критерії класифікації профілактики: за напрямом впливу (психологічний, педагогічний, організаційний), за рівнем (первинна, вторинна, третинна) та за суб'єктом впровадження (учні, педагоги, батьки, адміністрація).

Обґрунтовано, що традиційні профілактичні заходи часто є епізодичними й формальними, що зумовлює потребу в запровадженні нових ефективних підходів. Узагальнений вітчизняний та зарубіжний досвід показав високу ефективність саме відновного підходу як інноваційного напрямку, що орієнтований на діалог, порозуміння та взаємну відповідальність учасників освітнього процесу. Цей підхід дозволяє не лише вирішувати конфлікти, а й трансформувати стосунки в колективі, сприяти емоційному відновленню та формувати сталу культуру миру в школі.

3. Розкрито сутність відновного підходу до запобігання й вирішення конфліктів, який розглядається як міждисциплінарна концепція, що базується на принципах діалогу, взаємоповаги, відповідальності, добровільності, справедливості й активного залучення всіх учасників конфліктної взаємодії. Його основна мета полягає у відновленні порушених стосунків, формуванні атмосфери безпеки та довіри в освітньому середовищі, а також у гармонізації взаємодії між учасниками освітнього процесу. Відновний підхід ефективно реалізується через низку практик, зокрема: медіацію, Відновні Кола, медіацію-однолітків, служби порозуміння закладів освіти. Вони мають на меті як попередження деструктивної поведінки, так і подолання її наслідків шляхом відкритого діалогу, зниження емоційної напруги та ресоціалізації постраждалих і порушників. Встановлено, що застосування таких методів є ефективним засобом як первинної, так і вторинної й третинної профілактики конфліктів.

Особливу увагу приділено аналізу зарубіжного досвіду, зокрема програмам: «Peer Mediation» (США), яка залучає учнів до вирішення конфліктів між однолітками під керівництвом педагогів, а також «Restorative Circles», «Building a Restorative School Community» (Канада, Велика Британія, Австралія). Їхньою відмінною рисою є інтегрованість у шкільну політику, участь усіх учасників освітнього процесу у вирішенні конфліктів, а також профілактична спрямованість на збереження безпечного мікроклімату в закладі освіти.

У вітчизняному контексті проаналізовано програми «Вирішую конфлікти та будує світ навколо себе», «Мирна школа», «Будуємо майбутнє разом», а також освітньо-методичні комплекти, розроблені ГО «Ла Страда-Україна», які базуються

на використанні відновних практик, адаптованих до українських реалій. Ці програми спрямовані на формування навичок конструктивної комунікації, розвиток емоційної саморегуляції, зниження рівня булінгу та агресії, підвищення відповідальності учнів за власні дії, а також побудову довірливих стосунків між усіма учасниками освітнього процесу.

Зазначені програми та підходи стали методологічним підґрунтям для побудови авторської моделі профілактики деструктивних конфліктів серед учнівської молоді, що була перевірена в межах формувального експерименту.

4. Обґрунтовано та структуровано умови профілактики деструктивних конфліктів серед учнівської молоді засобами відновних практик, які стали основою для побудови експериментальної моделі, реалізації профілактичної програми. На основі узагальнення вітчизняного та зарубіжного досвіду, результатів констатувального етапу та змістового аналізу практик мирного вирішення конфліктів було виділено п'ять ключових категорій умов: організаційні, педагогічні, психологічні, методичні та соціальні. Організаційні умови передбачають створення служб порозуміння в освітніх закладах, інституціоналізацію діяльності з медіації, забезпечення відповідної інфраструктури (кабінетів для примирення, простору безпечної комунікації) та інтеграцію відновних практик в освітній процес. Педагогічні умови були реалізовані через систему підготовки педагогів і учнів як медіаторів, розвиток професійних компетентностей у сфері ненасильницького спілкування, фасилітації, медіації, формування особистісної позиції вчителя як посередника у конфліктних ситуаціях. Психологічні умови зосереджені на формуванні навичок емоційної саморегуляції, розвитку стресостійкості, усвідомлення цінності конструктивної поведінки. Методичні умови базуються на удосконаленні та адаптації методичних матеріалів відповідно до типу закладу освіти та віку здобувачів освіти. Соціальні умови передбачають розвиток культури партнерства між учнями, педагогами, батьками, налагодження міжособистісної взаємодії, розширення практики «рівний – рівному/рівна – рівній», а також посилення впливу позитивного мікроклімату на поведінкові установки учнів.

Обґрунтовані умови стали підґрунтям для побудови змістового каркасу формувального етапу експерименту.

5. Експериментальна перевірка ефективності запропонованих умов профілактики деструктивних конфліктів серед учнівської молоді здійснювалася поетапно та передбачала реалізацію констатувального, формувального та контрольного етапів дослідження. До участі в експерименті було залучено заклади загальної середньої та професійної (професійно-технічної) освіти, які за результатами попереднього аналізу процесу впровадження умов були згруповані за ступенем створення умов: на повну міру (високий ступінь), частково (середній ступінь). На етапі оцінки впливу до дослідження були залучені заклади порівняння, де умови не впроваджувалися (низький рівень).

На формувальному етапі у закладах, залучених до експерименту, було впроваджено такі умови профілактики деструктивних конфліктів серед учнівської молоді: організаційна - створення служби порозуміння; педагогічна - підготовка учнів-медіаторів та педагогів до реалізації відновних практик; психологічна - психологічна підтримка учасників освітнього процесу; методична - забезпечення постійного вдосконалення та актуалізації навчально-методичних матеріалів базованих на відновних практик; соціальна - активізація участі всіх учасників освітнього процесу.

Зазначені умови сприяли повному і різновекторному впровадженню програми «Базові навички медіатора/медіаторки служби порозуміння».

На контрольному етапі здійснювалося повторне опитування учнівської молоді та педагогів, що дозволило оцінити ефективність умов профілактики деструктивних конфліктів через використання комплексних інтегрованих критеріїв: 1) сформованість компетентностей учнів щодо мирного вирішення конфліктів (когнітивний, мотиваційний, поведінковий складники) та 2) безпечність і сприятливість освітнього середовища.

Порівняльний аналіз відтермінованого анкетування результатів трьох груп закладів освіти, виявив достовірне зростання рівня поінформованості учнів щодо ненасильницького вирішення конфліктів, готовності до конструктивного діалогу,

позитивної динаміки в практичному використанні відновних інструментів в навчальних закладах, де відбулося повне впровадження розроблених умов.

Так, у закладах, де умови були реалізовані на повну міру, зафіксовано найвищі показники: зросла обізнаність про служби порозуміння, медіацію та їхні можливості; учні частіше зверталися до медіаторів, демонструючи довіру до процедури; зменшилася кількість конфліктів із деструктивним розвитком; підвищилася якість міжособистісної взаємодії між учнями та між учнями і педагогами.

Результати засвідчили, що запропонована модель умов профілактики деструктивних конфліктів серед учнівської молоді засобами відновних практик має позитивний вплив на формування конструктивної поведінки та соціально-психологічної стійкості учнівської молоді. Таким чином, ефективність умов профілактики деструктивних конфліктів засобами відновних практик була експериментально підтверджена у межах закладів загальної середньої та професійної освіти.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів означеної проблематики. Перспективним вбачається подальше вивчення особливостей впровадження відновних практик в інклюзивному освітньому середовищі, впливу цифрового середовища на динаміку конфліктів та розвиток онлайн-медіації. Актуальними залишаються дослідження гендерних особливостей конфліктної поведінки серед учнівської молоді, а також довгострокового впливу відновного підходу на формування громадянських і соціальних компетентностей учнів і професійної ідентичності педагогів як фасилітаторів безпечного освітнього середовища.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алексєєнко Т. Ф., Гончар Л. В., Куниця Т. Ю., Биби́к Д. Д. Вимушені переселенці: соціально-педагогічні проблеми і досвід підтримки: монографія. Кропивницький: Імекс-ЛТД, 2020. 240 с.
2. Аналіз системи правосуддя щодо неповнолітніх, які перебувають у конфлікті з законом, в Україні: звіт за результатами дослідження. / Т. Бугаєць та ін.; за заг. ред. О. Калашник. Київ : Рада Європи, 2023. 107 с.
3. Аналітичний огляд «Можливості для реалізації соціально-емоційного навчання в рамках реформи «Нова українська школа» (Feasibility Study on Opportunities for SEL within New Ukrainian School Reform) / Л. Гриневич та ін.; за заг. ред. Л. Гриневич, С. Калашнікової. Київ: Шкільний світ, 2021. 312 с.
4. Антонов В. М. Гендерно-статева акмеологія: монографія. Одеса: Купрієнко С. В., 2016. 128 с.
5. Ахтирська Ю. І. Соціально-психологічні особливості саморегуляції молоді у конфліктних ситуаціях міжособистісної взаємодії: автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.05. Сєвєродонецьк, 2020. 20 с.
6. Безпалько О. В. Соціальна педагогіка: схеми, таблиці, коментарі: навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2009. 208 с.
7. Безпалько О. В. Теорія і практика соціально-педагогічної роботи з дітьми та учнівською молоддю в територіальній громаді: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.05. Київ, 2007. 563 с.
8. Березовська Л. І. Профілактика конфліктів у вищому навчальному закладі. *Збірник наукових праць Мукачівського державного університету*. 2020. № 3. С. 45-56. URL: http://dspace.msu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/2496/1/Березовська_Л_І_Профілактика_конфліктів.pdf (дата звернення: 02.04.2025).
9. Березовська Л. І., Юрков О. С. Психологія конфлікту: нав.-метод. посіб. Мукачево: МДУ, 2016. 201 с. URL: <https://duikt.edu.ua> (дата звернення: 02.04.2025).

- 10.Бех І. Д., Чепелєва Н. В., Карташова Л. А. Соціалізація особистості в освітньому середовищі: вікові та психосоціальні аспекти. – Київ: ПООД НАПН України, 2012. – 224 с.
- 11.Белоконь А. П. Особливості конфліктів у дітей старшого дошкільного віку. *Дошкільна освіта в Україні та зарубіжжі: традиції, досвід, інновації*: зб. наук. праць. Харків: ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 2021. С. 11-13.
- 12.Беляєва К. Профілактика конфліктів: вплив практичного психолога на їх вирішення. *Психолог*. 2018. № 17/18. С. 38-51.
- 13.Бігунов Д. О. Психологічні особливості мовленнєвої поведінки старшокласників у конфліктних комунікативних ситуаціях: автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07. Переяслав-Хмельницький, 2019. 24 с.
- 14.Біданець О. М. Психологічні особливості розвитку критичного мислення в молодшому шкільному віці: кваліфікаційна робота. Кривий Ріг: КДПУ, 2020. 85 с.
- 15.Білик Н. М. Соціально-педагогічна технологія медіаторства у вирішенні конфліктів між молодшими підлітками: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.05. Київ, 2017. 20 с.
- 16.Блощинська В. Практика етики: навч. посіб. / В. Блощинська. – Вінниця: ВНТУ, 2021.
- 17.Боднар В. І. Особливості прояву внутрішньоособистісних конфліктів у підлітковому віці. 2014. URL: <https://dspace.udpu.edu.ua> (дата звернення: 02.04.2025).
- 18.Бондар В. І. Соціально-педагогічні підходи до профілактики мобінгу та булінгу: порівняльний аспект // *Соціальна педагогіка: теорія та практика*. – 2020. – № 4. – С. 36-42. – Засновано ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка».
- 19.Бондаренко-Зелінська Н. Л. Медіація: перспективи впровадження в Україні. *Вісник Хмельницького університету управління та права*. 2018. № 3. С. 45-52. URL: <https://old.univer.km.ua> (дата звернення: 02.04.2025).

- 20.Бриндіков Ю. Шляхи зародження та попередження булінгу. Соціально-освітні домінанти професійної підготовки фахівців соціальної сфери та інклюзивної освіти. Збірник наукових статей. Бердянський державний педагогічний університет. Бердянськ, 2019. С. 161-168.
- 21.«Будуємо майбутнє разом»: програма профілактики конфліктів та правопорушень серед учнівської молоді: навч.-метод. посіб. /Л. В. Зуб та ін.; за ред. Т. В. Журавель, М. А. Снітко. Київ: ОБНОВА КОМПАНІ, 2016. 298 с. URL: <https://elibrary.kubg.edu.ua> (дата звернення: 02.04.2025).
- 22.Варіативні моделі й технології трансформації професійного розвитку фахівців в умовах відкритої освіти: зб. матер. Всеукр. наук.- практ. інтернет-конф., (23 червня 2022 року). Київ: ДЗВО «Ун-т менеджменту освіти», 2022. 461 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua> (дата звернення: 02.04.2025).
- 23.Василенко Ю. В. Медіація між потерпілими та правопорушником як спосіб вирішення кримінально-правового конфлікту. *Держава і право*. 2019. Вип. 86. С. 187-197.
- 24.Вахітова Л. М. Відновні практики у вирішенні конфліктів в освітньому середовищі. *Психолого-педагогічні дослідження*. 2018. № 2. С. 47-55.
- 25.Вашченко І. В. Психологія конфлікту: метод. рекомендації. Кам'янець-Подільський: Ковальчук О. В., 2021. 89 с.
- 26.Веленко А. Конфлікт і психологічне благополуччя: заняття для підлітків. *Психолог*. 2016. № 15/16. С. 4-6.
- 27.Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь: Перун, 2005. 1728 с. URL: <https://archive.org> (дата звернення: 02.04.2025).
- 28.Венніченко О. Конфлікт і способи його подолання: практичне заняття з педагогами. *Психолог дошкілля*. 2018. № 4. С. 9-12.
- 29.Вишневецька М. Романтика і насильство made in UA. *Слово і час*. 2017. № 4. С. 101-103.
- 30.Волинець Ю. О., Садрієва А. Формування ігрових умінь як профілактика конфліктів у дітей старшого дошкільного віку: теоретичний аспект. *Тенденції*

- та перспективи розвитку науки і освіти в умовах глобалізації: матеріали міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (31 січня 2019 року). Переяслав-Хмельницький, 2019. Вип. 43. С. 287-290.*
31. Вплив війни на молодь України / І. Волосевич та ін. Київ, 2023. 76 с. URL: <https://cedos.org.ua> (дата звернення: 02.04.2025).
 32. Впровадження відновного підходу, посередництва, медіації та практики функціонування служб порозуміння в закладах освіти / В. Л. Андрєєнкова, В. В. Байдик, Т. В. Войцях та ін. Київ: Агентство «Україна», 2023. 186 с.
 33. Гарячі лінії / ГО «Ла Страда-Україна» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://la-strada.org.ua/garyachi-liniyi> – Назва з екрана.
 34. Гарькавець С. О., Волченко Л. П. Конфлікти в освітньому середовищі: діагностика та практика вирішення: навч.-метод. посіб. Харків: Друкарня Мадрид, 2020. 92 с. URL: <https://deps.snu.edu.ua> (дата звернення: 02.04.2025).
 35. Геракліт Ефеський. Фрагменти. / Пер. та ком.: І. І. Маханьков. Київ: Наукова думка, 2003. 152 с.
 36. Гіркін А. Основи конфліктології: навч. посіб. Київ: Києво-Могилянська академія, 2010. 256 с. URL: https://www.researchgate.net/publication/340983523_A_M_Girnik_Osnovi_konfliktologii (дата звернення: 02.04.2025).
 37. Головатий М. Ф. Соціальні та політичні конфлікти. Київ: Персонал, 2016. 16 с.
 38. Голяшкіна О. А. Еволюція інституту запобігання та врегулювання конфлікту інтересів у системі публічної служби. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України. Сер. Державне управління*. 2020. № 1. С. 13-22.
 39. Гончарук Н. М. Психологія регулювання комунікації у підлітків із порушеннями інтелектуального розвитку: дис. ... д-ра психол. наук: 19.00.08. Київ, 2021. 527 с.
 40. Горова А. О. Упровадження відновного правосуддя в Україні. *Бюлетень Українського Центру Порозуміння*. 2009. № 4(12). С. 3-5.

- 41.Горова А. О., Коваль Р. Г., Сосновенко Н. В. Відновні практики в школах: навч.-метод. посіб. / За наук. ред. В. Г. Панка. Київ: Захаренко В. О., 2017. 120 с.
- 42.Гоулман Д. Емоційний інтелект. Київ: КМ-Букс, 2018. 384 с.
- 43.Грабовський В. А., Рак Ю. О. Особливості становлення та тенденції розвитку інституту медіації: українські та зарубіжні практики. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України. Сер. Державне управління*. 2020. № 1. С. 5-12.
- 44.Грамші А. В'язничні зошити. Т. 1-3. Рим : Едіціоне Нова, 1971.
- 45.Грішина Н. В. Конфліктологічна компетентність у педагогічній діяльності. Харків: Ранок, 2009.
- 46.Гоулстон М. Я чую вас наскрізь! Як порозумітися будь з ким: 2-е вид. Дніпро: Моноліт, 2020. 248 с.
- 47.Демчук Л. Шкільні служби порозуміння: відновні практики для створення мирного середовища в школі. *Іноземні мови в школах України*. 2021. № 1. С. 48-49.
- 48.Десятова Т. М. Роль психологічної служби в профілактиці конфліктів у школі. Львів: Педагогічний прес, 2014.
- 49.Дзюба Т. Особливості розв'язання педагогічних конфліктів: комплекс методик. *Сучасна школа України*. 2018. № 7. С. 48-63.
- 50.Дурняк Л. Філософські аспекти відновного підходу у вирішенні соціальних конфліктів. *Журнал суспільно-філософських досліджень*. 2020. № 18(3). С. 45-51.
- 51.Дурняк Л. Шкільна медіація як засіб вирішення конфліктів серед підлітків. *Педагогіка і психологія професійної освіти*. 2013. № 5. С. 191-200.
52. Дуткевич Т. В. Конфліктологія з основами психології управління: навч. посіб. Київ: Центр навчальної літератури, 2005. 456 с.
53. Етика ділових стосунків: навч. посіб. / О. Й. Лесько та ін. Вінниця: ВНТУ, 2009 URL: <https://web.posibnyky.vntu.edu.ua> (дата звернення: 02.04.2025).

54. Журавель Т. В. Соціальна профілактика як напрям соціально-педагогічної діяльності. *Соціальна педагогіка*: навч. посіб. / О. В. Безпалько, І. Д. Зверева та ін.; за заг. ред. В. Безпалько. Київ: Академвидав, 2013. С. 85-101.
55. Журавель Т. В., Лях Т. Л., Нікітіна О. М. Використання інтерактивних методів та мультфільмів у профілактиці ризикованої поведінки: метод. посіб. Київ: СНІД Фонд Схід-Захід, 2010. 168 с.
URL: <https://elibrary.kubg.edu.ua> (дата звернення: 02.04.2025).
56. Журавльов В. І. Методологія наукових досліджень. – Київ: Вища школа, 2010. – 320 с.
57. Завацька Н. Є., Жигаренко І. Є., Чуловський В. Е. Внутрішні конфлікти особистості в юнацькому віці та її соціальна компетентність: монографія. Сєверодонецьк: СНУ ім. В. Даля, 2017. 220 с.
58. Заверико Н. В. Медіація як технологія розв'язання конфліктів серед підлітків: вітчизняний та зарубіжний досвід. *Соціальна педагогіка: теорія та практика*. 2012. № 2. С. 28-33.
59. Закатнов Д. О. Технології підготовки учнівської молоді до професійного самовизначення: монографія. Київ: Педагогічна думка, 2012. 158 с.
60. Захарчин Г. М. Управління конфліктами: навч. посіб. 2-ге вид., допов. Львів: Львівська політехніка, 2019. 191 с.
61. Заєць Г. Є. Психологія конфлікту в освітньому середовищі. Харків: ХНПУ ім. Г. С. Сковороди, 2018.
62. Зверева І. Д. Соціальна педагогіка: навч. посіб. Київ: Науковий світ, 2006. 256 с.
63. Зверева І. Д. Соціально-педагогічна робота з дітьми та молоддю в Україні: теорія і практика: монографія. Київ: Правда Ярославичів, 1998. 393 с.
64. Здоров'я та поведінкові орієнтації учнівської молоді: монографія / О. М. Балакірєва, Н. та ін.; за наук. ред. О. М. Балакірєвої. Київ: УІСД ім. О. Яременка, 2007. 128 с.

- 65.Змисла М. Чи втратило домашнє насильство свою актуальність в умовах воєнного стану? *Юридична газета online*: вебсайт. URL: <https://yur-gazeta.com> (дата звернення: 02.04.2025).
- 66.Кальченко Л. В. Педагогічні умови соціального захисту дітей у притулках для неповнолітніх: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.05. Луганськ, 2009. 216 с.
- 67.Кант І. Антропологія з прагматичної точки зору. Берлін: Академія наук, 1798.
- 68.Карамушка Л. О. Управління конфліктами в організації. Житомир: ЖДУ, 2019.
- 69.Карпенко, О. (2023). Методи соціальної роботи як складова успішної професійної діяльності соціального працівника. *Ввічливість. Humanitas*, 4, 18-24, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.4.3>
- 70.Катасанов О. М. Соціально-психологічні особливості формування конфліктологічної компетентності особистості в критичні періоди її розвитку: автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.05. Сєвєродонецьк, 2018. 21 с.
- 71.Кириченко Н. Коли емоції «зашкалюють». Культура професійної поведінки керівника в конфлікті. *Управління освітою*. 2017. № 4. С. 60-63.
- 72.Киричук О. В. Формування толерантності та емпатії у школярів: психологічні основи. Київ: Освітня думка. 2013.
- 73.Козубовський Р. В. Методичні рекомендації до курсу «Конфліктологія» для бакалаврів соціальної роботи. Ужгород: Ужгородський національний університет, 2020. 45 с.
- 74.Козубовський Р. В. Соціологія конфлікту: метод. рекомендації. Ужгород: УжНУ «Говерла», 2020. 47 с.
- 75.Козубовський Р. Соціологія конфлікту: метод. рекомендації. Ужгород: УжНУ «Говерла», 2020. 47с.
- 76.Комплект освітніх програм «Вирішення конфліктів мирним шляхом. Базові навички медіації» / В. Л. Андрєєнкова та ін. Київ, 2018. 140 с.
- 77.Кондрацька Л. В. Психолого-педагогічні умови формування конфліктологічної компетенції школярів. *Методологія та технології практичної психології в системі вищої освіти*: матеріали міжнар. наук.-практ.

- конф. (17-18 травня 2007 року). Київ: Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова, 2007. С. 187-191.
78. Коновальчук І. М. Особистісні особливості дітей молодшого шкільного віку як суб'єктивні чинники їх конфліктів з батьками. *Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України*. 2013. Т. VIII, вип. 1. С. 178-190.
79. Конфлікт чи насильство. *Школа*. 2022. № 1. С. 6-16.
80. Конфліктологія: навч. посіб. / Г. В. Гребеньков та ін.; ред. Г. В. Гребеньков. Львів: Магнолія, 2006, 2018. 228 с.
81. Конфліктологія: навч. посіб. / Л. М. Ємельяненко та ін.; за заг. ред. В. М. Петюха, Л. В. Торгової. Київ: КНЕУ, 2003. 315 с.
82. Конфліктологія та медіація: навч. посіб. / Уклад. В. І. Докаш. Чернівці: ЧНУ; Рута, 2018. 247 с.
83. Кормило О. М., Павловська М. М. Особливість протікання конфліктів у підлітковому віці. *Discussion and development of modern scientific research: in the 4th International scientific and practical conference (18-21 October 2022)*. Helsinki, Finland : International Science Group. 2022. P. 411-418.
84. Корнева Л. М. Медіація в освітньому процесі: теорія та практика. Київ: Освіта, 2017.
85. Косьміна М. М., Лютий В. П. Програми шкільної медіації в Україні. *Грааль науки*. 2022. № 22. С. 77-81. URL: <https://elibrary.kubg.edu.ua> (дата звернення: 02.04.2025).
86. Котловий С. А. Профілактика конфліктів в освітньому середовищі ліцею як соціально-педагогічна проблема. *Актуальні проблеми соціальної сфери: зб. наук. робіт викладачів і студентів*. Житомир: Житомирський державний університет імені Івана Франка, 2014. С. 66-68.
87. Котловий С. А. Соціально-педагогічні умови формування соціального досвіду безконфліктної поведінки в учнів професійного ліцею. *Наука і освіта*. 2014. № 5. С. 228-233.

- 88.Кравчук Н. П. Причини виникнення міжособистісних конфліктів у дітей дошкільного віку в ЗДО. *Психолого-педагогічний супровід розвитку особистості дитини в умовах закладу дошкільної освіти і сім'ї*: матеріали III Всеукр. наук.-практ. конф., (25 листопада 2021 р.). Умань: Візаві, 2021. С. 83-87.
- 89.Крижановська З. Ю. Конфліктологічне консультування: навч. посіб. Луцьк: АКВА ПРІНТ, 2017. 111 с.
- 90.Кузнецова Н. Ф. Примирення в кримінальному праві України: концептуальні засади. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки*. 2015. № 2(101). С. 28-32.
- 91.Куниця Т. Ю. Соціальні орієнтації сучасної учнівської молоді: теорія питання. *Сучасний виховний процес: сутність та інноваційний потенціал*: матеріали звіт. наук.-практ. конф. Інституту проблем виховання НАПН України за 2021 рік. Івано-Франківськ: НАІР. 2022. С. 92-96.
URL: <https://lib.iitta.gov.ua> (дата звернення: 02.04.2025).
- 92.Лактіонова Г. М. Учнівська молодь постмодерного часу. *Вісник психології і педагогіки*: вебсайт. URL: <https://www.psych.kiev.ua> (дата звернення: 02.04.2025).
- 93.Лепейко Т. І., Лукашев С. В., Миронова О. М. Організаційна поведінка: навч. посіб. Харків: ХНЕУ, 2013. 156 с.
- 94.Лепейко Т. І., Миронова О. М. Управління персоналом підприємства в умовах невизначеності (поведінковий підхід): монографія. Харків: ХНЕУ, 2010. 236 с.
- 95.Ложкін Г. С, Повякель Н. І. Практична психологія конфлікту: навч. посіб. Київ, 2002. 256 с.
- 96.Лютий В. П. Профілактика соціально-прийнятних видів адиктивної поведінки підлітків та молоді. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*: зб. наук. праць. Кам'янець-Подільський: Зволейко Д. Г., 2012. Вип. 16, кн. 2. С. 222-231.

97. Лютий В. П. Соціально-педагогічне забезпечення діяльності кримінально-виконавчої інспекції з ресоціалізації неповнолітніх, звільнених від відбування покарання: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.05. Київ, 2010. 20 с.
98. Лютий В. П. Соціальна профілактика. *Соціальна педагогіка: мала енциклопедія* / за заг. ред. проф. І. Д. Зверєвої. Київ: Центр учбової літератури, 2008. С. 207.
99. Лях Т. Л. Соціально-педагогічна діяльність студентських волонтерських груп: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.05. Луганськ, 2009. 304 с.
100. Лях Т. Л., Спіріна Т. П. Медіація як соціальна технологія посередництва у конфліктних ситуаціях. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2015. № 2 (291). С. 52-60.
101. Мазаракі Н. А. Медіація в Україні: теорія та практика: монографія. Київ: Київський національний торгово-економічний університет, 2018. 276 с.
URL: <https://knute.edu.ua> (дата звернення: 02.04.2025).
102. Макіавеллі Н. Роздуми на першу декаду Тита Лівія. / Пер. з італ. Харків: Фоліо, 2009. 320 с.
103. Мартиненко О. В. Критерії оцінки ефективності управлінських рішень. – Харків: ХНУ, 2015. – 180 с.
104. Марціновська І. П. Корекція посттравматичного стресового розладу у дітей із зони військового конфлікту, які мають психофізичні порушення: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.03. Київ, 2020. 19 с.
105. Матвійчук Т. Ф. Конфліктологія: навч.-метод. посіб. Львів: ГАЛИЧ-ПРЕС, 2018. 73 с.
106. Матійків І. М. Психологічні умови формування професійної компетентності учнів професійно-технічних навчальних закладів сфери обслуговування: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07. Івано-Франківськ, 2008. 245 с.
107. Матяш-Заяц, Л. П. Феномен конфлікту у свідомості студентів. *Єдність навчання і наукових досліджень – головний принцип університету*. : Матеріали звіт. наук.-практ. конф. викладачів, докторантів та аспірантів факультету

- філософії та суспільствознавства (20-21 травня 2020 року). Київ: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2020. С. 77-79.
108. Мацко Л. А., Прищак М. Д. Основи психології та педагогіки: навч. посіб. Вінниця: ВНТУ, 2010. URL: <https://web.posibnyky.vntu.edu.ua> (дата звернення: 02.04.2025).
 109. Медіація.UA: тенденції, становлення, розвиток: монографія / Карпакова О. та ін. Київ: Бізнес Школа КРОК, 2021. 128 с.
 110. Мельник М. І. Системні питання профілактики злочинності: відновний підхід. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2014. Вип. 28. С. 7-15.
 111. Методика дослідження стилю поведінки в конфлікті К. Томаса (адаптація Н. В. Грішиної). *Школа*. 2022. № 1. С. 44-45.
 112. Микитин Ю. Сутність, історичне підґрунтя та форми відновного правосуддя. *Відновне правосуддя в Україні*. 2012. № 1-4. С. 63-84.
 113. Мишакова Л. М. Конфлікт. Людина і світ. 11 клас. *Історія та правознавство*. 2017. № 30. С. 16-19.
 114. Молодь та молодіжна політика в Україні: соціально-демографічні аспекти / за ред. Е. М. Лібанової. Київ: Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України, 2010. 248 с. URL: <https://ukraine.unfpa.org> (дата звернення: 02.04.2025).
 115. Моніторинг випадків суїцидів серед дітей. *Омбудсман України*: вебсайт. URL: <https://www.ombudsman.gov.ua> (дата звернення: 02.04.2025).
 116. Мухіна Л. М. Психологічні особливості розвитку конфліктологічної компетентності майбутніх учителів: дис. ... д-ра психол. наук: 19.00.08. Миколаїв, 2019. 259 с. URL: <https://elibrary.kubg.edu.ua> (дата звернення: 02.04.2025).
 117. Новий тлумачний словник української мови: у 3-х т. / уклад. і гол. ред. В. Т. Бусел. Київ: Аконіт, 2007. Т. 3. 862 с.
 118. Нові нерівності – нові конфлікти: шляхи подолання: тези доп. та виступів учасників III конгресу соціол. асоц. України (12-13 жовтня 2017 року). Харків: ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2017. 516 с.

119. Омельченко В. В. Соціальна психологія та конфліктологія: навч. посіб. Харків: ХНУРЕ, 2020 . Ч. 1: Соціальна психологія: навч. посіб . 2021. 173 с.
120. Освітня програма гуртка «Вирішення конфліктів мирним шляхом. Базові навички медіації». / В. Л. Андрєєнкова та ін.; упоряд. В. Л. Андрєєнкова, Н. В. Лунченко. Київ, 2018. 23 с. URL: <https://mon.gov.ua> (дата звернення: 02.04.2025).
121. Панок В., Лунченко Н., Сосновенко Н. Компетентнісний підхід до формування гуманістичних відносин між учасниками освітнього процесу шляхом упровадження моделі «Мирна школа». *Teach Peace! Миротворча Освіта для Нової Української Школи*: матеріали конф., 2021.
122. Партико Н. В. Основи конфліктології: навч. посіб. Львів: Львівська політехніка, 2021. 155 с.
123. Петрінко В. С. Конфліктологія: курс лекцій, енциклопедія, програма, таблиці: навч. посіб. Ужгород: Говерла, 2020. 359 с.
124. Петровська Л. А. Психологія емоційного інтелекту. Київ: Академвидав, 2010.
125. Петрунько О. Внутрішньоособистісний конфлікт на стику конфліктології, практичної та клінічної психології. *Педагогічний процес: теорія і практика*. 2017. Вип. 1. С. 88-95.
126. Підлітки та школа. Як емоційний зв'язок зі школою та підтримка з боку однолітків і вчителів впливають на українських підлітків. / М. Симео та ін. Київ: ЮНІСЕФ, 2020. 31 с. URL: <https://www.unicef.org> (дата звернення: 02.04.2025).
127. Підліткова злочинність: протягом року неповнолітні скоїли понад 3,5 тисячі правопорушень [Електронний ресурс] // Hromadske. – 2021. – Режим доступу: <https://hromadske.ua/posts/pidlitkova-zlochinnist-protyagom-roku-nepovnolitni-skoyili-ponad-35-tisyachi-pravoporushen> – Назва з екрана.
128. Пісна Ю. В. Проблема конфлікту у філософії Еріха Фромма. *Філософія та політологія в контексті сучасної культури*. 2019. Т. 11, № 2. С. 24-29.

129. Пов'якель Н. І. Психологічна готовність до партнерства як передумова становлення партнерських відносин при вирішенні конфліктів. *Проблеми безпеки української нації на порозі XXI сторіччя*: Всеукр. наук.-практ. конф. Київ; Чернівці, Україна, 1998, ч. 1, с. 26-33.
130. Пов'якель Н. І., Макаруч Н. О. Особистісні детермінанти подолання конфліктності в юнацькому віці: навч.-метод. посіб. Київ: Автореферат, 2006. 105 с.
131. Пов'якель Н. Психологія вирішення педагогічних конфліктів. Київ: Шкільний світ, 2008. 128 с.
132. Поведінка в конфлікті. Визначення рівня витривалості в конфлікті. *Сучасна школа України*. 2022. № 4. С. 35-36.
133. Подковенко Т., Фігун Н. Інститут медіації у механізмі вирішення правових спорів: основні ідеї та принципи. *Актуальні проблеми правознавства*. 2017. № 3. С. 36-40.
134. Подолання агресивної поведінки неповнолітніх: тренінгова програма для неповнолітніх / авт.-упоряд.: Л. Мельник, К. Пуха, Т. Журавель. Київ, 2018. 140 с. URL: <https://www.healthright.org.ua> (дата звернення: 02.04.2025).
135. Подоляк Л. Г., Юрченко В. І. Психологія вищої школи: навч. посіб. Київ: Філ-студія, 2006. 320 с.
136. Позитивний соціально-психологічний клімат як засіб профілактики конфліктів у педагогічному колективі. *Правничий вісник Університету КРОК*. 2011. Вип. 9. С. 150-154.
137. Політологічна енциклопедія / ред. Ю. Левенець, В. Шаповал. – К.: Парламентське видавництво, 2004. — 808 с.
138. Попова А., Тургенєва А. Досвід використання медіації у скандинавських країнах: можливості для вітчизняних медіаційних практик у галузі соціальної роботи. *Social Work and Education*. 2021. Vol. 8, № 2. Р. 260-274. DOI: 10.25128/2520-6230.21.2.10
139. Практика медіації: словник-довідник / уклад.: С. О. Гарькавець, Л. П. Волченко. Лисичанськ: ФОКСПРИНТ, 2019. 128 с.

140. Праніс К., Стюарт Б., Уедж М. Кола примирення. Від злочину до повернення в громаду / пер. з англ. Київ: Захаренко В. О., 2008. 272 с.
141. Праченко О. К. Розвиток гендерної толерантності при вирішенні міжособистісних конфліктів у юнацькому віці: автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07. Київ, 2021. 20 с.
142. Предко В. В. Формування фрустраційної толерантності задля зміцнення життєстійкості старшокласників у діяльності працівників психологічної служби: метод. рекомендації. Київ: Ніка-Центр; ДІА, 2022. 108 с. URL: <https://emed.library.gov.ua> (дата звернення: 02.04.2025).
143. Примуш М. Конфліктологія: навч. посіб. Київ: Професіонал, 2006. 282 с.
144. Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 р. № 1556-VII. Редакція від: 05.03.2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення: 02.04.2025).
145. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню): Закон України від 18.12.2018 р. № 2657-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення: 02.04.2025).
146. Про затвердження Державного стандарту соціальної послуги посередництва, Державного стандарту соціальної послуги медіації та внесення зміни до Класифікатора соціальних послуг: наказ Міністерства соціальної політики України від 03.06.2024 р. № 269-Н. Редакція від: 29.08.2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення: 02.04.2025).
147. Про затвердження Державної цільової програми відновлення та розбудови миру в східних регіонах України: постанова Кабінету Міністрів України від 13.12.2017 р. № 1071. Редакція від: 06.10.2021 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення: 02.04.2025).
148. Про затвердження плану заходів з реалізації Національної стратегії розбудови безпечного і здорового освітнього середовища у новій українській школі на 2023 рік: розпорядження Кабінету Міністрів України від 24 лютого 2023 р. № 174-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua>. (дата звернення: 02.04.2025).

149. Про медіацію: Закон України від 16.11.2021 р. № 1875-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення: 02.04.2025).
150. Про Національну стратегію розбудови безпечного і здорового освітнього середовища у новій українській школі: Указ Президента України, 25 травня 2020 р. № 195/2020. *Президент України Володимир Зеленський*: вебсайт. URL: <https://www.president.gov.ua> (дата звернення: 02.04.2025).
151. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII. *Кодекси України*: вебсайт. URL: <https://kodeksy.com.ua> (дата звернення: 02.04.2025).
152. Про пріоритетні напрями роботи психологічної служби у системі освіти на період 2021/2022 рік: лист Міністерства освіти і науки України від 16.07.2021 р. № 1/9-363. URL: <https://mon.gov.ua> (дата звернення: 02.04.2025).
153. Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю: Закон України від 21.06.2001 р. № 2558-III. Редакція від: 03.08.2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення: 02.04.2025).
154. Про схвалення Концепції безпеки закладів освіти: розпорядження Кабінету Міністрів України від 07 квітня 2023 р. № 301-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua> (дата звернення: 02.04.2025).
155. Про схвалення Концепції Державної соціальної програми «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини» на період до 2021 року: розпорядження Кабінету Міністрів України від 5.10.2017 р. № 230-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення: 02.04.2025).
156. Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року: розпорядження Кабінету Міністрів України від 14 грудня 2016 р. № 988-р. *Освіта Уа*: вебсайт. URL: <https://osvita.ua> (дата звернення: 02.04.2025).
157. Програма освітнього тренінгу для здобувачів освіти «Базові навички медіатора/медіаторки служби порозуміння закладу освіти». *Комплект освітніх програм «Вирішення конфліктів мирним шляхом. Базові навички*

- медіації»* / В. Л. Андрєєнкова, К. Б. Левченко, Н. В. Лунченко, М. М. Матвійчук. Київ: Агентство «Україна», 2018. С. 103-143.
158. Професійне самовизначення учнівської молоді в умовах освітнього округу: монографія / Л. А. Гуцан та ін.; за ред. О. Л. Моріна. Харків: Друкарня Мадрид, 2016. 220 с.
 159. Профілактика деструктивної поведінки підлітків: навч.-метод. посіб. / Т. В. Журавель та ін. ; ред. Т. В. Журавель , Ю. М. Удовенко. Київ: Буря О. Д., 2022. 145 с. URL: <https://www.unicef.org> (дата звернення: 02.04.2025).
 160. Профілактика та попередження конфліктів. *Бібліотека Studies*: вебсайт. URL: <https://studies.in.ua> (дата звернення: 02.04.2025).
 161. Профіла́ктика. *Академічний тлумачний словник української мови*: вебсайт. URL: <http://sum.in.ua/s/profilaktyka> (дата звернення: 02.04. 2025).
 162. Профілактика. *Вікіпедія: вільна енциклопедія*: вебсайт URL: <https://uk.wikipedia.org> (дата звернення: 02.04.2025).
 163. Психологічне здоров'я студентської молоді: навч.-метод. посіб. / І. А. Власенко, В. В. Фурман, О. М. Рева, І. О. Канюка. Вінниця: ТВОРИ, 2022. 224 с.
 164. Психологічний словник / авт.-уклад. В. В. Синявський, О. П. Сергєєнкова; за ред. Н. А. Побірченко. Київ: Науковий світ, 2007. 336 с.
 165. Психологія конфлікту: навч.-метод. посіб. / В. Я. Галаган, В. Ф. Орлов, О. М. Отич, О. О. Фурса. Київ: ДЕТУТ, 2008. 422 с.
 166. Психологія соціальних і політичних конфліктів: навч. посіб. / Уклад. С. С. Доскач. Чернівці: Рута, 2018. 111 с.
 167. Пухта О. Співпраця батьків та школи у вихованні дітей. *Педагогічний пошук*. 2006. № 3(5). С. 74-75.
 168. Рашковська І. Допомога батькам у вихованні дітей з розладами у поведінці. Початкова школа. 2017. № 5. С. 46-49.
 169. Розбудова миру. Профілактика і вирішення конфлікту з використанням медіації: соціально-педагогічний аспект: навч.-метод. посіб. / В. Л. Андрєєнкова та ін.; упор. В. Л. Андрєєнкова, К. В. Черепаха та ін. Київ:

- Стеценко В. В., 2016. 192 с. URL: <https://la-strada.org.ua> (дата звернення: 02.04.2025).
170. Рубін Д., Прут Д., Кім С. Х. Основи конфліктології. Харків: Гуманітарний центр, 2004. 312 с.
 171. Рудзевич І. Л. Психологія конфлікту: навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2010.
 172. Савченко О. Я. Дидактика початкової школи. – Київ: Генеза, 2012. – 376 с.
 173. Самооцінка поведінки в конфлікті. Діагностична методика. *Сучасна школа України*. 2022. № 4. С. 59-60.
 174. Сартр Ж.-П. Буття і ніщо: Есе з філософії екзистенціалізму. Париж: Галлімар, 1943.
 175. Семеног О. М. Академічна культура дослідника: європейський та національний контексти: навч. посіб. / О. М. Семеног. – Суми: СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2021. – 218 с.
 176. Сергієнко О. Способи вирішення конфліктних ситуацій: робота з педагогами. Заняття з елементами тренінгу. *Психолог*. 2018. № 19/20. С. 34-43.
 177. Середницька І. Стресостійкість як спосіб попередження конфліктів у студентської молоді. *Педагогічна думка*. 2005. № 4. С. 20-24.
 178. Серкевич І. Р., Лук'янова Г. Я. Захист інтересів неповнолітніх: застосування медіації в попередженні злочинів. *Часопис Київського університету права*. 2019. № 1. С. 249-253.
URL: <https://dspace.lvduvs.edu.ua> (дата звернення: 02.04.2025).
 179. Сизоненко О. Стратегія поведінки в конфлікті: тренінгове заняття. *Позашкілля*. 2018. № 12. С. 60-68.
 180. Сикіш І. Я. Соціально-педагогічна профілактика конфліктів серед підлітків у шкільному середовищі: магістерська робота. Чернівці, 2023. 98 с.
URL: <https://archer.chnu.edu.ua> (дата звернення: 02.04.2025).
 181. Синявський В. В., Сергєєнкова О. П. Психологічний словник. Київ: Науковий світ, 2007. 336 с.

182. Сігел Д., Брайсон Т. Секрети мозку. 12 стратегій розвитку дитини / пер. з англ. І. Борщ. Київ: Наш формат, 2020. 192 с.
183. Сміт А. Дослідження про природу і причини багатства народів / пер. з англ. Київ: Основи, 2001. 1240 с.
184. Сорока І. А. Практичні рекомендації щодо профілактики конфліктів у педагогічному колективі ВНЗ. *Актуальні проблеми сучасної наукової думки: тези наук.-практ. конф. молодих учених* (14 листопада 2014 року). Київ: Університет економіки та права «Крок», 2014. С. 371-372.
185. Соціальна обумовленість та показники здоров'я підлітків та молоді: за результатами соціологічного дослідження в межах міжнародного проекту «Здоров'я та поведінкові орієнтації учнівської молоді»: монографія / О. М. Балакірєва, Т. В. Бондар та ін.; наук. ред. О. М. Балакірєва. Київ: Фоліант, 2019. 127 с. URL: <https://www.unicef.org> (дата звернення: 02.04.2025).
186. Соціальна педагогіка: мала енциклопедія / Т. Алексєєнко та ін.; ред. проф. І. Д. Зверєвої. Київ: Центр учбової літератури, 2008. 336 с.
187. Соціальна педагогіка: підручник / за ред. А. Й. Капської. 5-те вид., перероб. і доп. Київ: Центр учбової літератури, 2011. 488 с.
188. Соціальна педагогіка: словник-довідник / за заг. ред. Т. Ф. Алексєєнко. Вінниця: Планер, 2009. 542 с.
189. Соціальна підтримка сім'ї та дитини у соціокультурному просторі громади: матеріали IV Всеукр. наук.-практ. конф. (09 червня 2022 року). Суми: СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2022. 326 с. URL: <https://elibrary.kubg.edu.ua> (дата звернення: 02.04.2025).
190. Соціальна робота і програми відновного правосуддя: теорія та практика: навч. посіб. / Гірник А. М. та ін. Київ: Захаренко В. О., 2009. 188 с.
191. Соціальна робота із вразливими сім'ями та дітьми: посіб. у 2-х частинах / А. В. Аносова та ін.; за заг. ред. Т. В. Журавель, З. П. Кияниці. Київ: ОБНОВА КОМПАНІ, 2017. Ч. 2. Ознаки вразливості та специфіка підтримки сім'ї і дитини. 352 с.

192. Соціальний конфлікт: інноваційні комунікативні технології врегулювання: практ. посіб. / Т. М. Бевз та ін.; за наук. ред. Г. М. Бевз, І. В. Петренко. Кропивницький: Імекс-ЛТД, 2020. 144 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua> (дата звернення: 02.04.2025).
193. Соціальний супровід сімей, що опинились у складних життєвих обставинах: метод. посіб. / І. Д. Зверєва, В. О. Кузьмінський та ін. Київ: ДЦССДМ, 2006. 84 с.
194. Соціально-педагогічні засади підготовки фахівців в умовах освітніх трансформацій: монографія / О. Є. Антонова та ін. Житомир: Житомирський державний університет імені Івана Франка, 2023. 364 с. URL: <http://eprints.zu.edu.ua> (дата звернення: 02.04.2025).
195. Соціологічна енциклопедія / укл. В. Г. Городяненко. Київ: Академвидав, 2008. 456 с.
196. Сташук К. 17 кроків у конфлікті. Способи управління конфліктною ситуацією. *Управління освітою*. 2017. № 4. С. 53-56.
197. Створення системи служб порозуміння для впровадження медіації за принципом «рівний – рівному/рівна – рівній» та вирішення конфліктів мирним шляхом у закладах освіти: навч.-метод. посіб. / Л. Л. Адамчук та ін. Київ: Нічога С. О., 2018. 174 с. URL: <https://mon.gov.ua> (дата звернення: 02.04.2025).
198. Стратегії забезпечення життєздатності відновних практик: механізм співпраці правової системи та громади заради суспільної безпеки: посіб. / В. Головатий та ін. Київ: Захаренко В. О., 2009. 224 с.
199. Суходольська О. В. Конфлікт у педагогічній взаємодії. *Шкільному психологу. Усе для роботи*. 2018. № 1. С. 36-39.
200. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям. Київ: Радянська школа, 1980.
201. Телегіна Д. М., Цимбал А. В., Шевчук О. А. Соціальні аспекти профілактики конфліктів в організації. *Актуальні проблеми економіки та управління: зб. наук. праць*. 2020. Вип. 14. URL: <http://ape.fmm.kpi.ua> (дата звернення: 02.04.2025).

202. Тимчук Л. І., Білик Н. М. Основи медіації в соціальній роботі: навч.-метод. посіб. Чернівці: РОДОВІД, 2016. 132 с.
203. Тімофєєва Л. Особливості застосування європейських стандартів щодо неповнолітніх у кримінальному праві України. *Підприємство, господарство і право*. 2019. № 4. С. 228-232.
204. Ткачук В. Конфлікт – загроза чи можливість... : батьківські збори у формі практичного заняття. *Психолог*. 2018. № 23/24. С. 50-67.
205. Токарева Н. М., Шамне А. В. Вікова та педагогічна психологія: навч. посіб. Київ: Кондор, 2017. 548 с.
206. Торба Н. Г. Теоретичний аналіз психологічних чинників профілактики конфліктів у освітньому процесі закладів професійної (професійно-технічної) освіти. *Вісник післядипломної освіти. Сер. Соціальні та поведінкові науки*. 2019. Вип. 9(38). С. 124-138.
URL:http://umo.edu.ua/images/content/nashi_vydanya/visnyk_PO/9_38_2019/Bulletin_9_38_Social_and_behavioral_sciences_Natalya_Torba_UA.pdf (дата звернення: 02.04.2025).
207. Туляков В. О. Кримінальне право у дискурсі змін: від доктрин до практики. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2013. № 1(1). С. 13-25.
208. Тулякова К. Р. Методика навчання англомовного професійно орієнтованого монологічного мовлення майбутніх фахівців у сфері медіації та врегулювання конфліктів: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02. Київ, 2020. 19 с.
209. Тюрютікова І. Конфлікт дитини з однолітками: як реагувати дорослим. *Практичний психолог: Дитячий садок*. 2018. № 3. С. 32-37.
210. Тютюнник М. О. Медіація як сучасний та ефективний спосіб мирного вирішення міжнародних конфліктів. *Порівняльно-аналітичне право*. 2017. № 4. С. 370-373.
211. У січні зафіксували рекордну кількість кримінальних проваджень про домашнє насильство — «Опендатабот» [Електронний ресурс] // Hromadske. —

2024. – 8 березня. – Режим доступу: <https://hromadske.ua/posts/u-sichni-zafiksuvali-rekordnu-kilkist-kriminalnih-provadzhen-pro-domashnye-nasilstvo-opendatabot> – Назва з екрана.
212. Управління конфліктами для потреб публічної служби: посіб. і метод. рекомендації / Т. Калениченко та ін.; за заг. ред. Д. Проценко. Київ: Ваіте, 2021. 224 с.
213. Формування безпечного освітнього простору закладу освіти в діяльності працівників психологічної служби: метод. посіб. / В. В. Байдик та ін.; за наук. ред. Н. В. Лунченко, І. І. Ткачук. Київ: УНМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2023. 111 с.
214. Фройд З. Вступ до психоаналізу / пер. з нім. П. Тарашука. Харків: Клуб сімейного дозвілля, 2015. 480 с. URL: <https://bookclub.ua> (дата звернення: 02.04.25).
215. Харченко Н. В. Управління конфліктами в освітніх організаціях. Київ: Шкільний світ, 2017. 102 с.
216. Харченко Н. Завдання для управлінця. Конфлікти в школі та знання Закону України «Про освіту». *Директор школи*. 2018. № 6. С. 12-25.
217. Харківська Т. Відновні практики як засіб профілактики та подолання деструктивних конфліктів. *Ввічливість. Humanitas*. 2023. Вип. 5. С. 111-116. <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.5.14>
218. Чайкіна Н. Н. Психологія розвитку особистості у підлітковому та ранньому юнацькому віці: навч. посіб. Полтава: ПНПУ ім. В. Г. Короленка, 2019. 312 с.
219. Чайковська О. М. Психологічні особливості конфліктності особистості у підлітковому віці. *Проблеми сучасної педагогічної освіти. Педагогіка і психологія*. 2013. Вип. 38(1). С. 251-257.
220. Чала О. А. Сутність та детермінати деструктивної конфліктності особистості. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Сер. Психологічні науки*. 2009. № 26(50). Ч. 1. С. 399-403. URL: <https://elibrary.kubg.edu.ua> (дата звернення: 02.04.2025).

221. Чернуха Н. М. Інтеграція виховних соціальних впливів суспільства у формуванні громадянськості учнівської молоді: автореф. дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.05. Луганськ, 2007. 20 с.
222. Чернета, С., Карпінська, Н. (2022). Медіація як спосіб вирішення соціальних конфліктів. Ввічливість. *Humanitas*. № 4. С. 76-84. <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.4.10>
223. Чугунова Є. В. Специфіка художньо-виховного впливу різних видів та форм музично-дозвілєвої діяльності учнівської молоді. *Педагогічні науки*. 2013. Вип. 112. С. 214-219. URL: <https://enpuir.npu.edu.ua> (дата звернення: 02.04.2025).
224. Чуловський В. Е. Вплив інтраперсональних конфліктів на формування соціальної компетентності особистості в юнацькому віці: автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.05. Сєверодонецьк, 2018. 20 с.
225. Швець Л. Формування здатності до ненасильницького розв'язання конфліктів через вивчення зарубіжної літератури (5-7 класи). *Українська мова і література в школі*. 2020. № 2. С. 52-53.
226. Шевчук О. Технологія профілактики та подолання міжособистісних конфліктів у підлітковому віці. 2010. 10 с. URL: <https://dspace.udpu.edu.ua> (дата звернення: 02.04.2025).
227. Шинкаренко І. О. Конфліктологія: конспект лекцій. Дніпро: Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, 2019. 202 с. URL: <https://dduvs.edu.ua> (дата звернення: 02.04.2025).
228. Шостко О. Ю. Проблемні аспекти злочинності неповнолітніх. *Право і суспільство*. 2014. № 1-2. С. 61-66.
229. Шпак К. О., Грачова О. Ю., Головка О. М. Відновне правосуддя в межах справ щодо неповнолітніх. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 2 (17). С. 178-186. DOI: 10.37772/2309-9275-2021-2(17)-24.
230. Щодо вирішення конфліктів серед дітей в закладах освіти шляхом впровадження медіації: лист Міністерства освіти і науки України від

- 30.08.2018 р. № 1/9-516. URL: <http://www.soippo.edu.ua> (дата звернення: 02.04.2025).
231. Щодо діяльності психологічної служби у системі освіти в 2022/2023 навчальному році : лист Міністерства освіти і науки України від 02.08.2022 р. № 1/8794-22. URL: <https://mon.gov.ua> (дата звернення: 02.04.2025).
232. Щодо організації виховного процесу в закладах освіти у 2022/2023 навчальному році : лист Міністерства освіти і науки України. від 10.08.2022 р. № 1/9105-22. URL: <https://mon.gov.ua> (дата звернення: 02.04.2025).
233. Яновська Т., Калюжна Ю. Психологічні основи профілактики конфліктів у роботі соціального працівника з підлітками. *Проблеми сучасної психології*. 2016. Вип. 31. С. 583–594. <https://doi.org/10.32626/2227-6246.2016-31.%25p>
234. Яхно Т. П. Конфліктологія та теорія переговорів: навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2018. 175 с.
235. Bazemore G., Schiff M. Juvenile justice reform and restorative justice: building theory and policy from practice: 1st ed. London: Willan, 2005. 400 p.
236. Chiramba E. N., Harris G. Project report restorative discipline practices: An action research project in zimbabwean primary schools. *Educational Research for Social Change*. 2020. Vol. 9(2). P. 118-122.
237. Costello B., Wachtel J., Wachtel T. Restorative Practices in Action. Bethlehem, PA : International Institute for Restorative Practices, 2009. 186 p.
238. Cronin-Lampe K., Cronin-Lampe R. Restorative Philosophy and Narrative Practices in Conflict Resolution. Melbourne: Restorative Justice Press. 2001.
239. Das A., Macbeth J., Elsaesser, C. Online school conflicts: Expanding the scope of restorative practices with a virtual peace room. *Contemporary Justice Review: Issues in Criminal, Social, and Restorative Justice*. 2019. Vol. 22(4). P. 351–370. DOI:10.1080/10282580.2019.1672047
240. Deutsch M. The Resolution of Conflict: Constructive and Destructive Processes. New Haven : Yale University Press, 1973. 420 с.

241. Drewery W. Restorative practice in New Zealand schools: Social development through relational justice. *Educational Philosophy and Theory*. 2016. Vol. 48(2). P. 191–203. DOI:10.1080/00131857.2014.989951
242. Drury J., G. Monk. Re-storying narrative identities: a narrative approach to mediation. *Negotiation Journal*. 2002. Vol. 18, № 1. P. 71-87.
243. Goleman D. Emotional Intelligence: Why It Can Matter More Than IQ. New York : Bantam. 1995.
244. Gomez J. A., Rucinski C. L., Higgins-D'Alessandro A. Promising pathways from school restorative practices to educational equity. *Journal of Moral Education*. 2021. Vol. 50(4). P. 452–470. DOI:10.1080/03057240.2020.1793742
245. Hemphill M. A., Janke E. M., Flore S., Gordon B. Conflict and harm in the context of restorative school physical education. *Journal of Teaching in Physical Education*. 2022. Vol. 41(1) P. 88-98. DOI:10.1123/jtpe.2020-0134
246. Howard B. L. Supervising restoratively: Narratives of applying restorative practices in supervision in residential life. *Journal of Student Affairs Research and Practice*. 2022. Vol. 59(3). P. 309-323. DOI:10.1080/19496591.2021.1937191
247. James B. Restorative Justice Liability: School Discipline Reform and the Right to Safe Schools Part III: External Reforms and the Duty to Protect. *University of Memphis Law Review*. 2021. Vol. 51, № 3. P. 613-637.
248. Johnson D.W., Johnson R.T. Conflict resolution and peer mediation programs in elementary and secondary schools: a review of the Research. *Review of Educational Research*. 1996. Vol. 66(4). P. 459-506.
249. Katsiyannis A., Counts J., Adams S., Ennis R. P. Excessive force and students with disabilities: Legal and practice considerations. *Journal of Child and Family Studies*. 2019. Vol. 28(4). P. 885-893. DOI:10.1007/s10826-019-01327-6
250. Lauridsen M. B., Munkejord M. C. Creating conditions for professional development through a trauma-informed and restorative practice. *Social Work (United States)*. 2022. Vol. 67(2). P. 135-144. DOI:10.1093/sw/swac005
251. Lodi E., Perrella L., Lepri G. L., Scarpa M. L., Patrizi P. Use of restorative justice and restorative practices at school: A systematic literature review.

- International Journal of Environmental Research and Public Health*. 2022. Vol. 19(1). P. 96. DOI:10.3390/ijerph19010096
252. Marshall C. D. *Compassionate Justice: an interdisciplinary dialogue with two gospel parables on law, crime, and restorative justice*. Cascade Books, 2012.
 253. Mediation is the art of finding common ground, where hearts can meet, and understanding can blossom. *CRCMC: website*. URL: <https://crcmc.org/> (last accessed: 02.04.2025).
 254. Morrison B., Vaandering D. Restorative justice: Pedagogy, praxis, and discipline. *Journal of School Violence*. 2012. Vol. 11(2). P. 138-155.
 255. O'Reilly N. From performance to passionate utterance: rethinking the purpose of restorative conference scripts in schools. *Ethics and Education*. 2017. Vol. 12(2). P. 170-183. DOI:10.1080/17449642.2017.1286763
 256. Parker C., Bickmore K. Classroom peace circles: Teachers' professional learning and implementation of restorative dialogue. *Teaching and Teacher Education*. 2020. Vol. 95. P. 1-10. DOI:10.1016/j.tate.2020.103129
 257. Pérez-Jorge D., Alonso-Rodríguez I., Ariño-Matero E., Rodríguez-Jiménez M. D. C. Prevention of school conflict in a Mexican primary school from an integrative and restorative perspective. *Education 3-13*. 2022. Vol. 50(6). P. 816-830. DOI:10.1080/03004279.2021.1914126
 258. Pointer L. Restorative practices in residence halls at Victoria university of wellington, New Zealand. *Conflict Resolution Quarterly*. 2019. Vol. 36(3) P. 263-271. DOI:10.1002/crq.21240
 259. Promoting Social and Emotional Learning: Guidelines for Educators. / M. J. Elias et al. Alexandria, VA : Association for Supervision and Curriculum Development, 1997. 176 p.
 260. Prutzman P., Roberts E., Fishler T., Jones T. The story of a model restorative school: Creative response to conflict at MS 217 in Queens, NY. *Journal of Aggression, Conflict and Peace Research*. 2022. Vol. 14(4). P. 346-362. DOI:10.1108/JACPR-02-2022-0690

261. Restorative Measures in Schools: Evaluation Results. *Restorative justice exchange* : website. URL: <https://restorativejustice.org> (last accessed: 02.04.2025).
262. Short R., Case G., & McKenzie, K. The long-term impact of a whole school approach of restorative practice: The views of secondary school teachers. *Pastoral Care in Education*. 2018. Vol. 36(4). P. 313-324. DOI:10.1080/02643944.2018.1528625
263. Silverman J., Mee M. Using restorative practices to prepare teachers to meet the needs of young adolescents. *Education Sciences*. 2018. Vol. 8(3). P. 131. DOI:10.3390/educsci8030131
264. The role of psychology and pedagogy in the spiritual development of modern society: conference proceedings (30–31 july 2022). Riga, Latvia : Baltija Publishing, 2022. 364 p. URL: <https://elibrary.kubg.edu.ua> (last accessed: 02.04.2025).
265. Van Ness, D. W. Creating Restorative Systems. *Contemporary Justice Review*. 2002. Vol. 5(1). P. 127-134.
266. UNESCO. Learning to live together in peace and harmony: Values education for peace, human rights, democracy and sustainable development for the Asia-Pacific region: A UNESCO-APNIEVE Sourcebook for teacher education and tertiary level education. – Bangkok: UNESCO Principal Regional Office for Asia and the Pacific, 2000. – 255 p.
267. Wachtel T. Defining restorative. *International Institute for Restorative Practices*. 2016. P.1-12.
268. Wang E. L., Lee E. The use of responsive circles in schools: an exploratory study. *Journal of Positive Behavior Interventions*. 2019. Vol. 21(3). P. 181-194. DOI:10.1177/1098300718793428
269. Watts B. R., Robertson K. Impact of established restorative practices in an urban high-school environment. *Conflict Resolution Quarterly*. 2022. Vol. 40(1). P. 123-140. DOI:10.1002/crq.21353

270. Weber C., Vereenoghe L. Reducing conflicts in school environments using restorative practices: a systematic review. *International Journal of Educational Research Open*. 2020. Vol. 1. P. 1-11. DOI:10.1016/j.ijedro.2020.100009
271. Weitekamp E. G. M., Kerner H.-J. Restorative Justice: Theoretical Foundations. London : Routledge, 2012. 372 p.
272. Zehr H. Changing Lenses: A New Focus for Crime and Justice. Scottsdale, PA : Herald Press, 1990. 336 p.
273. Zehr H. The little book of restorative justice. Good Books, 2002.

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

Анкета дослідження "Поширеність конфліктів у закладі освіти серед учнівської молоді"

Шановні здобувачі освіти!

Запрошуємо Вас до участі у проведенні опитування, щодо проблеми поширеності конфліктів у закладі освіти.

Мета опитування – дослідити уявлення учнів та учениць щодо розповсюдженості конфліктів, в тому числі деструктивних, в учнівському/студентському середовищі та можливих шляхів їх подолання.

Опитування є анонімним, результати будуть подано лише в узагальненому вигляді, відповідно до типу/виду закладу освіти.

Інструкція. Уважно прочитайте запитання та варіанти відповідей. Подумайте і оберіть ту відповідь, яка відображає Ваші думки, ставлення, переконання.

Дякуємо за участь!

klymenkotanja2017@gmail.com [Змінити обліковий запис](#)

Спільно не використовується

Зірочка (*) указує, що запитання обов'язкове

Оберіть заклад освіти в якому ви навчаєтеся: *

- ☐ Спеціалізована загальноосвітня школа I-III ст. №7 міста Хмельницького
- ☐ Хмельницьке навчально-виховне об'єднання №28
- ☐ ДПТНЗ "Красилівський професійний ліцей"
- ☐ СЗОШ №12 м.Хмельницького

Вкажіть, будь ласка, такі відомості про себе. *

Ваша стать

☐ Чоловіча

☐ Жіноча

Скільки вам років *

Ваша відповідь _____

Клас/Група, спеціальність *

Ваша відповідь _____

Як би Ви визначили ставлення один до одного учнів і учениць у Вашій групі? *

☐ дружнє

☐ вороже

☐ упереджене

☐ байдуже

☐ інше

Як часто у вашій групі виникають конфлікти між: (дайте відповіді у кожному рядку)

★

	Так, часто	Інколи	Ні, ніколи	Складно відповісти
учнями – учнями,	☐	☐	☐	☐
учнями – педагогами,	☐	☐	☐	☐
учнями – батьками,	☐	☐	☐	☐
педагогами-батьками,	☐	☐	☐	☐
учнями – адміністрацією закладу освіти,	☐	☐	☐	☐

Чи були у вашому закладі освіти випадки, коли конфлікти призвели до: (дайте відповіді у кожному рядку)

★

	Так	Ні	Не знаю
бійки, тілесних ушкоджень	☐	☐	☐
образ, приниження	☐	☐	☐
ізоляції (ігнорування) когось з учнів/учениць	☐	☐	☐
цькування когось з учнів/учениць	☐	☐	☐
переходу учня або учениці до іншого закладу освіти	☐	☐	☐

**Якби Ви стали учасником або учасницею конфлікту які були б ваші (оберіть *
один із запропонованих варіантів відповіді)**

- ☐ повідомлю про конфлікт дорослим
- ☐ звернусь до медіатора/медіаторки
- ☐ самостійно буду вирішувати конфліктну ситуацію
- ☐ можу проявити агресію
- ☐ ігнорую конфлікт
- ☐ шукаємо компроміс з іншою стороною
- ☐ застосовую насильство та/або силу
- ☐ Інше: _____

**Чи розповідали Вам у закладі освіти способам розв'язання конфліктів
мирним шляхом? ***

- ☐ Так
- ☐ Ні

**Які можуть бути наслідки конфліктної ситуації (оберіть всі можливі
варіанти)? ***

- ☐ агресія
- ☐ насильство
- ☐ руйнування стосунків
- ☐ розвиток стосунків
- ☐ Інше: _____

Хто у вашому закладі освіти вирішує конфлітні ситуації (зробіть вибір однієї з відповідей або дайте свою)? *

- ☐ директор закладу освіти
- ☐ заступник директора з навчально-виховної роботи
- ☐ медіатор
- ☐ психолог
- ☐ соціальний педагог
- ☐ класний керівник
- ☐ майстер виробничого навчання
- ☐ батьки
- ☐ самі учні та учениці
- ☐ ніхто
- ☐ Інше: _____

Чи знаєте, ви що таке відновні практики? *

- ☐ Так
- ☐ Ні

Чи знаєте ви, що таке медіація? *

- ☐ Так
- ☐ Ні

Чи зверталися ви до медіатора/медіаторки, щоб вирішити конфліктну ситуацію? *

- ☐ Так
- ☐ Ні

Чи приймали ви участь в: *

- ☐ Медіації
- ☐ Колі
- ☐ Не приймав/приймала участі
- ☐ Онлайн медіації
- ☐ Онлайн Колі
- ☐ Інше: _____

Чи знаєте ви про діяльність Служби порозуміння у вашому закладі освіти? *

- ☐ Так
- ☐ Ні

На вашу думку, реалізація Програми з впровадження відновних практик у вашому закладі освіти була б *

- ☐ Потрібною
- ☐ Цікавою
- ☐ Корисною
- ☐ Складно відповісти
- ☐ Інше: _____

Анкета для навчених педагогічних працівників/працівниць закладу освіти (медіатора/медіаторки) Оцінка ефективності впровадження умов профілактики деструктивних конфліктів у закладі освіти серед педагогів-медіаторів.

Шановні фахівці/фахівчині!

Просимо Вас заповнити цю анкету, яка спрямована на аналіз ефективності впровадження програми "Базові навички медіатора та медіаторки однолітків служби порозуміння закладу освіти", яка була реалізована на базі вашого закладу освіти з питань профілактики деструктивних конфліктів, а також отримати від Вас зворотній зв'язок щодо необхідності вдосконалення даної діяльності!

Анкета є анонімною. Інформація, яку Ви надасте, буде використана виключно в межах дисертаційного дослідження.

Дякуємо за участь!

klymenkotanja2017@gmail.com [Змінити обліковий запис](#)

Спільно не використовується

Зірочка (*) указує, що запитання обов'язкове

Оберіть заклад освіти в якому ви працюєте:

- ☐ Комунальний заклад загальної середньої освіти "Ліцей N13 Хмельницької міської ради" (колишній заклад освіти Хмельницьке навчально-виховне об'єднання №28)
- ☐ СЗОШ №12 м.Хмельницького
- ☐ ДПТНЗ "Красилівський професійний ліцей"
- ☐ Спеціалізована загальноосвітня школа І-ІІІ ст. №7 міста Хмельницького

*

Просимо зазначити наступні відомості про себе:

Вкажіть свою професію –

Ваша відповідь _____

Оберіть із переліку вашу посаду в закладі освіти: *

- ☐ Психолог/психологиня
- ☐ Соціальний педагог/педагогиня
- ☐ Вчитель/вчителька
- ☐ Викладач/викладачка
- ☐ Заступник директора/заступниця директорки з навчально-виховної роботи
- ☐ Директор/директорка
- ☐ Інше: _____

Вкажіть ваш стаж роботи в закладі освіти *

Ваша відповідь _____

Вкажіть вашу стать *

- ☐ Жіноча
- ☐ Чоловіча

Чи вважаєте Ви здійснення профілактики конфліктної поведінки серед учнівської молоді важливим напрямком просвітницько-профілактичної діяльності у вашому закладі освіти? *

- ☐ Так
- ☐ Ні
- ☐ Складно відповісти

З якою періодичністю Ви проводите інформаційно-просвітницькі заходи, спрямовані на профілактику конфліктної поведінки серед здобувачів освіти? *

- ☐ Декілька разів на тиждень
- ☐ Декілька разів на місяць
- ☐ Декілька разів на квартал
- ☐ Декілька разів на півроку
- ☐ Рідше
- ☐ Жодного разу не проводив/проводила

З якою періодичністю Ви використовуєте відновні практики (Кола), спрямовані на профілактику конфліктної поведінки серед здобувачів освіти? *

- ☐ Декілька разів на тиждень
- ☐ Декілька разів на місяць
- ☐ Декілька разів на квартал
- ☐ Декілька разів на півроку
- ☐ Рідше
- ☐ Жодного разу не проводив/проводила

Чи використовували ви методичні матеріали програми “Базові навички медіатора та медіаторки однолітків служби порозуміння закладу освіти” під час проведення інформаційно-просвітницьких заходів у закладі освіти? *

☐ Так

☐ Ні

Чи здійснюєте Ви оцінку ефективності профілактичної роботи, яку Ви здійснюєте із здобувачами освіти? *

☐ Так

☐ Ні

Якщо “так”, то яким чином, поділіться стислим описом результатів:

Ваша відповідь

Вкажіть кількість проведених просвітницько-інформаційних заходів , *
спрямованих на профілактику конфліктної поведінки серед учнівської молоді в рамках програми за останній рік з охопленням цільової аудиторії .

(Напишіть будь ласка кількість заходів, кількість охоплених хлопців, дівчат, чоловіків, жінок, з числа фахівців.)

Ваша відповідь

Вкажіть кількість проведених Кіл, спрямованих на профілактику *
конфліктної поведінки серед учнівської молоді в рамках програми за останній рік з охопленням цільової аудиторії .

(Напишіть будь ласка кількість заходів, кількість охоплених хлопців, дівчат, чоловіків, жінок, з числа фахівців.)

Ваша відповідь

Вкажіть кількість проведених Кіл, спрямованих на профілактику конфліктної поведінки серед учнівської молоді в рамках програми за останній рік з охопленням цільової аудиторії . *

(Напишіть будь ласка кількість заходів, кількість охоплених хлопців, дівчат, чоловіків, жінок, з числа фахівців.)

Ваша відповідь

Вкажіть кількість проведених Медіацій, спрямованих на вирішення конфліктів в рамках програми за останній рік з охопленням цільової аудиторії . *

(Напишіть будь ласка кількість заходів, кількість охоплених хлопців, дівчат, чоловіків, жінок, з числа фахівців.)

Ваша відповідь

На вашу думку, чи спрямована програма профілактика конфліктів, що здійснюється безпосередньо Вами у вашому закладі освіти на формування в учнівської молоді знань, вмінь та навичок щодо вирішення конфліктів мирним шляхом *

- ☐ Так
- ☐ Скоріше так
- ☐ Ні
- ☐ Скоріше ні
- ☐ Складно відповісти

Оцініть рівень методичного забезпечення профілактики конфліктів серед учнівської молоді у вашому закладі освіти ^{*} *(де високий рівень – наявність матеріалів для роботи в достатній кількості, низький рівень – відсутність методичного забезпечення)*

	Високий	Середній	Низький
Брошури, буклети	☐	☐	☐
Методичні посібники	☐	☐	☐
Відеоролики	☐	☐	☐
Електронний курс	☐	☐	☐
Інформаційний стенд	☐	☐	☐
Інші роздаткові матеріали (наліпки, браслети, тощо)	☐	☐	☐

Чи є у вашому закладі освіти служба порозуміння? ^{*}

- ☐ Так
- ☐ Ні

Чи є у вашому закладі освіти наявний кабінет служби порозуміння? ^{*}

- ☐ Так
- ☐ Ні

Які досягнення в рамках реалізації програми щодо профілактики конфліктів в закладі освіти ви можете зазначити: *

Опишіть будь ласка:

Ваша відповідь

Як змінилися взаємовідносини у Вашому класі порівняно із минулим роком? Оберіть одну відповідь. *

- ☐ стали дружнішими
- ☐ стали конфліктнішими
- ☐ всім одне до одного стало байдуже,
- ☐ стали напруженішими
- ☐ не змінилися

Які труднощі у вас виникали під час реалізації програми: *

Опишіть, будь-ласка:

Ваша відповідь

Матеріали з якого посібнику ви використовуєте найчастіше у своїй роботі: *

- ☐ Вирішую конфлікти та будує мир навколо себе. Базові навички медіації односторонніх. Навчально-методичний посібник./Андрєєнкова В. Л., Левченко К. Б., Матвійчук М. М., Дацко О. В. – К. – 2020; <https://la-strada.org.ua/download/navchalno-metodychnyj-posibnyk-dlya-mediatoriv-ta-mediatorok-odnostoronnyh-vyrishuyu-konflikty-ta-buduyemyr-navkolo-sebe-bazovi-navychky-mediatsiyi-odnostoronnyh-navchayuchys-navchaj>;
- ☐ Комплект освітніх програм «Вирішення конфліктів мирним шляхом. Базові навички медіації». – К. – 2018. – 140 с. Режим доступу: <https://la-strada.org.ua/download/komplekt-osvitnih-program-vyrishennya-konfliktiv-myrnym-shlyahom-bazovi-navychky-mediatsiyi>
- ☐ Створення системи служб порозуміння для впровадження медіації за принципом «рівний-рівному/рівна-рівній» та вирішення конфліктів мирним шляхом у закладах освіти. – К.: ФОП Нічог С.О.. – 2018. – 174 с. Режим доступу: <https://la-strada.org.ua/download/stvorennya-systemy-sluzhb-porozuminnya-dlya-vprovadzhennya-mediatsiyi-za-pryntsypom-rivnyi-rivnomu-rivna-rivnij-ta-vyrishennya-konfliktiv-myrnym-shlyahom-u-zakladah-osvity>
- ☐ Навчально-методичний посібник «Розбудова миру. Профілактика і вирішення конфлікту з використанням медіації: соціально-педагогічний аспект». - [Навч.-метод. посібник] / К.: ФОП Стеценко В.В. – 2016 Електронний режим доступу:
- ☐ "Впровадження відновного підходу, посередництва, медіації та практики функціонування служб порозуміння в закладах освіти" Режим доступу: <https://la-strada.org.ua/download/vprovadzhennya-vidnovnogo-pidhodu-poserednytstva-mediatsiyi>
- ☐ Інше: _____

Чи є у вас ще побажання та рекомендації щодо удосконалення реалізації програми з профілактики конфліктів в закладі освіти? *

Ваша відповідь _____

Анкета дослідження "Поширеність конфліктів у закладі освіти серед учнівської молоді"(доповнена та розширена)

Шановні здобувачі освіти!

Запрошуємо Вас до участі у проведенні опитування, щодо проблеми поширеності конфліктів у закладі освіти та оцінки ефективності програми "Базові навички медіатора/медіаторки служби порозуміння закладу освіти"

Мета опитування – дослідити уявлення учнів та учениць щодо розповсюдженості конфліктів, в тому числі деструктивних, в учнівському середовищі та можливих шляхів їх подолання, а також оцінити ефективність програми.

Опитування є анонімним, результати будуть подано лише в узагальненому вигляді

Інструкція. Уважно прочитайте запитання та варіанти відповідей. Подумайте і оберіть ту відповідь, яка відображає Ваші думки, ставлення, переконання.

Дякуємо за участь!

klymenkotanja2017@gmail.com [Змінити обліковий запис](#)

Спільно не використовується

Зірочка (*) указує, що запитання обов'язкове

Оберіть заклад освіти в якому ви навчаєтеся:

- ☐ Комунальний заклад загальної середньої освіти "Ліцей N13 Хмельницької міської ради" (колишній заклад освіти Хмельницьке навчально-виховне об'єднання №28
- ☐ СЗОШ №12 м.Хмельницького
- ☐ ДПТНЗ "Красилівський професійний ліцей"
- ☐ Спеціалізована загальноосвітня школа І-ІІІ ст. №7 міста Хмельницького

Вкажіть, будь ласка, такі відомості про себе:

Ваша стать

- ☐ Жіноча
- ☐ Чоловіча

Вкажіть ваш вік *

Ваша відповідь _____

Вкажіть клас/групу в якому ви навчаєтесь *

Ваша відповідь _____

Як змінилися взаємовідносини у Вашому класі порівняно із минулим роком? Оберіть одну відповідь. *

- ☐ а) стали дружнішими
- ☐ б) стали конфліктнішими
- ☐ в) всім одне до одного стало байдуже,
- ☐ г) стали напруженішими
- ☐ д) не змінилися

Як часто за останній рік у Вашому класі/групі виникали конфліктні ситуації * між: (дайте відповіді у кожному рядку)

	Часто	Інколи	Ніколи	Складно відповісти
а) учнями – учнями	☐	☐	☐	☐
б) учнями – педагогами	☐	☐	☐	☐
в) учнями – батьками	☐	☐	☐	☐
г) педагогами- батьками	☐	☐	☐	☐

Чи були за останній рік у Вашому закладі освіти випадки, коли конфлікти призвели до: (дайте відповіді у кожному рядку) *

	Так	Ні	Незнаю
а) бійки, тілесних ушкоджень	☐	☐	☐
б) образ, приниження	☐	☐	☐
в) ізоляції (ігнорування) когось з учнів/учениць,	☐	☐	☐
г) цькування когось з учнів/учениць	☐	☐	☐
д) цькування в мережі Інтернет (кібербулінгу)	☐	☐	☐
е) Вчинення самопошкоджень (селфхарму)	☐	☐	☐
є) переходу учня або учениці до іншого закладу освіти	☐	☐	☐

Як Ви зазвичай вирішуєте конфліктну ситуацію, учасниками якої є Ви (оберіть один із запропонованих варіантів відповіді) *

- ☐ а) ігнорую конфлікт
- ☐ б) разом з іншою стороною шукаємо вирішення конфлікту
- ☐ в) залишаюся при своїй думці
- ☐ г) приймаю позицію іншої сторони, навіть, якщо вона мене не задовольняє
- ☐ д) шукаємо компроміс з іншою стороною
- ☐ е) застосовую силу
- ☐ Інше: _____

До яких наслідків, на Вашу думку, може призвести конфлікт? (оберіть всі можливі варіанти) *

- ☐ а) агресія
- ☐ б) насильство
- ☐ в) руйнування стосунків
- ☐ г) розвиток стосунків
- ☐ Інше: _____

На вашу думку ненасильницьким спілкуванням є те, коли співрозмовники демонструють взаємну повагу, і той, хто слухає, сприймає з повідомлення саме те, що має на увазі той, хто говорить? *

- ☐ а) так
- ☐ б) ні
- ☐ в) не знаю, важко сказати

На вашу думку ненасильницьким спілкуванням є те, коли співрозмовники перебувають один одного під час розмови, нехтуючи позиціями та інтересами одне одного? *

- ☐ а) так
- ☐ б) ні
- ☐ в) не знаю, важко сказати

Чи застосовуєте Ви навички ненасильницького спілкування у повсякденному житті? *

- ☐ а) майже завжди
- ☐ б) рідко
- ☐ в) ніколи
- ☐ г) важко відповісти

Чи знаєте Ви, хто у вашому закладі освіти медіатор/медіаторка? *

☐ а) так

☐ б) ні

Чи знаєте Ви, що таке медіація? *

☐ а) так

☐ б) ні

☐ в) не знаю

Чи приймали участь в інформаційно-просвітницьких заходах з питань профілактики конфліктів, який проводив/проводила медіатор/медіаторка? *

☐ а) так

☐ б) ні

Як часто ви долучалися до форм роботи спрямованих на профілактику конфліктів у вашому закладі освіти, протягом останнього року. Оцініть за шкалою, де 1 рідко, 5 дуже часто *

	1	2	3	4	5
а) Відвідував/ відвідувала лекцій, бесід	☐	☐	☐	☐	☐
б) Переглядали та обговорювали відео	☐	☐	☐	☐	☐
в) Приймав/ приймала участь в тренінгу	☐	☐	☐	☐	☐
г) Отримував/ отримувала буклети, плакати інші роздаткові матеріали	☐	☐	☐	☐	☐
д) Слідкував/ слідкувала за інформаційними кампаніями в соціальних мережах нашого закладу освіти	☐	☐	☐	☐	☐
е) Проходив/ проходила електронний курс із Вирішення конфліктів мирним шляхом	☐	☐	☐	☐	☐
є) Відвідував/ відвідувала Факультатив/ гурток з вирішення конфліктів мирним шляхом	☐	☐	☐	☐	☐

**За яких умов варто звернутися до медіатора у випадку конфлікту? Оберіть *
декілька варіантів відповідей**

- ☐ а) бажання вирішити конфлікт мирним шляхом
- ☐ б) не дати конфлікту розвинутися до ситуації булінгу чи насильства
- ☐ в) коли не вдається самостійно вирішити конфліктну ситуацію
- ☐ г) коли причини конфлікту невідомі
- ☐ г) коли важко висловити свої емоції, думки для співрозмовника
- ☐ д) не вдається знайти спільне рішення
- ☐ Інше: _____

Чи звертались Ви до медіатора/медіаторки у разі виникнення конфлікту? *

- ☐ а) так
- ☐ б) ні
- ☐ в) не пам'ятаю

На вашу думку медіація – це: *

- ☐ а) пропозиція сторін обрати найкращий варіант для вирішення конфліктної ситуації
- ☐ б) добровільна, конфіденційна, структурована процедура, під час якої сторони за допомогою медіатора (медіаторів) намагаються запобігти виникненню або врегулювати конфлікт (спір) шляхом переговорів;
- ☐ в) спосіб швидкого вирішення конфлікту, використовуючи настанови та рекомендації медіатора/медіаторки

Чи були Ви учасником або учасницею медіації? *

- ☐ а) так
- ☐ б) ні

Що на вашу думку, «Коло» - *

- ☐ а) відновна практика, що сприяє залученню до вирішення конфліктної ситуації, всіх зацікавлених осіб, та забезпечення їх активної участі в обговоренні ситуації та прийнятті рішень.
- ☐ б) обговорення конфліктної ситуації, методом швидкого прийняття рішень. та колективного обговорення подій
- ☐ в) складно відповісти

Чи брали Ви участь у «Колі»? *

- ☐ а) так
- ☐ б) ні

Чи вдалося вам вирішити конфлікт за допомогою відновних практик (медіації, Кола)? *

- ☐ а) так
- ☐ б) ні
- ☐ в) складно відповісти
- ☐ г) не пробував/не пробувала

Чи знаєте Ви, що таке служба порозуміння закладу освіти? *

- ☐ а) так
- ☐ б) ні

Чи діє у Вашому закладі освіти служба порозуміння? *

- ☐ а) так
- ☐ б) ні
- ☐ в) не знаю

Чи хотіли б Ви в майбутньому, навчитися вирішувати конфлікти мирним шляхом? *

- ☐ а) так
- ☐ б) ні
- ☐ в) складно відповісти

Надіслати

Очистити форму

ОПИТУВАЛЬНИК ВИМІРУ ДЕСТРУКТИВНИХ КОНФЛІКТІВ У ЗАКЛАДІ ОСВІТИ

Шановні учні та учениці!

Це опитування спрямовано на вивчення проблеми конфліктів в закладах освіти. Під конфліктом в закладі освіти ми розуміємо емоційну суперечку між учасниками освітнього процесу, викликану протилежними інтересами, поглядами, цілями, бажаннями.

Опитування є анонімним та добровільним. Ви маєте право відмовитися від участі або припинити заповнення анкети в будь-який момент. Проте ми щиро сподіваємося на вашу участь і щирість відповідей! Ваші відповіді допоможуть проаналізувати ситуацію та розробити заходи для поліпшення психологічного клімату у вашому закладі освіти!

Зірочка (*) указує, що запитання обов'язкове

1. Вкажіть Ваш вік *

- ☐ До 12 років
- ☐ 13-15
- ☐ 16-18
- ☐ Більше 18 років

2. Ваша стать *

- ☐ Жіноча
- ☐ Чоловіча

3. Оберіть ваш заклад освіти *

- ☐ ДПТНЗ "Красилівський професійний ліцей"
- ☐ СЗОШ №12 м. Хмельницького
- ☐ Гімназія 30 Хмельницької міської ради
- ☐ КЗЗСО "Ліцей N13 Хмельницької міської ради"
- ☐ Шепетівський професійний ліцей
- ☐ Летичівський ліцей №2 Летичівської селищної ради Хмельницького району Хмельницької області

4. Як довго Ви навчаєтесь в цьому закладі освіти *

- ☐ З першого класу (для шкіл)
- ☐ Більше 3-х років
- ☐ 1-3 роки
- ☐ До 1 року

**5. Як би ви охарактеризували взаємовідносини між учнями/ученицями
Вашого закладу освіти (вашого класу, групи) ***

- ☐ Переважно конфліктні
- ☐ Переважно нейтральні
- ☐ Переважно дружні
- ☐ Непостійні, різні залежно від ситуації

6. Чи можна сказати , що між учнями у Вашому класі /групі постійно зустрічається:

	Ні	Скоріше ні, ніж так	Дещо середнє	Скоріше, так, ніж ні	Так
Високий рівень конкуренції між учнями/ ученицями	☐	☐	☐	☐	☐
Агресивне поведіння одне до одного	☐	☐	☐	☐	☐
Взаємодопомога між учнями/ ученицями	☐	☐	☐	☐	☐
Емоційна підтримка одне одного	☐	☐	☐	☐	☐
Насмішки, образливі жарти	☐	☐	☐	☐	☐
Образи, приниження або цькування (в тому числі – в соціальних мережах)	☐	☐	☐	☐	☐
Співпраця під час навчання	☐	☐	☐	☐	☐
Допомога іншим у вирішенні конфліктів	☐	☐	☐	☐	☐

7. Що наведеного нижче правильно характеризує взаємовідносини між учнями/ученицями і вчителями у Вашому закладі освіти ★

	Ні	Скоріше ні, ніж так	Дещо середнє	Скоріше, так, ніж ні	Так
Вчителі самостійно приймають всі рішення і вимагають їх беззаперечного виконання від учнів/учениць	☐	☐	☐	☐	☐
Вчителі приймають важливі рішення тільки після їхнього обговорення з учнями/ученицями	☐	☐	☐	☐	☐
Вчителі не втручаються у конфліктні ситуації між учнями/ученицями	☐	☐	☐	☐	☐
Немає довіри між учнями/ученицями та вчителями	☐	☐	☐	☐	☐
Вчителі допомагають учням/ученицям владнати конфлікти, які між ними виникають	☐	☐	☐	☐	☐

Вчителі часто
несправедливо
оцінюють учнів/
учениць

☐☐☐☐☐

Адміністрація
та/або педагоги
своїми діями
часто
провокують або
загострюють
конфлікти

☐☐☐☐☐

Учні/учениці
завжди можуть
розраховувати
на розуміння і
підтримку
вчителів

☐☐☐☐☐

Вчителі разом із
учнями/
ученицями
організують
цікаві заходи,
які спрямовані
на згуртованість
в класі/групі

☐☐☐☐☐

**8. Як часто Ви зустрічаєтесь із конфліктами між учнями/ученицями у
своєму закладі освіти:**

- ☐ Щодня
- ☐ Декілька разів на тиждень
- ☐ Декілька разів на місяць
- ☐ Рідше
- ☐ Ніколи

10. Як часто під час конфліктів, за якими Ви спостерігали або в яких Ви брали участь: *

	Майже завжди	В більшості випадків	В половині випадків	В меншості випадків	Майже ніколи
Учасники/учасниці говорили один до одного образливі слова	☐	☐	☐	☐	☐
Учасники/учасниці виражали повагу до думок і почуттів іншої сторони	☐	☐	☐	☐	☐
Справа доходила до бійок	☐	☐	☐	☐	☐
Ситуація вирішувалась порозумінням	☐	☐	☐	☐	☐
Учасники/учасниці шукали взаємоприйнятне рішення або компроміс	☐	☐	☐	☐	☐
Учасники/учасниці прагнули лише настояти на своєму, будь-що перемогти протилежну сторону	☐	☐	☐	☐	☐
До вирішення конфлікту залучали незалежного посередника/медіатора	☐	☐	☐	☐	☐

Після
завершення
конфлікту хтось
залишився
ображеним або
приниженим,
довго не міг
заспокоїтися

☐ ☐ ☐ ☐ ☐

Після конфлікту
хтось із
учасників/
учасниць
продовжував
поводити себе
агресивно

☐ ☐ ☐ ☐ ☐

Конфлікт призвів
до погіршення
стосунків його
учасників/
учасниць

☐ ☐ ☐ ☐ ☐

Вдале вирішення
конфлікту
допомогло
поліпшити
стосунки

☐ ☐ ☐ ☐ ☐

11. Як Ви зазвичай вирішуєте конфліктну ситуацію, учасником/учасницею якої є Ви (оберіть один із запропонованих варіантів відповіді, який найбільшою мірою описує Вашу звичну поведінку) *

- ☐ Ігнорую конфлікт
- ☐ Разом з іншою стороною шукаємо вирішення конфлікту
- ☐ Залишаюся при своїй думці
- ☐ Приймаю позицію іншої сторони, навіть, якщо вона мене не задовольняє
- ☐ Шукаємо компроміс з іншою стороною
- ☐ Застосовую силу
- ☐ Інше: _____

13. Як часто деструктивні конфлікти, за якими Ви спостерігали або у яких брали участь призвели до: *

	Щоденно	Щотижня	Щомісяця	Рідше або ніколи	Важко сказати, не пам'ятаю
Бійок, тілесних ушкоджень	☐	☐	☐	☐	☐
Образ, приниження	☐	☐	☐	☐	☐
Втрати мотивації до навчання	☐	☐	☐	☐	☐
Ізоляції (ігнорування) когось з учнів/учениць,	☐	☐	☐	☐	☐
Цькування когось з учнів/учениць	☐	☐	☐	☐	☐
Цькування в мережі Інтернет (кібербулінгу)	☐	☐	☐	☐	☐
Пропусків школи кимось із учнів/учениць	☐	☐	☐	☐	☐
Вчинення самопошкоджень (селфхарму)	☐	☐	☐	☐	☐
Переходу учня або учениці до іншого закладу освіти	☐	☐	☐	☐	☐
Інших негативних наслідків	☐	☐	☐	☐	☐

14. Оцініть за десятибальною шкалою наскільки ви вважаєте себе обізнаним/обізнаною в питаннях вирішення конфліктів мирним шляхом (де 1 Нічого незнаю, 10 добре обізнаний/обізнана) *

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

15. Оцініть за десятибальною шкалою наскільки ви вважаєте себе обізнаним/обізнаною щодо можливості вирішити конфлікт за допомогою медіації або інших відновних практик (де 1 Нічого незнаю, 10 добре обізнаний/обізнана) *

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

16. Нижче наведені ситуації, які стосуються конфліктів серед учнівської молоді. Відмітьте, до кого ви звернетесь, якщо опинитесь в такій ситуації (можете обрати декілька варіантів) *

	Батьки або близька доросла людина	Друзі, однолітки	Працівник закладу освіти (вчитель, класний керівник, психолог)	Медіатор/ медіаторка	Буду діяти самостійно
Про вас поширюють неправдиві чутки.	☐	☐	☐	☐	☐
Конфлікт стався під час групової роботи, ніхто не поступається	☐	☐	☐	☐	☐

Посварилися з
другом/
подругою
через
непорозуміння

☐☐☐☐☐

Двоє учнів
хочуть бути
лідерами в
класі, через це
виникають
суперечки

☐☐☐☐☐

**17. Чи погоджуєтесь ви з наведеними твердженнями щодо впливу
деструктивних конфліктів на психоемоційний стан особистості та способів
їх вирішення?** *

Не погоджуюсь

Погоджуюсь

Незнаю

Під час конфліктів
я відчуваю сильну
тривогу, страх або
стрес

☐☐☐

Конфлікти
негативно
впливають на мою
навчальну
успішність

☐☐☐

Після конфліктів я
відчуваю
виснаження та
емоційну
нестабільність

☐☐☐

Конфлікти
призводять до
погіршення або
повного розриву
стосунків.

☐☐☐

Конструктивне
вирішення
конфлікту
допомагає краще
розуміти одне
одного та зміцнює
стосунки між
людьми.

☐☐☐

18. У Вашому закладі освіти є спеціальні програми з профілактики деструктивних конфліктів? *

- ☐ Так
- ☐ Ні
- ☐ Не знаю

19. Чи доводилося Вам участь у програмі, що стосується профілактики деструктивних конфліктів? *

- ☐ Так
- ☐ Ні
- ☐ Не знаю або не пам'ятаю

20. Чи проводили у Вашому закладі освіти спеціальні заняття або тренінги з вирішення конфліктів мирним шляхом? *

- ☐ Так
- ☐ Ні
- ☐ Не знаю

21. Чи є у Вашому закладі медіатор/медіаторка? *

- ☐ Так
- ☐ Ні
- ☐ Не знаю

22. Чи діє у Вашому закладі освіти Служба порозуміння? *

- ☐ Так
- ☐ Ні
- ☐ Не знаю

23. Чи є у вашому закладі освіти спеціально обладнане місце (кабінет або простір) для вирішення конфліктів? *

- ☐ Так
- ☐ Ні
- ☐ Не знаю

Надіслати

Очистити форму

ДОДАТОК І

Освітня програма «Базові навички медіатора/медіаторки служби порозуміння закладу освіти»

Автори/авторки: Андрєєнкова Вероніка Леонідівна, Левченко Катерина Борисівна, докт. юрид. наук, професор, Лунченко Надія Вікторівна.

Рецензенти/рецензентки:

Архипова Світлана Петрівна, докт. пед. наук, професор, завідувач кафедри соціальної роботи та соціальної педагогіки Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького; Малєєв Денис Вікторович, канд. психол. наук, доцент кафедри психології та розвитку особистості Донецького обласного інституту післядипломної педагогічної освіти.

Схвалено для використання в закладах освіти Науково-методичною комісією з проблем виховання дітей та учнівської молоді Міністерства освіти і науки України (протокол № 3 від 01.08.2018 р.).

Мета програми: підготувати учнів/учениць медіаторів/медіаторок служб порозуміння для впровадження медіації в закладах освіти за принципом «рівний-рівному».

Завдання:

- надати базові теоретичні знання з конфліктології;
- ознайомити з основними засадами миробудування;
- ознайомити з поняттям «наси́льство» та його видами;
- закріпити практичні навички протидії проявам насильства у повсякденному житті;
- опанувати ненасильницьку модель поведінки;
- відпрацювати практичні навички протидії булінгу;
- сформувані навички вирішення конфліктів мирним шляхом;
- опрацювати поняття «відновні практики», їх роль і значення для закладу освіти;
- ознайомити з цінностями та принципами медіації як інструменту вирішення конфліктів, що базується на врахуванні інтересів сторін конфлікту;
- закріпити на практиці етичні вимоги до медіатора служби порозуміння;
- відпрацювати навички ведення процедури медіації;
- опрацювати вимоги до відбору конфліктних ситуацій для проведення медіацій;
- сформувані розуміння гендерної складової конфлікту;
- відпрацювати навички проведення відновної практики «Коло»;
- опрацювати навички відновлювальної комунікації;
- ознайомити з механізмом діяльності служби порозуміння закладу освіти;
- сформувані розуміння безпечного освітнього середовища;
- сформувані усвідомлення важливості участі хлопчиків та дівчат у миробудуванні та вирішенні конфліктів мирним шляхом;
- сформувані навички проведення тренінгів.

Після опанування теоретичного і практичного матеріалу освітньої програми учасники та учасниці повинні:

ЗНАТИ:

- поняття та види насильства;
- поняття та види булінгу;
- поняття миробудування;
- поняття відновних практик;
- методологію профілактики конфліктів у повсякденному спілкуванні;
- особливості застосування медіації в якості відновної практики у закладах освіти;
- обмеження у застосуванні медіації;
- вимоги до відбору конфліктних ситуацій для проведення медіацій;

- базові поняття конфліктології;
- етапи вирішення конфліктів;
- принципи, засоби, методи збору, систематизації, узагальнення та використання інформації під час медіаційних зустрічей;
- особливості відновлювальної комунікації;
- принципи медіації;
- етапи проведення медіації;
- етичні вимоги до медіатора служби порозуміння;
- процедуру проведення відновлювальної практики «Коло»;
- базові засади та принципи миробудування;
- механізм діяльності служб порозуміння закладу освіти;
- принципи ненасильницької поведінки;
- особливості застосування інтерактивних технологій в закладах освіти за принципом «рівний-рівному».

ВМІТИ:

- визначати види насильства;
- визначати види булінгу;
- вирішувати конфлікти мирним шляхом;
- дотримуватися принципів миробудування;
- дотримуватися ненасильницьких моделей поведінки;
- попереджувати виникнення та ескалацію конфліктних ситуацій у повсякденному житті;
- попереджувати прояви насильства булінгу;
- попереджувати прояви булінгу;
- дотримуватися рівних прав чоловіків/хлопців та жінок/дівчат;
- протидіяти дискримінації;
- застосовувати вимоги до відбору конфліктних ситуацій для проведення медіацій;
- визначати гендерну складову конфлікту;
- проводити медіації;
- проводити відновлювальну практику «Коло»;
- дотримуватися етичних норм, поважати права сторін конфлікту;
- володіти навичками відновлювальної комунікації;
- дотримуватися принципів та правил медіації;
- проводити інформаційно-просвітницькі заходи з популяризації медіації, відновних практик, вирішення конфліктів мирним шляхом;
- вести документацію медіатора/медіаторки служби порозуміння.

ПРОГРАМА¹²
1-й день
«Протидія насильству. Протидія булінгу. Миробудування.
Основи конфліктології»

№ з/п	Тема	Форма роботи	Необхідні матеріали	Час (хв.)
I.	Вступна частина			90
I.1	Привітання учасників та учасниць Мета та завдання тренінгу	Вступне слово тренера/тренерки.	Мультимедійний проєктор, ноутбук.	10
I.2	Знайомство	Колективна робота.		5
I.3	Очікування	Колективна робота.	Стікери, фліпчарт, аркуші фліпчарту.	15
I.4	Правила	Гра «Ливарпамен», «мозковий штурм», колективне обговорення.	Фліпчарт, аркуші фліпчарту, маркери.	30
I.5	Вправа «Мій двійник»	Робота в парах, групова робота.	Аркуші А4 за кількістю учасників/учасниць, ручки.	10
I.6	Негатив і позитив від конфлікту	Гра «Займи позицію».	Аркуші з написами «Позитив», «Негатив».	20
	Перерва			20
II	Протидія насильству та булінгу. Миробудування			90
II.1	Протидія насильству та булінгу			50
II.1.1	Поняття «насильство», «булінг»	Інформаційне повідомлення, робота в групах, колективне обговорення, гра «Біла ворона».	Посібник (розділ 8) ³ , робочий зошит учасника/учасниці тренінгу (Додаток 1), проєктор, ноутбук.	20

¹ Тренер/тренерка може корегувати програму за часом, формами і методами роботи. Програму складено з урахуванням кількості учасників/учасниць тренінгу: 10 учнів/учениць та 2 медіатора-педагога.

² Опрацьовано під час робочої зустрічі медіаторів/медіаторок ГО «Ла Страда-Україна» в рамках проєкту «Створення системи служб порозуміння для впровадження медіації за принципом «рівний – рівному» та вирішення конфліктів мирним шляхом у закладах освіти Донецької та Луганської областей», здійснюється ЮНІСЕФ та «Ла Страда-Україна» за підтримки Інструменту стабільності та миру ЄС.

Учасниці робочої групи: Тимошенко Тетяна, Федорченко Світлана.

³ Методичне забезпечення тренінгу: навчально-методичний посібник (далі за текстом Посібник) «Розбудова миру. Профілактика і вирішення конфлікту з використанням медіації: соціально-педагогічний аспект». - [Навч- метод. посібник] / К.: ФОП Стеценко В.В. – 2016

Електронний режим доступу: http://www.la-strada.org.ua/ucp_mod_library_showcategory_65.html

II.1.2	Булінг в дитячому середовищі	Практичне опрацювання історій, робота в 3-х групах, колективне обговорення.	Робочий зошит учасника/учасниці тренінгу	25
II.1.3	Поради, як протистояти булінгу	Колективне обговорення.	Робочий зошит учасника/учасниці тренінгу	5
II.2	Миробудування. Роль учня/учениці в розбудові миру			40
II.2.1	Поняття «мир», «миробудування»	Інформаційне повідомлення тренера/тренерки, «мозковий штурм», колективне обговорення.	Посібник (с. 14-23), фліпчарт, аркуші фліпчарту, маркери, мультимедійний проєктор, ноутбук.	10
II.2.1	Вправа «Портрет учня/учениці-миротворця/миротвориці»	Перегляд відео, робота в групах, колективне обговорення.	Фліпчарт, аркуші фліпчарту, маркери, стікери різних кольорів, мультимедійний проєктор, ноутбук, відео «Миротворець».	30
	Перерва			60
III	Основи конфліктології			180
III.1	Поняття та структура конфлікту. Причини конфлікту. Особливості поведінки учасників/учасниць під час конфлікту		Посібник (с.32-36; 46-51).	90
III.1.1	Визначення поняття «конфлікт»	Колективне обговорення, «мозковий штурм», інформаційне повідомлення.	Фліпчарт, аркуші фліпчарту, маркери, проєктор, ноутбук.	10
III.1.2	Причини конфліктів. Типологія конфліктів. Рівні та предмет конфліктів у закладах освіти	Інформаційне повідомлення, робота в групах, колективне обговорення.	Фліпчарт, аркуші фліпчарту, маркери, проєктор, ноутбук.	35
III.1.3	Складові конфлікту. Трикутник «Ставлення – Поведінка – Суперечність». Стадії розвитку конфлікту. Формула конфлікту	Інформаційне повідомлення, мультфільм «Конфлікт. Сірники», колективне обговорення.	Фліпчарт, аркуші фліпчарту, маркери, мультимедійний проєктор, ноутбук, колонки.	45
	Перерва			20

III.2	Вирішення конфлікту. Підходи до вирішення конфлікту		Посібник (с. 40-51).	90
III.2.1	Дії під час конфлікту. Особливості поведінки. Підходи до вирішення конфліктів	Вправа «Армреслінг».	Робочий зошит	5
		Інформаційне повідомлення.	Мультимедійний проєктор, ноутбук, фліпчарт, аркуші фліпчарту, маркери.	10
		Вправа «Девіз», робота в парах обговорення.	Робочий зошит	10
		Вправа «Вирішити конфліктну ситуацію відповідно до стилю поведінки», обговорення.	Аркуші А4, ручки.	25
III.2.2	Позиції та інтереси	Гра «Зайди в коло», інформаційне повідомлення.	Фліпчарт, листи фліпчарту, маркери.	20
		Колективне опрацювання ситуації за позиціями та інтересами, обговорення.	Фліпчарт, аркуші фліпчарту, маркери, робочий зошит	20
	Підбиття підсумків дня	Вправа «Незавершені речення».		15

2-й день

«Вирішення конфлікту. Комунікативні навички медіатора/медіаторки. Відновні практики»

№з/п	Тема	Форма роботи	Необхідні матеріали	Час
	Попередній день	Вправа «Снігова куля».	Аркуші А4 за кількістю учасників/учасниць.	15
III.2.3	Етапи вирішення конфлікту	Інформаційне повідомлення, мультфільм «Форми. Фігури», гра «Мої цінності», колективне обговорення.	Посібник (с. 51-56), Робочий зошит	30
III.2.4	Вправа «Вирішуємо конфлікт»	Робота в групах, колективне обговорення.	Робочий зошит м'ячик.	60
	Перерва			20

IV	Комунікативні навички медіатора/медіаторки		Посібник (с. 108-114).	150
IV.1	Сприйняття інформації	Інформаційне повідомлення, відео «Люди в білому», вправа «Зіпсований телефон», обговорення.	Фліпчарт, аркуші фліпчарту, маркери ноутбук, колонки, відео «Люди в білому».	20
IV.2	Активне слухання	Індивідуальна робота, колективне обговорення, рольова гра, вправа «Звіт за одну хвилину», гра «Вчимося слухати і розуміти почуття співрозмовника/співрозмовниці».	Фліпчарт, аркуші фліпчарту, маркери, робочий зошит	20
IV.3	Формулювання запитань	Колективне обговорення, гра «Постав запитання», «мозковий штурм».	Фліпчарт, аркуші фліпчарту, маркери, робочий зошит	20
IV.4	Перефразування та резюмування	Інформаційне повідомлення, вправа «Змійка», групова робота.	Фліпчарт, аркуші альбому для фліпчарту, маркери, ноутбук, робочий зошит	30
	Перерва			60
	Налаштування на роботу	Вправа «Я такого про тебе ще не знав».	Аркуш А4, ручка, маркери, ємність для карток.	10
IV.5	Ефективний зворотний зв'язок	Інформаційне повідомлення, групова робота	Фліпчарт, аркуші альбому для фліпчарту, маркери, ноутбук, робочий зошит	20
IV.6	Техніка «Я-твердження»	Інформаційне повідомлення, колективна робота, робота в малих групах.	Фліпчарт, аркуші альбому для фліпчарту, маркери, ноутбук, робочий зошит	30
V	Відновні практики. Відновний підхід		Посібник (с. 59-74).	210
V.1	Поняття «відновні практики», «відновний підхід», «медіація»	Інформаційне повідомлення, перегляд відео «Конфлікт+Медіатор=Порозуміння», колективне обговорення.	Посібник (с. 29, 62-63), фліпчарт, аркуші альбому для фліпчарту, маркери, ноутбук, колонки, відео	30

			«Конфлікт+Медіатор=Порозуміння», робочий зошит	
	Перерва			20
V.2	Принципи медіації	Інформаційне повідомлення, вправа «Великий секрет», колективне обговорення.	Посібник (с. 65), аркуші А4, робочий зошит	20
V.3	Етика медіатора/медіаторки. Портрет медіатора/медіаторки	Інформаційне повідомлення, індивідуальна робота «Етичний кодекс», робота в 3-х групах, колективне обговорення.	Посібник (с. 70-73), маркери, скотч, ножиці, клей, старі журнали, газети, робочий зошит	50
V.4	Національна дитяча «гаряча лінія» – для дітей та про дітей	Інформаційне повідомлення. Перегляд відео.	Проектор, ноутбук, колонки.	20
	Підведення підсумків дня			15

3–й день
«Етапи медіації. Практика медіації»

№з/п	Тема	Форма роботи	Необхідні матеріали	Час
	Попередній день	Вправа «Одне тематичне слово».	М'ячик.	15
V.5	Етапи медіації	Інформаційне повідомлення, вправа «Намалюй етапи медіації», перегляд відео, колективне обговорення.	Посібник (с. 117-123), відео, фліпчарт, аркуші альбому для фліпчарту, маркери, робочий зошит	90
	Перерва			20
VI	Практика медіації		Об'єднання учасників/учасниць в 2 групи.	450
VI.1	Вступне слово медіатора/медіаторки	Інформаційне повідомлення, індивідуальна робота, рольова гра, колективне обговорення.	Проектор, ноутбук, фліпчарт, аркуші альбому для фліпчарту, маркери, робочий зошит	40
VI.2	Практика медіації. Ситуація № 1	Рольова гра, обговорення.	Ситуації для медіацій, робочий зошит	50

	Перерва			60
VI.3	Практика медіації. Ситуація № 2	Рольова гра, обговорення.	Ситуації для медіацій, робочий зошит	45
	Практика медіації. Ситуація № 3			45
	Перерва			20
VI.4	Обговорення складних моментів під час рольових ігор. Корисні поради	Колективне обговорення.	Фліпчарт, аркуші для фліпчарту, маркери.	30
VI.5	Техніка «Коло». Коло цінностей	Інформаційне повідомлення, «Коло», обговорення.	Ноутбук, проєктор, Мовник/Братина, фліпчарт, робочий зошит	60
	Підбиття підсумків дня	Завершити фразу: «Сьогоднішній день навчив мене...»		20

4-й день
«Відновні практики. Практика медіації.
Діяльність служби порозуміння»

№з/п	Тема	Форма роботи	Необхідні матеріали	Час
	Попередній день	Вправа «Повітряна куля».	Аркуш фліпчарту із зображенням повітряної кулі, маркери, фліпчарт.	15
VI.6	Практика медіації. Ситуація №	Рольова гра, обговорення.	Ситуації для медіацій, робочий зошит	45
	Практика медіації. Ситуація № 5			45
	Перерва			20
VI.7	Обговорення складних моментів під час рольових ігор. Які ситуації доречно розглядати на медіації?	Колективне обговорення	Фліпчарт, аркуші для фліпчарту, маркери, робочий зошит	30
VI.8	Техніка «Коло». Тематичне коло	Інформаційне повідомлення, «Коло», обговорення.	Ноутбук, проєктор, Мовник/Братина, фліпчарт, робочий зошит	60
	Перерва			60
VII.	Діяльність служби порозуміння			140
VII.1	Механізм створення та організація роботи служби порозуміння	Інформаційне повідомлення, колективне обговорення.	Фліпчарт, аркуші альбому для фліпчарту, маркери, ноутбук.	20

VII.2	Популяризація медіації та служби порозуміння	Робота в групах, колективне обговорення.	Фліпчарт, аркуші альбому для фліпчарту, маркери, ноутбук.	40
VII.3	Планування роботи	Вправа «Три кроки», індивідуальна робота, колективне обговорення, інформаційне повідомлення.	Аркуші у формі «стопи» в кількості по 3 штуки на кожну особу, план роботи служби порозуміння закладу освіти, фліпчарт, аркуші альбому для фліпчарту, маркери, ноутбук.	15
VII.4	Моніторинг діяльності	Обговорення.	Фліпчарт, аркуші альбому для фліпчарту, маркери, ноутбук, робочий зошит	15
	Перерва			20
VII.5	Я і наша служба порозуміння	Робота в групах, вправа «Колаж», обговорення.	Фліпчарт, аркуші альбому для фліпчарту, маркери, ноутбук, клей, ножиці, журнали.	50
VIII.	Підбиття підсумків тренінгу. Зворотний зв'язок	Заповнення анкет, вручення сертифікатів.	Братина, анкети зворотного зв'язку, сертифікати.	40

**ХМЕЛЬНИЦЬКА МІСЬКА РАДА
СПЕЦІАЛІЗОВАНА ЗАГАЛЬНООСВІТНЯ ШКОЛА І-ІІІ СТУПЕНІВ № 12
м. ХМЕЛЬНИЦЬКОГО**

вул. Довженка, 6, м. Хмельницький, Хмельницька область, 29006
тел./факс (0382) 64-78-63 e-mail: s12xml@ukr.net код ЄДРПОУ 22774245

Від 10.05.2025 року № 309/01-45

ДОВІДКА

Про впровадження результатів дисертаційного дослідження Харківської Тетяни Андріївни «Профілактика деструктивних конфліктів учнівської молоді із застосуванням відновних практик»

У 2022-2025 роках, учасники освітнього процесу Спеціалізованої загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів № 12 м. Хмельницького, прийняли участь в дисертаційному дослідженні Харківської Тетяни Андріївни «Профілактика деструктивних конфліктів учнівської молоді із застосуванням відновних практик».

Харківською Т.А. було впроваджено: матеріали констатувального етапу експерименту, який включав: підготовку фахівців для впровадження програми з профілактики конфліктів в закладі освіти засобами відновних практик, опитування навчених фахівців, анкетування здобувачів освіти. Впроваджені матеріали формуального експерименту засвідчили свою ефективність в роботі з учнями та ученицями, педагогічними працівниками та працівницями.

Внаслідок здійсненої профілактичної роботи, а саме проведення просвітницько-інформаційних заходів навченими фахівцями та створеною службою порозуміння за принципом рівний-рівному, вирішення конфліктів використовуючи засоби відновних практик, такі як медіація, Коло, тощо, були зафіксовані позитивні результати з досліджувальної проблеми. Спостерігається

якісне та кількісне підвищення рівнів формування конфліктологічної культури серед здобувачів освіти нашого закладу освіти.

Це є свідченням ефективності запропонованих та впроваджених умов профілактики конфліктів серед учнівської молоді засобами відновних практик в роботу закладу освіти.

Директор

Оксана КОВАЛЬСЬКА

ДЕПАРТАМЕНТ ОСВІТИ ТА НАУКИ ХМЕЛЬНИЦЬКОЇ МІСЬКОЇ РАДИ
КОМУНАЛЬНИЙ ЗАКЛАД ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ
«ЛІЦЕЙ №13 ХМЕЛЬНИЦЬКОЇ МІСЬКОЇ РАДИ»
вул. П. Мирного, 27/1, м. Хмельницький, Хмельницька область, 29027
тел. приймальня (0382) 77-14-56 e-mail: biblio28@ukr.net Код ЄДРПОУ 25803906

від 12.05.2025р. № 2275/01-41

ДОВІДКА

Про впровадження результатів дисертаційного дослідження Харківської Тетяни
Андріївни «Профілактика деструктивних конфліктів учнівської молоді
із застосуванням відновних практик»

У Комунальному закладі загальної середньої освіти «Ліцей №13 Хмельницької міської ради» (м. Хмельницький) протягом 2022-2025 навчальних років, впроваджувалась програма «Базові навички медіатора/медіаторки служби порозуміння закладу освіти», яка увійшла до дисертаційного дослідження Т.А.Харківської, як одна із впроваджуваних умов профілактики деструктивних конфліктів серед учнівської молоді.

Харківською Т.А., в рамках проєкту «Розвиток систем попередження та реагування на насильство в закладах освіти і підвищення стійкості підлітків», який впроваджується Дитячим фондом ООН (ЮНІСЕФ) та ГО «Ла Страда Україна» (2022р.), було організовано навчання фахівців/фахівчинь закладу освіти, проведено опитування, анкетування серед здобувачів освіти та фахівців/фахівчинь, майбутніх медіаторів, а також створено охарактеризовані умови для здійснення профілактики деструктивних конфліктів в закладі освіти з використанням відновних практик.

Зокрема, запропоновані Тетяною Андріївною, умови профілактики конфліктів в закладі освіти серед учнівської молоді, довели свою потрібність та важливість та отримали схвальні відгуки від учасників освітнього процесу. Під час реалізації педагогічних умов профілактики, були розкриті такі теми: базові теоретичні знання з конфліктології; основні засади миробудування; поняттям «насильство» та його види; протидія булінгу; вирішення конфліктів мирним шляхом; поняття «відновні практики», їх роль і значення для закладу освіти; цінності та принципами медіації як інструменту вирішення конфліктів, що базується на врахуванні інтересів сторін конфлікту;

відновлювальна комунікація; діяльність служби порозуміння закладу освіти; безпечне освітнє середовища.

Про ефективність впровадження Харківською Т.А. умов профілактики деструктивних конфліктів засобами відновних практик свідчить якісне та кількісне підвищення рівня навичок безконфліктного спілкування серед здобувачів освіти, зниження конфліктності в закладі освіти та усвідомленість здобувачів освіти, про важливість вирішувати конфлікти мирним шляхом. У змісті запропонованих до впровадження умов профілактики, використовувалися різноманітні форми та методи, такі як: вправи, групова робота, просвітницько-інформаційні заходи, рольові ігри-практикуми, відновні кола, тощо.

Директор

Виконавець
Довгань Л.А.
т. 77-14- 56

Володимир ТОПОЛЬНИЦЬКИЙ

ДОДАТОК Є

ДЕПАРТАМЕНТ ОСВІТИ ТА НАУКИ ХМЕЛЬНИЦЬКОЇ МІСЬКОЇ РАДИ
КОМУНАЛЬНИЙ ЗАКЛАД ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ
«ГІМНАЗІЯ № 30 ХМЕЛЬНИЦЬКОЇ МІСЬКОЇ РАДИ»
вул. Заводська, 33, м. Хмельницький, Хмельницька область, 29000,
тел. приймальня (0382) 65-62-02, код ЄДРПОУ 22771459, e-mail khmgym30@ukr.net

від 09.05.2025 року № 193/01-45

ДОВІДКА

Про впровадження результатів дисертаційного дослідження Харківської Тетяни Андріївни
«Профілактика деструктивних конфліктів учнівської молоді
із застосуванням відновних практик»

У комунальному закладі загальної середньої освіти «Гімназія № 30 Хмельницької міської ради», було впроваджено результати дисертаційного дослідження Харківської Тетяни Андріївни «Профілактика деструктивних конфліктів учнівської молоді із застосуванням відновних практик» у 2022-2025 н.р.

Харківська Тетяна Андріївна, запровадила та реалізувала в закладі освіти програму "Базові навички медіатора/медіаторки служби порозуміння закладу освіти", в рамках проєкту «Розвиток систем попередження та реагування на насильство в закладах освіти і підвищення стійкості підлітків», який впроваджується Дитячим фондом ООН (ЮНІСЕФ) та ГО «Ла Страда Україна» (2022р.).

Реалізація зазначеною Програми, відбувалася на основі запропонованих умов профілактики деструктивних конфліктів засобами відновних практик. В рамках цієї діяльності у закладі освіти було навчено двох фахівців-медіаторів та створено службу порозуміння з числа здобувачів освіти з метою профілактики конфліктів в закладі освіти. Використані форми та методи впровадження, довели свою ефективність і значущість через збільшення кількісних та якісних показників щодо зменшення конфліктної поведінки серед учнів та культури вирішення конфліктів мирним шляхом.

Реалізація програми, як одного компоненту методичних та педагогічних умов включила в себе такі теми, як: базові теоретичні знання з конфліктології; основні засади миробудування; поняттям «насильство» та його види; протидія булінгу; вирішення конфліктів мирним шляхом; поняття «відновні практики», їх роль і значення для закладу освіти; цінності та принципами медіації як інструменту вирішення конфліктів, що базується

на врахуванні інтересів сторін конфлікту; відновлювальна комунікація; діяльність служби порозуміння закладу освіти; безпечне освітнє середовища.

Матеріали дисертаційного дослідження Харківської Тетяни Андріївни, «Профілактика деструктивних конфліктів учнівської молоді із застосуванням відновних практик» та запропоновані умови профілактики деструктивних конфліктів засобами відновних практик мали позитивну оцінку серед педагогічного колективу та адміністрації закладу освіти.

Директор

Алла СМЕРТЮК

ДОДАТОК Ж

Державний професійно-технічний навчальний
заклад «Красилівський професійний ліцей»
(ДПТНЗ «Красилівський професійний ліцей»)

За місцем вимоги

вул. Центральна, 38, м. Красилів, Хмельницька
область, 31000
Ел.адреса: valeovita@ukr.net
Код ЄДРПОУ 33483311

ДОВІДКА

05.06.2024 р. № 128

м. Красилів

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження Харківської Тетяни
Андріївни «Профілактика деструктивних конфліктів учнівської молоді
із застосуванням відновних практик»

Видана Харківській Тетяні Андріївні в тому, що запропоновані нею експериментальні матеріали, а саме: обгрунтовані нею зміст, форми та методи профілактики конфліктів, які викладені в програмі «Базові навички медіатора/медіаторки служби порозуміння закладу освіти» (авторський колектив: Андрєєнкова В.Л., Левченко К.Б., Лунченко Н.В.) (надалі - Програма) та описані в дисертаційному дослідженні Тетяни Андріївни «Профілактика деструктивних конфліктів учнівської молоді із застосуванням відновних практик», впроваджувалися в ДПТНЗ "Красилівський професійний ліцей" у 2022-2024 н.р.

Авторкою запропоновано і впроваджено матеріали констатувального етапу експерименту, який включав опитування, анкетування, тестування учнівської молоді закладу освіти.

В закладі освіти було створено службу порозуміння з числа учнів та учениць, задля вирішення конфліктів мирним шляхом та профілактики конфліктної поведінки.

Унаслідок здійсненої роботи були одержані позитивні результати з досліджуваної проблеми, які засвідчили ефективність запропонованих форм і методів, які містилися в Програмі та здобули позитивні відгуки та оцінку від педагогічного колективу нашого закладу освіти.

Директор

Леся МАЛАНЧАК

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕПАРТАМЕНТ ОСВІТИ ТА НАУКИ
ХМЕЛЬНИЦЬКОЇ ОБЛАСНОЇ ДЕРЖАВНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ

Шепетівський професійний ліцей

Проспект Миру 23, м. Шепетівка, Хмельницька область, 30400
Тел./ факс 0(03840) 4-08-21, e-mail: proflicev020@ukr.net

Від 12.05.2025р. № 01/100

ДОВІДКА

Про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Харківської Тетяни Андріївни «Профілактика деструктивних конфліктів
учнівської молоді із застосуванням відновних практик»
поданої на здобуття наукового ступеня доктора філософії
зі спеціальності 231 – Соціальна робота

Видана аспірантці кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи
Факультету психології соціальної роботи та спеціальної освіти Київського
столичного університету імені Бориса Грінченка, Харківській Тетяні Андріївні
з підтвердженням того, що вона протягом 2025 н.р. на базі Шепетівського
професійного ліцею проводила дослідження з проблеми «Профілактика
деструктивних конфліктів учнівської молоді із застосуванням відновних
практик».

Харківською Т.А. було проведене анкетування «Вимір деструктивних
конфліктів у закладі освіти серед учнівської молоді» серед здобувачів освіти,
що дало змогу оцінити рівень конфліктності серед учнівської молоді та
проаналізувати потреби у впровадженні умов профілактики деструктивних
конфліктів.

Педагогічний колектив та адміністрація закладу ознайомилися з
результатами опитування, а також із матеріалами дослідження, зокрема
авторською моделлю профілактики деструктивних конфліктів.

Враховуючи отримані аналітичні дані та виклики, пов'язані з

конфліктною поведінкою, заклад освіти висловлює зацікавленість у впровадженні запропонованих умов профілактики деструктивних конфліктів та в реалізації програми «Базові навички медіатора/медіаторки служби порозуміння закладу освіти».

Т.в.о. директора

Шепетівського професійного ліцею

Алла ЧЕРНУШИЧ

ДОДАТОК І

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕПАРТАМЕНТ ОСВІТИ І НАУКИ
ЛУГАНСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ ДЕРЖАВНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ
ВИЩЕ ПРОФЕСІЙНЕ УЧИЛИЩЕ № 94

кв. Дружби народів, 100, м. Лисичанськ, Луганська обл., Україна, 93107, тел. (063) 521-62-91
E-mail: lvpy94@ukr.net, <https://lvpy94.wixsite.com/index> код ЄДРПОУ 02541119

12.05.2025 № 99

ДОВІДКА

**Про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Харківської Тетяни Андріївни «Профілактика деструктивних
конфліктів учнівської молоді із застосуванням відновних практик»
поданої на здобуття наукового ступеня доктора філософії
зі спеціальності 231 – Соціальна робота**

Ця довідка видана на підтвердження того, що у 2025 навчальному році між Вищим професійним училищем №94 та аспіранткою кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи Факультету психології соціальної роботи та спеціальної освіти Київського столичного університету імені Бориса Грінченка — Харківською Тетяною Андріївною — було організовано серію онлайн-зустрічей, присвячених темі «Профілактика деструктивних конфліктів серед учнівської молоді із застосуванням відновних практик».

У межах співпраці в період грудень-травень 2025р. було проведено інтерактивні сесії та тренінгові заняття з педагогічними працівниками та здобувачами освіти, під час яких презентовано авторську модель профілактики деструктивних конфліктів серед учнівської молоді. До участі в заходах було залучено такі навчальні групи: 1ТК, 1ТЕ, 4Д, 4Е, 5Е та 5Д, а також педагогічну раду закладу.

Представлена модель, що включає організаційні, методичні, педагогічні соціальні та психологічні умови впровадження відновного підходу в закладах освіти, викликала позитивний відгук у колективу закладу.

Враховуючи її практичну значущість, адміністрацією ухвалено рішення про інтеграцію напрацювань у навчально-виховну діяльність з метою:

- профілактики конфліктної поведінки серед учнівської молоді;
- формування культури мирного вирішення конфліктів;
- розвитку навичок ненасильницької комунікації в усіх учасників освітнього процесу.

В. о. директора ВПУ №94

Ольга ВАЩЕНКО

ДОДАТОК І

Комунальна установа
«Зміївський центр професійного розвитку педагогічних
працівників» Зміївської міської ради Чугуївського району
Харківської області

63404, Харківська область, Чугуївський район, місто Зміїв, вулиця Адміністративна, будинок 12
 тел. (05747) 3-48-69, e-mail: zmcenrtrpp@ukr.net
 Ідентифікаційний код за ЄДРПОУ 43843911

11.04.2024 № 01-06/09

ДОВІДКА

Про впровадження результатів дисертаційного дослідження
 Харківської Тетяни Андріївни
 «Профілактика деструктивних конфліктів учнівської молоді із застосуванням
 відновних практик»

В рамках дисертаційного дослідження Харківською Т.А., було проведено для педагогічних працівників, психологів та соціальних педагогів Харківської області серію онлайн зустрічей, з метою інформування, щодо профілактики конфліктів серед учасників освітнього процесу засобами відновних практик та популяризації теми відновного підходу та впровадження відновних практик в закладі освіти.

Запропонована Тетяною Андріївною, Програма профілактики конфліктів в закладі освіти серед учнівської молоді, зацікавила педагогічних працівників та отримала схвальні відгуки під час онлайн зустрічей.

Харківською Тетяною, були розкриті такі теми: базові теоретичні знання з конфліктології; основні засади миробудування; поняттям «насильство» та його види; протидія булінгу; вирішення конфліктів мирним шляхом; поняття «відновні практики», їх роль і значення для закладу освіти, впровадження відновного підходу. Також було презентовано, які форми та методи з профілактики деструктивних конфліктів засобами відновних практик педагогічні працівники можуть використовувати у своїй діяльності та презентовано елементи дослідження, які доводять ефективність реалізації такої програми в інших закладах освіти.

Директор

Світлана ПАРХОМЕНКО

ДОДАТОК Й

Громадська організація "Ла Страда - Україна"

03113, Україна, м. Київ, а/с 26 т./ф. 044 205 36 95, 044 205 36 96 <https://la-strada.org.ua> info@la-strada.org.ua

№ 3362 від 11 березня 2025 р.

ДОВІДКА

**щодо впровадження результатів дисертаційного дослідження
Харківської Тетяни Андріївни на тему:
«Профілактика деструктивних конфліктів серед учнівської молоді із
застосуванням відновних практик»,
поданої на здобуття наукового ступеня доктора філософії
зі спеціальності 231 Соціальна робота**

Упродовж 2022 – 2023 років результати дисертаційного дослідження аспірантки кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи факультету психології соціальної роботи та спеціальної освіти Київського столичного університету імені Бориса Грінченка Харківської Тетяни впроваджувалися у діяльність ГО "Ла Страда – Україна".

Зокрема, на базі ГО "Ла Страда – Україна" Харківською Тетяною проводилося дослідження з проблеми «Профілактика деструктивних конфліктів серед учнівської молоді із застосуванням відновних практик».

Харківською Т. А. було проведено анкетування «Дослідження поширеності конфліктів у закладі освіти та оцінка ефективності програми з впровадження відновних практик» серед закладів загальної середньої та професійно-технічної освіти: Хмельницьке навчально-виховне об'єднання №28, ДНЗ «Хмельницький центр професійно-технічної освіти сфери послуг», СЗОШ №12 м. Хмельницького, Хмельницька середня загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів №22 імені Олега Ольжича, Хмельницька ЗОШ 13 ім. М. К. Чекмана, ДПТНЗ "Красилівський професійний ліцей", Спеціалізована загальноосвітня школа І-ІІІ ст. №7 міста Хмельницького, Вище професійне училище ВПУ № 25 м. Хмельницького, Вище професійне училище №4 м.Хмельницького, Хмельницький ліцей №17, Навчально-виховний комплекс 10 м.Хмельницького

Хмельницький національний університет, які були долучені до проєктної діяльності організації.

Було проведено чотириденне навчання для фахівців/фахівчинь, навчання медіаторів однолітків та створено Служби порозуміння в закладах освіти, таким чином Харківська Т.А. впровадила програму "Базові навички медіатора/медіаторки служби порозуміння закладу освіти" (авторський колектив: Андрєєнкова В. Л., Левченко К. Б., Лунченко Н. В.), та здійснила опис умов профілактики деструктивних конфліктів серед учнівської молоді засобами відновних практик. Актуальність та значимість результатів дослідження обумовили можливість їх практичного впровадження в забезпечення таких напрямків діяльності ГО «Ла Страда - Україна» як: вирішення конфліктів мирним шляхом, впровадження відновного підходу та розбудова миру.

Результати дисертаційного дослідження, у тому числі в частині їх врахування відповідних напрямках роботи ГО "Ла Страда – Україна", обговорювалися на загальних нарадах Організації і отримали позитивну оцінку, з подальшим впровадженням їх в роботу Організації. Напрацьовані дисертанткою матеріали регулярно використовувалися та використовуються під час впровадження відновних практик та створення служб порозуміння в закладах освіти в рамках реалізації проєктів.

Президентка

ГО "Ла Страда-Україна",

Докторка філософії в галузі право

М.М. Легенька

ДОДАТОК К

**ГРОМАДСЬКА ОРГАНІЗАЦІЯ
«АСОЦІАЦІЯ ПСИХОЛОГІВ ОСВІТИ»**

код ЄДРПОУ 41808697

ДОВІДКА

від 09.05.2025

№ 01/25-д

м. Черкаси

**Про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Харківської Тетяни Андріївни «Профілактика деструктивних конфліктів
учнівської молоді із застосуванням відновних практик»
поданого на здобуття наукового ступеня доктора філософії
зі спеціальності 231 – Соціальна робота**

Громадська організація «Асоціація психологів освіти» у 2024–2025 роках брала участь у поширенні результатів та обговоренні напрямів практичного застосування дисертаційного дослідження аспірантки кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи Київського столичного університету імені Бориса Грінченка — Харківської Тетяни Андріївни.

У рамках співпраці було організовано фахові зустрічі та міжвідомчі консультації з командою психологів організації, які працюють із дітьми, підлітками та освітянами у контексті конфліктів, які трапляються у закладах освіти, кризової допомоги та емоційного супроводу.

Дослідницею було презентовано авторську модель профілактики деструктивних конфліктів серед учнівської молоді, що в тому числі включає впровадження психологічних умов профілактики деструктивних конфліктів серед учнівської молоді; а також має вплив на формування безпечного освітнього середовища та розвитку навичок емоційної саморегуляції.

У ході професійного обговорення було визначено спільні напрями дій, зокрема: адаптація психологічних компонентів моделі для консультаційної роботи з учнями та педагогами; використання методів відновної комунікації в груповій терапії та фасилітаційних сесіях; створення спільних методичних матеріалів із профілактики конфліктної поведінки; підготовка тренінгів для шкільних психологів та соціальних педагогів з основ відновного підходу.

Асоціація планує інтегрувати результати дослідження у свою діяльність через впровадження практик ненасильницької взаємодії, підтримку учасників освітнього процесу у кризових ситуаціях та розвиток емоційної компетентності як інструменту профілактики деструктивних конфліктів.

Голова Асоціації

Тетяна КУРИЛЕНКО

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕПАРТАМЕНТ ОСВІТИ І НАУКИ
ЛУГАНСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ ДЕРЖАВНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ
ВИЩЕ ПРОФЕСІЙНЕ УЧИЛИЩЕ № 94

кв. Дружби народів, 100, м. Лисичанськ, Луганська обл., Україна, 93107, тел. (063) 521-62-91
E-mail: lvpy94@ukr.net, <https://lvpy94.wixsite.com/index> код ЄДРПОУ 02541119

12.05.2025 № 99

ДОВІДКА

**Про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Харківської Тетяни Андріївни «Профілактика деструктивних
конфліктів учнівської молоді із застосуванням відновних практик»
поданої на здобуття наукового ступеня доктора філософії
зі спеціальності 231 – Соціальна робота**

Ця довідка видана на підтвердження того, що у 2025 навчальному році між Вищим професійним училищем №94 та аспіранткою кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи Факультету психології соціальної роботи та спеціальної освіти Київського столичного університету імені Бориса Грінченка — Харківською Тетяною Андріївною — було організовано серію онлайн-зустрічей, присвячених темі «Профілактика деструктивних конфліктів серед учнівської молоді із застосуванням відновних практик».

У межах співпраці в період грудень-травень 2025р. було проведено інтерактивні сесії та тренінгові заняття з педагогічними працівниками та здобувачами освіти, під час яких презентовано авторську модель профілактики деструктивних конфліктів серед учнівської молоді. До участі в заходах було залучено такі навчальні групи: 1ТК, 1ТЕ, 4Д, 4Е, 5Е та 5Д, а також педагогічну раду закладу.

Представлена модель, що включає організаційні, методичні, педагогічні соціальні та психологічні умови впровадження відновного підходу в закладах освіти, викликала позитивний відгук у колективу закладу.

Враховуючи її практичну значущість, адміністрацією ухвалено рішення про інтеграцію напрацювань у навчально-виховну діяльність з метою:

- профілактики конфліктної поведінки серед учнівської молоді;
- формування культури мирного вирішення конфліктів;
- розвитку навичок ненасильницької комунікації в усіх учасників освітнього процесу.

В. о. директора ВПУ №94

Ольга ВАЩЕНКО

Громадська організація «Подільський центр медіації»

Вул. Зодчих, буд. 36, м. Вінниця, 21005. ЄДРПОУ 40442216.
Тел. +380 96 3752788 E-mail: m.motylyuk@gmail.com

10.05.25 № 1/25
На № _____

ДОВІДКА

**про участь у поширенні результатів дисертаційного дослідження
Харківської Тетяни Андріївни «Профілактика деструктивних
конфліктів учнівської молоді із застосуванням відновних практик»
поданого на здобуття наукового ступеня доктора філософії
зі спеціальності 231 – Соціальна робота**

Громадська організація «Подільський центр медіації» засвідчує, що в 2025 році була залучена до поширення результатів наукового дослідження аспірантки кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи Київського столичного університету імені Бориса Грінченка — Харківської Тетяни Андріївни.

У межах серії міжсекторальних зустрічей, які організація проводила для представників закладів освіти, місцевих органів влади та громадських ініціатив, було представлено авторську модель профілактики деструктивних конфліктів серед учнівської молоді. Особливу увагу приділено умовам впровадження відновного підходу в закладах освіти та ролі громадського сектору в адвокації миробудування в освітньому середовищі.

ГО «Подільський центр медіації» інтегрує окремі елементи запропонованої моделі в інформаційно-просвітницькі кампанії, розробку локальних програм з безконфліктної комунікації та створення ресурсних матеріалів для тренерів і фасилітаторів.

Зокрема, організація планує впровадження короткотермінових навчальних курсів для працівників НУО, які працюють із конфліктними підлітковими середовищами.

Керівник Громадської організації
«Подільський центр медіації»

М.О. Мотилук

